

Lubomír Hampel

**Świat awifauny II w polskich i czeskich
przekładach Pisma Świętego**
Ptactwo czyste i nieczyste

**Wydawnictwo Naukowe
Akademii Techniczno-Humanistycznej
Bielsko-Biała 2014**

---

wymiary humanistyki

Redaktor Naczelny: prof. dr hab. Kazimierz Nikodem
Redaktor Działu: dr Michał Kopczyk
Recenzenci: o. prof. dr hab. Tomasz Dąbek
prof. dr hab. Mieczysław Balowski
Sekretarz Redakcji: mgr Grzegorz Zamorowski
Redakcja techniczna: mgr Anna Hajduga

Wydawnictwo Naukowe
Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej
43-309 Bielsko-Biała, ul. Willowa 2
tel. 33 827 92 68
e-mail:wydawnictwa@ath.bielsko.pl

Rozprawy Naukowe nr 53

ISBN 978-83-63713-87-4

ISSN 1643-983X

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów.....	5
Wprowadzenie	13
Rozdział I Klasyfikacja ptactwa biblijnego oraz ich ilość w czeskich i polskich przekładach Pisma Świętego.....	19
1. Klasyfikacja zwierząt biblijnych – istoty „czyste i nieczyste”	19
1.1 Przepisy czystości rytualnej.....	23
1.2 Inne klasyfikacje zwierząt biblijnych.....	33
2. Podział awifauny w Biblii i jej hebrajskie odpowiedniki leksykalne.....	40
2.1. Pole ptaków nieczystych w czeskich i polskich tłumaczeniach biblijnych – podobieństwa i różnice.....	46
2.2. Trójstopniowa operacja procesu translacyjnego oraz trzy fazy pracy tłumacza.....	56
2.3. Nazwy ptaków nieczystych na kartach Biblii – ogólny rys.....	60
2.3.1. Wykaz nazw ptaków występujących w Księdze Kapłańskiej (Kpł 11,13-19)	68
2.3.2. Wykaz nazw ptaków występujących w Księdze Powtórzonego Prawa (Pwt 14,11-18).....	72
2.4. Feniks.....	82
3. Ptaki czyste na kartach Biblii.....	93
3.1. Ptaki ofiarne – gołębica i synogarlica.....	93
3.2. Pozostałe ptaki czyste nadające się do konsumpcji.....	98
Rozdział II Identyfikacja reprezentantów awifauny w katalogach ptaków nieczystych.....	107
1. Trudności w identyfikacji hebrajskich wyrazów awifaunistycznych – ich znaczenie, opis i ekwiwalencja.....	107
2. Hebrajskie nazwy ptaków i ich ekwiwalenty w czeskich i polskich przekładach katalogów Prawa Mojżeszowego.....	115
2.1. Katalog pierwszy.....	116
2.2. Katalog drugi.....	141

Rozdział III	Analiza terminologii binominalnej – aspekt nadrzędności i podrzędności terminów.....	147
1.	Nazwy ptaków nieczystych w czeskich i polskich przekładach biblijnych – opis, porównanie i zestawienia tabelaryczne dwóch katalogów Kpł 11 i Pwt 14.....	147
1.1.	Czeska ekwiwalencja awifaunistyczna ptaków nieczystych.....	149
1.2.	Polska ekwiwalencja awifaunistyczna ptaków nieczystych.....	153
2.	Słownictwo wspólne i jego kolejność w czeskich i polskich przekładach biblijnych Kpł i Pwt.....	155
3.	Nieprzekładalność jednostek leksykalnych, hierarchiczny układ kategoryzacji oraz terminologia binominalna w czeskich i polskich przekładach biblijnych – zauważalne podobieństwa i najważniejsze różnice.....	157
3.1.	Czeska i polska terminologia binominalna pierwszego katalogu ptaków nieczystych.....	166
3.2.	Czeska i polska terminologia binominalna drugiego katalogu ptaków nieczystych.....	170
Rozdział IV	Wspólne nazwy ptaków nieczystych pojawiające się w katalogach Prawa Mojżeszowego.....	175
1.	Mewa.....	177
2.	Kormoran.....	192
3.	Dudek.....	203
4.	Łabędź.....	213
5.	Czapla.....	226
5.1.	Kalandra, siewka i bekas.....	235
5.2.	Dzięcioł.....	244
Zakończenie	253	
Bibliografia źródłowa – bibliografické prameny.....	259	
Spis tabel.....	294	
Shrnutí.....	295	
Резюме.....	299	
Summary.....	303	

WYKAZ SKRÓTÓW

- Ab – *Księga Abdiasza*
Abk – czes. *Abakuk* pol. *Księga Habakuka*
ak. – akadyjski (przykład z języka akadyjskiego)
Am – *Księga Amosa*
ang. – angielski (przykład z języka angielskiego)
Ap – *Apokalipsa*
arab. – arabski (przykład z języka arabskiego)
aram. – aramejski (przykład z języka aramejskiego)
asyr. – asyryjski (przykład z języka asyryjskiego)
AZB – *Atlas zwierząt biblijnych*, B. Szczepanowicz, A. Mrozek, 2007
BB – *Biblia Budnego Szymona*
BBrz – *Biblia Brzeska*
BČ – *Bible česká. Díl prvý: Knihy SZ, Svazek I. Genesis – Judit*, J. Hejčl, 1917
BCH – *Bestiarium Chrześcijańskie*, St. Kobielus, 2002
BD – *Bible drážďanská*
BG – *Biblia Gdańska*
BH – *Biblia Hebrajska*
białorus. – (przykład z języka białoruskiego)
BJW – *Biblia Jakuba Wujka*
BK – *Bible kralická*
BKladr – *Biblie kladrubská*
BL – *Biblia Leopoldy*
BLT – *Bible litoměřicko–třeboňská*
BO – *Bible olomoucká*
BP – *Biblia Poznańska*
BS – *Biblický slovník*, A. Novotný, 1956/1992
BSSJ – *Biblický slovník sedmi jazyků*, Jan Heller, 2000
BT – *Biblia Tysiąclecia*
Втор. – *Второзаконие* – „*Пятая книга Моисея*” (pol. Pwt)
Влг. – *Вульгата* (pol. Wulgata)

- bułg. – bułgarski (przykład z języka bułgarskiego)
BW – *Biblia Warszawska*
BWP – *Biblia Warszawsko-Praska*
B21 – *Bible 21 století*
Chap. – rozdział
chor. – chorwacki (przykład z języka chorwackiego)
ClarBoh – *Bohemář*
ClarGl – *Glosář*
ClarPhys – *Fyziologář*
см. – *смотпу* (pol. patrz)
сп. – *спавни* (pol. porównaj)
cyt. – cytat // cytowany przykład
czes. – czeski (przykład z języka czeskiego)
ČEP – *Český ekumenický překlad*
čes. – česky (jazykový příklad z češtiny)
чеш. – *чешкий* (pol. czeski)
ČES – *Český etymologický slovník*, J. Rejzek, 2001
ČPFS – *Česko-polský frazeologický slovník*, E. Mrhačová, M. Balowski, 2009
ČRFS – *Česko-ruský frazeologický slovník*, V. Mokienko, A. Wurm, 2002
ČRP – *Český rabínský překlad*
ČSP – *Český studijní překlad*
ČSVAS – *Český slovník věcný a synonymický*, J. Haller, 1969
DBY – *Darby Translation*
dosł. – dosłownie
dot. – dotyczy // dotyczący
Dn – *Księga Daniela*
dř. – dřívější [pol. wcześniej] lub (wcześniejsza forma)
Dt – *Deuteronomium*
Dz – *Dzieje Apostolskie*
EB – *Encyklopedia biblijna*, P. Achtemeier, 2004
Ef – *List do Efezjan*
EK – *Encyklopedia katolicka*, t. XVI 2011 i t. XVII 2012
ESJČ – *Etymologický slovník jazyka českého*, J. Holub, Fr. Kopečný, 1952

-
- ESJČ – *Etymologický slovník jazyka českého*, V. Machek, 1997
ESSČ – *Elektronický slovník staré češtiny*
EZP – *Encyklopedia zwierząt ptaki*, A. Trepka, 2002
Ez – *Księga Ezechiela*
f – femininum (rodzaj żeński)
Flp – *List do Filipian*
franc. – francuski (przykład z języka francuskiego)
[g-] – pomocnicza numeracja Stronga „wyrazy greckie”
Ga – *List do Galatów*
Gn – *Genesis*
gr. – grecki (przykład z języka greckiego)
гр. – греческий (pol. grecki)
[h-] – pomocnicza numeracja Stronga „wyrazy hebrajskie”
Ha – *Księga Habakuka*
Hbr – *List do Hebrajczyków*
HČSSZ – *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*, B. Pípal, 2006
hebr. – hebrajski (przykład z języka hebrajskiego)
Hi – *Księga Hioba*
HPST – *Hebrajsko-polski Stary Testament Pięcioksiąg*, A. Kuśmirek, 2003
IETS – *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, J. C. Cooperová, 1999
Iz – *Księga Izajasza*
J – *Ewangelia według Jana*
Jb – *Jób*
JB – *Jeruzalémská bible*
Jk – *List Jakuba Apostoła*
JOS – językowy obraz świata
Jr – *Księga Jeremiasza*
kap. – kapitola [pol. rozdział]
KJV – *King James Version* [Biblia Króla Jakuba]
KKB – *Katolicki komentarz biblijny*, R.E. Brown, J.A. Fitzmyer, R.E. Murphy, 2001
Koh – *Księga Koheleta* [Eklezjastes]
1 Kor – *Pierwszy List do Koryntian*

- 2 Kor – *Drugi List do Koryntian*
 Kpł – *Księga Kapłańska*
 1 Krl – *Pierwsza Księga Królewska*
 2 Krl – *Druga Księga Królewska*
 2 Krm – *Druga Księga Kronik*
 Lb – *Księga Liczb*
 Лев. – *Книга Левит – „Третья книга Моисея”* (pol. Kpł)
 Lm – *Lamentacje*
 LR – *Lidová rčení, J. Zaorálek, 2000*
 Lv – *Leviticus*
 LXX – *Septuaginta, grecki przekład Starego Testamentu*
 łac. – *łaciński (przykład z języka łacińskiego)*
 Łk – *Ewangelia według Łukasza*
 łot. – *łotewski (przykład z języka łotewskiego)*
 m – *masculinum (rodzaj męski)*
 mac. – *macedoński (przykład z języka macedońskiego)*
 Mdr – *Księga Mądrości*
 m.in. – *między innymi*
 Mi – *Księga Micheasza*
 Mk – *Ewangelia według Marka*
 MKPŚ – *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek, red. nauk. pol. wyd. Waldemar Chrostowski, 2000*
 Ml – *Księga Malachiasza*
 MSJP – *Mały słownik języka polskiego, St. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka (red.), 1968*
 MSS – *Malý staročeský slovník, J. Bělič, A. Kamiš, K. Kučera, 1978*
 Mt – *Ewangelia według Mateusza*
 3 Mojż. – *Trzecia Księga Mojżeszowa tzw. Kpł*
 5 Mojż. – *Piąta Księga Mojżeszowa tzw. Pwt*
 Na – *Księga Nahuma*
 NASCS – *Nový akademický slovník cizích slov A–Ž, Kol. autorů pod vedením J. Krause, 2007*
 NBG – *Nowa Biblia Gdańska*

-
- NBS – *Nový biblický slovník*, J. D. Douglas, 1996
Ne – *Księga Nehemiasza*
niem. – niemiecki (przykład z języka niemieckiego)
nr – numer
NSFLeb – *Nowy słownik frazeologiczny*, R. Lebda, 2005
NT – *Nowy Testament*
OISŻ – *Obrzędy i symbole Żydów*, Rabin Simon Philip de Vries
Manuelszoon, 1999
onom. – onomatopieczny
Oz – *Księga Ozeasza*
par. – paragraf
pejor. – pejoratywny
PKM – *Pět Knih Mojžišových* včetně Haftarot s českým překladem
rabína Efraima Sidona
Pl – *Pláč*
Pnp – *Pieśń nad Pieśniami*
PNS – *Překlad nového světa*
PNŚ – *Przekład Nowego Świata*
pol. – polski (przykład z języka polskiego)
por. – porównaj
pot. – potoczny (określenie potoczne)
Prz – *Księga Przysłów*
překl. – przetłumaczono // tłumaczenie // tłumaczony przykład
Ps – *Księga Psalmów*
PSF – *Praktyczny słownik frazeologiczny*, I. Puchalska (red.), 2001
PSFJP – *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*, St. Bąba,
G. Dziamska, J. Liberek, 1995
PSHPST – *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu*,
P. M. Briks, 2000
PSJ I – *Polski słownik judaistyczny. Dzieje – kultura – religia – ludzie.*
Tom pierwszy, Z. Borzymińska i R. Żebrowski, 2003
PSJ II – *Polski słownik judaistyczny. Dzieje – kultura – religia – ludzie.*
Tom drugi, Z. Borzymińska i R. Żebrowski, 2003
PSJP – *Popularny słownik języka polskiego*, B. Dunaj, 2001

- psł. – prasłowiański (forma wyrazu prasłowiańskiego)
- PSSZ – *Písmo Sväté Starého Zákona*, Spolok Sv. Vojtecha, Trnava 1955
- PVČ – *Ptáci v Čechách v letech 1360–1890 aneb tajemství rytíře von Sacher-Masocha*, Komárek St., 2007
- Pwt – *Księga Powtórzonego Prawa*
- 1 P – *Pierwszy List św. Piotra Apostoła*
- 2Pa – *Kniha druhá Paralipomenon [2 Krn]*
- r. – rok
- Rdz – *Księga Rodzaju*
- ros. – rosyjski (przykład z języka rosyjskiego)
- rozdz. – rozdział
- Rt – *Księga Rut*
- Rz – *List do Rzymian*
- s. – strona
- SANT – *Słownik antropologii Nowego Testamentu*, B. Widła, 2003
- ses. – starocerkiewnosłowiański
- Sdz – *Księga Sędziów*
- SEJP – *Słownik etymologiczny języka polskiego*, A. Brückner, 1927/1993
- serb. – serbski (przykład z języka serbskiego)
- SESJČ – *Stručný etymologický slovník jazyka českého*, J. Holub, S. Lyer, 1978
- Sf – *Kniha Sofonjáše*
- SFBral – *Słownik frazeologiczny PWN z Bralczykiem*, E. Sobol, 2008
- SJČ – *Slovník jazyka českého*, Fr. Trávníček, 1952
- SJPZF – *Słownik języka polskiego z frazeologizmami*, E. Dereń, E. Polański, 2009
- słow. – słowacki (przykład z języka słowackiego)
- słoweń. – słoweński (przykład z języka słoweńskiego)
- 1 Sm – *Pierwsza Księga Samuela*
- 2 Sm – *Druga Księga Samuela*
- SNC – *Slovo na cestu*
- So – *Księga Sofoniasza*
- SOISB – *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, M. Lurker, 1989, tłum. bp K. Romaniuk

-
- srov. – srovnaj [pol. porównaj]
SSB – *Słownik symboliki biblijnej*, L. Ryken, J.C. Wilhoit, T. Longman, 1998
SSČ – *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, J. Filipec, Fr. Daneš, 2005
SSČSČ – *Slovník současné češtiny správně česky 2011*. Autorský kol. pracovníků Lingea
SS I – *Slovník staročeský díl I [A–J]*, J. Gebauer, 1970
SSKPČ – *Slovník symbolů kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, J. Royt, H. Šedinová, 1998
SSL – *Słownik symboli literackich*, R. Kuleszewicz, 2009
SSN – *Slovník středoopavského nářečí*, A. Lamprecht, 1963
SStČ – *Slovníček staré češtiny*
ST – *Stary Testament*
starož. – starożytny
STB – *Słownik tła Biblii*, J.I. Packer, M.C. Tenney, 2007
stč. – staroczeski
SWB – *Słownik wiedzy biblijnej*, B.R. Metzger, M.D. Coogan, 2004
Syr – *Mądrość Syracha czyli Eklezjastyk*
ŚA I – *Świat awifauny I w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego – sowy i jaskółki*, L. Hampl, 2013
św – święty
t. – tom
tab. – tabela
tj. – to jest
tłum. – tłumaczenie // tłumaczony przykład
TM – tekst masorecki
1 Tm – *Pierwszy list do Tymoteusza*
Tt – *List do Tytusa*
tzw. – tak zwane
ukr. – ukraiński (przykład z języka ukraińskiego)
VČPFS – *Velký česko-polský frazeologický slovník*, T. Orloš, 2009
viz. – *vizte* [pol. patrz]
VLG/VUL – *Wulgata*, łaciński przekład *Pisma Świętego*

- w. – wiek // stulecie
WEB – *Webster's Bible*
Wj – *Księga Wyjścia*
WSFJP – *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, P. Müldner-Nieckowski, 2003
WSFZP – *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, 2005
YLT – *Young's Literal Translation* [Dosłowne Tłumaczenie Younga]
Za – *Księga Zachariasza*
Zj – *Zjevení Janovo*
zob. – zobacz
ZSIM – *Zwierzęta symboliczne i mityczne*, J. C. Cooper, 1998
Ž – *Žalmy*
Žd – *List Židům*

WPROWADZENIE

Drugi tom z serii *Świat awifauny w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego* to monografia przeznaczona dla leksykologów i leksykografów, jak i dla grona badaczy języka oraz tłumaczy uprawiających swoją profesję. Niniejsza rozprawa jest skromną próbą zilustrowania biblijnego bogactwa i ukazania fachowemu odbiorcy najistotniejszych różnic translacyjnych w ujęciu komparatystycznym, jakie zachodzą na kartach *Pisma Świętego* w czeskich i polskich przekładach.

Na wstępie niniejszych rozważań wypadałoby zaznaczyć, że nie tylko **proces przekładu** jest – w mniejszym lub większym stopniu – **interpretacją**, lecz interpretacją jest również **odbiór każdego komunikatu**, a nawet wszelkie **postrzeganie** (por. Lipiński 2004: 150), co w znacznej mierze stało się przyczyną przedmiotowych badań, których podjęliśmy się. W związku z powyższym stwierdzeniem w prezentowanej monografii postaramy się przedstawić własne spostrzeżenia, dotyczące **rozwiązań traduktologicznych**, pojawiających się w różnorodnych czeskich i polskich przekładach biblijnych, jakie zostały poddane analizie – głównie z zakresu różnic leksykalno–terminologicznych. Ponieważ obszar ptactwa biblijnego w konfrontatywnym ujęciu dwóch typologicznie bliskich języków – jakimi są język czeski i język polski – nie został jeszcze zbadany, niniejsza rozprawa będzie stanowiła swoiste kompendium wiedzy z przywoływanego zakresu przekładanych jednostek leksykalnych, znajdujących się zwłaszcza w dwóch katalogach ptactwa nieczystego, tj. w *Księdze Kapłańskiej* (Kpł 11,13–19) i w *Księdze Powtórzonego Prawa* (Pwt 14,12–18).

Ze względu na przejrzyste wyszczególnienie pojawiających się nie tylko **międzyjęzykowych** różnic translacyjnych, jak i zaobserwowanych **wewnątrzjęzykowych** dyferencji, wykorzystano w niniejszej czesko-

polskiej konfrontatywnej analizie leksykalnej szesnaście głównych, tzw. „bazowych” przekładów *Pisma Świętego*, które posłużyły nam za podstawowe źródło materiału badawczego. Wnikliwie prześledzono **osiem** „bazowych”, to jest podstawowych z punktu widzenia analizy, **czeskich tłumaczeń biblijnych**, w tym **dwa staroczeskie** przekłady, czyli najbardziej znaną protestancką *Biblię Kralicką* według ostatniego wydania z 1613 roku i katolicką *Biblię Ołomuniecką* z 1417 roku oraz **sześć współczesnych** czeskich tłumaczeń *Biblii* (reprezentujących różne kanony i przynależności religijne): *Český ekumenický překlad*, *Český studijní překlad*, *Biblii překlad 21. století*, *Překlad nového světa*, *Jeruzalémskou bibli*, *Slovo na cestu*. Natomiast w przypadku polskojęzycznych edycji *Biblii* staraliśmy się zachować takie same standardy czasoprzestrzenne i kryteria przynależności do kanonów religijnych, jakie przyjęto odnośnie do czeskojęzycznych wydań *Pisma Świętego*. Przebadaliśmy również **osiem** „bazowych” **kodeksów**, w tym **dwa staropolskie** wydania: protestancką *Biblię Gdańską* z 1632 roku i katolicki przekład *Biblii ks. Jakuba Wujka* z 1599 roku oraz **sześć tłumaczeń współczesnych**: *Nową Biblię Gdańską*, *Biblię Tysiąclecia* zwaną również Tyniecką, *Biblię Warszawsko-Praską* tłumaczoną przez jedną osobę ks. bp. Kazimierza Romaniuka, *Biblię Warszawską* zwaną potocznie Brytyjką, *Biblię Poznańską* i *Przekład Nowego Świata* świadków Jehowy.

Podczas przeprowadzanej analizy leksykalnej zauważono dosyć istotne różnice translacyjne – przede wszystkim w zakresie prezentowanej awifauny, które pokazują w sposób jednoznaczny, że w innych wydaniach i edycjach biblijnych opisywane rozbieżności również występują. To była jedna z głównych przyczyn, dla której zdecydowaliśmy się je naświetlić w poszczególnych fragmentach niniejszej rozprawy. Chodzi tutaj przede wszystkim o „dodatkowe” przekłady *Pisma Świętego*, które uzupełniają zakres przedmiotowej tematyki badawczej skupionej wokół domeny kategorii pojęciowej ptaków, por. tłumaczenia biblijne: *Pět knih Mojžíšových* (PKM) w przekładzie naczelnego rabina praskiego Efraima Sidona, *Biblii českou* (BČ) w przekładzie Jana Hejčla, trzy wydania przekładu *Biblii Jakuba Wujka* z 1935, 1956 i 1962 r. z komentarzem Stanisława Stysia, kalwińską *Biblię Brzeską* (BBrz). Nie zapomniano

również o przekładach, określanych mianem tłumaczenia pośrednie, czyli wzięto pod uwagę przede wszystkim gr. *Septuagintę* (LXX) oraz łac. *Wulgatę* (VLG) w tłumaczeniu św. Hieronima.

Natomiast jeżeli chodzi o podstawowe tzw. „pomocnicze” źródła informacji, które dotyczą zwierząt, to w pracy służyły nam pomocą także dzieła Arystotelesa, Pliniusza Starszego, Izydora z Sewilli, Fizjologa Epifaniasza, Fizjologa BIs, Ambrożego z Mediolanu, Alberta Wielkiego, Pavla Zídka (Paulusa de Praga), a także różne traktaty o symbolice zwierzęcej, np. *Aviarium*.

Oprócz bezpośrednich cytatów biblijnych przywołujemy różnorodne średniowieczne bestiariusze, encyklopedie, greckie i łacińskie *Fizjologi* oraz traktaty związane z postrzeganiem świata fauny wraz z jej zaobserwowaną jak na tamte czasy symboliką. W niektórych sytuacjach starano się również przywoływać średniowieczną benedyktyńską uzdrowicielkę Hildegardę z Bingen, która posiadała rozmaicie bogatą wiedzę na temat ptaków w medycynie.

Niniejsza rozprawa pod tytułem *Świat awifauny II w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego – ptactwo czyste i nieczyste* składa się z czterech rozdziałów. W pierwszym rozdziale przedstawiamy klasyfikację zwierząt biblijnych – z najważniejszym jej podziałem na istoty tzw. „czyste i nieczyste”, nadające lub nienadające się do konsumpcji, uwzględniając również przepisy czystości rytualnej i kultycznej. Przedstawiamy także i inne podziały świata fauny oraz charakterystykę konkretnie już sprecyzowanej awifauny w *Biblii*. W dalszej części tego rozdziału uwagę skoncentrowano na ważnym zagadnieniu, czyli na dokładnej ilości tłumaczonych ptaków, występujących w różnych analizowanych czeskich i polskich przekładach biblijnych, przedstawiając je w **pięciu najważniejszych wykazach**, w których możemy zaobserwować nie tylko istniejące podobieństwa, ale przede wszystkim interesujące nas różnice, jakie zachodzą w procesie translacji. W końcowej części pierwszego rozdziału przybliżono leksykę staroczeskich i staropolskich ptaków – dzisiaj już prawie niespotykanych – takich jak: czes. *křehař // křekař* (BK i BO), czes. *noh* (BK, BO i BČ), czes. *porfirián* (BK), czes. *sahan* (BO), czes. *chřiestel* (BO) oraz ich

polskojęzyczne tłumaczenia biblijne: *gryf* (BG i BJW), *herodian* (BJW), *herodion* (BJW), *charadrion* (BJW), *iba* (BJW), *iksjon* (BJW), *norek* // *nurek* (BG i BJW), *porfyrion* // *porfiryjon* (BJW i BG) czy *ożarki* (BBrz). Uwzględniamy różnorodne oboczności gramatyczno-leksykalne analizowanych nazw. Rozważania pierwszego rozdziału kończymy na mitycznym ptaku *feniksie* – symbolu chrześcijańskiego ‘zmartwychwstania’ i ‘ponownego odrodzenia’ oraz na ogólnym przedstawieniu ptaków czystych, takich, jak: czes. *holubice*, *hrdlička*, *vrabec*, *křepelka*, *slepice* – pol. *gołąbica*, *synogarlica* // *turkawka*, *wróbel*, *przepiórka*, *kura* itd., uzupełniając tym ogólny rys awifauny w *Biblii*.

Ze względu na to, że istniały (i nadal istnieją) spore problemy z właściwą identyfikacją hebrajskich nazw zwierzęcych (zwłaszcza dotyczących reprezentantów awifauny), zdecydowaliśmy się w drugim rozdziale niniejszej rozprawy nadmienione kwestie przybliżyć i w sposób przejrzysty je opisać. Przedstawiamy szczegółowo, jaka przedmiotowa terminologia kategorii pojęciowej ptactwa zostaje wykorzystana w czeskich i polskich przekładach *Pisma Świętego* (uwzględniając czasami zupełnie odrębne nazewnictwo przedstawicieli szeroko pojmowanego świata awifauny). Przytaczamy w tych rozważaniach (patrz podrozdział 2.1. i 2.2. – 21 punktów) także terminologię hebrajską, grecką, łacińską oraz angielską i rosyjską.

W trakcie przeprowadzanej analizy zetknęliśmy się z leksyką nadrzędności i podrzędności, wykorzystującą w czeskich i polskich przekładach biblijnych *hiponimy* i *hiperonimy*. To miało swoje odzwierciedlenie w binominalnej terminologii, czemu został poświęcony trzeci rozdział, przedstawiający zwłaszcza opis i **cztery szczegółowe zestawienia** sporządzone w formie tabel w celu dokładniejszego zobrazowania. W tym miejscu została omówiona kwestia kategorii i kategoryzacji. Wszystkie te semantycznie podporządkowane leksemy w istniejącym **hierarchicznym układzie kategorii** analizowanego świata biblijnej awifauny, jakie występują w czeskich i polskich przekładach *Pisma Świętego*, określamy w tym rozdziale mianem **sekwencyjnej terminologii wyrazów dwuczłonowych**.

Czwarty, ostatni rozdział niniejszej monografii poświęcono wyłącznie tym biblijnym przedstawicielom awifauny, którzy znajdują się tylko w dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego, czyli w *Księdze Kapłańskiej* (Kpł 11,13–19) i *Księdze Powtórzonego Prawa* (Pwt 14,11–18). Dotyczy to: *mewy, kormorana, dudka, łabędzia, czapli* oraz opcjonalnych nazw: pol. *kalandry, siewki, bekasa i dzięcioła* – terminologia czes. *racek, kormorán, dudek, labuť, volavka, kalandra, kulík, bekasin i datel*. W tym rozdziale zwracamy uwagę na najważniejsze zagadnienia językoznawcze, szczególnie na kwestie etymologiczne, podział taksonomiczny i hierarchiczny, terminologię ludową i gwarową (z uwzględnieniem staroczeskich i staropolskich ptasich leksemów – wraz z ich znaczeniem), omawiamy także symbolikę, konotacje i wartościowanie poszczególnych reprezentantów świata awifauny oraz skupiamy się na dokładnej analizie leksykalnej każdego wymienionego ptaka w czeskich i polskich przekładach biblijnych pochodzących z różnych okresów: od XV wieku aż po współczesność.

Niniejsza konfrontatywno-porównawcza analiza koncentrująca się w przeważającej części wokół dwóch wymienionych katalogów Prawa Mojżeszowego (Kpł 11 i Pwt 14), czyli tzw. „ptaków kultycznie czystych i nieczystych”, ukazuje, w jaki sposób tłumacz lub zespół tłumaczy tekstów *Pisma Świętego różnorodnie stosują szeroką gamę awifaunistycznej terminologii* w badanych wersetach biblijnych.

ROZDZIAŁ I

KLASYFIKACJA PTACTWA BIBLIJNEGO ORAZ ICH ILOŚĆ W CZESKICH I POLSKICH PRZEKŁADACH PISMA ŚWIĘTEGO

*Překlad je tu proto,
že lidé hovoří různými jazyky.
Po Bábelu (Steiner 2010: 62)*

tłumaczenie polskie:
*Przekład istnieje, ponieważ
ludzie posługują się różnymi językami.
Po wieży Babel (Steiner 2000: 89)*

1. Klasyfikacja zwierząt biblijnych – istoty „czyste i nieczyste”

Zwierzęta pojawiające się na kartach *Pisma Świętego* są obecne w różnych rozdziałach i wersetach biblijnych, począwszy od pierwszej księgi *Biblii*, czyli od *Księgi Rodzaju*, a kończąc na ostatniej księdze *Apokalipsie*. Nazwy zwierząt zgodnie z przytoczonym tekstem znajdującym się na kartach *Biblii* zawdzięczamy Adamowi, który nadawał zwierzętom imiona, kiedy Bóg przyprowadził je do niego, aby ten doglądał dobytek i uprawiał ogród, por.: *Když vytvořil Hospodin Bůh ze země všechnu polní zvěř a všechno nebeské ptactvo, přivedl je k člověku, aby viděl, jak je nazve. Každý živý tvor se měl jmenovat podle toho, jak jej nazve. Člověk tedy pojmenoval všechna zvířata a nebeské ptactvo i všechnu polní zvěř – pol. Ulepiwszy z gleby wszelkie zwierzęta lądowe*

*i wszelkie ptaki powietrzne, Pan Bóg przyprowadził je do mężczyzny, aby przekonać się, jaką on da im nazwę. Każde jednak zwierzę, które określił mężczyzna, otrzymało nazwę „istota żywa”. I tak mężczyzna dał nazwy wszelkiemu bydłu, ptakom powietrznym i wszelkiemu zwierzęciu polnemu (Rdz 2,19–20 – tłum. ČEP 2008: 25–26 i BT 1989: 25)*¹. Rozpatrując kwestie językowe, które dotyczą zagadnień **oryginalności** i **wtórności** (czyli różnic i podobieństw między tzw. *przedmiotem naśladowania* i *dziełem naśladowczym*), można w tym momencie powiedzieć, koncentrując się na „zapośredniczeniu kulturowym” (tj. wspomnianej wcześniej wtórności), że wyłącznie biblijnemu Adamowi² dana była możliwość stworzenia i nazwania czegoś absolutnie „pierwszego” czy „pierwotnego”, ponieważ tylko on mógł rzeczywiście do końca uciec od dialogicznej orientacji na cudze słowo o przedmiocie (w naszym zaprezentowanym przypadku koncentrujemy się na wspomnianych faunistycznych reprezentantach jako istotach żywych), czego nie można już powiedzieć np. o konkretnym słowie historycznym (zwłaszcza, jeżeli ono nie tylko dotyczy, ale i podlega niełatwemu procesowi translacyjnemu, urzeczywistnianemu na różne języki świata; por. Bachtin 1979: 89, Urbanek 2011: 342).

¹ Autor słowackojęzycznej monografii *Dynamicznej antropologii Biblii* [słow. *Dynamická antropológia Bibliie*] zwraca uwagę, że człowiek w Edenie jest panem również i nad światem zwierząt, czyli nad życiem, które istnieje w ogrodzie. Wyrażone to zostało również przez fakt, że *človek dáva meno všetkým zvieratám* (Leščinský 2004: 97). Czeski komentarz biblijny zdarzenie to opisuje krótkim, ale celnym stwierdzeniem, że *člověk všecy tvory pojmenuje* (Výklady I 1991: 33) – [tłum. pol. człowiek wszystkim stworzeniom nada imiona]. Adam poznaje ich naturę i nadaje tym wszystkim istotom żywym imiona, co wyraża świadomość pierwszego człowieka o swej wyższości nad stworzonymi zwierzętami (por. Łach 1962: 208). Tekst biblijny przemilcza jednak – jak podkreśla *Słownik symboliki biblijnej* – jakie konkretne imiona Adam nadał zwierzętom (Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 6). Pokazany obraz pojawiających się zwierząt przed pierwszym człowiekiem miał służyć do wyrażania myśli o tym, że ożywiona przyroda nie może dorównać człowiekowi w jego dostojności i godności. Dopiero Ewa, stworzona z jego żebra, mogła mu dorównać.

² אָדָם [h-0120] *’ādām* hebr. ‘człowiek’ tłumaczony również jako mężczyzna ‘istota ludzka’ (Lemański 2002: 72) uważany jest za ‘pierwszego człowieka’, ‘praojca wszystkich ludzi’ i ‘przodka całej ludzkości’. W biblijnym opowiadaniu o stworzeniu, upadku i odkupieniu stanowi pierwowzór osoby ludzkiej (por. SSB 1998: 4). Może także oznaczać znaczenie kolektywne ‘ludzkość’, ‘ludzie’ (Briks 2000: 22), na co również zwraca uwagę (Ravasi 1997: 6).

Zwierzęta – zgodnie z tekstami biblijnymi – zostały stworzone na chwałę Boga (por. Ps 148,7 i 10 oraz Dn 3,79–81). On jest również Panem wszystkich zwierząt, o czym wspomina Psalm 50,10–11. Także Psalm 104,10–30 mówi wyraźnie, że to właśnie Jahwe, a nie ludzie, jest odpowiedzialny za królestwo zwierząt. Natomiast przywołując wyżej wymieniony Psalm 148³, możemy powiedzieć, że jest on pochwałą całego stworzenia, ponieważ – jak podkreśla MKPŚ – dotyczy harmonijnej rzeczywistości chcianej przez Boga (por. Jüngling 2000: 747). Od pierwszych kart *Pisma Świętego* Bóg został ukazany jako ten, który troszczy się, a jednocześnie dostarcza stworzeniom pokarmu niezbędnego do życia, czyli zostaje przedstawiony w roli „dobroczyńcy” (por. Szczepanowicz 2008: 9), który dostarcza pożywienia wszystkim istotom (Hi 38,39–41⁴), a te zaprezentowane stworzenia wyliczone zostały zgodnie z hebrajską tradycją katalogowania (por. Ravasi 1997: 34). Można przytoczyć również inny Psalm, w którym pokarm dostarczany jest we właściwym czasie i miejscu (Ps 147,9), por. czes. *tomu, který zvířatům potravu dává, i krkavčím mlád'atům, když křičí* (ČEP 2008: 638) – pol. *on daje pokarm bydłu, pisklętom kruka to, o co wołają* (BT 1989: 707).

Zwierzęta znajdujące się w *Biblii*, zwłaszcza w *Starym Testamencie*, są opisywane w taki sposób, jak były one znane starożytnym Hebrajczykom. Klasyfikacja Mojżesza silnie opierała się na obserwacji dostępnej wszystkim jego współczesnym (por. Kaiser, Davids, Bruce, Brauch 2011: 74). Przy pomocy zwierząt dostarczany jest obraz życia w dawnej Palestynie. W *Biblii* nie ma wyraźnego podziału faunistycznego, czyli świata zwierząt (*animalia*), tak jak to możemy

---

³ Powołując się na *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego (komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek)*, pod red. nauk. pol. wyd. Waldemara Chrostowskiego trzeba zaznaczyć, że ten przedstawiany Psalm należy, jako gatunek literacki, do „pieśni stworzenia”, która w *Pieśni słonecznej* Franciszka z Asyżu znajduje swój wspólny odpowiednik (za: Farmer 2000: 747).

⁴ Dla obrazowego przykładu prezentujemy jeden czeskojęzyczny oraz jeden polskojęzyczny przekład biblijny, por.: czes. *Můžeš ulovit pro lva kořist a uspokojit lačnost lvíčat, když se krčí v peleších, číhají ve svém doupěti v houští? Kdo opatří úlovek krkavci, když jeho mlád'ata volají k Bohu a bloudí bez potravu?* (Jób 38,39–41 – tłum. ČEP 2008: 499) – pol. *Czy lwicy zdobyczy nalowisz, nasycisz żarłoczności lwiatek, gdy one mieszkają w kryjówkach, w gęstwinach czekają wieczoru? Kto żeru dostarcza krukowi, gdy młode do Boga wołają, gdy błędzą ogromnie zgłodniałe?* (Hi 38, 39–41 – tłum. BT 1989: 565).

zaobserwować we współcześnie sporządzonych klasyfikacjach taksonomicznych, atlasach i usystematyzowanych kartotekach naukowych. Niezależnie od problemów w zakresie podstawowej terminologii, czyli zauważalnych w niektórych przypadkach różnic między opisem biblijnym a nowożytnym Linneuszowym, przedstawiany system klasyfikacji zwierząt czasami rodzi wiele niepewności translologicznych (patrz zwłaszcza rozważania rozdz. II s. 107–146). *Přesný překlad některých hebrajských označení zvířat v biblii naráží na těžkosti*⁵ (Bowker 2005: 268) – [tłum. pol. L.H.⁶: dokładne tłumaczenie niektórych hebrajskich określeń zwierzęcych w *Biblii* nastarcza sporo trudności]. Zwierzęta natomiast – jak wiemy z faktów historycznych i zamieszczonych informacji na kartach biblijnych – zajmowały ważne miejsce w hebrajskim kulcie ofiarnym. W *Písmie Świętym* istnieje dla wyznawców Jahwe tylko jeden, bardzo ważny podział klasyfikacyjny, dzielący zwierzęta na dwie podstawowe grupy⁷:

- czyste i
- nieczyste (Kpl 11 i Pwt 14)⁸,

---

⁵ Z drugiej strony jednak trzeba zaznaczyć, że *starověké písemné památky, archeologické nálezy a například řezby do kamene zanechaly významné stopy* (Bowker 2005: 268) – [tłum. pol. antyczne // starożytne pamiątki znajdujące się w formie pisemnej, następnie znaleziska archeologiczne, a także na przykład rzeźby w kamieniu zachowały wyraźne ślady opisywanej zwierzęcej tematyki].

⁶ Wszystkie tłumaczenia cytowanych fragmentów w niniejszej pracy pochodzą od Autora i są zaznaczane w kwadratowych nawiasach. Używane są skróty [tłum. pol.] – przy przekładzie całych zdań lub [pol.] – przy przekładzie pojedynczych wyrazów lub połączeń kolokacyjnych.

⁷ Jak zwraca uwagę *Słownik tła Biblii* (STB) jeszcze przed potopem zwierzęta dzieliły się na dwie kategorie: „czyste” i „nieczyste” (por. Rdz 7,2). W tym okresie ludzie prawdopodobnie nie żywili się zwierzętami, więc podział na tzw. stworzenia „czyste” lub „nieczyste” miał przypuszczalnie związek jedynie z ofiarami (por. Packer, Tanney 2007: 196). Dopiero Mojżesz przecież podał pewne zakazy pokarmowe w Prawie przekazanym Izraelitom, którzy mogli spożywać tylko określone zwierzęta, zaliczane do kategorii istot „czystych”, nadających się do konsumpcji.

⁸ W całej pracy będziemy operowali leksyką **ptaki „czyste” i „nieczyste”**, ponieważ takiego terminu używa się zarówno bezpośrednio w *Písmie Świętym*, jak i komentarzach biblijnych, słownikach symboliki biblijnej, przewodnikach po *Biblii* i różnych tekstach egzegetycznych i krytyki literackiej. Generalnie przyjmuje się, że ptaki czyste to takie, które uważane są pod względem kulturowości i rytualności jako „czyste”, czyli są to ptaki składane na ołtarzu w ofierze lub zalecane do spożywania. Natomiast ptaki

które dotyczą przede wszystkim **przepisów czystości rytualnej** (por. De Vries 2008: 145, Achtemeier 2004: 1021, Faley 2001: 111–112, *Výklady I* 1991: 358–61, Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 137–138, Douglas 1996: 137–139, Halas, Halasová 2009: 36–39, Łach 1970: 182–190, Wypych 1987: 130–131, Szczepanowicz, Mrozek 2007: 5–10, Brown, Fitzmyer, Murphy 2001: 111–116, Borzymińska, Żebrowski 2003: 311–312, Metzger, Coogan 2004: 97–98, Langkammer 1999: 226–237, Leibowitz 2011: 95–96 i inni). W *Torze* jest zawartych wiele przepisów dotyczących przedmiotowej czystości rytualnej: według tradycji żydowskiej w *Pięcioksięgu* wszystkich przykazań jest 613, z czego 248 nakazów i 365 zakazów.

1.1. Przepisy czystości rytualnej

Trzeba sobie w sposób dogłębny uświadomić, że wyraz *nieczysty* nie oznacza ani ‘brudny’, ani ‘niesmaczny’, ani ‘niechlujny’, ale przede wszystkim ‘rytualnie zabroniony’ (por. De Vries 2008: 145 i 1999: 220, Klöcker M., Tworuschka M., Tworuschka U. 2002: 155–160, Douglas 1996: 137, Langkammer 2001: 350, Łach 1970: 70–72, Bowker 2005: 66–67 i 152; Banka 2010: 205–209 i inni), którym to określeniem nazywano w *Piśmie Świętym* zakazane do spożywania produkty, nie spełniające norm konsumpcyjnych, por. różnorodne określenia z pola semantycznego „rzeczy zabronione”: czes. *budou pro vás „hodné opovržení”, „ošklivé”, „odporné”, „ohavné”, „ohyždné”* – pol. będą dla was „odrażające”, „wstrętne”, „obrzydliwe”, „nikczemne”, „omierźle”. Nie ulega to w najmniejszej mierze wątpliwości, że coś jest niedopuszczalne z liturgicznego punktu widzenia. Pewne zwierzęta i pokarmy, które będziemy w dalszej części opisywać, są „nieczyste” i należy ich – zgodnie ze słowami *Pisma Świętego* – unikać. Stanu nieczystości można się pozbyć poprzez oczyszczenie. Czeski badacz *Pisma Świętego*, specjalizujący się zwłaszcza w *Starym Testamencie* – Petr Sláma, przedmiotową **nieczystość** pojmuje w sposób następujący: *Slovo nečisté*

---

nieczyste to te, które zostały wymienione w dwóch katalogach prawa Mojżeszowego (Kpł 11 i Pwt 14).

je to, co se z nějakého důvodu nachází mimo své místo určení a jako takové je zdrojem chaosu (Sláma 2010: 480) – [tłum. pol. Słowo nieczyste jest tym, co z jakiegoś powodu znajduje się poza swym miejscem przeznaczenia, a jako takie jest źródłem lub przyczyną chaosu]. W ten sposób wyrażone zostało w sposób bardzo silny pojęcie dotyczące ‘niedopuszczalności rytualnej’. Właśnie w tym słowa znaczeniu zawarte są poszczególne rodzaje istot żywych reprezentujących faunę, które uważane są za zwierzęta nieczyste. W kulturze plemion bliskowschodnich utrwaliły się specyficzne porządki, niektóre z nich obowiązują do dziś, a w judaizmie usankcjonowane są religijnie, gdyż chodzi o zasadę „koszer”⁹ (por. Abramowska 2010: 48). Z punktu widzenia żydowskiego trybu życia można przyjąć (por. Unterman 1994: 303), że królestwo zwierząt dzieli się z jednej strony na stworzenia koszerne (*koszer* – ‘nadające się’, ‘stosowne’ z hebr. *kāszēr* ‘właściwy’, ‘odpowiedni’), z których można przygotowywać posiłki zgodnie z ustaleniami żydowskich reguł odżywiania. Z drugiej strony zaś istnieją także zwierzęta, których mięso jest zakazane, czyli trefne (rytualnie nieczyste albo niezdatne do użytku lub konsumpcji według żydowskich przepisów religijnych), por. hebr. *tērēfā* ‘zwierzę rozdarłe przez dzikie zwierzęta’, ‘rozszarpane mięso’ od *tāraf* ‘rozdierać’ (por. Kopalinski 2000: 513) oraz hebr. *newela* ‘padlina lub tusza zwierzęca zabita inaczej, niż nakazuje to żydowski rytuał’, czyli ‘zwierzę, które padło bez rytualnej

---

⁹ Oznacza to, że w judaizmie, aby mięso mogło zostać uznane za „koszerne”, zwierzę musi zostać uśmiercone zgodnie z zasadami „uboju rytualnego”, pojmowanego z praktyką zabijania zwierząt domowych w celach spożywczych z zachowaniem reguł prawa religijnego (por. *szechita*). Nakaz został oparty na starotestamentowym fragmencie Piątej Księgi Mojżeszowej (Pwt 12,20–21) – czes. *Až Hospodin, Tvůj Bůh, rozšíří tvé území, jak ti slíbil, a ty řekneš: „Chtěl bych jíst maso”, protože zatoužíš jíst maso, můžeš je jíst podle své chuti. Když bude od tebe daleko místo, které Hospodin, tvůj Bůh, vyvolí, aby tam spočinulo jeho jméno, porazíš kus ze svého skotu či bravu, který Ti dal Hospodin, jak jsem ti přikázal, a budeš jíst ve svých branách zcela podle své chuti* (Pátá Mojžíšova 12,20–21 – tłum. ČEP 2008: 191) – pol. *Gdy Pan, Bóg twój, rozszerzy twe granice, jak ci przyrzekł, a ty powiesz sobie: „Chcę jeść mięso”, gdy dusza twoja zapagnie jeść mięso, możesz jeść mięso do woli. Jeśli daleko od ciebie będzie miejsce, które obrał Pan, Bóg twój, by tam umieścić swe imię, możesz zabijać z większego i mniejszego bydła, które ci dał Pan, stosownie do mojego nakazu, ile zechcesz, i będziesz spożywał w obrębie swych murów do woli* (Pwt 12,20–21 – tłum. BT 1989: 185).

szechity lub była ona nieważna’. Oba te hebr. wyrażenia [טָרְפָה h-2966¹⁰ i נְבִלָה h-5038¹¹] można spotkać obok siebie w *Biblii*, np. w *Księdze Kapłańskiej* lub *Księdze Ezechiela* (Kpł 7,24; Kpł 17,15; Kpł 22,8, Ez 4,14; Ez 44,31).

Najogólniej można powiedzieć, że *koszer* to ‘określenie odnoszące się w literaturze rabinicznej do **czystości rytualnej** („koszerności”) pokarmów i przedmiotów, które są przeciwstawne do *trefa*’ (za: PSJ I 2003: 763). W judaizmie stan rytualnej czystości regulowany jest przez odpowiednie przepisy religijne (por. *halacha* – pojmowane jako ‘prawo’, ‘reguła’, ‘tradycja’ pochodzące od rdzenia *hlch* ‘iść’ // ‘wędrować’), które zawężone są w przepisach kultowo–liturgicznych i pokarmowych, dotyczących produktów żywnościowych i naczyń, a także dzianin. *Ilustrovaný průvodce Starým a Novým zákonem* zwraca uwagę na fakt, że „*rytuální požadavky jsou stejně tak důležité jako oběti*” (Bowker 2005: 67) – [tłum. pol. postulaty // wymagania rytualne są tak samo ważne jak ofiary]. Mają bezpośredni związek z opisywaną „koszernością” i z innymi aspektami życia codziennego, obowiązujących zwłaszcza ortodoksyjnych Żydów. Zwierzęta i ptaki muszą być w specjalny sposób zarzynane¹², w możliwie najmniej bolesny i szybki sposób (tzw. *szechita* // *szchita* to znaczy ‘ubój przez szybkie przeciąganie ostrym nożem po gardle’¹³), a krew trzeba usunąć przy użyciu soli. Krwi (z mięsem) nie wolno

¹⁰ PSHPST podaje, że chodzi o ‘to, co rozszarpane [przez zwierzęta]’ (Briks 2000: 136). Podobnie podaje BSSJ ‘*rozšápané [zvíře]*’ (Heller 2000: 72–73) i HČSSZ, który uzupełnia znaczenie ‘*ulovený*’, ‘*loupež*’, pol. ‘upolowany’, ‘napad’ (Pípal 2006: 62).

¹¹ PSHPST tłumaczy ten hebr. wyraz נְבִלָה jako zwłoki // trup // padlina (Briks 2000: 219). *Biblický slovník sedmi jazyků* tłumaczy to wyrażenie jako czes. ‘*mrtvola*’ (dosł. pol. ‘trup’) – (Heller 2000: 122–123), a HČSSZ używa dwóch określeń ‘*mrtvola*’, ‘*mršina*’; pol. ‘trup i padlina’ (Pípal 2006: 97).

¹² Ubój rytualny musi spełniać pięć wymogów: 1. *szechija* – jednostajne i pewne cięcie nożem; 2. *derasa* – cięcie bez większego nacisku; 3. *chalada* – niedozwolone jest wklucie noża do szyi nim rozpocznie się cięcie; 4. *hagrama* – cięcie wykonane we właściwym miejscu na szyi; 5. *ikkur* – tkanka musi być przecięta, a nie rozdarta (EK t. XVII 2012: 712). Według żydowskich wierzeń ludowych poprawnie przeprowadzony ubój rytualny wyzwala duszę grzesznika, która wciela się w zwierzę koszerne (hebr. *gilgul nefesz* – krążenie duszy).

¹³ Żeby zwierzę zostało uznane za zabite w sposób zgodny z rytuałem, musi się wykrawić w wyniku przecięcia przetyku i tchawicy.

konsumować, gdyż należy do Boga, bo w niej jest życie¹⁴ (por. Rdz 9,4; Pwt 12,23), dlatego ją trzeba dokładnie usunąć¹⁵ (por. praktykowany do dziś w ortodoksyjnym judaizmie tzw. „**ubój rytualny**”). Do opisywanej *szechity* przeznaczone są tylko zwierzęta bez skazy, chorób i zniekształceń.

Opisywana nieczystość – zgodnie z informacjami pochodzącymi z kart biblijnych – była między innymi spowodowana obecnością krwi, dlatego zakazywano spożywania drapieżnych ptaków, zdechliny i zwierząt, z których nie została – jak podkreśla *Biblický slovník* – „*vyceděna jejich krev*” (Novotný 1956/1992: 105); [dosł. tłum. „wycedzona ich krew”], por. wersety: Ez 4,14; Wj 22,30; Kpł 17,10–16; Pwt 14,3–21.

Nie zjada się pewnych tłuszczów zwierzęcych i nerwów kulszowych (inni podają ścięgna w stawie biodrowym, por. np. Simon Philip De Vries 1999: 229–232) – tych ostatnich przez pamięć rany zadanej Jakubowi w walce z aniołem (por. Rdz 32,25–33). Za *koszer* uznaje się zwierzęta przeżuujące i posiadające jednocześnie rozszczerzone kopyta, dalej ograniczoną liczbę ptaków, ryby mające łuski i płetwy oraz niektóre rodzaje szarańczy. Mleko jest koszerne, jeśli pochodzi od koszernego zwierzęcia, podobnie jak jajko, które powinno pochodzić od koszernego ptaka i nie może mieć żadnych plamek krwi. Miód jest również koszerne, mimo że nie wolno jeść pszczoł, ponieważ nie traktuje się go jako części ciała pszczoły. Koszerne może być wszelka żywność, która

¹⁴ Czeski ilustrowany przewodnik po ST i NT podkreśla omawianą problematykę w następujący sposób. *Významnou charakteristikou izraelského chápání obětí je postoj ke krvi. Leviticus, jakož i Deuteronomium zakazují konzumovat krev, neboť se považuje za sídlo života (srov. Lv 17,10–14; Lv 19,26; Dt 12,16; Dt 12,23–24)* – (Bowker 2005: 66) – [tłum. pol. znaczącą cechą charakterystyczną dla izraelskiego pojmowania ofiar jest stosunek do krwi. Zarówno starotestamentowa *Księga Kapłańska*, jak i *Księga Powtórzonego Prawa* zakazują spożywania krwi, ponieważ przedmiotowa krew uważana jest za siedzibę życia (por. Kpł 17,10–14; Kpł 19,26; Pwt 12,16; Pwt 12,23–24)].

¹⁵ Konsumpcja zwierzęcego mięsa z krwią była bowiem w Izraelu praktyką zakazaną (Kpł 19,26; Ez 33,25), lecz w *Pierwszej Księdze Samuela* (1 Sm 14,32–34) spotykamy się z opisem kontekstu sytuacyjnego, że lud po wygranej nad Filistynami pod Mikmasem zajadał się na ziemi mięsem zarżniętych zwierząt razem z ich krwią. Saul ostro się temu przeciwstawił, co dowodziło jego szacunku dla ustanowionego prawa. Jak podkreśla Synowiec (1998: 127), sądzono, że jedzenie z krwią prowadzi do nawiązania łączności z demonami lub duchami zmarłych, przebywających w szeolu, poprzez dzielenie z nimi krwi rozlanej na ziemi.

nie została uznana za trefną. Przepisy pokarmowe zobowiązują Izraelitów do codziennego przestrzegania Bożej woli, ucząc wewnętrznej postawy posłuszeństwa wobec Stwórcy. *Koszer* i *kaszrut*¹⁶ (tzw. reguły odżywiania) wyrosły zwłaszcza w diasporze żydowskiej. Broniły one – jak zwraca uwagę Tronina (2006: 187) – naród żydowski przed asymilacją i zmieszaniem się z ludnością krajów przez niego zamieszkiwanych. Jeszcze dziś koszerność stanowi cechę wyróżniającą pobożnych Żydów i uświadamia im przynależność do Ludu Bożego. Hebrajskie terminy biblijne *tāhōr* i *bārār* o znaczeniu ‘czysty // czystości’ obejmują trzy ważne obszary: „cielesności”, „rytualności” i „moralności” (por. Douglas 1996: 137, Achtemeier 2004: 188–189), natomiast jego przeciwieństwem są dwa hebr. wyrażenia: *tum’ā* ‘nieczystość’ i forma przymiotnikowa *tāmē* ‘nieczysty’ albo ‘zanieczyszczony’. Te przedstawione słowa – jak podkreśla *Słownik wiedzy biblijnej* – implikują skojarzenia z brudem albo higieną, chociaż wolne są od nich wyrazy hebrajskie (Metzger, Coogan 2004: 98).

Ustanowione „Prawo czystości” zawarte w *Księdze Kapłańskiej* w rozdziałach 11–26 określa to, co jest czyste i co zbliża do Boga, oraz to, co nie jest czyste i co od Niego oddala, czyniąc człowieka niezdatnym do uczestnictwa w kulcie i pozbawiając go prawa do tego (por. Synowiec 2000: 303). *Tora* uznaje przestrzeganie praw dotyczących pokarmów za niezbędne do określenia świętości, ale tekst biblijny jednoznacznie nie mówi, dlaczego niektórych zwierząt należy unikać, a innych nie. Polskie wyrazy *odraza* i *obrzydzenie* pojawiające się w niektórych tłumaczeniach oddają biblijny termin, który oznacza ‘odwrócenie się od czegoś, co budzi skrajną dezaprobatę’ (Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 625), czyli ‘coś

---

¹⁶ *Kaszrut* – hebr. wyraz oznaczający ‘odpowiedniość’, ‘zdatność’, czyli przedstawiają żydowskie reguły odżywiania (Unterman 1994: 230, Szczepanowicz 2008: 42–44). *Kaszrut* jest główną częścią żydowskiego prawa, zajmującego się tym, jakie pokarmy Żydzi mogą, a jakich im nie wolno spożywać oraz jak należy przygotowywać i spożywać jedzenie, jako bardzo ważny czynnik w kuchni żydowskiej. *Kaszrut* pochodzi od hebr. rdzenia: *kszr*, oznaczającego: ‘przystosowany’, ‘odpowiedni’, lub ‘właściwy’ (por. <http://www.jewish.org.pl/index.html> – dostęp 18.11.2013). Jest to ten sam temat jak w szerzej znanym słowie: „*koszer*”, które opisuje pokarmy, spełniające te warunki. Przestrzeganie ustanowionych zasad *kaszrut* spoczywa na sposobie wyrabiania sobie dyscypliny moralnej, prowadzonej w judaizmie do świętości.

niezgodnego z właściwą religią' (Achtemeier 2004: 853). Podobnie sądzi autor angielskojęzycznego komentarza biblijnego, porównując zwłaszcza wersety (Kpł 5,2; 20,25 i 22,8) – (za: Milgrom 1991: 690–691). Jak podkreśla polski komentarz biblijny (por. Łach 1970: 57), wyrazy *czysty* (hebr. *tāhôr*) i *nieczysty* (hebr. *tāmē'*), chociaż należą do częstego słownictwa najmłodszej części Pięcioksięgu, czyli do tradycji kapłańskiej, zna także tradycja jahwistyczna oraz deuteronomiczna, a także używali ich prorocy sprzed niewoli babilońskiej. Angielskojęzyczny komentarz biblijny mówi bezpośrednio i wprost, że hebr. wyrazy *tāhôr* i *tāmē'* są antonimami (Milgrom 1991: 701). Ze względu na fakt – jak przytacza czeski komentarz biblijny – *řádný vztah k Bohu byl vyjadřován i pravidelnými oběti* (Výklady I 1991: 54) – [tłum. pol. należyty stosunek do Boga był wyrażany także regularnymi ofiarami], dlatego żeby ten zwyczaj został zachowany, spora część zwierząt musiała zostać przy życiu. Przywołać można przykład z jahwistycznego opowiadania o potopie (Rdz 7,2–3 i Rdz 8,20), w którym Noe na rozkaz Jahwe zabiera ze sobą do arki „siedem par zwierząt czystych” (czyli siedem samców i siedem samic) i „jedną parę ze zwierząt nieczystych” (samca i samicę). Następnie po ustąpieniu wód potopu Noe zbudował ołtarz dla Jahwe, na którym z bydła czystego oraz z ptactwa czystego złożył ofiarę („dziękczynną”). Jest to najstarsza paralela w tradycji jahwistycznej w stosunku do dwóch wykazów zwierząt czystych i nieczystych znajdujących się w Kpł 11,1–23 i Pwt 14,3–21. Posłużono się tymi opisywanymi wyżej określeniami (*czysty* i *nieczysty*) na zasadzie antycypacji (por. OISŻ 1999: 220). Kryje się w tym (patrz wersety Rdz 9,1–7) – jak zauważa MKPŚ – zapowiedź zarówno przyszłych ofiar składanych w Izraelu, jak i obowiązujących społeczność żydowską przepisów dotyczących koszernej żywności, o czym była w tym podrozdziale mowa (patrz zwłaszcza wersety Kpł 17,10–14; Pwt 12,16 i Pwt 12,24–25; por. Boadt 2000: 284). Jest to – jak podkreśla Szczepanowicz (2008: 39) – tzw. pierwsze prawo dotyczące pokarmu, które zostało dane potomkom Noego po potopie na długo przed Abrahamem (Rdz 9,3–4).

Głównym zamiarem stosowanych praw w starotestamentowej Księdze *Leviticus* (Kpł) jest przede wszystkim czystość kultywna (por.

Raymond B. Dillard, Tremper Longman III 2003: 72). Troska o czystość kultu¹⁷ była w Izraelu odpowiedzią na świętość Jahwe¹⁸. Według dwóch starotestamentowych ksiąg biblijnych (Kpł 11 i Pwt 14) Bóg określił, jakie zwierzęta¹⁹ mogą stanowić pożywienie dla Jego ludu. Przepisy

¹⁷ Kult pojmujemy jako świadome zwrócenie się do istoty wyższej (ponadziemskiej) z uznaniem jej wyższości, a równocześnie zależności człowieka od niej (za: Langkammer 1999: 226). W *Torze* znajdujemy wiele uregulowań dotyczących przepisów kultowych. Szczególne miejsce zajmuje ofiara. Były stosowane zarówno ofiary krwawe (ze zwierząt), jak i ofiary bezkrwawe (np. z płodów rolnych), a składano je w sanktuariach na ołtarzu (por. Banka 2010: 205).

¹⁸ W historii deuteronomicznej zwraca się uwagę na obrzędy rodzinne, obrzezanie, Pesach, dotrzymywanie szabatu (Wj 31,13), a także na prawa dotyczące jedzenia i czystości, które są ważną częścią życia społecznego ludzi. W czasach wygnania umacniało się wspomnienie, co zostało na razie utracone (por. Ps 137). Czystość stała się z czasem, szczególnie pod wpływem klasycznych proroków, środkiem do oceny moralnego postępowania człowieka (por. SSB 1998: 137).

¹⁹ Świętość wymagała, żeby poszczególne jednostki dostosowały się do grupy (nacji), do której przynależą, co zostało dobrze pokazane na przykładzie (Kpł 11 i Pwt 14). Większość ptaków nieczystych wymienionych zarówno w starotestamentowym wykazie Trzeciej Księgi Mojżeszowej, czyli w *Księdze Kapłańskiej* (Kpł 11), jak i w rejestrze Piątej Księgi Mojżeszowej, to jest w *Księdze Powtórzonego Prawa* (Pwt 14), odgrywały one jakąś rolę w życiu religijnym sąsiednich narodów, dlatego mogły się znaleźć w tych dwóch katalogach, żeby odciąć się od pielęgowanego wśród narodów ościennych kultu ptaków. Spotykamy się również z sytuacją, że kult żywych zwierząt – czyli tzw. **zoolatria** była powszechna w religii Egipcjan (por. Ponizy 2012: 413). Oddawanie czci podobiznom zwierząt w antropologicznej refleksji zwłaszcza *Nowego Testamentu* (Rz 1,23 i Rz 1,25) jest znakiem skrajnego zniekształcenia religijnej natury człowieka (por. Widła 2003: 340). Czeski komentarz biblijny zwraca uwagę na fakt, że *svět kolem Izraele si totiž z okruhu živočistva vytvářel své představy, svým božstvům dával zvířecí, ptačí a rybí podoby. Před tímto poblouzením Písmo ostře varuje (srov. Dt 4,15–19) – (Výklady I 1991: 24) – [tłum. pol. świat wokół Izraela stwarzał z kręgu faunistycznego swoje wyobrażenia i poglądy, a swym bóstwom dawał podobieństwa zwierząt, ptaków i ryb, por. Pwt 4,15–19. Przed takim pomieszaniem i szaleństwem wyraźnie ostrzega Pismo Święte]. Dla przykładu podamy, że np. *sęp* w Egipcie był symbolem Nekbet – starożytniej bogini Egipcjan. Przywoływany sęp miał czuwać nad zmarłymi, a według innych starożytnych podań czy zakorzenionych wierzeń miał rozszarpać zwłoki. Inny ptak *sokół* był w Egipcie poświęcony Horusowi – egipskiemu bogu nieba i monarchii egipskiej. Również świętym ptakiem w Egipcie był *ibis*. W Mezopotamii jednym ze świętych przedstawicieli awifauny był *kruk*, a u Arabów razem ze *strusiem* był używany do wróżb. U wielu ludów Azji Mniejszej *orzeł* był symbolem boskości, dlatego zaliczany był do ptaków świętych w różnych państwach, np. w Asyrii, Babilonii, Persji, Egipcie, Grecji, ale także i w Skandynawii oraz między Germanami (por. Výklady I 1991: 359), a również wśród Celtów. Także *sowa* uważana była za wcielenie zmarłych ludzi, która w mitach antycznych była atrybutem greckiej bogini mądrości i sztuki – Ateny, natomiast *paw* (czasami *kukulka* lub *bocian*) były atrybutami Hery – patronki*

dotyczące pokarmów odgrywały główną rolę w samorozumieniu judaizmu na przestrzeni całej jego historii. Odróżnianie mięsa „czystego” od „nieczystego”²⁰ jest niewątpliwie częścią jego tożsamości narodowej

macierzyństwa, opiekunki małżeństwa i rodziny (por. Łach 1970: 71, Cooperová 1999, Bowker 2005: 62–69, Kopaliński 1988, 2001, Kobiela 2002, Cirlot 2012, Lurker 1989: 190–191 i inni). Zaobserwowaliśmy, że zwierzęta, które zostały usunięte z hebr. jadłospisu, były czczone w religiach pogańskich, używane w ich ofiarach i obrzędach magicznych lub stosowane w różnego rodzaju zabobonach. *Praktyczny słownik biblijny* podkreśla wprost, że zwierzęta uważane za „nieczyste” składane były w ofierze przez ludy ościenne (Grabner–Haider 1994: 215) i uchodziły za istoty demoniczne. Nie trzeba również zapominać i o tym, że spora część ptaków wymienionych w dwóch opisywanych katalogach biblijnych mogła się w nich znaleźć również dlatego, że należała do drapieżników, które znane są przede wszystkim z tego, że odżywiają się najczęściej mięsem i krwią innych zwierząt oraz padliną, w odróżnieniu od ptaków czystych, które żywiły się zbożem i nasionami. Trzeba wziąć również pod uwagę – jak podkreślają *Katolicki komentarz biblijny* (2001: 111) i *Komentarz historyczno-kulturowy do Biblii Hebrajskiej* (2005: 190–191), że powody kryterium higienicznego lub przyczyny wynikające z odrazy, mogły mieć wpływ na zwyczaje i prawodawstwo Hebrajczyków. Włączenie do tej grupy ptaków nieczystych – jak podkreśla *Encyklopedia Biblijna* – niewątpliwie roślinożernego *dudka*, każe wątpić w to wyjaśnienie (Achtemeier 2004: 1021). Inne zaś stworzenia (np. *struś*, *nietoperz*, *dudek*) mogły zostać zdyskwalifikowane z powodu „anomalii” wyglądu (por. Brown, Fitzmyer, Murphy 2001: 163). W starożytnym państwie semickim, znajdującym się w Mezopotamii, czyli chodzi o Babilonię, istniały ograniczenia dotyczące zwierząt, które poszczególni bogowie przyjmowali w ofierze, ale nie funkcjonował tam aż tak rozbudowany system, jaki istniał u Hebrajczyków.

Jak podkreśla czeskojęzyczny *Biblický slovník* „*Zdá se, že rozlišování zvířat na čistá a nečistá má kořeny v pravěkých animistických názorech o předmětech a bytostech naplněných magickými silami [tabu]*” (Novotný 1956/1992: 105) – [tłum. pol. Można również przypuszczać, że rozróżnianie zwierząt na czyste i nieczyste ma swoje korzenie w pradawnych // prehistorycznych animistycznych poglądach o przedmiotach i istotach napelnionych magicznymi siłami tabu].

²⁰ Wyjaśnienie racjonalnego uzasadnienia przepisów pokarmowych nie jest sprawą łatwą. Kiedy Jahwe zezwolił Izraelitom spożywać tylko mięso ze zwierząt czystych, przypomniał im, że są narodem wybranym, który został wezwany, aby stał się narodem świętym. Jak już w starożytności podkreślano, opisywane zasady podziału zwierząt na „czyste” i „nieczyste” miały charakter arbitralny, ale z drugiej strony miały nauczyć wartości moralnych. Współcześnie w kwestii dotyczących pokarmów przyjmuje się również pogląd o względach higienicznych i zdrowotnych, chociaż słabość tych hipotez polega na tym, że nie tłumaczą w sposób wystarczający wszystkich przypadków. Najważniejszą jednak przyczyną było prawdopodobnie zwrócenie uwagi na fakt, żeby Izraelici nie spożywali zwierząt nieczystych, ponieważ były one związane z kultem różnych bóstw (w tym również uznawanych w innych państwach), co pokazałem w poprzednim przypisie nr 19. Nawet Prorok Izajasz przestrzegali przeciw pogańskim praktykom, mówiąc, że zjadano podczas tajemnych

i religijnej. Chociaŕ Źydzi dawali wyraz swojej wiernoŕci Bogu w przestrzeganiu wszystkich praw (por. MKPŦ 2000: 376), to jednak wŕaŕnie rozróżnianie tego, co czyste, i tego, co nieczyste, wraz z obrzezaniem i szabatem, umoŕliwiało im w sposób najbardziej widoczny podkreŕslenie swojej toŕsamoŕci wobec sąsiadów i przeciwstawianie się asymilacji. Przestrzeganie tych przepisów pokarmowych (równieŕ obrzezania i ŕwiętowniania szabatu) miało spowodować wyraŕne odróżnienie wyznawców judaizmu od wyznawców innych religii. Prawo czystoŕci oddzielało względnie odróżniało Izraela od pogan i zabezpieczało jego monoteizm (por. AZB 2007: 9). Była to równieŕ informacja szczególnie waŕna (por. Osumi 2000: 413) dla ludzi, przebywających na wygnaniu²¹ lub zmuszonych do banicji. W ustanowionych przepisach rytualnych *Starego Testamentu* (np.) nakazy pokarmowe stanowiły znak przymierza, które z jednej strony przypominały o rzeczywistym istnieniu narodu ŕydowskiego w ŕwiecie, a z drugiej strony były takŕe zapowiedzią ŕpełnienia duchowej rzeczywistoŕci.

Prawa dotyczące czystoŕci rytualnej nie mają juŕ zastosowania w etyce *Nowego Testamentu*, poniewaŕ Jezus w sporze z faryzeuszami wykazał ich bezzasadnoŕć²² w obliczu nowej antropologii²³ (Mk 7,19;

---

obrzędów „wieprzowe mięso i płazy, i myszy” (Iz 66,17), czyli zwierzęta nieczyste. Stosunek Izraelitów do ŕwiń moŕemy równieŕ znaleźć w innym fragmencie *Księgi Izajasza* (Iz 65,4), w którym to wersecie biblijnym odnajdujemy związki ŕwiń z kultem zmarłych, por. czes. *vysedávaji v hrobech, nocují v tajemných skryších, jedí maso z vepřů a ve svých nádobách mají polévku ze závadných věcí* (Iz 65,4 – tłum. ČEP 2008: 747) – pol. przebywając w grobowcach i ŕpędzając noce w zakamarkach, jedząc wieprzowe mięso i nieczyste potrawy z sosem w swych misach (Iz 65,4 – tłum. BT 1989: 904).

²¹ Podczas wygnania tylko Izraelici spoŕród innych narodów mieli tzw. „przepisy pokarmowe”, które okreŕślały, co mogą jeŕć – (co jest konsumpcyjnie dozwolone), i czego nie mogą ŕpoŕywać – (co jest zakazane).

²² Jeden z najbardziej znanych współczesnych myŕlicieli i filozofów religijnych Izraela Jeŕsajahu Leibowitz w przetłumaczonej na język czeski ksiąŕce pt. *Úvahy nad Tórou* fakt ten podkreŕsła krótko, ale zdecydowanie wyraŕnie, uŕywając następujących słów: *Zákony rituální čistoty a nečistoty nám byly zrušeny před přibližně dvěma tisíci lety* (Leibowitz 2011: 96) – [tłum. pol. Prawa dotyczące rytualnej czystoŕci i nieczystoŕci zostały nam zabrane (były zlikwidowane) przed mniej więcej dwoma tysiącami lat].

²³ Jak podkreŕsła *Słownik antropologii Nowego Testamentu* (SANT) z antropologicznego punktu widzenia nie naleŕy przywiązывать większej uwagi do czystoŕci rozumianej materialnie, nie dotyczącej człowieka, jak równieŕ czystoŕci rytualnej (por. Mt 23–25–26; Rz 14,20; Tt 1,15). Tym co według *Nowego Testamentu* okreŕsła i klasyfikuje

Dz 10,10–16)²⁴. Z czasem przepisy o **czystości kultycznej** – jak podkreślają Łukaszyk, Bieńkowski, Gryglewicz (EK t. III 1995: 938) – doprowadziły do formalizmu religijnego, który zwalczał Jezus Chrystus, wyjaśniając, że o czystości człowieka decyduje przede wszystkim jego postawa moralna (por. Mk 7,15). Czystość moralna oznaczała ludzką doskonałość i świętość. Jezus podkreślał, że prawdziwa czystość ma charakter wewnętrzny (por. Langkammer 2001: 76). Sobór jerozolimski postanowił więc nie zmuszać nawróconych z pogaństwa do przestrzegania żydowskich przepisów pokarmowych²⁵ (por. Tronina 2006: 187). Również *Nowy Testament* uważa śmierć Jezusa na krzyżu za ofiarę, która wyklucza potrzebę składania dalszych ofiar (por. Hbr 7,27; 9,12–14;

---

człowieka, jest natomiast *czystość serca*, czyli ‘szczerłość’, ‘szlachetność zamiarów’ i ‘postanowień’ (Mt 5,8; 1 P 1,22); *czystość sumienia*, czyli ‘świadomość i przekonanie o życiu zgodnym z wolą Bożą’ (Dz 24,16; 1 Tm 3,9), a w przypadku chrześcijan *czystość z trwania w nauce Jezusa* (J 13,10; 2 Kor 11,2–3); *czystość w znaczeniu nowej chrześcijańskiej moralności* (1 Kor 5,8; Flp 1,10) oraz *czystość z obmycia w akcie chrztu* (Hbr 10,22) – (por. Widła 2003: 45). Podczas, gdy w *Starym Testamencie* opisywana „czystość” zyskała formę konkretnych rytuałów, to w *Nowym Testamencie* ulegała uduchowieniu.

²⁴ W *Nowym Testamencie* kapłańska sprawa klasyfikacji tzw. zwierząt „czystych” i „nieczystych” – jak podkreśla SWB – była głównym przedmiotem kontrowersji w sprawie przestrzegania przepisów pokarmowych (por. Dz 11,5–9) – (Metzger, Coogan 2004: 828). Dla zilustrowania przytaczamy jeden czeskojęzyczny przekład i jedno polskojęzyczne tłumaczenie, por.: czes. *Když jsem se do ní pozorně podíval, uviděl jsem tam nejružnější zvířata i divokou zvěř, plazy a ptáky. Uslyšel jsem hlas, který mi řekl: „Vstaň, Petře, zabíjej a jez!” Odpověděl jsem: „To ne, Pane! Ještě nikdy nevěšlo do mých úst nic, co poskvrňuje a znečišťuje.” Ale hlas z nebe promluvil znovu: „Co Bůh prohlásil za čisté, nepokládej za nečisté”. To se opakovalo třikrát a vše bylo opět vyzdviženo do nebe* (Skutky 11,6–10 – tłum. ČEP 2008: 1239) – pol. *Przyglądając mu się uważnie, zobaczyłem czworonożne zwierzęta domowe i dzikie, plazy i ptaki powietrzne. Usłyszałem też głos, który mówił do mnie: „Zabijaj Piotrze i jedz!” Odpowiedziałem: „O nie, Panie, bo nigdy nie wziąłem do ust niczego skażonego lub nieczystego”. Ale głos z nieba odezwał się po raz drugi: „Nie nazywaj nieczystym tego, co Bóg oczyścił”. Powtórzyło się to trzy razy i wszystko zostało wzięte znowu do nieba* (Dz 11,6–10 – tłum. BT 1989: 1254).

²⁵ Współczesna nauka pomija biblijne prawa dietetyczne, argumentując, że były to jedynie przepisy obowiązujące w *Starym Testamencie* i dlatego dziś nie mają już zastosowania. Jakkolwiek, z różnych przyczyn – nawet fantastycznych – jak zwraca uwagę autor internetowego artykułu (por. Z. Radziwołek <http://www.hildegarda.edu.pl/biblia-o-zdrowiu-i-zywnosci/>) ignorowano podział zwierząt na czyste i nieczyste, to jednak dzisiaj, na początku XXI wieku ponownie odkrywamy, że zwierzęta przenoszą choroby niebezpieczne dla człowieka.

10,10), znosząc podział oraz reguły rozróżniania zwierząt na „czyste” i „nieczyste” (Achtemeier 2004: 1387–1388), a chrześcijańscy pisarze dowodzili, że śmierć Jezusa usunęła wszystkie ofiary składane ze zwierząt (por. Metzger, Coogan 2004: 828). Nowotestamentalny postulat czystości obejmuje więc zadanie zweryfikowania i ukonkretnienia odpowiadającej temu pojęciu rzeczywistości antropologicznej tak, aby czystość nie oznaczała jedynie przymiotu, cnoty, jakości etycznej itp., ale wskazywała na prawdziwie nowego człowieka w Chrystusie (por. Widła 2003: 45). W ten sposób Jezus Chrystus stał się jedynym pośrednikiem między Bogiem a ludźmi (patrz werset 1 Tm 2,5 – por. Langkammer 1999: 236). Również – jak podkreśla Beaumont (2007: 30) – *Nový zákon ukazuje, že jedinou doskonalou obětí za hřích byl Ježíš srov. Žd 10,10–14*; [tłum. pol. *Nowy Testament* pokazuje, że jedyną doskonałą ofiarą za grzech był Jezus; por. Hbr 10,10–14].

1.2. Inne klasyfikacje zwierząt biblijnych

Tłumaczone nazwy zwierząt – zwłaszcza znajdujące się w *Starym Testamencie*, a także występujące w niektórych innych wersetach biblijnych – oraz ich poszczególne opisy stwarzają (w mniejszym lub większym stopniu) trudności w ich zidentyfikowaniu, co wiąże się z brakiem pełnej ekwiwalencji terminologicznej nazw, które kiedyś były stosowane. W dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego spotykamy się z rozróżnieniem zwierząt na cztery kategorie, przyjmując za kryterium podziału sposób, w jaki się poruszają:

- lądowe (Kpł 11,1–8 i Pwt 14,3–8),
- wodne (Kpł 11,9–12 i Pwt 14,9–10),
- istoty skrzydlate (uskrzydłone) // istoty powietrzne // istoty latające
  - a) ptaki (Kpł 11,13–19, Pwt 14,11–18),
  - b) owady [czworonożne latające] – (Kpł 11,20–23 i Pwt 14,19),
- małe zwierzęta poruszające się // pełzające po ziemi (Kpł 11,29–31).

Kryterium podziału wyraża sposób poruszania się wymienionych istot (latające, pełzające) i miejsca przebywania (lądowe, wodne), (por.

Walton, Matthews, Chavalas 2005: 125), nie wspominając o sposobie odżywiania ani o miejscach ich naturalnego występowania.

Jest to podział, z którego wynika, że przyjęta klasyfikacja ma charakter raczej ludowy, zdecydowanie uproszczony, nienaukowy. Trzeba zaznaczyć, że oprócz trudności translologicznych z identyfikacją niektórych przedstawicieli awifauny w wymienionych dwóch katalogach pojawiają się pewne niekonsekwencje. Do ptaków zaliczano np. *nietoperza*, do ryb zaś wszystkie stworzenia żyjące w wodzie.

Relację zwierząt wobec człowieka wyznacza już na początku księgi *Genesis* opis aktu kreacji świata. Starotestamentowa księga *Genesis* – zwłaszcza jej pierwszy rozdział – uważany jest za wspaniałą syntezę teologiczną dotyczącą stworzenia świata przez Boga (por. Leščinský 2004: 65). W *Księdze Rodzaju* (Rdz 1,20–26), w trakcie stwarzania świata i człowieka (por. zwłaszcza dzień piąty i szósty), opisany został podział, w którym między innymi analizowane ptaki należały do pierwszych żywych istot:

- wodne istoty żywe²⁶ [potwory morskie i pływające istoty] – (Rdz 1,20),
- ptaki [wszelkiego rodzaju] – (Rdz 1,20),
- bydło [zwierzęta domowe] – (Rdz 1,24–25),
- płazy [zwierzęta pełzające] – (Rdz 1,24–25),
- dzikie zwierzęta [wszelkiego rodzaju i gatunku] – (Rdz 1,24–25),
- człowiek (Rdz 1,27).

Ponieważ zwierzęta były dobre, Bóg im pobłogosławił słowami: czes. „*Plod'te a množte se a naplňte vody v mořích. Létavci necht' se rozmnoží na zemi*” (Gn 1,22 – tłum. ČEP 2008: 24) – pol. „*Bądźcie płodne i mnożcie się, abyście zapelniały wody morskie, a ptactwo niechaj rozmnaża się na ziemi*” (Rdz 1,22 – tłum. BT 1989: 24). Werset ten stanowi – na co zwraca uwagę KKB – zapowiedź stworzenia człowieka

---

²⁶ W ramach podziału kategorii zoologicznych chodzi tutaj o tzw. „stworzenia morskie”, które oczywiście obejmują różne gatunki. Z podobną sytuacją spotykamy się w punkcie trzecim, czwartym i piątym tego zestawienia, lecz tym razem chodzi o „zwierzęta lądowe”, które z kolei można podzielić na udomowione i dzikie (por. Walton, Matthews, Chavalas 2005: 8).

(por. Brown, Fitzmyer, Murphy 2001: 16). Człowiek miał władać i panować nad rybami, ptactwem powietrznym, zwierzętami domowymi i płazem pełzającym po ziemi oraz nad wszelkimi innymi poruszającymi się zwierzętami, tak jak o tym mówi przywoływany werset biblijny (por. Rdz 1,26). W chwili stworzenia człowiek²⁷ otrzymał władzę nad światem zwierzęcym i miał nim rządzić bez przemocy, żywiąc się tylko pokarmem roślinnym (por. Rdz 1,29–30), co by mogło świadczyć o tym, że „na początku” ludzie byli wegetarianami²⁸. Dopiero po potopie Bóg zezwala człowiekowi na spożywanie – oprócz produktów żywnościowych pochodzenia roślinnego – również pokarmów mięsnych, czes. *„každý pohybuující se živočich vám bude za pokrm; jako zelenou bylinu vám dávám i toto všechno”* (Gn 9,3 – tłum. ČEP 2008: 31) – pol. *„wszystko, co się porusza i żyje, jest przeznaczone dla was na pokarm, tak jak rośliny zielone, daję wam wszystko”* (por. Rdz 9,3 – tłum. BT 1989: 30)²⁹, ale pod jednym warunkiem, że nie będzie przedmiotowe mięso spożywane z krwią (patrz Rdz 9,4). Zmienił się stosunek między człowiekiem i pozostałym stworzeniem. W tym okreśmy to „wydanie” przez Boga zwierząt (istot żywych) właśnie człowiekowi. Jak podkreśla czeski komentarz biblijny (Výklady 1991: 61), niektórzy w tym wydarzeniu ewidentnie widzą lub upatrują zaporę (traktowaną jako zapobieganie) przed możliwym kanibalizmem. Natomiast inni twierdzą, że życie zwierzęcia nie jest aż tak cenne i święte jak życie ludzkie (w przeciwieństwie np. do dogmatu wiary hinduizmu, por. np. święte krowy).

²⁷ *Bůh stvořil člověka v zájmu zvláštního božsko-lidského vztahu* (Bowker 2005: 28) – [tłum. pol. Bóg stworzył człowieka w interesie szczególnie niezwykłego bosko-ludzkiego stosunku].

²⁸ Wszystkie istoty – jak zauważa Lemański (2002: 72) – są wegetariańskie, ponieważ istnieje zakaz zabijania i spożywania mięsa. Jednak ze źródeł pozabiblijnych – jak zwraca uwagę Szczepanowicz (2008: 10) – wiadomo, że ludzie pierwotni żywili się głównie surowym mięsem, rybami i dzikim ptactwem, ale i owocami drzew i częściami roślin.

²⁹ Po ukończonym potopie człowiek ponownie otrzymał prymat nad zwierzętami, ale także uzyskał pozwolenie żywienia się ich mięsem (Łach 1962: 267). Porównując przytaczany tekst biblijny Rdz 9,3–5 do paralelnych pod względem żywności fragmentów, jakie znajdują się w Rdz 1, zauważymy istotną różnicę. Jak zwraca uwagę Ravasi (1997: 160–161), tam [w pierwszym rozdziale] człowiekowi przypisana była jedynie pewna dieta wegetariańska, natomiast obecnie [w dziewiątym rozdziale] ten sam człowiek może odżywiać się zwierzętami.

Hebrajczycy – jak mi się wydaje – nie dążyli w dosłownym tego słowa znaczeniu do ściśle pojmowanego naukowego poznania zwierząt, lecz raczej próbowali uzyskać odpowiedzi na podstawowe pytania, które dotyczyły następujących kwestii: czy można je spożywać³⁰, czy są zagrożeniem dla ludzi, czy mogą spowodować szkody plonom.

Oprócz zwierząt „czystych” i „nieczystych” w *Biblii* odnajdujemy jeszcze inny podział faunistyczny, a mianowicie:

- zwierzęta ofiarne – [ptaki]: (*gołębica // gołąb, synogarlica*, [niektóre przekłady *turkawka*], i [ssaki]: *koza, kozioł, baranek, owca, jagnię, byk, krowa, jałowica, cielę*)³¹;
- zwierzęta legendarne, mitologiczne, mityczne, półfantastyczne lub demoniczne stworzenia (*gryf, feniks, lewiatan, behemot, lilit*,

³⁰ Z punktu widzenia żydowskiego trybu życia, opisywane królestwo zwierząt można podzielić na stworzenia koszerne, pojmowane jako „legalne” lub „zgodne z przepisami” żydowskich ustaleń, które dotyczą reguł odżywiania. Za koszerne uznawano zwierzęta przeżuujące pokarm i posiadające rozszczepione kopyta. Spośród reprezentantów kategorii pojęciowej ptaków koszerne były: *przepiórki, indyki, gęsi, kaczki, gołębie, synogarlice, turkawki*, gdyż były kultycznie czystymi zwierzętami, chociaż *Biblia* nie podaje konkretnie sprecyzowanych i właściwych rozstrzygnięć, oprócz ptaków ofiarnych (por. Rdz 15,9; Kpł 1,14; Kpł 5,7; Kpł 5,11; Kpł 12,6; Kpł 12,8; Kpł 14,22; Kpł 14,30; Kpł 15,14; Kpł 15,29; Lb 6,10; Łk 2,24). Wymienia natomiast konkretnie w katalogu Prawa Mojżeszowego w *Księdze Powtórzonego Prawa* 21 gatunków ptaków, a w *Księdze Kapłańskiej* 20 ptaków, które są zakazane w celu spożywania (por. Kpł 11,13–19 i Pwt 14,11–20). Natomiast, jakie kryteria przeważały, w tych dwóch wyszczególnionych podrodzinałach nie zostało to wyjaśnione. Spotkaliśmy się również z innym poglądem, dotyczącym ilości analizowanych ptaków. *Encyklopedia tradycji i legend żydowskich* podaje, że chodzi o 24 gatunki (Unterman 1994: 225). Nie wolno było zwłaszcza spożywać ptaków dzikich i drapieżnych, ponieważ one zjadają mięso, odżywiają się krwią, padliną, zdechliną i ściervem. Natomiast autor książki *Židovské obrādy a symboly* – pol. *Obrzędy i symbole Żydów* uważa, że *Tora* wymienia również 24 rodzajów, których nie wolno było konsumować (Rabin Simon Philip de Vries Manuelszoon 2008: 146 i 1999: 221). Jeszcze inną liczbę podaje *Encyklopedia biblijna*, która twierdzi, że wymienionych jest zarówno w (Kpł 11 jak i Pwt 14) po 20 ptaków (Achtmeier 2004: 1021) – [por. *orzeł, dwa rodzaje sępów, rybołów, sokół, kania, kruk, struś, kozodój, mewa, jastrząb, sowa, kormoran, ibis, kurka wodna, pelikan, bocian, żuraw, dudek i nietoperz*]. W nowym komentarzu biblijnym *Starego Testamentu* jest podana informacja, że chodzi o dwadzieścia nazw (por. Tronina 2006: 181).

³¹ Chodziło o ofiary tzw. „krwawe”, które były składane wyłącznie ze zwierząt czystych, wolnych od wad organicznych i nie młodszych niż osiem dni.

*smoki i potwory, morski wąż – tannin czes. netvor; tachasz, oraz cherubiny i serafiny i in.)*³²;

³² Ze względu na fakt, że żyjemy w XXI wieku, a nasz świat – jak możemy słusznie przypuszczać – różni się w znacznej mierze od ówczesnego świata starożytnego, trudno więc czasami zrozumieć niebywałe przerażenie, jakie budziły obrazy niektórych wymienianych „potworów” w oczach i w wyobraźni tamtejszych ludzi. W *Starym Testamencie* pojawiają się trzy najstraszniejsze rodzaje potworów (por. Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 754), które symbolizują zagrożenie dla boskiego porządku. Są to: Lewiatan (*liwyātān*), Rahab (*rahāb*) i smok lub potwór morski (*tannīn*). Można by tu również wymienić [uwagi własne L.H.] *behemota*, hebr. תַּנִּינִים [h-930], zwłaszcza opis tego mitycznego zwierzęcia (Hi 40,15–24), który przez jednych tłumaczony jest jako „słoń”, przez drugich jako „hipopotam”, przez trzecich jako „bydło”, przez czwartych jako „krokodyl”, przez piątych jako „dzikie zwierzę”, przez szósty jako „potwór wodny” etc. Wskazane wyżej wersety z *Księgi Hioba* mogą odnosić się do więcej niż jednego zwierzęcia. Szerszy opis znaleźć można w STB (por. Packer, Tanney 2007: 173). Obrazy, tych ogólnie pojmowanych „potworów” są ważne dla zrozumienia biblijnych opisów stworzenia, Bożej wojny z narodami i ostatecznego konfliktu, który doprowadzi do nastania nowego porządku. Hebr. wyraz רַהַב *Rahab (rahāb)* [h-7294 i h-7293] – pojawia się imiennie w *Biblii* sześć razy (Hi 9,13; Hi 26,12; Ps 87,4; Ps 89,11; Iz 30,7 i Iz 51,9). Nazwa ta pochodzi od hebr. czasownika *rhb*, co oznacza ‘atakować’, ‘niepokoić’, ale leksem ten może być również tłumaczony jako rzeczownik ‘agresor’. Istnieją jeszcze inne interpretacje tego wyrazu: ‘zarozumiałstwo’ bądź ‘arogancja’, chociaż również może dotyczyć personifikacji ‘pychy’ i ‘naporu’. Czeski komentarz biblijny podaje, że: *rahāb* to ‘*netvor*’, *który má své nohsledy. Miněn je tu zase odvěký nepřítel, chaos, temnota, bezedné nic, jak si jej lidé v různých dobách představovali* (Výklady III 1998: 71) – [tłum. pol. *rahāb* to ‘potwór // bestia // okrutnik’, który ma swoich zwolenników. Chodzi tutaj o odwiecznego nieprzyjaciela, ale także o chaos, ciemność, bezgraniczne nic, czyli o to, jak go sobie ludzie w różnych okresach czasowych przedstawiali]. Używane są również w języku czeskim określenia: *příšera, obluda* (Výklady IV 1998: 195) – [pol. ‘straszycie // potwór // strach’ oraz ‘stwór // monstrum’]. Był to więc mityczny potwór morski zabity przez Boga, który również w innych kontekstach symbolizował – przez tę przypisywaną mu nazwę – właśnie Egipt (Walton, Matthews, Chavalas, 2005: 563), ze względu na potęgę tego państwa nadmorskiego, które było uważane za kwintesencję historycznego wroga Boga, patrz Ps 87,4 i Iz 30,7 (por. Metzger, Coogan 2004: 677). *Rahāb* znany też jest jako ‘praocean’, ‘otchłań’, ‘smok’, ‘wąż’. *Rahāb* – jak podkreśla *Mały słownik biblijny* – symbolizuje ‘siły wrogie Bogu’ (por. Langkammer 2001: 277), czyli potęgę wrogą Izraelowi: Egipt (por. Grabner-Haider 1994: 1126). Nazwa ta oprócz *Biblii* nie występuje w starożytnych źródłach Bliskiego Wschodu.

Inny wyraz hebr. taki jak תַּנִּינִים *tannin* [h-8577] – zaliczany do kategorii zwierząt mitycznych – może oznaczać zgodnie z różnymi wersjami translacyjnymi zarówno ‘węża’ czy ‘zmiję’, lub ‘potwora z głębin morskich’, ale nawet ‘monstra’, ‘stwory’ lub ‘niebezpiecznego smoka morskiego’ – jednego z wrogów Boga. Istnieją przypuszczenia, że potwór ten może określać również Egipt, czyli wielkiego wroga ludu Bożego, który tłumaczony jest w niektórych przekładach biblijnych jako krokodyl (por. Achtemeier

- zwierzęta egzotyczne sprowadzane do Izraela przez króla Salomona (*pawie, małpy*), lecz (niektóre przekłady biblijne używają leksyki *koczkodany* – JB, a jeszcze inne *pawiany* – ČSP);

2004: 974, Szczepanowicz, Mrozek 2007: 234–237, Kwilecka 2003: 100–101, Výklady III 1998: 164). Wyraz hebr. *tannin* czes. ‘*netvor*’ może oznaczać również czes. *draka* pol. smoka (por. Výklady I 1991: 24). PSHPST tłumaczy to hebr. wyrażenie תַּנִּינִם polskojęzycznymi wyrazami jako smok, wąż, potwór morski (Briks 2000: 383). W tekstach ugaryckich *tmn* to alternatywne imię dla boga morza (Lemański 2002: 157). Czeski komentarz biblijny odnośnie do następnego wyrazu *lewiatan* napisał, że *marně bychom se snažili zoologicky určit např. netvora nazývaného livijátan* (Výklady 1991: 23) – [tłum. pol. na próżno staralibyśmy się zoologicznie określić np. potwora, nazywanego lewiatanem]. Jednak spróbujemy go czytelnikom trochę przybliżyć. Hebr. leksem לִוְיָטָן *liwjatan* [h–3882] pochodzi od słowa *liwjah* oznaczającego ‘wieniec’ (AZB 2007: 225) lub ‘kręty’ (Bocian 1995: 320). Zarówno w pierwszym, jak i drugim wyjaśnieniu chodzi prawdopodobnie o węża krętego, który się wiję, por. czes. *had svinutý* (Cooperová 1999: 12). W mitologii fenickiej to potęga chaosu w postaci smoka. Może chodzić o tzw. czes. *prapůvodní nestvůru oceánu a chaosu*, czyli pierwotne monstrum oceanu i chaosu. Ten biblijny morski potwór był ogromnych rozmiarów, przypominał węża morskiego, smoka, krokodyla, hipopotama, wieloryba, wielką rybę itp. – chociaż nie był żadnym z nich. W innych tłumaczeniach *Lewiatan* przedstawiany jest jako potwór morski o mitycznej budowie, por. *liwyātān* (Milgrom 1991: 660). Jest to nazwa [symboliczna] demonicznego potwora morskiego (por. Langkammer 2001: 186). Starotestamentowa *Księga Hioba* (Hi 3,8 i Hi 40,25–41,26) przedstawia go jako „nilowego krokodyla”, wobec którego człowiek jest bezsilny, czyli może przenośnie symbolizować również faraona. Natomiast w *Księdze Izajasza* (Iz 27,1) opisywany *Lewiatan* występuje jako „symboliczno-apokaliptyczny nieprzyjaciel Boga”. Jak podkreśla czeskojęzyczny *Biblický slovník*, może chodzić o symbol Asyrii, Babilonu, Persji lub Grecji czy Syrii *tedy v podstatě protivník Hospodinův, který zůstal z chaotického pravěku, ale bude potřen* (Novotný 1992: 375) – [tłum. pol. w gruncie rzeczy przeciwnik Pana, który pozostał z chaotycznej prehistorii, lecz zostanie pokonany]. W *Psalmach* (Ps 74,14 i Ps 104,26) analizowany *Lewiatan* został unicestwiony i służył jako dowód wielkości Boga. Te zauważalne różnorodności leksykalne – wychodzące na jaw w badanych przekładach – koncentrujące się na zwierzęcej ekwiwalencji mogły również wynikać stąd, że w tekście hebr. występowały nieraz określenia ogólne, bez bliższej sprecyzowanej nazwy. Stwarzało to z jednej strony pole do opisu różnym domysłem, nierzadko doprowadzając do całkowitej dowolności z zakresu interpretacji i przekładu, lecz z drugiej strony było również źródłem różnorodnych rozważań. Możemy z całą pewnością stwierdzić, że jednak do dzisiaj nie uzyskano w tej kwestii całkowitej jednomyślności (por. różne przekłady w wielu językach), dotyczących zwłaszcza rodzaju // gatunku zwierząt, występujących pod niektórymi, często różnorodnymi nazwami (w wielu przypadkach o zupełnie odrębnej terminologii). W świetle innych tekstów biblijnych oraz wczesnych opowieści kananejskich – jak podkreśla *Słownik wiedzy biblijnej* – lepiej uważać *Lewiatana* za mitycznego potwora (Metzger, Coogan 2004: 434). W tekście ugaryckim ów potwór był znany pod nazwą *Lotan* (Kaiser, Davids, Bruce, Brauch 2011: 197).

- zwierzęta rzeczywiście istniejące;
- zwierzęta udomowione, czyli zwierzęta gospodarcze, służące człowiekowi do pracy (por. np. zwierzęta juczne i pociągowe przy uprawie roli);
- zwierzęta dające pożywienie i inne korzyści materialne;
- zwierzęta używane do objaśnienia pewnych pojęć abstrakcyjnych – stosując porównania³³ metaforyczne;
- zwierzęta wykorzystywane w celach porównawczych, które wskazują na paralele między zachowaniem zwierząt, a sposobem życia jakiegoś ludu³⁴ lub jakiejś osoby.

³³ Chociaż pisarze biblijni nie byli – jak podkreśla *Słownik tła Biblii* – przyrodnikami, to posiadali jednak dar wnikliwej obserwacji (Packer, Tenney 2007: 171). Zdarzały się sytuacje, że cechy zwierząt były przenoszone na człowieka. Na przykład prorok Habakuk obserwował pewne i stabilne stąpanie *jelenia* po zdradzieckich zboczach wzgórz Judy, porównując właśnie silne nogi człowieka do mocnych nóg jelenich, por. Ha 3,19 czes. *Panovník Hospodín je moje síla. Učinil mé nohy hbité jako nohy laně, po posvátných návrších mi dává šlapat* (Abk 3,19 – tłum. ČEP 2008: 926) – pol. *Pan Bóg – moja siła, uczyni nogi moje podobne jelenim, wprowadzi mnie na wyżyny* (Ha 3,19 – tłum. BT 1989: 1097). Zamiast przedstawianego jelenia patrz hebr. אַיָּל [h-355] *ajjal* (niektórzy tłumaczą go przez wyraz *lania* czes. *laň*, inni stosują *gazelę*, jeszcze inni upatrują *kozicę* lub czes. *srnce* [dosł. samiec sarny]. Podobne sformułowania do rącości lub chyżości *lani* // *jelenia* możemy odnaleźć w *Drugiej Księdze Samuela* (2 Sm 22,34) i w *Księdze Psalmów* (Ps 18,34), por. czes. *Propůjčuje mým nohám hbitost srnce, takže mohu pevně stát i na skalách* (2S 22,34 – tłum. SNC 2011: 347) – pol. *Nogom moim daje szybkość kozicy, pozwala mi chodzić wysokimi drogami* (2 Sm 22,34 – tłum. BWP 1997: 528) oraz czes. *mým krokům dává hbitost gazely, pomáhá vystoupit až na vrchol* (Ž 18,34 – tłum. SNC 2011: 578) – pol. *On nogi moje podobnymi czyni do nóg jelenia i pomaga mi trwać na wyżynach* (Ps 18,34 – tłum. BP 2012: 679). Porównując między sobą te trzy wyszczególnione przekłady biblijne (Ha 3,19; Ps 18,34 i 2 Sm 22,34) zauważymy, że w (BK, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB i PNŠ) zastosowano konsekwentną leksykę, używając wszędzie leksemu *lanię* czes. *laně*. Konsekwentnie także przekłada Jakub Wujek (BJW), *Nowa Biblia Gdańska* i *Biblia Ołomuniecka* używając wszędzie *jeleni*. Natomiast w pozostałych przekładach biblijnych (SNC, BG, BT, BWP, BW i BP) wykorzystano wymienną leksykę, stosując w różnych sekwencjach wyrażenia *lania*, *jeleń*, *gazela*, *kozica*, *samiec sarny* (czes. *srnec*).

³⁴ Dobrym przykładem może być przywołany fragment z *Księgi Izajasza* (Iz 1,3), gdzie mamy do czynienia z „ssakami” znajdującymi się w gospodarstwie domowym, a także zaprezentowany wycinek z *Księgi Jeremiasza* (Jr 8,7), gdzie mamy do czynienia z „ptakami”, por. czes.: *Vůl zná svého hospodáře, osel jesle svého pána, mne však Izrael nezná, můj lid je nechápavý* (Iz 1,3 – tłum. ČEP 2008: 684) – pol. *Wół rozpoznaje swego pana i osioł złób swego właściciela, Izrael na niczym się nie zna, lud mój niczego nie rozumie* (Iz 1,3 – tłum. BT 1989: 849) oraz czes. *I čáp na nebi zná svůj čas, hrdlička, vlaštovka*

Do tej grupy można by zaliczyć – jak podkreśla czeski *Biblický slovník – divoká zvířata, která se snadno stala obrazem zlých mocností, bydlicích na poušti* [srov. např. Iz 34,14 přeluda³⁵, příšera³⁶] – (Novotný 1992: 1329) – [tłum. pol. dzikie zwierzęta, które łatwo stały się obrazem złych sił mieszkających na pustyni, por. Iz 34,11 i dalsze wersety]. Pustynia, jak wiadomo z kart biblijnych, była miejscem pobytu dzikich zwierząt, potworów i demonów (por. Iz. 13,21–22). To właśnie na pustynię – ziemię bezpłodną – został wypędzony kozioł ofiarny, obarczony grzechami całego ludu (por. Kpł 16,20–22).

2. Podział awifauny w Biblii i jej hebrajskie odpowiedniki leksykalne

Odnosnie do konkretnie sprecyzowanych przedstawicieli fauny, czyli interesujących nas biblijnych ptaków został zaproponowany podział analizowanych reprezentantów awifauny, sprowadzający się do trzech poszczególnych kategorii, por.:

- czes. *draví ptáci* – pol. ptaki drapieżne;
- czes. *ptáci jako potrava a obětní dar* – pol. ptaki jako pożywienie³⁷ i dar ofiarny;

---

a jeřáb dodrží čas svého přiletu, ale můj lid nezná Hospodinovy řády (Jr 8,7 – tłum. ČEP 2008: 761) – pol. *Nawet bocian w przestworzach zna swoją porę, synogarlica, jaskółka i żuraw zachowują czas swego przylotu. Naród mój jednak nie zna Prawa Pańskiego* (Jr 8,7 – tłum. BT 1989: 918).

³⁵ **Přeluda**, stč. ‘lest’, ‘mámení’, ‘obluda’ (Novotný 1992: 737) – to staroczeskie wyrażenie oznacza ‘podstęp // chytrność’, ‘mamienie // złudę // złudzenie’, ‘potwór // stwór // monstrum’ (tłum. za: Siatkowski, Basaj 1991: 288, 307 i 411).

³⁶ **Příšera**, stč. = ‘strašidlo’, ‘obluda’, hebr. *sá‘ir, kozlu podobný démon, přebývající na poušti* [Iz 13,21; 34,14; v Lv 17,7; 2Pa 11,15 je totéž slovo přeloženo výrazem d’ábel; sr. Dn 8,21 „kozel chlupatý”] srov. Azazel (Novotný 1992: 759) – to ‘straszydło // czupiradło, monstrum // mara // strach’ – czyli kozioł podobny do demona przebywający na pustyni, który przekładany jest jako diabeł lub kozioł porośnięty sierścią (tłum. za: Siatkowski, Basaj 1991: 754).

³⁷ Ptaki stanowiły obfite źródło świeżego mięsa, ponieważ łatwo było je złapać (por. przepiórki na pustyni). Spośród wielu przygotowanych pokarmów, między którymi znajdowało się także ptactwo czyste (w tym również drób) podawane na stoły Salomona i Nehemiasza (1 Krl, 4,3//1 Krl 5,3 i Ne 5,18; por. Hampl 2012: 135–147) *Biblia* wspomina również o spożywaniu *wróbli* – jako ptaków czystych.

- czes. *stěhovavé druhy* – pol. wędrowne rodzaje ptaków (za: Bowker 2005: 266–267).

W języku hebrajskim spotykamy się z nieprototypową sytuacją (zwłaszcza dla nas Europejczyków), dotyczącą przede wszystkim kwestii pojęciowo-językoznawczych, ponieważ w tym języku (należącym do grupy semickiej), w którym został spisany prawie cały *Stary Testament*, nie ma bezpośredniego terminologicznego odpowiednika naszego terminu *ptak*. Istnieje oczywiście rzeczownik סִפּוֹר *sippor* // *šippôr* // *cippôr* // *cippôr*³⁸ [h-6833]³⁹, który oznacza (z reguły) tylko ‘małe ptaszki’, natomiast inna hebr. nazwa עוֹפ ‘*ôp* [h-5775]⁴⁰ (to, co fruwa) określa wszystkie zwierzęta uskrzydłone, łącznie z insektami (por. Lurker 1989: 190). Natomiast *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* podkreśla kolektywne znaczenie tego leksemu (עוֹפ) ‘ptaki i stworzenia latające’ (Briks 2000: 255). Analogicznie *Biblický slovník sedmi jazyků* tłumaczy ten hebr. wyraz jako czes. ‘*létavec*’ (Heller 2000: 146–147) – [pol. wszystko to, co lata]. Podobnego zdania jest autor *Ilustrovaného původce Starým i Novým zákonem*, który stwierdza: *nejpoužívanější hebrejský výraz pro „ptáka” je of, což se může vztahovat na všechny létající tvory včetně hmyzu* (Bowker 2005: 266) – [tłum. pol. najczęściej używanym hebrajskim wyrazem dla ptaka lub jego określenia jest leksem *op*. Wyraz ten może dotyczyć wszystkich istot latających, włącznie z owadami]. *Międzynarodowy komentarz biblijny (katolicki i ekumeniczny*

³⁸ Spotykamy się z różnym zapisem transkrypcyjnym i zasadami transliteracji hebrajskich liter alfabetu.

³⁹ Wyraz hebr. סִפּוֹר *sippor* // *cippôr* [h-6833] znajduje się w następujących księgach *Starego Testamentu*: Rdz 7,14; 15,10; Kpł 14,4.5.6.7.49.50.51.52.53; Pwt 4,17; 14,11; 22,6; Ne 5,18; Hi 40,24 // 29; Ps 8,9; 11,1; 84,4; 102,8; 104,17; 124,7; 148,10; Prz 6,5; 7,23; 26,2; 27,8; Koh 9,12; 12,4; Iz 31,5; Lm 3,52; Ez 17,23; 39,4; 39,17; Oz 11,11; Am 3,5.

⁴⁰ Wymieniona nazwa hebr. עוֹפ ‘*ôp* [h-5775] została zastosowana w następujących księgach *Starego Testamentu*: Rdz 1,20.21.22.26.28.30; 2,19.20; 6,7; 6,20; 7,3.8.14.21.23; 8,17.19.20; 9,2.10; 40,17.19; Kpł 1,14; 7,26; 11,13.20.21.23.46; 17,13; 20,25; Pwt 14,19.20; 28,26; 1 Sm 17,44.46; 2 Sm 21,10; 1 Krl 4,33 // 5,13; 1 Krl 14,11; 16,4; 21,24; Hi 12,7; 28,21; 35,11; Ps 50,11; 78,27; 79,2; 104,12; Koh 10,20; Iz 16,2; Jr 4,25; 5,27; 7,33; 9,9; 12,4; 15,3; 16,4; 19,7; 34,20; Ez 29,5; 31,6; 31,13; 32,4; 38,20; 44,31; Oz 2,20; 4,3; Oz 7,12; 9,11; So 1,3.

na XXI wiek) pod. polską red. nauk. Waldemara Chrostowskiego zauważa, że chociaż ptaki i owady mające skrzydła omawia się w oddzielnych paragrafach (Kpł 11 i Pwt 14), to jednak słowo hebrajskie znaczące ‘ptak’ odnosi się do ptaków i owadów (Levoratti 2000: 375). Polskojęzyczny komentarz biblijny zwraca uwagę na fakt, że nie należy wyrażenia hebr. *’ôf* zacieśniać do ptaków, gdyż faktycznie obejmuje ono nie tylko ptaki, lecz również inne zwierzęta skrzydlate, jak owady, nietoperze itp. (Łach 1962: 191). Podobnie sądzi również autor *Małego słownika biblijnego*, który podaje, że hebr. *of* to ‘zwierzęta uskrzydłone, latające w powietrzu’ (Langkammer 2001: 350). Czeski biblista Hejčl (1917: 480) podkreśla, że hebr. *slovo „ôf” znamená jakákoliv zvířata křídlatá* – [tłum. pol. hebr. wyraz *of* oznacza jakiegokolwiek uskrzydłone zwierzę].

Przedstawiony leksem *’ôp*, pochodzi od czasownika „latać” i dosłownie oznacza ‘stworzenie latające’, ‘stworzenie, które lata’ – (por. Rdz 1,20). Zdaniem badacza biblijnego G. R. Driver’a (1955: 5) hebr. wyraz *’of* „prawdopodobnie wskazuje na rytmiczne uderzanie skrzydłami wywołujące przepływ powietrza”. Polski *Nowy komentarz biblijny* zaznacza, że chociaż kolejni skrybowie próbowali rozdzielić ptaki i owady, aktualny tekst biblijny świadczy o jednakowym traktowaniu przepisów dotyczących „stworzeń latających” (*hā’ôp*) – (Tronina 2006: 182). Istoty powietrzne otrzymały nazwę *’ôf*, co – jak zaznacza Chrostowski (2009: 303) – ma znacznie większy zasięg znaczeniowy niż termin „ptactwo”. Z wyrazem *’of* związany jest drugi hebr. leksem *sippor*, który zazwyczaj oznacza ‘ptactwo łowne’, chociaż czasami jest tłumaczony jako ‘wróbel’ (por. Ps 84,4; Prz 26,2), może również określać ogół ptaków (Rdz 7,14), pojmowanych jako istoty ze skrzydłami.

Odnotowane różnice w tłumaczeniu **nadrzędnego** wyrażenia leksykalnego *ptak* (czes. *pták*) i **podrzędnego** leksemu *wróbel*⁴¹ (czes.

⁴¹ Czes. *VRABEC* ‘drobný šedohnědý pták žijící v blízkosti lidských obydlí’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 499) – [tłum. pol. drobný szarobrzązowy ptak żyjący w pobliżu gospodarstw ludzkich]; *WRÓBEL* ‘mały szarobrzązowy ptak gnieźdzący się w pobliżu miejsc zamieszkałych przez człowieka, pospolity (zarówno w Czechach – uwagi własne L.H.), jak i w Polsce’ (Dunaj 2001: 794). *Wróble* należą do gatunku ptaków **synantropijnych** (podobnie jak *bocian*, *jaskółka*, *synogarlica*, czy *gołąb*), które wykorzystują bliskość siedlisk ludzkich z korzyścią dla siebie, wykorzystując np. miejskie

vrabec), jakie pojawiają się w przekładach starotestamentowych ksiąg biblijnych, mogły się wziąć prawdopodobnie stąd, że w języku hebrajskim nazwa *sippor* שִׁפּוֹר [h-6833] oznacza nie tylko ‘wróbla’, ale również ‘wszelkiego rodzaju małego ptaka’ lub ‘ogół ptaków’ pojmowanych w kategoriach ‘istoty ze skrzydłami’ (por. np. Rdz 7,14). *Biblický slovník sedmi jazyků* podaje tłumaczenie tego hebr. wyrazu jako czes. *pták* (Heller 2000: 174–175). Trzeci hebrajski wyraz, ‘*ajit*’⁴² [h-5861] – pojawiający się na kartach *Biblii* z najmniejszą frekwencją – odnosi się wyłącznie do ptaków drapieżnych. *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* zwraca uwagę na kolektywne znaczenie tego wyrazu, profilując liczbę mnogą *ptaki drapieżne* (Briks 2000: 258). *Biblický slovník sedmi jazyků* przywołuje tłumaczenie czes. *dravý pták* (Heller 2000: 148–149) – [dosł. ptak drapieżny]. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu* tłumaczy ten przedmiotowy hebr. wyraz szerzej, jako: *dravec, dravci, dravý pták, dobyvatel* (Pípal 2006: 119) – [pol. drapieżnik, drapieżnicy, drapieżny ptak, zdobywca]. Natomiast *Encyklopedia biblijna* przytacza podział ptactwa na „krzyczące”, do których należą głównie ptaki drapieżne (hebr. *ajit*), „ćwierkające”, dotyczące najczęściej wróblowatych (hebr. *cipor*), oraz „latające”, czyli mające skrzydła (hebr. *of*) – (za: Achtemeier 2004: 1021). Wspomniane skrzydła⁴³ były dla Hebrajczyków bardzo ważnym symbolem.

---

czy wiejskie budynki lub drzewa w parkach do gniazdowania. Ptaki te potrafią współżyć w bezpośrednim otoczeniu i bliskiej koegzystencji z człowiekiem.

⁴² Przywoływane wyrażenie hebr. אֵיט [h-5861] znajduje się w następujących księgach *Starego Testamentu*: Rdz 15,11; Hi 28,7; Iz 18,6 [dwa razy]; Iz 46,11; Jr 12,9 [dwa razy]; Ez 39,4.

⁴³ Skrzydła odgrywały w *Biblii* bardzo ważną rolę (por. Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 917–918, Lurker 1989: 216–217, Bardski 2010: 32–35, Výklady I 1991: 263, Godyń 2006: 165–166, Ouředník 2011: 114), gdyż były przede wszystkim obrazem „ochrony”, „opieki”, „schronienia”, „ucieczki” i „ducha”. U starożytnych i średniowiecznych chrześcijan wymownym symbolem dotyczącym Opatrzności Bożej jest obraz skrzydeł ptaka, które odsłaniają przed nami ukryte rzeczywistości duchowe, sięgające tajemnicy Boga i człowieka (por. Bardski 2010: 39). Wielki wpływ na wyobraźnię hebrajską wywarł metaforyczny obraz *orla* niosącego młode na skrzydłach (Wj 19,4 i Pwt 32,11) oraz z jaką łatwością latały *golębie* (Ps 55,7). Znaczące także były porównania siły skrzydeł takich ptaków jak *bociana* (Hi 39,13 i Za 5,9), *sokoła* (Hi 39,26) i *orla* (Ps 103,5, Iz 40,31; Ez 17,3, Ez 17,7). Ważną rolę spełniały skrzydła *kury* [inni tłumaczą skrzydła kwoki // kokosz(k)i] – czes. *šlepice* (BK, BO, BD, ČSP, B21, PNS) lub *kvočna*

(ČEP, JB, SNC), która dzięki matczynej czułości chroniła swe pisklęta (Mt 23,37 i Łk 13,34). Jest to wyraźny przykład, kiedy sam Chrystus porównywał swoje zachowanie wobec narodu żydowskiego do ptaka chroniącego pisklęta pod skrzydła. Natomiast ptaki z rozłożonymi skrzydłami mogły również symbolizować tzw. **formę figuratywną krzyża**. O takich ptakach pisał pod koniec II wieku łaciński teolog i apologeta chrześcijański Tertulian w kontekście całego żywego stworzenia oddającego hołd Bogu: „Wszystko, co wychodzi ze stajni i wypelza z nor, nie podnosi bezużytecznie swoich paszcz ku niebu, lecz modli się, wydając dźwięki sobie właściwe. Nawet i ptaki powstające ze snu wznoszą się ku niebu i rozkładając na krzyż skrzydła zamiast rąk, mówią coś, co wydaje się modlitwą” (por. Kobielus 2011: 138). Do tej samej figury odwoływał się święty Kościoła katolickiego i prawosławnego Metody z Olimpu, podkreślając, że ptaki, kiedy rozkładają skrzydła podczas swego lotu w przestworzach, przypominają kształt krzyża (por. *Homilię o krzyżu i męce Chrystusa*). W ikonografii chrześcijańskiej ptak, tak jak ryba, należy do najstarszych przedstawień towarzyszących wyobrażeniom krzyża i monogramu Chrystusa (por. Gigilewicz 2012: 889 – EK t. XVI). Różnorodne przykłady pojęciowej wyobraźni z alegorycznie przeniesionymi ‘ochronnymi ptasimi skrzydłami’ możemy znaleźć w starotestamentowej *Księdze Psalmów*, por.: czes. *Ochraňuj mě jako zřítelnici oka, skryj mě ve stínu svých křidel před svévolníky, kteří zahubit mě chtějí, úhlavními nepřáteli, když mě obkličují* (Ž 17,7–9 – překl. ČEP 2008: 514–515) – pol. *Okaz miłosierdzie Twoje, Zbawco tych, co się chronią przed wrogami pod Twoją prawicę. Strzeż mnie jak źrenicy oka; w cieniu Twych skrzydeł mnie ukryj, przed występnyimi, co gwałt mi zadają, przed śmiertelnymi wrogami, co otaczają mnie zewsząd* (Ps 17,7–9 – tłum. BT 1989: 580–581); czes. *Na cheruba usedl a letěl a vznášel se na perurích větru* (Ž 18,11 – překl. ČEP 2008: 516) – pol. *Lecąc, cwałował na cherubie, a skrzydła wiatru Go niosły* (Ps 18,11 – tłum. BT 1989: 582); czes. *Jak vášný skvost je tvé milosrdenství, Bože! Lidí se utíkají do stínu tvých křidel* (Ž 36,8 – překl. ČEP 2008: 534) – pol. *Jak cenna jest Twoja łaska, synowie ludzcy przychodzą do Ciebie, chronią się w cieniu Twych skrzydeł* (Ps 36,8 – tłum. BT 1989: 599); czes. *Pravím: Kéž bych měl křídla jako holubice, uletěl bych, usadil se jinde* (Ž 55,7 – překl. ČEP 2008: 552) – pol. *I mówię sobie: gdybym miał skrzydła jak gołąb, to bym uleciał i spoczął* – (Ps 55,7 – tłum. BT 1989: 617); czes. *Smiluj se nade mnou, Bože, smiluj se nade mnou, k tobě se utíká moje duše. Utíkám se do stínu tvých křidel, dokud nepomine zhoubné nebezpečí* (Ž 57,2 – překl. ČEP 2008: 554) – pol. *Zmiłuj się nade mną, Boże, zmiłuj się nade mną, u Ciebie chronię swe życie: chronię się pod cień Twych skrzydeł, aż przejdzie klęska* (Ps 57,2 – tłum. BT 1989: 619); czes. *Chci navěky pobývat ve tvém stanú, utéci se do skryše tvých křidel* (Ž 61,5 – překl. ČEP 2008: 557) – pol. *Chciałbym zawsze mieszkać w Twoim przybytku, znajdować ucieczkę pod cień Twoich skrzydeł!* (Ps 61,5 – tłum. BT 1989: 623); czes. *že jsi mou pomocí býval, ve stínu křidel tvých plesám* (Ž 63,8 – překl. ČEP 2008: 559) – pol. *Bo stałeś się dla mnie pomocą i w cieniu Twych skrzydeł wołam radośnie:* (Ps 63,8 – tłum. BT 1989: 624); czes. *Přikryje tě svými perutěmi, pod jeho křídly máš útočiště; pavézou a krytem je ti jeho věrnost* (Ž 91,4 – překl. ČEP 2008: 589) – pol. *Okryje cię swymi piórami i schronisz się pod Jego skrzydła; Jego wierność to puklerz i tarcza* (Ps 91,4 – tłum. BT 1989: 655); czes. *I kdybych vzlétl na křídlech jitřní záře, chtěl přebývat při nejzazším moři* (Ž 139,9 – překl. ČEP 2008: 632) – pol. *Gdybym przybrał skrzydła jutrzeńki, zamieszkał na krańcu morza* (Ps 139,9 – tłum. BT 1989: 701). Inny przykład możemy znaleźć w *Księdze Rut*, por.: czes. *At' tě bohatě odmění*

Natomiast w *Nowym Testamencie*, który był spisany w języku greckim, sporne różnice translacyjne poniekąd znikają, gdyż leksem *στρουθίων* (*struthion*) posiadający numerację Stronga [g-4765] oznacza właśnie ‘wróbla’. Łacińskie tłumaczenie *Wulgaty* posługuje się terminem *passer*, co dokładnie odpowiada pojęciu *wróbel*. W *Nowym Testamencie*

Hospodin, Bůh Izraele, pod jehož křídly ses přišla ukrýt! (Rt 2,12 – překl. ČEP 2008: 261) – pol. *Niech cię wynagrodzi Pan za to, coś uczyniła, i niech będzie pełna twoja nagroda u Pana, Boga Izraela, pod którego skrzydła przyszaś się schronić* (Rt 2,12 – tłum. BT 1989: 256). Jak słusznie podkreśla autor *Małego słownika biblistów języka polskiego*, źródłem wyrażenia mogą być także obserwacje z życia ptaków (Godyń 2006: 166). Istnieją także inne konotacje związane z analizowanymi skrzydłami, por. czes. *přistřihnout // odrazit // odlámat někomu křídla, aby tak prudce nelétal* oznacza w przenośni – jak podkreśla Ouředník (2011: 114) – ‘przygwoździć kogoś do ściany’, ‘wziąć komuś tlenu’, ‘zatrzymać komuś wiatry’. Pierwszy raz z taką sytuacją mamy do czynienia w widzeniu sennym Proroka Daniela, w którym Bóg wyrwał wychodzącej morskiej bestii skrzydła, podobne do orlich, por. czes. *První bylo jako lev a mělo orlí křídla. Viděl jsem, že mu byla křídla oškubána, bylo pozvednuto od země a postaveno na nohy jako člověk a dáno lidské srdce.* (Daniel 7,4 – tłum. ČEP 2008: 880) – pol. *Pierwsza podobna była do lwa i miała skrzydła orle. Patrzyłem, a oto wyrwano jej skrzydła, ją zaś samą uniesiono w górę i postawiono jak człowieka na dwu nogach, dając jej ludzkie serce* (Dn 7,4 – tłum. BT 1989: 1041).

Zgodnie z tradycyjną symboliką, którą przytoczymy za *Ilustrovanou encyklopedií tradičních symbolů*, możemy się dowiedzieć, że *ptačí křídla nebo oděvy z perí symbolizují spojení mezi tímto světem a světem duchovním. V židovské tradici okřídlení jsou archandělé a andělé, a taky serafini a cherubini* (Cooperová 1999: 90–91) – [tłum. pol. skrzydła ptaków lub ubrania z piór symbolizują połączenie między teraźniejszym światem a światem duchowym. W tradycji żydowskiej uskrzydłonymi istotami są archaniołowie i aniołowie oraz serafini i cherubini]. Pisma biblijne zarówno *Starego*, jak i *Nowego Testamentu* mówią o bardzo wielu aniołach, różniących się sposobem pojawiania się, a przede wszystkim działaniem. Najczęściej aniołowie występują jako posłańcy, pośrednicy, opiekunowie i rzecznicy Boga (Rdz 22,11; Dn 10,11; Hi 1,6; Za 1,9–13), zwiastując Jego plany. W kilku przypadkach aniołowie posiadają imię własne (Rafał dla Tobiasza, następnie ukazywany jest Michał, Gabriel). Przedstawiani są nie jako niezależne postaci, lecz jako Boży wysłannicy. Są to – jak podkreśla *Słownik symboliki biblijnej* – byty nadprzyrodzone, niematerialne, często jednak przyjmują one na pewien czas cielesną postać (por. Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 13). Anioły to istoty duchowe żyjące w niebie, schodzące na ziemię tylko wtedy, gdy mają wypełnić zadanie wyznaczone im przez Boga (gr. *ángelos* znaczy ‘posłaniec’). Choć zgodnie z nauką Kościoła katolickiego nie posiadają one ani ciała, ani tym bardziej płci, nasi przodkowie wyobrażali je sobie jako niezwykle urodziwych uskrzydłonych młodzieńców o jasnych włosach i błękitnych lub białych szatach. Jak konstatują Zych i Vargas (2013: 8), lud – zwłaszcza słowiański – wierzył, że anioły przybierają czasem postać *skowronków*, dlatego darzono te ptaki dużym szacunkiem i sympatią.

zwykły grecki wyraz *πετειόν*⁴⁴ (*peteinon*) posiadający numerację Stronga [g-4071] oznaczał ‘ptaka’, a w dosłownym słowa znaczeniu ‘fruwający’ lub ‘ptaki powietrzne’ (por. poszczególne przykłady w przypisie 44). Podczas czytania *Biblii*, zwłaszcza *Nowego Testamentu*, przekonać się możemy, że Bóg zapewnił stworzeniu latającemu, czyli ptakom (w niektórych przekładach również konkretnie wyszczególnionym reprezentantom awifauny), wszystko to, co jest niezbędne do życia (Mt 6,26; 8,20; 13,32; 23,37; Mk 4,32; Łk 9,58; 13,19; 13,34). Z punktu widzenia antropologii Jezus posłużył się następującymi słowami, mówiąc (np.) zarówno o *krukach*, jak i *ptakach* w odniesieniu – (porównaniu) do człowieka, por. czes. *Všimněte si havranů: nesejí, nežnou, nemají komory ani stodoly, a přece je Bůh živí. Oč větší cenu máte vy než ptáci!* (Evangelium podle Lukáše 12,24) – (tłum. ČEP 2008: 1187) – pol. *Przypatrzcie się krukom: nie sieją ani żną; nie mają piwnic ani spichrzy, a Bóg je żywi. O ileż ważniejsi jesteście wy niż ptaki!* (Ewangelia wg Św. Łukasza 12,24) – (tłum. BT 1989: 1198).

2.1. Pole ptaków nieczystych w czeskich i polskich tłumaczeniach biblijnych – podobieństwa i różnice

Skupiając się przede wszystkim na biblijnej analizie leksykalnej i na przekładzie wymienianych reprezentantów, zawężonych do opisywanej kategorii pojęciowej *PTACTWA*, kilka zdań warto poświęcić zagadnieniu **binarności** w *Biblii* jako specyficznej cesze języka biblijnego. W tym celu posłużymy się zasadą Rolanda Meyneta, który wyróżnia **trzy jej poziomy**: język i gramatykę, słowo i dyskurs oraz strukturyzację całości Księgi (Meynet 2006: 11–22). Binarność w *Biblii* przejawia się w tym, że wydarzenia mające duże znaczenie są zapowiadane, wymieniane i powtarzane co najmniej raz lub nawet kilka razy, przez co nadaje im się rangę stopnia najwyższego.

⁴⁴ Grecki wyraz *πετειόν* [g-7041] *peteinon* w *Nowym Testamencie* znajduje się w następujących wersetych biblijnych i oznacza *ptaki // ptactwo // ptaki powietrzne*: (por. Mt 6,26; 8,20; 13,4; 13,22; Mk 4,4.32; Łk 8,5; 9,58; 12,24; 13,19; Dz 10,12; 11,6; Rz 1,23; Jk 3,7). Istnieje także inne greckie wyrażenie *πιηνός* [g-4421] *ptenos* – (por. 1 Kor 15,39) oraz leksem *ὄρνεον* [g-3732] *orneon* – (por. Ap 18,2; 19,17; 19,21).

Skoncentrujemy się zatem na starotestamentowym Prawie Mojżeszowym w kwestii ptaków⁴⁵, uważanych za czyste i nieczyste, chociaż skojarzenie konkretnych gatunków ptaków z ich hebrajskimi nazwami nie jest prostym zadaniem, na co zwracają uwagę zarówno słowniki biblijne (por. SSB 1998: 843, NBS 1996: 1162, SOISB 1989: 190), jak i komentarze biblijne (Výklady I 1991, Łach 1970, Tronina 2006) oraz przewodniki po *Biblii* (Bowker 2005), a także atlasy zwierząt biblijnych (AZB 2007). W tym celu prześledźmy uważnie dwa wykazy ptaków (Kpł 11 i Pwt 14), by dojść do wniosku, że w tłumaczeniach dotyczących konkretnych gatunków nazw ptaków mamy przybliżone odpowiedniki leksykalne, mieszczące się – z jednej strony – w obrębie kategorii pojęciowej ptaków, a z drugiej strony pewne nazwy pojawiają się bardzo rzadko lub nawet tylko jeden raz, w niektórych tłumaczeniach wcale, gdyż są omijane lub opuszczane, co może wskazywać na błędy metatranslacyjne. Innymi słowy kontekst sytuacyjny dostarcza nam tak naprawdę bardzo małą ilość wskazówek na temat ich znaczenia oraz znikomą ilość informacji pomocnych w ich zidentyfikowaniu. To, że niektóre ptaki zostały inaczej przetłumaczone, porównując czeskie i polskie przekłady biblijne (o wyborze których w niniejszej pracy zdecydowała dostępność i reprezentatywność, por. *Kralická bible*, *Olomoucká bible*, *Český ekumenický překlad*, *Český studijní překlad*, *Bible překlad 21 století*, *Jeruzalémská bible*, *Překlad nového světa*, *Slovo na cestu*, *Biblia Gdańska*, *Biblia Jakuba Wujka*, *Nowa Biblia Gdańska*, *Biblia Tysiąclecia*, *Biblia Warszawsko-Praska*, *Biblia Warszawska*, *Biblia Poznańska*, *Przekład Nowego Świata*), jest „niewątpliwie” uzależnione od kilku czynników, np. od tego, czy analizowany tekst był tłumaczony z języka oryginału – hebrajskiego bądź aramejskiego – z greckiej *Septuaginty*, z łacińskiej *Wulgaty* albo jeszcze z innych kodeksów, a także czy na ostateczny kształt nazwy nie wywarł wpływ np. **model kognitywny**, cechujący się różną wyrazistością poznawczą. Zapewne jednak przede wszystkim tzw. **przekłady pośrednie**,

---

⁴⁵ W całym *Piśmie Świętym* możemy znaleźć nazwy prawie od trzydziestu do pięćdziesięciu rodzajów i gatunków ptaków, w zależności od wersji (typu) tłumaczenia. Największą grupę reprezentantów kategorii pojęciowej ptactwa (wraz z ich gatunkami) wymienia *Księga Kapłańska* (Kpł 11) i *Księga Powtórzonego Prawa* (Pwt 14) w rozdziale umownie zatytułowanym w perykopie: „zwierzęta czyste i nieczyste”.

jakimi są tłumaczenia **greckie** i **łacińskie**, stały się przyczyną występowania różnic terminologicznych, ponieważ one stawały się najczęściej źródłem przekładów *Biblii* na poszczególne języki nowożytne i narodowe. Wspominając – zwłaszcza grecki przekład *Septuaginty* (LXX) – trzeba jasno powiedzieć, nie patrząc na niektóre popełnione w nim błędy translatorskie (por. Dzika 1999: 146), że tekst ten stał się pośrednim między hebrajskim oryginałem a narodowymi tłumaczeniami.

Najczęściej podczas przeprowadzanej analizy przekładoznawczej zwraca się uwagę na różne błędy i potknięcia tłumaczy, nierzadko na niepoprawność w oddawaniu myśli oryginału, mniej zaś zastanawiano się nad przyczynami tych błędów, nad trudnościami, z jakimi tłumacz musiał się borykać, nad niedostatkiem czy wręcz bałamutnością źródeł, z których mu przyszło korzystać, a także nad jego ogromnym wkładem pracy i indywidualnymi osiągnięciami.

Należy jednak poświęcić tu uwagę na kwestie *leksykalnej binarności międzywersetowej*, czyli dobrze widocznym i zauważalnym **powtórzeniom** w różnych lub konkretnie wskazanych fragmentach *Biblii*. W tym wypadku akurat nie jest najważniejsze (choć pod względem ogólnie rozumianej leksyki jest to istotna kwestia), czy dany ptak, znajdujący się na kartach *Biblii* został przetłumaczony (np.) jako *orzeł*, *sęp*, *jastrząb*, *krogulec*, *myszolów* czy *sokół*, ale to, **jaka konkretna ilość przedmiotowych ptaków** – poddana procesowi translacyjnemu – została przetłumaczona, na co w priorytecie badawczym skupiono w tym momencie uwagę. Dla dokładniejszego pokazania przedmiotowej problematyki przedstawmy na końcu pierwszego rozdziału niniejszej pracy (patrz s. 68–76) wyekscerpowane przykłady, pochodzące z czeskich i polskich przekładów biblijnych (por. **pierwszy wykaz nazw ptaków** dotyczący Kpł 11,13–19 i **drugi wykaz nazw ptaków** koncentrujący się na Pwt 14,11–18). Badając te dwa wyszczególnione wycinki *Biblii*, została przeprowadzona na tym materiale szczegółowa, konfrontatywno-porównawcza analiza, zwłaszcza pod względem dobieranych i zastosowanych „ptasich” ekwiwalentów leksykalnych, uwzględniając zarówno **nadrzędność**, jak i **podrzędność jednostek leksykalnych** [*hiponimy* // *hiperonimy*; *holonimy* // *meronimy*] w ramach ogólnie rozumianej

kategoryzacji i hierarchizacji (por. również różnorodne sposoby wyważania nazw awifaunistycznych przedstawione w rozdziale III, w **zestawieniu zbiorczym nr 1 i 2** na s. 149–151 i 153–155, pisane kursywą), które skupiają się wyłącznie na dwóch katalogach ptaków nieczystych, znajdujących się w analizowanych dwóch księgach starotestamentowych: Kpł i Pwt. W tym przypadku ważne są: dokładna ilość przetłumaczonych ptaków wraz z dobraną **terminologią synonimiczną** oraz to, **na jakim miejscu i w jakiej kolejności** w badanych wersetach zostali wymienieni w czeskich i polskich przekładach biblijnych konkretni reprezentanci kategorii pojęciowej ptactwa.

Na podstawie przeprowadzonej szczegółowej analizy ptaków znajdujących się w dwóch starotestamentowych wykazach biblijnych (Kpł 11 i Pwt 14) zauważymy, że mamy do czynienia z pewnym rodzajem **przestawień ptasich ekwiwalentów językowych** (szersze rozważania patrz rozdz. II i IV). Natomiast analiza leksykalna, skupiająca się wokół przetłumaczonych czeskich i polskich tekstów biblijnych, wskazuje na konkretne zjawisko, które możemy określić mianem pewnego rodzaju „nieścistości translatorskiej”. Wychodząc od pierwowzoru tekstu oryginalnego, czyli od *Biblii Hebrajskiej*, zauważamy, że w pierwszym wykazie Prawa Mojżeszowego (Kpł 11,13–19) w zdecydowanej większości rozpatrywanych przekładów biblijnych znajduje się **20 ptaków**, a w drugim analizowanym tekście (Pwt 14,12–18) zostaje wymienionych **21 ptaków**, mimo że schematowi *Księgi Kapłańskiej* powinna odpowiadać *Księga Powtórzonego Prawa* (jak sama nazwa wskazuje), która uważana jest za odzwierciedlenie i powtórzenie wszystkich wcześniej wymienionych praw⁴⁶.

Da się jednak zauważyć pewne niuanse, czyli – jak to wyżej określono – „nieścistości translatorskie”, polegające na tym, że nie we wszystkich tłumaczeniach (ale w konkretnie przeanalizowanych czeskich i polskich przekładach *Biblii*) spotykamy się z taką samą ilością ptaków, które zgodnie ze sztuką translacyjną podlegają procesowi tłumaczenia

---

⁴⁶ Jednak po wnikliwej analizie możemy zauważyć, że nie mamy tu powtórzonego prawa w dosłownym znaczeniu tego słowa. Przepisy prawne dostosowane są do innych warunków i podane są one w innej formie. Dlatego wydaje się więc, że najbardziej trafne określenie tej części *Pięcioksięgu* powinno brzmieć „Testament Mojżesza” (por. Wypych 1987: 167–169).

i miałyby mieć zdecydowanie **taką samą ilość** odpowiednich „awifaunistycznych” leksemów w tekście przekładu, reprezentujących omawianą kategorię pojęciową ptactwa.

Zauważalna różnica (a pod względem binarności identyczna ilość przekładanych ptasich ekwiwalentów językowych) dotyczy szczególnie sześciu przekładów biblijnych: pięciu czeskich i jednego polskiego. Musimy zasygnalizować tu fakt, że w czeskiej *Biblii Kralickiej* i *Českém studijním překlada*, zarówno w pierwszym (Kpł 11,13–19), jak i w drugim (Pwt 14,12–18) zestawieniu ptaków uważanych za nieczyste pojawia się identyczna liczba, wynosząca **21 ptasich reprezentantów**. Natomiast w dwóch innych czeskich przekładach *Pisma Świętego*, a konkretnie w czeskojęzycznej *Biblii Ołomunieckiej* i *Biblii Jerozolimskiej*, mamy do czynienia zarówno w pierwszym, jak i drugim wykazie również z identyczną liczbą, ale tym razem wynoszącą **20 ptaków**. Z podobną sytuacją (zmierzającą do coraz mniejszej ilości przekładanych ptaków) spotykamy się tym razem w polskojęzycznym współczesnym tłumaczeniu *Nowej Biblii Gdańskiej*, gdzie w Kpł 11,13–19 zostało przetłumaczonych tylko **19 ptaków** (zamiast dwudziestu), natomiast w drugim tekście (katalogu ptaków nie nadających się do konsumpcji) zostało przetłumaczonych 21 ptaków. Z jeszcze inną sytuacją spotykamy się w czeskojęzycznym współczesnym tłumaczeniu *Biblii Slovo na cestu*, gdzie zostało wymienionych tylko **18 ptaków** (zarówno w pierwszej, jak i w drugiej księdze). Możemy mieć w tych sześciu wyszczególnionych przekładach biblijnych (BK+ČSP i BO+BJ oraz NBG i SNC) do czynienia z tzw. błędami metatranslacyjnymi, do których zaliczymy właśnie **opuszczenia i dodatki** (czyli tzw. **ujmowanie lub dodawanie leksyki**), które przejawiają się w tekście w postaci znikających lub pojawiających się nowych jednostek leksykalnych, niezgadających się jednak pod względem ilościowym z oryginałem⁴⁷. Należy uznać, że opuszczenie lub dodanie jednego ptaka jest zdecydowanie większym błędem popełnionym przez tłumacza (czy zespół tłumaczy), kiedy się nie zgadza ilość ptaków

---

⁴⁷ Różnice ilościowe przetłumaczonych nazw ptaków w tych dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego uzależnione są w pewnej mierze od tego, z którego tekstu wyjściowego korzystał tłumacz lub tłumacze podczas dokonywania przekładu na język narodowy.

podlegających tłumaczeniu w porównaniu z tekstem oryginalnym, niż zastąpienie konkretnego ptaka bliskoznacznym, czasami synonimicznym lub plezjonimicznym⁴⁸ (pojęciowo bliskim) określeniem, chociaż taka sytuacja w przekładoznawstwie też nie powinna się często zdarzać, gdyż w pewnym stopniu zniekształca tekst, czasami jego całościowy obraz i zawarte w nim konotacje wraz z jego właściwie pojmowanym odbiorem.

W celu dokładniejszego naświetlenia omawianej problematyki wyjaśnijmy, że w **pięciu** niżej zaprezentowanych **wykazach** – sporządzonych w formie tabel porównawczych – zawsze wymienione są obok siebie dwa zestawy ptaków nieczystych (Kpł 11,13–19 – tabela z lewej strony i Pwt 14,12–18 – tabela z prawej strony), gdzie dla każdego wersetu została wyszczególniona konkretna ilość pojawiających się w nich ptaków wraz z całościowym podsumowaniem ilościowym (patrz liczby wytłuszczone na dole każdej tabeli).

Zaprezentowany **wykaz nr 1** dotyczy najliczniejszej grupy – 10 przekładów i został opracowany na podstawie następujących czeskich i polskich tłumaczeń biblijnych: ČEP, B21, PNS, BG, BT, BW, BP, BJW, BWP i PNSĚ, w których wersetach pojawiają się następujące ilości nazw ptaków (por. tabela 1):

Tabela 1. Ilościowy wykaz ptaków nieczystych w przekładach ČEP, B21, PNS, BG, BT, BW, BP, BJW, BWP i PNSĚ

Lokalizacja	ilość
Kpł 11,13	3
Kpł 11,14	2
Kpł 11,15	1
Kpł 11,16	4
Kpł 11,17	3
Kpł 11,18	3
Kpł 11,19	4
Razem:	20

Lokalizacja	ilość
Pwt 14,12	3
Pwt 14,13	3
Pwt 14,14	1
Pwt 14,15	4
Pwt 14,16	3
Pwt 14,17	3
Pwt 14,18	4
Razem:	21

⁴⁸ W tym przypadku możemy rozumieć, że chodzi o takie wyrazy, które mają zbliżoną wartość poznawczą, a różnice między nimi mogą dotyczyć samej hierarchii symbolizowanych składników treści, przez co każdorazowo portretowane jest powstałe pojęcie z odmiennej perspektywy (por. Hampl 2012: 135–147).

Wykaz nr 2 obejmuje dwa czeskie tłumaczenia *Pisma Świętego*: staroczeską protestancką *Biblię Kralicką* z 1613 roku i współczesny *Český studijní překlad* z 2009 roku, w których sytuacja dotycząca kwestii ilości przetłumaczonych ptaków, czyli konkretnych reprezentantów (ptasich gatunków awifauny) w poszczególnych przeanalizowanych wersetach biblijnych, przedstawia się następująco:

Tabela 2. Ilościowy wykaz ptaków nieczystych w przekładach BK i ČSP

Lokalizacja	ilość		Lokalizacja	ilość
Kpł 11,13	3	← różnica ⁴⁹	Pwt 14,12	3
Kpł 11,14	3		Pwt 14,13	3
Kpł 11,15	1		Pwt 14,14	1
Kpł 11,16	4		Pwt 14,15	4
Kpł 11,17	3		Pwt 14,16	3
Kpł 11,18	3		Pwt 14,17	3
Kpł 11,19	4		Pwt 14,18	4
Razem:	21		Razem:	21

⁴⁹ Różnica polega na porównaniu konkretnie analizowanego wersetu biblijnego w stosunku do wszystkich rozpatrywanych fragmentów czeskich i polskich tłumaczeń. W opisywanym przypadku dotyczy to konkretnie wskazanego i precyzyjnie zaznaczonego wersetu (**Kpł 11,14**), który jest porównywany w obrębie wszystkich szesnastu analizowanych przekładów *Księgi Kapłańskiej* (Kpł 11), dotyczy to tzw. „porównania wertykalnego”, czyli wszystkich sporządzonych tabeli w pięciu zaprezentowanych wykazach. Zamiast **dwóch** ptaków, tak jak w większości dokonanych przekładów (patrz wykaz 1, 3, 4 i 5 – por. lewą część tabeli), zostały w dwóch wyszczególnionych czeskich przekładach biblijnych, w *Bibli kralické* i *Českém studijním překladě* w przedmiotowym wersecie (Kpł 11,14) wymienione aż **trzy** gatunki ptaków, por.: **BK** (s. 103): *Těž sup, káně a luňák vedlé pokolení svého* [pol. także sęp, myszołów i kania według pokolenia swego]; i **ČSP** (s. 141): *luňáka červeného, luňáka černého a luňáky všeho druhu* [pol. kania ruda, kania czarna i kanie według wszelkiego rodzaju]. Pozostałe czeskojęzyczne i polskojęzyczne tłumaczenia biblijne, dotyczące również tego konkretnie badanego wersetu (Kpł 11,14), wymieniają tylko dwa ptaki.

Wykaz nr 3 dotyczy tylko jednego polskojęzycznego współczesnego tłumaczenia *Nowej Biblii Gdańskiej* wydanej przez Śląskie Towarzystwo Biblijne (2011), gdzie w *Księdze Kapłańskiej* (Kpł 11,13–19) spotykamy się z jeszcze inną liczbą przetłumaczonych ptasich ekwiwalentów leksykalnych:

Tabela 3. Ilościowy wykaz ptaków nieczystych w przekładzie NBG

Lokalizacja	ilość		Lokalizacja	ilość
Kpł 11,13	3		Pwt 14,12	3
Kpł 11,14	2		Pwt 14,13	3
Kpł 11,15	1		Pwt 14,14	1
Kpł 11,16	4		Pwt 14,15	4
Kpł 11,17	2	← różnica ⁵⁰	Pwt 14,16	3
Kpł 11,18	3		Pwt 14,17	3
Kpł 11,19	4		Pwt 14,18	4
Razem:	19		Razem:	21

Wykaz nr 4 odnosi się szczególnie do drugiej listy Prawa Mojżeszowego, czyli katalogu ptaków nieczystych, znajdujących się tym razem w drugim wykazie, czyli w **Pwt 14,12–18**. Dotyczy on staroczeskiego przekładu *Biblii Ołomunieckiej* i współczesnego tłumaczenia czeskiej *Biblii Jerozolimskiej*, ponieważ w tym zestawieniu pojawia się **nie 21 ptaków**, jak w wyżej zaprezentowanych przekładach (patrz wykazy 1, 2 i 3), ale tylko **20 ptaków** (por. tabela 4, str. 54):

⁵⁰ Zamiast **trzech** ptaków, tak jak w większości dokonanych przekładach biblijnych (patrz wykazy 1, 2, 4 i 5 – lewa część tabeli), we współczesnym tłumaczeniu *Nowej Biblii Gdańskiej* w konkretnie analizowanym wersecie biblijnym (**Kpł 11,17**) wymienione zostały tylko **dwa** gatunki ptaków, por.: **NBG: puchacz** oraz **puszczyk**, a w pozostałych wyekscerpowanych przekładach – zarówno czeskich, jak i polskich – użyto wszędzie trzech przedstawicieli awifauny.

Tabela 4. Ilościowy wykaz ptaków nieczystych w przekładach BO i JB

Lokalizacja	ilość		Lokalizacja	ilość	
Kpł 11,13	3	różnica ⁵¹ →	Pwt 14,12	3	
Kpł 11,14	2		Pwt 14,13	2	
Kpł 11,15	1		Pwt 14,14	1	
Kpł 11,16	4		Pwt 14,15	4	
Kpł 11,17	3		Pwt 14,16	3	
Kpł 11,18	3		Pwt 14,17	3	
Kpł 11,19	4		Pwt 14,18	4	
Razem:	20			Razem:	20

Ostatni już sporządzony **wykaz nr 5** ponownie dotyczyć będzie dwóch analizowanych rejestrów ptaków nieczystych (Kpł 11,13–19 i Pwt 14,12–18). Tym razem będziemy się tylko koncentrowali na jednym, współczesnym czeskojęzycznym przekładzie *Pisma Świętego*, a mianowicie na tłumaczeniu biblijnym *Slovo na cestu*, w którym spotykamy się z zaskakująco, najmniejszą – jak dotychczas – odnotowaną liczbą ptaków, występującą w tych dwóch omawianych katalogach zwierzęcych, skupiających się szczególnie na istotach latających. W tym przedstawionym czeskojęzycznym przekładzie użyto tylko **18 nazw ptaków**. Musimy w tym miejscu również zaznaczyć, że w analizowanym czeskojęzycznym tłumaczeniu (patrz SNC 2011 – pierwsze wydanie) w przedmiotowym katalogu ptaków rytualnie nieczystych nie zostały wyszczególnione pojedyncze wersety, tylko zaznaczono wszystkie

⁵¹ Różnica dotyczy porównań określonego wersetu biblijnego z *Księgi Powtórzonego Prawa (Pwt 14,13)* staroczeskiej wersji *Olomoucké bible* (pol. *Biblii Olomunieckiej*) i czeskiego współczesnego przekładu *Jeruzalémské bible* (pol. *Biblii Jerozolimskiej*) w stosunku do wszystkich pozostałych analizowanych przekładów drugiego starotestamentowego wykazu „ptaków nieczystych” (por. wykaz 1, 2, i 3 – patrz prawa część tabeli). Zauważyliśmy, że w czeskich wydaniach (BO i JB) zamiast **trzech** ptaków występują tylko **dwa**, por.: **BO** (s. 289): *supa a luňáka podlé jeho rodu* [pol. sępa i kanię według rodzaju] oraz **JB** (s. 274): *černého luňáka, různé druhy červeného luňáka* [pol. kanię czarną, różne rodzaje kani czerwonej]. W wydaniu *Jeruzalémské bible* przy ptaku *červený luňák* [dosł. pol. kani czerwonej] został sporządzony przypis z adnotacją, że „hebr. text je porušený a identifikace ptačích druhů jsou nejisté” (JB 2009: 274) – [tłum. pol. tekst hebrajski został naruszony i identyfikacja ptasich rodzajów nie jest pewna].

zbiorowo. Oznacza to, że w przedmiotowym rozdziale 11 *Księgi Kapłańskiej* chodzi o wersety od 13–19, a w 14 rozdziale *Księgi Powtórzonego Prawa* o wersety od 12–18 – bez podania konkretnie pojedynczych podziałów wersektowych (por. pierwszy i drugi wykaz nazw ptaków – str. 70 i 74), dlatego nie jesteśmy w stanie precyzyjnie określić, do którego poszczególnego wersetu należy zaseregować wymienione nazwy ptaków w tym tłumaczeniu (gdyż teoretycznie możliwości jest wiele). W przeciwnym wypadku byłoby to wyłącznie przypuszczenie, względnie domniemanie, a nie stwierdzenie rzeczywistych faktów. W tabeli zaznaczamy wyłącznie ogólną ilość przetłumaczonych nazw ptaków w liczbie 18, jakie występują w tych dwóch zestawieniach (gdyż jest to niezaprzeczalny fakt istnienia takiej ilości nazw ptaków w tej edycji wydawniczej). Natomiast w kwadratowych nawiasach – prawa część tabelki – jednak zaznaczyliśmy wyłącznie hipotetycznie ilość nazw ptaków znajdujących się w każdym wersecie biblijnym – co stanowi dość subiektywny czynnik analizy (por. tabela 5):

Tabela 5. Ilościowy wykaz ptaków nieczystych w przekładzie SNC

Lokalizacja	ilość
Kpł 11,13	[2]
Kpł 11,14	[2]
Kpł 11,15	[1]
Kpł 11,16	[4]
Kpł 11,17	[3]
Kpł 11,18	[2]
Kpł 11,19	[4]
Razem:	18

Lokalizacja	ilość
Pwt 14,12	[2]
Pwt 14,13	[2]
Pwt 14,14	[1]
Pwt 14,15	[4]
Pwt 14,16	[3]
Pwt 14,17	[2]
Pwt 14,18	[4]
Razem:	18

Dokonując porównania przekładów pierwszego i drugiego wykazu ptaków nieczystych (Kpł 11,13–19 i Pwt 14,12–18) w czeskojęzycznym współczesnym tłumaczeniu *Slovo na cestu* da się zauważyć jeszcze inne zjawisko. Oprócz tego, że w owych dwóch katalogach pojawia się „zaskakująco niska”, ale jednak identyczna ilość nazw ptaków, to właśnie przedmiotowe ptaki występują w takiej samej kolejności, zarówno w pierwszym, jak i drugim katalogu. Taka sytuacja nie miała analo-

gicznego miejsca w żadnym innym, wcześniej analizowanym czeskim czy polskim przekładzie biblijnym. Z tego faktu można wywnioskować, biorąc pod uwagę wydrukowane teksty, że tekst z *Księgi Kapłańskiej* był „dosłownie”, czyli w 100% „wklejony”⁵² do *Księgi Powtórzonego Prawa*. Dlaczego tak się stało? Dokładnych przyczyn ani przesłanek nie da się wskazać, ale można przypuszczać, że tłumacz lub zespół tłumaczy nie uświadamiał sobie (tak ważnych kwestii), że dokonywany przekład powinien zostać przed jego drukiem dokładnie zweryfikowany i skrupulatnie sprawdzony pod różnymi kątami procesu translacyjnego (w tym także redakcyjnego i wydawniczego).

2.2. Trójstopniowa operacja procesu translacyjnego oraz trzy fazy pracy tłumacza

Ze względu na to, że tekst przekładu jest odbiciem tekstu oryginału w różnym stopniu i zakresie, dlatego jest klasyfikowany do kategorii metatekstów. W wyniku różnorodności struktur językowych stosunek między oryginałem i przekładem jest złożony, zwłaszcza z punktu widzenia ekwiwalencji znaczeniowej (por. Ilek 2004: 179). W wyżej wspomnianym procesie translacyjnym trzeba uwzględnić, zwłaszcza w szeroko pojmowanej translatoologii tzw. trójstopniową operację: **identyfikację – interpretację – przekład** (por. Kufnerová 2009: 43), aby zapobiec błędom powstałym na skutek braku analizy tekstu wyjściowego (tłumaczenia syntagmatycznego) czy też mylnej interpretacji tekstu (por. Hejwowski 2009: 141–161). Wspomniana **interpretace – přiřazení významu resp. aktuálního smyslu promluvě, větě ap. v konkrétním textu** (Lotko 2003: 51) – [tłum. pol. interpretacja – przypisanie (dopasowanie) znaczenia albo aktualnego sensu wypowiedzi, zdaniu itp. w konkretnym tekście] i **překlad – komplexní ekvivalentní převod textu z jednoho jazyka do jiného, zvl. psaný** (Lotko 2003: 95) – [tłum. pol. przekład – kompleksowo ekwiwalentne przeniesienie [przekaz] tekstu z jednego języka do drugiego, zwłaszcza

---

⁵² Jedyna różnica polega na tym, że pierwsza nazwa ptaka w Kpł jest pisana wielką literą „O” *Orly*, a w Pwt małą *orly*.

pisanego], są nader ważnymi elementami w wyżej wymienionej **trójstopniowej operacji**. Należy jednak nadmienić, że przede wszystkim tłumacz (w mniejszym stopniu redaktor, adiustator, korektor czy wydawca) odpowiada za końcowy kształt i formę przekładu, natomiast za przekład pełną odpowiedzialność bierze wyłącznie tłumacz.

W związku z tym trzeba również wspomnieć o **trzech fazach** pracy tłumacza w ujęciu koncepcyjnym czeskiego lingwisty Jiřího Levého. Uważał on, że jeżeli przyjmiemy jako punkt wyjścia tezę, że pierwowzór⁵³ (tekst, który się tłumaczy) jest dla tłumacza materiałem, który trzeba artystycznie obrobić, żądane lub spodziewane oczekiwania dotyczące przekładu można ująć w trzech podstawowych punktach: **pochopení předlohy – interpretace předlohy – přestylování předlohy** (Levý 2004: 17). Innymi słowy można powiedzieć, że chodzi: o zrozumienie pierwowzoru – zinterpretowanie pierwowzoru – przestylizowanie pierwowzoru. Krzysztof Lipiński podkreśla, że „nie tylko proces przekładu wymaga interpretacji, lecz **interpretacją** jest również odbiór każdego komunikatu, a być może nawet wszelkie postrzeganie” (Lipiński 2004: 150). Podobne stanowisko w tej kwestii zajmuje także Alena Macurová, która uważa *překlad jako první interpretaci textu* (Macurová 2004: 238) – [pol. przekład jako pierwszą interpretację tekstu]. Pierwszy krok w tłumaczeniu, nazwany przez Georga Steinera „*vstupní důvěra*” – pol. „wstępne zaufanie”, jest najbardziej ryzykowny i najbardziej wyrazisty wtedy, gdy tłumacz stara się o **transfer między oddalonymi językami i kulturami** (Steiner 2010: 310). Natomiast proces przekładu w ujęciu ogólnoteoretycznym opisuje syntetycznie triada: „analiza – transfer – restrukturyzacja” (Nida, Taber 1969, 1974, 2003) lub w zmodyfikowanej wersji „rozumienie – dewerbalizacja – reekspresja” (Brzozowski 2011: 24). Oceniając pracę tłumacza nad tekstem, Elżbieta Tabakowska (2008) zastanawia się nad kwestią, którą nie zawsze da się jednoznacznie rozwiązać, gdyż dotyczy ona: **błędu stylistycznego – błędu językowego – błędu interpretacji**. Jak podkreśla autorka *błąd językowy*

---

⁵³ W tym miejscu chodzi o każdy tekst, który się tłumaczy. Jest to tzw. *wzór* (Siatkowski, Basaj 1991), który pełni funkcję oryginału. Tylko taki oryginał nazywamy pierwowzorem.

(gramatyczny) łatwo usunąć i wytropić; *błąd stylistyczny* bywa sprawą subiektywnej oceny; natomiast *błąd interpretacji* – najgroźniejszy ze wszystkich – może umknąć uwagi krytyka, a ponowna lektura oryginału nie zawsze odkrywa go przed samym tłumaczem (Tabakowska 2008: 53). Przeprowadzana **językowa interpretacja świata** – jak najogólniej nazywa się to zjawisko – jest zależna od wielu czynników, czyli od samej rzeczywistości, to znaczy (np.) od fragmentu, który interpretujemy, od ludzkiej natury i doświadczeń mówiącego, wreszcie od dziedzictwa kulturowego. Nie jest to zatem, jak podkreśla Urbanek (2010: 92), interpretacja dowolna, co wskazywałoby na fakt, że poszczególne JOS to interpretacje przynajmniej częściowo niepowtarzalne, co zwłaszcza wyraźnie widać w momencie ich bezpośredniej konfrontacji.

Różnorodne **teorie przekładu** – zwane również jako **poetyka przekładu, translatoryka, translatologia, traduktologia, przekładoznawstwo** – od swoich zaistniałych początków, a zwłaszcza od połowy zeszłego wieku szukają takich terminów (por. Tryuk 2011: 327, Brzozowski 2011: 19, Pielą 2003, Pym 1998, Hejwowski 2006, Kukułka-Wojtasik 2011, Levý 1963/2012, 2004, Müglová 2013, Nida 1964, Pieńkos 1993, Popovič 1975), za pomocą których mógłby być wyrażany optymalny stosunek przetłumaczonego tekstu do oryginału. Stosunek ten nadal określany jest różnie, czasami jako *wierność*, innym razem jako *invariant*, następnie używa się określenia *adekwatność*, później stosowano termin *ekwiwalencja* itd. (por. Kufnerová 2009: 29–30, Tabakowska 2001, Lipiński 2006: 117–123). Niektórzy posługują się jeszcze inną terminologią, używając takich określeń jak: **wariantywność** czy **aproksymatywność**, starając się zwrócić uwagę na kwestie, jakimi są *ukazatele kvality překlada* (por. Müglová 2013: 110) – [dosł. pol. wskaźniki jakości tłumaczenia].

Inna czeska badaczka zajmująca się tą problematyką pisze: *Variantnost překlada lze posuzovat na základě celkové blízkosti // vzdálenosti k // od originálu. Experimentálně můžeme škálu aproximace modelovat za pomoci rozhodovacího procesu, při němž se postupným vyškrtáváním méně vhodných ekvivalentů krok za krokem přibližujeme svému cíli. Aproximativní jsou obecně vzato všechny varianty překlada,*

nejvýznamější jsou však ty, které tihnou k relativnímu osamotnění (Skoumalová 2003: 34) – [tłum. pol. **wariantywność przekładu** można oceniać na podstawie całkowitej bliskości do oryginału lub oddalenia się od niego. W sposób eksperymentalny skalę aproksymacji możemy modelować przy pomocy procesu decyzyjnego, w którym przez stopniowe wykreślanie mniej odpowiednich ekwiwalentów zbliżamy się krok po kroku do wyznaczonego celu. **Aproksymatywne** – ogólnie powiedziawszy – stają się wszystkie warianty przekładu, lecz najbardziej znaczącymi są te, które zmierzają w kierunku względnego osamotnienia] – o czym w niniejszej rozprawie możemy się wielokrotnie przekonać w przytaczanych różnorodnych czeskich i polskich tłumaczeniach biblijnych, które dotyczą badanej domeny świata awifauny.

Założenia większości prac z zakresu przekładoznawstwa sprowadza się do poszukiwania tego, co uniwersalne, przekładalne i ekwiwalentne, w odróżnieniu od tego, co jest charakterystyczne dla danego języka i kultury, czyli co jest niepowtarzalne (z czym istnieje sporo problemów, czy to jest w ogóle możliwe do przetłumaczenia).

Na podstawie wszystkich przytoczonych tu przykładów dotyczących procesu translacji możemy stwierdzić, że najczęściej – jak podkreśla Moszyński (2000: 183) – zarówno średniowieczni, jak i renesansowi słowiańscy tłumacze *Biblii*, napotykając w tekście na wyrazy odnoszące się do obcej, nieznannej im rzeczywistości, stosowali **różne techniki przekładu** jak np. **zapożyczenia i kalki semantyczne**, ale mógł to być i efekt **fonetyczno-semantycznej adideacji**, jak również używanie wyrazów jednoznacznie związanych z własnym środowiskiem naturalnym i kulturowym (w tym również dużą rolę spełniała **terminologia ludowa**). W niektórych przypadkach mogliśmy mieć do czynienia z rezygnacją niezidentyfikowanej nazwy szczegółowej na rzecz ogólnej lub z odwrotną kolejnością, stosowania najczęściej „pojęciowo” synonimicznego wyrażenia leksykalnego, które nie zawsze oddawało właściwie zidentyfikowaną rzeczywistość.

Poszerzając własne rozumienie celu hermeneutycznego oraz dotykając kwestii przełożenia kulturowego i światopoglądowego, można stwierdzić, że zarówno z przyczyn językowych, jak i historycznych – co

również podkreśla polskojęzyczny *Katolicki komentarz biblijny* (Wojciechowski 2001: 1815) – przekład nigdy nie jest całkiem wierny w stosunku do tekstu oryginalnego.

2.3. Nazwy ptaków nieczystych na kartach Biblii – ogólny rys

Chociaż w niniejszej pracy koncentrujemy się szczególnie na dwóch katalogach ptaków nieczystych zlokalizowanych w Kpł 11 i Pwt 14, to przedstawiając ogólny rys ptaków, warto byłoby zaprezentować pokrótce takich przedstawicieli awifauny, jak: *kruka, strusia, orla, sępa, pelikana* i *bociana* oraz wszystkich reprezentantów *sów* (te ostatnio wymienione por. Hampł 2013), stosunkowo licznie pojawiających się w *Biblii* (tj. w różnych jej księgach), a nie tylko skupiać się na interesujących nas katalogach Prawa Mojżeszowego, które – jak to już zostało nadmienione – są przedmiotem analizy tej monografii.

Rozpocznijmy od *kruka*⁵⁴. Na kartach *Biblii* ptak ten wymieniany jest 17 razy (por. Rdz 8,7; Kpł 11,15; Pwt 14,14.17.18; Sdz 7,25; 1 Krl 17,4.6; Hi 38,41; Ps 102,7; 147,9; Prz 30,17; Pnp 5,11; Iz 10,26; Iz 34,11; So 2,14; Łk 12,24) w 12 księgach biblijnych w zależności od rodzaju tłumaczenia. W tradycji biblijnej przedstawiany *kruk* – jako jeden z wielu gatunków ptaków (por. Mickiewicz 2012: 50) – ma szczególne miejsce. W *Biblii*⁵⁵ analizowany czes. *havran* // *krkavec*⁵⁶ pol. *kruk* przedstawiany

⁵⁴ Tego ptaka zaliczanego do rodziny *Corvidae*, czes. *čeled' krkavcovití* wraz z innymi jej przedstawicielami: *kawką, wroną* i *sójką* będzie poświęcona następna monografia (robocza nazwa: *Świat awifauny III w czeskich i polskich przekładach Pisma Świętego – krukowate*).

⁵⁵ Zgodnie z pomocniczą numeracją Stronga opisywany reprezentant analizowanej awifauny – zwany w polskojęzycznym kręgu jako *kruk* – posiada liczbę [h-6158]. *Biblický slovník sedmi jazyků* (BSSJ) przedmiotowy hebr. wyraz עֲרֵב 'ôrēb tłumaczy przez leksem czes. *havran*, [dosł. pol. gawron] – (por. Heller 2000: 156–157). Inny czeskojęzyczny *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu* (HČSSZ) podaje podwójne tłumaczenie tego hebr. leksemu zaznaczając, że może to być czes. *krkavec* nebo *havran patříci k čeledi Corvidae jako různé druhy* (Pípal 2006: 125) – [pol. kruk lub gawron należący do rodziny krukowatych z ich różnymi odmianami gatunkowymi]. *Područny slovník hebrajsko-polski Starego Testamentu* ten sam hebr. leksem עֲרֵב tłumaczy przez polskojęzyczne wyrażenie, które brzmi *kruk* (Briks 2000: 271). Analogicznie przekład interlinearny z kodami gramatycznymi HPST *Pięcioksiąg* przedmiotowy hebr. wyraz

jest najczęściej w powiązaniu z czymś **negatywnym**, kojarzącym się ze złem, z obrzydliwością, samotnością, brutalnością i czarnym charakterem (por. te wersety biblijne, w których pojmowany jest on najczęściej jako: ‘grzesznik, zdrajca i uciekinier z Arki’ – (Rdz 8,7); ‘ptak nieczysty w rozumieniu przepisów Prawa Mojżeszowego’ – (Kpł 11,15); ‘ptak nie nadający się do spożycia, ani do ofiarowania, gdyż żywi się padliną’ – (Pwt 14,14); ‘postrach dla tych, którzy nie szanują swoich rodziców, ponieważ kruki swoim ofiarom z upodobaniem wydziobują oczy’ – (Prz 30,17); ‘ptak odludnik zamieszkujący dziką pustynię i ruiny’ – (Iz 34,11); ‘pewien gatunek ptaków pojmowany jako awifaunistyczna istota nieczysta przebywająca w zdewastowanych, zniszczonych i opuszczonych przez ludzi terenach’ (So 2,14), choć z drugiej strony trzeba również stanowczo podkreślić, że zdarzają się także **pozytywne**⁵⁷ opisy, związane z tym analizowanym ptakiem (por. ‘kruk przynosi Eliaszowi na pustynię chleb i mięso’, symbolizując żywiciela głodnych – (1Krl 17,46); zastosowane wyrażenie kolokacyjne ‘*krucza czern*’⁵⁸ ma bezpośredni związek z kolorem włosów oblubieńca i świadczy o jego pięknie’ –

‘*ōrēb*’ oddaje jako kruk (Kuśmirek 2003: 25, 422 i 755). Greckie tłumaczenia używają leksyki *κόραξ*, a łacińskie przekłady stosują nazwę *corvus*.

⁵⁶ W języku czeskim, zwłaszcza z punktu widzenia używalności potocznego myślenia chodzi przede wszystkim o **dwie wariantywne** tzw. dubletowe, (czyli bliskoznaczące pojęciowo) formy, wyrażane leksemem: czes. *havran* // *krkavec*.

⁵⁷ Opisane w pozytywnym tego słowa znaczeniu analizowane *kruki* (1 Krl 17,4–6, Pnp 5,11; Hi 38,41; Ps 147,9), ale i inni przedstawiani reprezentanci biblijnej awifauny (*bocian* – Jr 8,7; *orzeł* – Wj 19,4; Pwt 28,49; Pwt 32,11; Hi 39,27–30; Iz 40,31), którzy należą do ptaków kultycznie i rytualnie nieczystych, cieszą się nieraz w *Piśmie Świętym* wielkim szacunkiem i ogromnym uznaniem. Chodzi tu wyłącznie – jak podkreśla Tronina (2006: 182) o sferę życia kultowego, o przestrzeganie norm przyjętych w społeczności religijnej i o relacje człowieka *Starego Testamentu* do świata zwierząt. Często – jak zaznaczają egzegeci biblijni (por. Grabner-Haider 1994: 586) – przedstawiany kruk z kart biblijnych stwarza również obraz troski Bożej o wszystkie istoty żyjące.

⁵⁸ Grzegorz Wielki (*Expositio surer Cantica canticorum*, PL 79,522) przez słowa „czarne jak kruk” rozumiał, że człowiek, chociażby ozdobił się cnotami, to jednak zawsze winien pamiętać o swej grzeszności (por. Kobielus 2002: 168–169 i Szczepanowicz 2004: 44). Na początku XX wieku w języku polskim funkcjonowało wyrażenie kolokacyjne *ciemność krucza*, które oznaczało kruczoczarny kolor ‘hebanowy’ (Karłowicz, Kryński, Niedźwiecki 1902/1952: 547). We współczesnym języku polskim używane są konstrukcje *kruczoczarny* w znaczeniu ‘czarny jak kruk’, ‘intensywnie czarny’ (Doroszewski 1964: 1179) lub *kruczowłosa piękność* ‘bardzo czarny’ (Szymczak 1978: 1058).

(Pnp 5,11). Spotykamy się również w *Księdze Hioba* i *Psalmach* (por. Hi 38,41 i Ps 147,9) z ‘zatroskaną miłością bożą, która również nie pozostawia bez opieki pisklęta kruków’. Kruk jest obrazem troski Boga o wszystkie istoty żyjące. Chrystus pouczający swoich małodusznych uczniów i słuchaczy mówi o wyzbyciu się nadmiernej troski o dobra doczesne, odwołując się właśnie do przedstawianych kruków (por. Łk 12,24). W kontekście tłumaczenia tekstów, które opierają się na problematyce historycznego aspektu odzwierciedlenia nazw geograficznych – jako ważnych realiów kultury – warto zwrócić uwagę na ich różnorodną ekwiwalencję językową, zastosowaną w dwóch wybranych przekładach biblijnych (por. Sdz 7,25 i Iz 10,26), ponieważ spotykamy się z zauważalnymi pod względem leksyki wariantywnymi obocznościami: czes. *Cúr Órébu // hora Oreb // Orebova skála* i *Havraní skála*, pol. *Skala Oreba* i *Skala Kruka*.

Inny ptak obecny w *Biblii* jest czes. *pštros*, pol. *struś*, który został uwzględniony w jedenastu wersetach biblijnych – w zależności od dokonanego rodzaju tłumaczenia (por. Kpł 11,16; Pwt 14,15; Hi 30,29; 39,13.17; Iz 13,21; 34,13; 43,20; Jr 50,39; Lm 4,3 i Mi 1,8). *Księga Hioba* bardzo szczegółowo opowiada o *strusiu*, ze względu na to, że jej autor wskazuje na charakterystyczny sposób poruszania piórami oraz przybliża brak miłości rodzicielskiej, a także mówi o jego zwyczaju budowania gniazda (por. Achtemeier 2004: 1147). Natomiast w księgach prorockich *Izajasza*, *Jeremiasza* i *Micheasza* spotykamy się z opisem spustoszenia i zapowiedzią upadku Babilońskiego. Kiedy więc upadł Wielki Babilon, to stał się on siedliskiem nie tylko demonów i schronieniem wszelkiego ducha nieczystego, ale również został i kryjówką ptactwa nieczystego, budzącego wstręt i obrzydzenie, do którego zaliczany jest właśnie przedstawiany struś. Natomiast pojawiający się *struś* w tekście *Trenów* (Lm 4,3), przywoływany jest jako metaforyczne porównanie, który obojętny jest względem swojego potomstwa (por. również Hi 39,13–17). Czeski komentarz biblijny (por. Výklady IV 1998: 434) zaznacza, że nawet *szakalice* w ruinach miasta (por. Iz 13,22, Jr 50,39) starają się o swoje młode i karmią je, natomiast ludzkie matki w odróżnieniu od naturalnego zachowania postępują okrutnie, jak *strusie*. Czyli innymi słowy

– jak zauważa *Słownik symboliki biblijnej* – pozorna obojętność strusia na los młodych nie jest dobrym przykładem dla ludzkich rodziców (Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 846), co zostało przedstawione w starotestamentowym fragmencie Lm 4,3.

Drugim najczęściej spotykanym ptakiem w *Biblii* (po gołębiu) jest czes. *orel*, pol. *orzeł*, który na jej kartach pojawia się 37 razy (por. Wj 19,4; Kpł 11,13; Pwt 14,12; 28,49; 32,11; 2 Sm 1,23; Hi 9,26; 28,7; 39,27.30; Ps 103,5; Prz 23,5; 30,17.19; Iz 40,31; Jr 4,13; 48,40; 49,16.22; Lm 4,19; Ez 1,10; 10,14; 17,3.6.7.9; Dn 4,30; 7,4; Oz 8,1; Ab 1,4; Mi 1,16; Ha 1,8; Mt 24,28; Łk 17,37; Ap 4,7; 8,13 i 12,14), w zależności od rodzaju tłumaczenia. *Orzeł* (względnie w niektórych czeskich tłumaczeniach *orlica* – por. zmianę rodzaju gramatycznego) był na kartach *Biblii* uważany za ptaka rytualnie nieczystego (Kpł 11,13, Pwt 14,12). *Orla* dosyć często porównywano jako symbol prędkości i szybkości (Pwt 28,49; Hi 9,26; Ha 1,8; Jr 4,13), bystrości (2 Sm 1,23) i wielkości (Ez 17,3 i 17,7) metaforycznie mówiąc o narodach. Orzeł stawia swe solidnie zbudowane gniazda na wysokich i trudno dostępnych skałach (Jb 39,27; Jr 49,16; Ab 1,4). W *Apokalipsie* orzeł jest symbolem potężnej siły (Zj 8,13; Zj 12,14). Karty biblijne przypominają o pozytywnej cesze tego ptaka, przybliżając nadzwyczajną opiekę orła w stosunku do swoich młodych (Pwt 32,11–12, por. również Wj 19,4), gdzie jest pokazana symbolika biblijnych „orlich skrzydeł” jako metaforyczne porównanie dotyczące wyprowadzenia Izraelitów z niewoli egipskiej. Wszakże ten opiekuńczy ptak został również pokazany i z innej perspektywy, jako drapieżnik – symbol narodów – którego Pan wykorzystał jako swój instrument do ukarania i oczyszczenia swego ludu przed upadkiem i zgnilizną (Jr 4,13; Jr 48,40; Jr 49,22). Chociaż w Ps 103,5 jest ewidentna mowa o *orle*, spotykamy się w tym fragmencie biblijnym z mitem o *feniksie* (mitologicznym ptakiem obdarzonym nadzwyczajnym darem długowieczności – patrz szerzej rozdz. I, punkt 2.4.). W tym wersecie możemy upatrywać podobieństwo do (Iz 40,31), gdzie zostaje podkreślone znaczenie ‘niewyczerpanej siły skrzydeł orła’, jako symbol młodości.

Następnym ptakiem pojawiającym się na kartach *Biblii* jest czes. *sup*, pol. *sep*. Ptak ten, w zależności od dokonanych czeskich i polskich rodzajów tłumaczeń, został wymieniony w *Piśmie Świętym* dziewiętnaście razy (por. Rdz 15,11; Kpł 11,13.14.18; Pwt 14,12.13.17; Hi 15,23; 28,7; 39,30; Prz 30,17; Iz 18,6; 34,15; Jr 12,9; Oz 8,1; Ha 1,8; Mi 1,16; Mt 24,28; Łk 17,37). Warto na marginesie podać informację, że sześć razy pojawia się marginalnie, wyłącznie w jednym tłumaczeniu spośród wszystkich analizowanych przekładów biblijnych (por. NBG – Rdz 15,11; SNC – Hi 39,30; ČEP – Prz 30,17; BP – Iz 18,6; BWP – Oz 8,1; SNC – Ha 1,8). Z czes. *supem*, pol. *sepem* jako ptakiem nieczystym i rytualnie obrzydliwym spotykamy się najpierw w *Pięcioksięgu*, a konkretnie trzy razy w *Księdze Kapłańskiej* (Kpł 11,13.14.18), w zależności od dokonanych przekładów biblijnych oraz w *Księdze Powtórzonego Prawa* (Pwt 14,12.13.17) – również trzy razy. Można przypuszczać, że wpływ na zastaną ilość awifaunistycznych odpowiedników nazw i dobór leksyki konkretnego gatunku ptaka mają zdecydowanie tłumacze, którzy zdecydowali o tym, że użyją właśnie takiego, a nie innego desygnatu językowego, wykorzystując najczęściej metodę tłumaczenia funkcjonalnego (tzw. dynamicznego), posiłkując się kognitywnym wyobrażeniem tego ptaka. W tekstach biblijnych możemy się również spotkać z przekładami dosłownymi lub z parafrazą. Osoba nieprawa, zgodnie z szeroko rozumianą deklaracją autora *Księgi Hioba* będzie rzucona na pożarcie *sepom* (Hi 15,23), a do zniszczonej ziemi moabskiej według słów proroka Izajasza zlatywać będą *sepy* (Iz 34,15), co w sposób symboliczny oznaczało, że opisywanego biblijnego *sepa* kojarzono z krainą zmarłych. *Sęp* na kartach *Biblii* kojarzony jest również z rozszarpywaniem poległych po bitwie (Hi 39,30) oraz z padliną (Mt 24,28 i Łk 17,37). Krążący i/lub nadlatujący sęp przenieśnie oznaczający Asyryjczyków pokazuje zbliżające się ‘niebezpieczeństwo’ dla Ziemi Świętej Izraelczyków (Oz 8,1) lub nadchodzące ‘nieszczęście i najazd’ Chaladejczyków (Ha 1,8). Prorok Micheasz opisujący ogolenie głowy na podobieństwo przytaczanego *sepa* przekazuje nam informację, że chodzi o wyraz ‘żałoby i smutku’ z powodu wygnania (Mi 1,16).

Następnym ptakiem jest czes. *pekikán*, pol. *pelikan* (por. wyraz hebr. קִיקָי *qā'āṭ*), któremu odpowiada numeracja Stronga [h-6893]. Oprócz tego, że pelikan znajduje się w dwóch katalogach ptaków nieczystych, Hebrajczycy uważali przedstawianego ptaka za symbol osamotnienia i opuszczenia oraz widzieli w nim złowróżbność, co zostało odzwierciedlone w starotestamentowej *Księdze Psalmów* (Ps 102,7), gdzie skarżący się psalmista porównuje się do *pelikana*, który przebywa *na pustyni // puszczy // pustkowiu* (w zależności od rodzaju tłumaczenia)⁵⁹. W dwóch tłumaczeniach (JB i BT) nie pojawia się opisywany ptak pelikan. Zamiast niego została użyta nazwa *sova* (JB) i *kawka* (BT). Natomiast w księgach

- ⁵⁹ **BK** *Podobný jsem učiněn pelikánu na poušti, jsem jako výr na pustinách.* (Ž 102,7) – (tłum. BK 2009: 520).
- BO** *Podoben učiněn jsem pelikánovi jednotnému, učiněn jsem jako lelek v domovité schráně.* (Ž 101,7) – (tłum. BO 1996: 269).
- ČEP** *Podobám se pelikánu v poušti, jsem jak sova v rozvalinách.* (Žalmy 102,7) – (tłum. ČEP 2008: 596).
- ČSP** *Podobám se stepnímu pelikánu, jsem jako sova z rozvalin.* (Žalmy 102,7) – (tłum. ČEP 2009: 735).
- B21** *Pelikánu v poušti se podobám, jsem jako sýček v pustinách.* (Žalm 102,7) – (tłum. B21 2009: 728).
- PNS** *Skutečně se podobám pelikánovi z pustiny. Stal jsem se podobným sýčkovi ze zpusťšených míst* (Ž 102,6) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/žalmy/102/>).
- JB** *Podobám se sově v poušti, jsem jako puščík v rozvalinách.* (Žalmy 102,7) – (tłum. JB 2009: 1001).
- SNC** *Jsem jako zbloudilý pelikán v poušti a jako výr samotář v rozvalinách.* (Žalmy 102,7) – (tłum. SNC 2011: 653).
- BG** *Stalem się podobnym pelikanowi na puszczy; jestem jako puhacz na pustyniach.* (Ps 102,7) – (tłum. BG s. 497).
- BJW** *Stalem się podobnym pelikanowi na puszczy i stalem się jako kruk nocny w pustkach.* (Ps 101,7) – (tłum. BJW 2000: 1143).
- NBG** *Podobny jestem do pelikana na puszczy i jakby puchacza w zwaliskach.* (Księga Psalmów 102,7) – (<http://biblest.com.pl/NowaBibliaGdanska.html>).
- BT** *Jestem podobny do kawki na pustyni, stalem się jak sowa w ruinach.* (Ps 102,7) – (tłum. BT 1989: 662).
- BWP** *Jestem jak pelikan na pustyni albo jak sowa wśród ruin.* (Ps 102,7) – (tłum. BWP 1997: 1132).
- BW** *Jestem podobny do pelikana na pustyni, Jestem jak sowa wśród ruin.* (Ps 102,7) – (tłum. BW 2001: 661).
- BP** *Podobny jestem do pelikana na pustyni, do sowy pośród rumowisk.* (Ps 102,7) – (tłum. BP 2012: 773).
- PNŚ** *Przypominam pelikana na pustkowiu, stalem się podobny do pójdzki z miejsc spustoszonych.* (Ps 102,6) – (tłum. PNŚ 1997: 797).

prorockich, Prorok Izajasz (Iz 34,11), a także Prorok Sofoniasz (So 2,14) opisują, jak miasto stało się pustkowiem i legowiskiem dzikich zwierząt, w tym również konceptualizowanego *pelikana*, który zamieszkuje w tych przywoływanych fragmentach biblijnych zdewastowane i opuszczone przez ludzi tereny.

Kolejny ptak z jakim zapoznamy się jest czes. *čáp*, pol. *bocian* (hebr. הַסִּדָּה $h^a sîdâ^h$ [h-2624]; gr. *ερωδιου*). Na kartkach *Pisma Świętego* spotykamy się z nim dziewięć razy w zależności od rodzaju tłumaczenia. Pojawia się on tylko w *Starym Testamencie* w następujących księgach biblijnych (por. Kpł 11,18.19; Pwt 14,16.18; Hi 39,13; Ps 104,17; Iz 34,11; Jr 8,7 i Za 5,9). Termin użyty na określenie *bociana* nie jest jednak jednoznaczny (por. NBS 1996: 1163, Szczepanowicz, Mrozek 2007: 122, Heller 2000: 63, Łach 1970: 187, Briks 2000: 122, Pípal 2006: 55), gdyż nie można z całą stanowczością wykluczyć, że też może wskazywać na inne wielkie ptaki, jak np. na *czaplę* czy *kanię* (czes. *volavka* a *luňák*). Wyraz ten, jak podkreśla czeski komentarz biblijny: *hebr. název h^a sîdâ^h je odvozen od téhož kořene jako označení zbožného či věrného (châsîd) הַסִּדָּה ⁶⁰ [h-2623] – (Výklady III 1998: 482) – [tłum. pol. nazwa hebr. $h^a sîdâ^h$ wywodzi się od tej samej podstawy i oznacza pobożnego lub wiernego]. Na kartach *Biblii* przedstawiany *bocian* jest zaliczany do grona ptaków nieczystych⁶¹ (Kpł 11,19 i Pwt 14,18).*

⁶⁰ Również *Biblický slovník sedmi jazyků* podaje, że hebr. wyraz הַסִּדָּה tłumaczony jest jako forma przymiotnikowa *zbožný* (Heller 2000: 62–63) – [dosł. ‘pobożny’, ‘nabożny’, ‘religijny’]. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu* zaznacza, że oprócz *zbožný* i *věrný* [‘pobożny’ i ‘wierny’] można ten hebr. leksem przetłumaczyć jako *milosrdný* nebo *účastník milosrdenství* (por. Pípal 2006: 55) – [tłum. pol. L.H.: ‘miłosierny’ lub ‘uczestnik miłosierdzia’]. *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* podaje, że chodzi o przymiotniki ‘dobry’, ‘łaskawy’, ‘wierny’, ‘pobożny’ (Briks 2000: 122). Bocian w tradycji chrześcijańskiej oznacza egzaltację religijną. Jest także symbolem – jak zaznacza Szczepanowicz (2005: 42) sprawiedliwych pogan żyjących w czasach przedchrześcijańskich, którym śmierć i męczeństwo Chrystusa otworzyło bramę do nieba i zmartwychwstania.

⁶¹ Jak podkreśla czeski komentarz biblijny: *Čáp měl výsadní postavení u mnoha národů. Patrně proto je SZ uvádí jako kultický nečistého* (srov. Lv 11,19 i Dt 14,18), *protože jinde byl uctíván jako posvátný* (por. Výklady III 1998: 482) – [tłum. pol. bocian miał uprzywilejowaną pozycję u innych narodów. Dlatego prawdopodobnie *Stary Testament*

W Hi 39,13 jest wzmianka o bocianie, a konkretnie o jego silnych skrzydłach, doskonałym upierzeniu i lśniących lotkach, które porównywane są do lichych strusich skrzydeł, powszechnie uważane za słabe, ze względu na to, że struś jest nietotem. Motyw mocnych skrzydeł bociana został także przywołany przez proroka Zachariasza (Za 5,9) o dwóch tajemniczych kobietach. Z Psalmu 104,17 dowiadujemy się, że bocian zakłada wysoko gniazda na cyprysowych (inni podają jodłowych, cedrowych, jałowcowych) drzewach. *Bocian* jest również emblematem ‘podróżnika’ i symbolem ‘wędrówki’, co zostało precyzyjnie przedstawione przez proroka Jeremiasza w Jr 8,7.

Zapoznanie się z niektórymi nazwami ptaków, pojawiającymi się w przekładach biblijnych, świadczyć może o różnorodnym ich wykorzystywaniu. Mogą dotyczyć – jak zaznacza SSB – nieczystości rytualnej, czystości kultycznej i pożywienia, zdobyczy, polowania, symbolu ucieczki i bezpieczeństwa, miejsca bezpiecznego schronienia, obrazu wieczności i zaufania, wzoru dla ludzi do naśladowania, wizerunku piękności, obrazu pułapki i sidła (por. Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 843–848).

---

klasyfikuje go do grupy ptaków kultycznie nieczystych (Kpł 11,19 i Pwt 14,18), ponieważ gdzie indziej był czczony i uważany za ptaka świętego].

2.3.1. Wykaz nazw ptaków występujących w *Księdze Kapłańskiej* (Kpl 11,13–19)⁶²

BK: ⁽¹³⁾ Z ptactva pak tyto v ohavnosti míti budete, jichžto nebudete jísti, nebo ohavnost jsou, jako jest **orel**, **noh** a **orlice mořská**, ⁽¹⁴⁾ Též **sup**, **káně** a **luňák** vedlé pokolení svého, ⁽¹⁵⁾ A všeliký **krkavec** vedlé pokolení svého, ⁽¹⁶⁾ Také **pstros**, **sova**, **vodní káně**, a **jestřáb** vedlé pokolení svého, ⁽¹⁷⁾ A **bukač**, **křehař** a **kalous**, ⁽¹⁸⁾ A **porfirián**, **pelikán** a **labut**, ⁽¹⁹⁾ Též **čáp** a **kalandra** vedlé pokolení svého, **dedek** a **netopýř**. (s. 103);

⁶² Dodatkowo na potrzeby drugiego i czwartego rozdziału (częściowo pierwszego) niniejszej monografii prześledziliśmy również wykazy nazw „ptaków nieczystych” znajdujące się w następujących czeskich i polskich przekładach biblijnych: PKM, BČ, BBrz i BJW 1935, BJW 1956 oraz BJW 1962, por.:

PKM: ⁽¹³⁾ A tyto si ošklivte z okřídleců: nebudou pojídání a jsou vám ohavností: **orel**, **orlosup** a **sup**. ⁽¹⁴⁾ **Luňák** a **poštolka** svého druhu. ⁽¹⁵⁾ A každý **krkavec** svého druhu. ⁽¹⁶⁾ A **pštros** a **sova** a **racek** a **jestřáb** podle jejich druhů. ⁽¹⁷⁾ A **sokol** a **kormorán** a **ibis**. ⁽¹⁸⁾ A **labuť** a **pelikán** a **straka**. ⁽¹⁹⁾ A **čáp**, **volavka** svého druhu a **dudek** a **netopýř**. (s. 22);
BČ: ⁽¹³⁾ Z létavých živočichů, kterých nesmíte jísti, nýbrž naopak se varovati, jsou tito: **orel**, **noh**, **sup**, ⁽¹⁴⁾ **luňák**, **sokol** kteréhokoliv druhu, ⁽¹⁵⁾ všecky druhy **krkavců** a jim podobné, ⁽¹⁶⁾ **pštros**, **tachmás**, **racek**, všecky druhy **jestřábů**, ⁽¹⁷⁾ **sýček**, **kormoran**, **ibis**, ⁽¹⁸⁾ **labuť**, **pelikán**, **volavka**, ⁽¹⁹⁾ **čáp**, všechny druhy **kulíků**, **dudek** a **netopýř**. (s. 298) – (<http://librinostri.catholica.cz/download/Hejcl1-3-OCR.pdf>);

BBrz – Kpl: ⁽¹³⁾ Miedzy ptaki też temi się brzydzić będziecie, a mając je za obrzydłe, jeść ich nie będziecie: **orla**, **jastrzębia** i **orlica morskiego**. ⁽¹⁴⁾ **Sępa** i **kanię** wedle ich rodzaju. ⁽¹⁵⁾ Każdego rodzaju **kruków**. ⁽¹⁶⁾ **Strusa**, **sowy**, **ożarki** i każdego rodzaju **krogulców**. ⁽¹⁷⁾ **Puchacza**, **nurka**, **lelka**. ⁽¹⁸⁾ **Łabędzia**, **bańka** i **bociana**. ⁽¹⁹⁾ **Czaple**, **sójki**, wedle ich rodzaju, **dudka** i **nietoperza**. (<http://biblia-online.pl/Biblia-Brzeska.html>);

BJW 1935: ⁽¹³⁾ Z ptactwa te są, których jeść nie macie i strzec się ich macie: **orla** i **gryfa**, i **orla morskiego**, ⁽¹⁴⁾ i **kani**, i **sępa** według rodzaju jego, ⁽¹⁵⁾ i wszelkiego **kruczego** rodzaju na podobieństwo jego, ⁽¹⁶⁾ **strusa**, i **sowy**, i **łycki**, i **jastrzębia** według rodzaju swego, ⁽¹⁷⁾ **puhacza** i **nurka**, i **ibisa**, ⁽¹⁸⁾ i **łabędzia**, i **bańka**, i **modrzyka**, ⁽¹⁹⁾ **czapli**, i **siewki** według rodzaju swego, **dudka** też i **nietoperza**. (s. 117);

BJW 1956: ⁽¹³⁾ Z ptactwa te są, których jeść nie macie i strzec się ich macie: **orla** i **gryfa**, i **orla morskiego**, ⁽¹⁴⁾ i **kani**, i **sępa** według rodzaju jego, ⁽¹⁵⁾ i wszelkiego **kruczego** rodzaju na podobieństwo jego, ⁽¹⁶⁾ **strusia**, i **sowy**, i **łycki**, i **jastrzębia** według rodzaju jego, ⁽¹⁷⁾ **puhacza** i **nurka**, i **ibisa**, ⁽¹⁸⁾ i **łabędzia**, i **bańka**, i **modrzyka**, ⁽¹⁹⁾ **czapli**, i **siewki** według rodzaju jego, **dudka** też i **nietoperza**. (s. 120);

BJW 1962: ⁽¹³⁾ Z ptactwa te są, których jeść nie macie i strzec się ich macie: **orla** i **gryfa**, i **orla morskiego**, ⁽¹⁴⁾ i **kani**, i **sępa** według rodzaju jego, ⁽¹⁵⁾ i wszelkiego **kruczego** rodzaju na podobieństwo jego, ⁽¹⁶⁾ **strusia**, i **sowy**, i **łycki**, i **jastrzębia** według rodzaju jego, ⁽¹⁷⁾ **puhacza** i **nurka**, i **ibisa**, ⁽¹⁸⁾ i **łabędzia**, i **bańka**, i **modrzyka**, ⁽¹⁹⁾ **czapli**, i **siewki** według rodzaju jego, **dudka** też i **nietoperza**. (s. 120);

BO: ⁽¹³⁾ Toho jsou ptačstva, jichž nemáte jiesti a chovati se jich máte: **orlicě** a **noha** a **sahana** ⁽¹⁴⁾ a **luňáka** a **supa** podlé rodu jeho ⁽¹⁵⁾ i všeho **havranieho** plodu v podobenství svém, ⁽¹⁶⁾ **strusa** a **sovy** a **chřiسته** a **jastrába** podlé rodu svého, ⁽¹⁷⁾ **výra** a **křekaře** a **labuti** ⁽¹⁸⁾ a **čápa**, **sojky** a **pelikána**, ⁽¹⁹⁾ **roroha** a **kalandra** podlé plodu jeho, **dedka** a **netopýřě**. (s. 176–177);

ČEP: ⁽¹³⁾ Z létajících živočichů budete mít v opovržení tyto, nesmějí se jíst, jsou hodni opovržení: **orla**, **orlosupa** a **mořského orla**, ⁽¹⁴⁾ **luňáka** a různé druhy **jestřábů**, ⁽¹⁵⁾ všechny druhy **havranů**, ⁽¹⁶⁾ **pštrosa**, **sovu**, **racka** a různé druhy **sokolů**, ⁽¹⁷⁾ **kulicha**, **kormorána** a **výra**, ⁽¹⁸⁾ **sovu pálenou**, **pelikána** a **mrchožrouta**, ⁽¹⁹⁾ **čápa** a různé druhy **volavek**, **dudka** a **netopýra**. (s. 119);

ČSP: ⁽¹³⁾ Z ptáků si ošklivte tyto – nejedí se, jsou hodni opovržení: **orla**, **supa**, **orlovce**, ⁽¹⁴⁾ **luňáka červeného**, **luňáka černého** a **luňáky** všeho druhu, ⁽¹⁵⁾ všechny druhy **havranů**, ⁽¹⁶⁾ **pštrosa**, **sovu**, **racka**, **sokoly** všeho druhu, ⁽¹⁷⁾ **sýčka**, **kormorána**, **výra**, ⁽¹⁸⁾ **sovu pálenou**, **pelikána**, **mrchožrouta**, ⁽¹⁹⁾ **čápa**, **volavky** všeho druhu, **dudka** a **netopýra**. (s. 141);

B21: ⁽¹³⁾ Toto jsou ptáci, jichž se budete štítit. Nesmějí se jíst, jsou ohavní: **orel**, **orlosup**, **mořský orel**, ⁽¹⁴⁾ **luňák**, různé druhy **jestřábů**, ⁽¹⁵⁾ všechny druhy **havranů**, ⁽¹⁶⁾ dále **pštros**, **sova**, **racek**, různé druhy **sokolů**, ⁽¹⁷⁾ **sýček**, **kormorán**, **výr**, ⁽¹⁸⁾ **ibis**, **pelikán**, **sup**, ⁽¹⁹⁾ **čáp**, různé druhy **volavek** a také **dudek** a **netopýr**. (s. 123);

PNS: ⁽¹³⁾ A tyto z létajících tvorů si budete hnusit. Neměli by se jíst. Jsou něčím hnusným: **orel** a **orlovec říční** a **sup hnědý** ⁽¹⁴⁾ a **luňák červený** a **luňák hnědý** podle svého druhu ⁽¹⁵⁾ a každý **krkavec** podle svého druhu ⁽¹⁶⁾ a **pštros** a **sova** a **racek** a **sokol** podle svého druhu ⁽¹⁷⁾ a **sýček** a **kormorán** a **kalous** ⁽¹⁸⁾ a **labuť** a **pelikán** a **sup** ⁽¹⁹⁾ a **čáp**, **volavka** podle svého druhu, a **dudek** a **netopýr**. (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/>);

JB: ⁽¹³⁾ Mezi ptáky budete pokládat za odporné tyto, nebudou se jíst, je to odporná věc: **supa, orlosupa, mořského orla,** ⁽¹⁴⁾ **černého luňáka,** různé druhy **červeného luňáka,** ⁽¹⁵⁾ všechny druhy **havrana,** ⁽¹⁶⁾ **pštrosa, puštíka, racka** a různé druhy **krahujce,** ⁽¹⁷⁾ **sovu ušatou, kormorána, sovu pálenou,** ⁽¹⁸⁾ **ibise, pelikána, bílého supy,** ⁽¹⁹⁾ **čápa** a různé druhy **volavky, dudka, netopýra.** (s. 175);

SNC: ⁽¹³⁻¹⁹⁾ Za potravu nesmíte používat ani žádné z těchto ptáků: **Orly, supy, luňáky** ani žádný druh **jestřábů a havranů, pštrosy, sovy, racky** a různé druhy **sokolů, kulichy, kormorány, výry, sovy pálené, pelikány, čápy** a různé druhy **volavek ani dudky a netopýry.** (s. 122).

BG: ⁽¹³⁾ Tém się téż brzydzić będzie z ptastwa, i jeść ich nie będziecie, bo są obrzydliwością; jako **orla, i gryfa, i morskiego orla,** ⁽¹⁴⁾ **I sępa, i kani,** według rodzaju ich; ⁽¹⁵⁾ **Każdego kruka** według rodzaju jego; ⁽¹⁶⁾ **Także strusia, i sowy i wodnej kani i jastrzębia,** według rodzaju ich; ⁽¹⁷⁾ **I puchacza, i norka i lelka,** ⁽¹⁸⁾ **I łabędzia, i bąka, i bociana,** ⁽¹⁹⁾ **I czapli, i sojki,** według rodzaju ich, **i dudka, i nietopérza.** (s. 93);

BJW: ⁽¹³⁾ Te są, których z ptastwa jeść nie macie i strzec się ich macie: **orla i gryfa, i orla morskiego,** ⁽¹⁴⁾ **i kanie, i sępa** według rodzaju jego, ⁽¹⁵⁾ **i wszelkiego kruczego** rodzaju na podobieństwo jego, ⁽¹⁶⁾ **strusa, i sowy, i łyski, i jastrząba** według rodzaju swego, ⁽¹⁷⁾ **puhacza i nurka, i ibę,** ⁽¹⁸⁾ **i łabęcia, i bąka, i porfyriona,** ⁽¹⁹⁾ **herodiana i charadriona** według rodzaju swego, **dudka** też **i nietoperza.** (s. 188–189);

NBG: ⁽¹³⁾ **Także będziecie się brzydzić tymi z ptactwa – i nie będą jadane, ponieważ są obrzydliwe: Orzeł, kondor, sęp,** ⁽¹⁴⁾ **sokół i krogulec –** według ich rodzajów, ⁽¹⁵⁾ **będziecie się brzydzić każdym krukiem –** według ich rodzaju, ⁽¹⁶⁾ **strusiem, sową, mewą i jastrzębiem –** według ich rodzajów, ⁽¹⁷⁾ **puchaczem oraz puszczykiem,** ⁽¹⁸⁾ **łyską, pelikanem i ścierwowcem.** ⁽¹⁹⁾ **Także czapłą oraz bekasem –** według ich rodzajów, **dudkiem i nietoperzem.** (<http://www.biblest.com.pl/NowaBibliaGdanska.html>);

BT: ⁽¹³⁾ Spośród ptaków będziecie mieli w obrzydzeniu i nie będziecie ich jedli, bo są obrzydliwością, następujące: **orzeł, sęp czarny, orzeł morski,** ⁽¹⁴⁾ wszelkie gatunki **kani i sokołów,** ⁽¹⁵⁾ wszelkie gatunki **kruków,** ⁽¹⁶⁾ **struś, sowa, mewa,** wszelkie gatunki **jastrzębi,** ⁽¹⁷⁾ **puszczyk, kormoran, ibis,** ⁽¹⁸⁾ **łabędź, pelikan, ścierwik,** ⁽¹⁹⁾ **bocian,** wszelkie gatunki **czapli, dudek i nietoperz.** (s. 116);

BWP: ⁽¹³⁾ Spośród ptaków będą budziły w was odrazę i nie będziecie jeść ich mięsa, bo jest obrzydliwe: **orzeł, czarny sęp, orzeł morski,** ⁽¹⁴⁾ **kanie** i wszystkie gatunki **sokołów;** ⁽¹⁵⁾ wszystkie gatunki **kruków;** ⁽¹⁶⁾ **strusie, sowy, mewy** i wszelkie gatunki **jastrzębi;** ⁽¹⁷⁾ **puszczyki, kormorany, ibisy;** ⁽¹⁸⁾ **łabędzie, pelikany, ścierwniki,** ⁽¹⁹⁾ **bociany,** wszelkiego gatunku **czaple, dudki i nietoperze.** (s. 179–180);

BW: ⁽¹³⁾ Z ptactwa zaś tymi brzydzić się będziecie i nie będziecie ich spożywali, bo są obrzydliwością: **orzeł, sęp górski, orlik,** ⁽¹⁴⁾ Wszelkie gatunki **kani i sokołów,** ⁽¹⁵⁾ Wszelkie gatunki **kruków,** ⁽¹⁶⁾ **Struś, sowa, mewa** i wszelkie gatunki **jastrzębi,** ⁽¹⁷⁾ **Puszczyk, kormoran i puchacz,** ⁽¹⁸⁾ **Sójka, pelikan, ścierwojad,** ⁽¹⁹⁾ **Bocian,** wszelkie gatunki **czapli, dudek i nietoperz.** (s. 121);

BP: ⁽¹³⁾ Spośród ptaków nie będziecie jдали – jako wstrętnych dla was – następujących: **orła, kondora, sępa,** ⁽¹⁴⁾ wszelkich gatunków **sokoła** i **krogulca,** ⁽¹⁵⁾ wszelkich gatunków **kruka,** ⁽¹⁶⁾ **strusia, sowy, mewy** i wszelkiego rodzaju **jastrzębi,** ⁽¹⁷⁾ **puszczyka, kormorana, puchacza,** ⁽¹⁸⁾ **łabędzia, pelikana, wrony,** ⁽¹⁹⁾ **bociana,** wszelkich gatunków **czapli, dudka i nietoperza.** (s. 137);

PNŚ: ⁽¹³⁾ A oto te, których będziecie się brzydzić spośród stworzeń latających. Nie należy ich jeść. Są czymś wstrętnym: **orzeł i rybolów,** i **sęp kasztanowaty** ⁽¹⁴⁾ oraz **kania ruda** i **kania czarna** według swego rodzaju, ⁽¹⁵⁾ jak również każdy **kruk** według swego rodzaju ⁽¹⁶⁾ oraz **struś** i **sowa,** i **mewa,** i **sokół** według swego rodzaju, ⁽¹⁷⁾ także **pójdźka** oraz

kormoran i sowa uszata,⁽¹⁸⁾ i łabędź, i pelikan, i sęp,⁽¹⁹⁾ a także bocian, czapla według swego rodzaju oraz dudek i nietoperz. (s. 149);

2.3.2. Wykaz nazw ptaków występujących w *Księdze Powtórzonego Prawa* (Pwt 14,11–18)⁶³

⁶³ Analogicznie nawiązując do wcześniejszego przypisu 62 możemy zauważyć w dalszej części rozprawy, że dla potrzeb drugiego i czwartego rozdziału (częściowo pierwszego rozdziału) niniejszej monografii, w celu pokazania istotnych różnic translologicznych prześledziliśmy również wykazy „ptaków nieczystych” znajdujących się w następujących przekładach biblijnych: *Pět Knih Mojžišových, Bible česká v překlada Jana Hejčla, Biblia Brzeska* oraz przeanalizowaliśmy dodatkowo trzy tłumaczenia *Biblii Jakuba Wujka* (BJW 1935, 1956 i 1962), por.:

PKM:⁽¹¹⁾ Všechno čisté ptactvo jezte.⁽¹²⁾ Z ptáků nejezte orla, orlosupa a supa.⁽¹³⁾ ani poštolku a káně a luňáka žádného druhu.⁽¹⁴⁾ Ani krkavce žádného druhu.⁽¹⁵⁾ Ani pštroso, sovu, racka a jestřába žádného druhu.⁽¹⁶⁾ Sokola, ibise a labuť.⁽¹⁷⁾ Ani pelikána, straku a kormorána.⁽¹⁸⁾ Ani čápa a volavku žádného druhu a dudka a netopýra. (s. 37);

BČ:⁽¹¹⁾ Jezte všecka čistá ptáčata,⁽¹²⁾ nečistých však (ptáků) nejezte, totiž orla, noha, supa,⁽¹³⁾ [ixiona], sokola, veškerých druhů luňáku,⁽¹⁴⁾ všech druhů krkavců,⁽¹⁵⁾ pštroso, tachmása, racka, jestřába kteréhokoli druhu,⁽¹⁶⁾ čápa, labuti, ibisa,⁽¹⁷⁾ kormorana, volavky, sýčka,⁽¹⁸⁾ pelikána, kulíka jakýchkoli druhů, dudka a netopýra. (s. 480) – (<http://librinostri.catholica.cz/download/Hejcl1-3-OCR.pdf>)

BBrz Pwt:⁽¹¹⁾ Ptaków też wszech czystych pożywać będziecie,⁽¹²⁾ A wszakoż tych nie jedzcie: orla, jastrząba, orlica morskiego,⁽¹³⁾ Sokola, sępa i kanie wedle ich rodzaju.⁽¹⁴⁾ Każdego kruka wedle jego rodzaju,⁽¹⁵⁾ Strusa, sowy, ożarki i krogulca wedle jego rodzaju,⁽¹⁶⁾ Puchacza, lelka, łabęcia,⁽¹⁷⁾ Bąka, bociana, nurka,⁽¹⁸⁾ Czaple, sójki, wedle rodzaju ich, dudka i nietoperza, (<http://biblia-online.pl/Biblia-Brzeska.html>);

BJW 1935:⁽¹¹⁾ Wszystkie ptaki czyste jedzcie.⁽¹²⁾ Nieczystych nie jedzcie, to jest orla i gryfa, i orla morskiego,⁽¹³⁾ kani i sępa i kani według rodzaju swego,⁽¹⁴⁾ i wszego rodzaju kruczego,⁽¹⁵⁾ i strusia, i sowy, i lyski, i jastrzębia według rodzaju swego,⁽¹⁶⁾ czapli i łabędzia, i ibisa,⁽¹⁷⁾ i nurka, modrzyka i puhacza,⁽¹⁸⁾ bąka i siewki, każde według rodzaju swego, dudka też i nietoperza. (s. 193);

BJW 1956:⁽¹¹⁾ Wszystkie ptaki czyste jedzcie.⁽¹²⁾ Nieczystych nie jedzcie, to jest orla i gryfa, i orla morskiego,⁽¹³⁾ kani i sępa i jastrzębia według rodzaju swego,⁽¹⁴⁾ i całego rodzaju kruczego,⁽¹⁵⁾ i strusia, i sowy, i lyski, i jastrzębia według rodzaju swego,⁽¹⁶⁾ czapli i łabędzia, i ibisa,⁽¹⁷⁾ i nurka, modrzyka i puhacza,⁽¹⁸⁾ bąka i siewki, każde według rodzaju swego, dudka też i nietoperza. (s. 196);

BJW 1962:⁽¹¹⁾ Wszystkie ptaki czyste jedzcie.⁽¹²⁾ Nieczystych nie jedzcie, to jest orla i gryfa, i orla morskiego,⁽¹³⁾ kani i sępa i jastrzębia według rodzaju swego,⁽¹⁴⁾ i całego rodzaju kruczego,⁽¹⁵⁾ i strusia, i sowy, i lyski, i jastrzębia według rodzaju swego,⁽¹⁶⁾ czapli i łabędzia, i ibisa,⁽¹⁷⁾ i nurka, modrzyka i puhacza,⁽¹⁸⁾ bąka i siewki, każde według rodzaju swego, dudka też i nietoperza. (s. 195);

BK: ⁽¹¹⁾ Všecko ptactvo čisté jísti budete. ⁽¹²⁾ Těchto pak jísti nebudete: **Orla, noha, orlice mořské,** ⁽¹³⁾ **A sokola, supa a luňáka** vedlé pokolení jeho, ⁽¹⁴⁾ **A žádného krkavce** vedlé pokolení jeho, ⁽¹⁵⁾ **Pstroša, sovy, vodní káně a krahulce** vedlé pokolení jeho, ⁽¹⁶⁾ **Raroha, kalousa a labuti,** ⁽¹⁷⁾ **Pelikána, porfiriána a křehaře,** ⁽¹⁸⁾ **Čápa, volavky** vedlé pokolení jejího, **dedka a netopýře.** (s. 178);

BO: ⁽¹¹⁾ Všecky ptáky čisté jězte, ⁽¹²⁾ nečistých nechajte, točíš **orla, noha i sahana,** ⁽¹³⁾ **supa i luňáka** podlé jeho rodu, ⁽¹⁴⁾ i všecko, což jest **havranieho** rodu, ⁽¹⁵⁾ **strusa i sovy, <syce> i jastrába** podlé jeho rodu, ⁽¹⁶⁾ **raroša, labuti i čápa** ⁽¹⁷⁾ i **křekaře, pelikána, lelka,** ⁽¹⁸⁾ **mořského havrana, caladrina** všeho plodu svého, **dedka i netopýře** (s. 289–290);

ČEP: ⁽¹¹⁾ Smíte jíst všechno čisté ptactvo. ⁽¹²⁾ Jen tyto z nich jíst nesmíte: **orla, orlosupa a orla mořského,** ⁽¹³⁾ **luňáka, jestřába** a různé druhy **supů,** ⁽¹⁴⁾ žádný druh **havranů,** ⁽¹⁵⁾ **pštrosa, sovu, racka** a různé druhy **sokolů,** ⁽¹⁶⁾ **kulicha, výra a sovu pálenou,** ⁽¹⁷⁾ **pelikána, mrchožrouta a kormorána,** ⁽¹⁸⁾ **čápa** a různé druhy **volavek, dudka a netopýra.** (s. 193);

ČSP: ⁽¹¹⁾ Všechny čisté ptáky jězte. ⁽¹²⁾ Nejezte z nich tyto: **orla, supa, orlovce,** ⁽¹³⁾ **luňáka červeného, luňáka černého, luňáky** všeho druhu, ⁽¹⁴⁾ žádný druh **havrana,** ⁽¹⁵⁾ **pštrosa, sovu, racka, sokoly** všeho druhu, ⁽¹⁶⁾ **sýčka, výra, sovu pálenou,** ⁽¹⁷⁾ **pelikána, mrchožrouta a kormorána,** ⁽¹⁸⁾ **čápa, volavky** všeho druhu, **dudka, netopýra.** (s. 241);

B21: ⁽¹¹⁾ Smíte jíst všechny čisté ptáky. ⁽¹²⁾ Tyto však jíst nesmíte: **orla, orlosupa, mořského orla,** ⁽¹³⁾ **luňáka, sokola,** různé druhy **supů,** ⁽¹⁴⁾ všechny druhy **havranů,** ⁽¹⁵⁾ dále **pštrosa, sovu, racka,** různé druhy **jestřábů,** ⁽¹⁶⁾ **sýčka, výra, ibise,** ⁽¹⁷⁾ **pelikána, mrchožrouta, kormorána,** ⁽¹⁸⁾ **čápa,** různé druhy **volavek** ani **dudka a netopýra.** (s. 216);

PNS: ⁽¹²⁾ Ale jíst nebudete: **orla** a **orlovce říčního** a **supa hnědého** ⁽¹³⁾ a **luňáka červeného** a **luňáka hnědého** a **luňáka** podle jeho druhu; ⁽¹⁴⁾ a každého **krkavce** podle jeho druhu; ⁽¹⁵⁾ a **pštrosa** a **sovu** a **racka**

a sokola podle jeho druhu; ⁽¹⁶⁾ **sýčka** a **kalouse** a **labuť** ⁽¹⁷⁾ a **pelikána** a **supa** a **kormorána** ⁽¹⁸⁾ a **čápa** a **volavku** podle jejího druhu a **dudka** a **netopýra**; (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/>);

JB: ⁽¹¹⁾ Smíte jíst každého čistého ptáka, ⁽¹²⁾ ale tyto ptáky jíst nesmíte: **supa**, **orlosupa**, **mořského orla**, ⁽¹³⁾ **černého luňáka**, různé druhy **červeného luňáka**, ⁽¹⁴⁾ všechny druhy **havrana**, ⁽¹⁵⁾ **pštrosa**, **puštíka**, **racka** a různé druhy **krahujce**, ⁽¹⁶⁾ **sovu ušatou**, **sovu pálenou**, **ibise**, ⁽¹⁷⁾ **pelikána**, **bílého supa**, **kormorána**, ⁽¹⁸⁾ **čápa** a různé druhy **volavky**, **dudka**, **netopýra**. (s. 274);

SNC: ⁽¹¹⁾ Můžete jíst všechny ptáky až na některé vyjimky. ^(12–18) Nejezte **orly**, **supy**, **luňáky** ani žádný druh **jestřábů** a **havranů**, **pštrosy**, **sovy**, **racky** a různé druhy **sokolů**, **kulichy**, **kormorány**, **výry**, **sovy pálené**, **pelikány**, **čápy** a různé druhy **volavek** ani **dudky** a **netopýry**. (s. 200).

BG: ⁽¹¹⁾ Wszystko ptastwo czyste jeść będziecie. ⁽¹²⁾ Te zasię są, których jeść nie będziecie: **Orla**, i **gryfa**, i **morskiego orla**. ⁽¹³⁾ I **sokola**, i **sępa**, i **kani** wedle rodzaju jej. ⁽¹⁴⁾ Ani żadnego **kruka** wedle rodzaju jego. ⁽¹⁵⁾ Ani **strusia**, ani **sowy**, ani **wodnej kani**, ani **krogulca** według rodzaju jego. ⁽¹⁶⁾ I **raroga**, i **lelka**, i **łabędzia**. ⁽¹⁷⁾ I **pelikana**, i **porfiryjona**, i **nurka**. ⁽¹⁸⁾ Ani **bociana** ani **sójki** według rodzaju ich, ani **dudka** ani **nietopérza**. (s. 166);

BJW: ⁽¹¹⁾ Wszystkie ptaki czyste jedzcie. ⁽¹²⁾ Nieczystych nie jedzcie, to jest **orla** i **gryfa**, i **orla morskiego**, ⁽¹³⁾ **iksiona** i **sępa** i **kanię** według rodzaju swego, ⁽¹⁴⁾ i wszego rodzaju **kruczego**, ⁽¹⁵⁾ i **strusa**, i **sowy**, i **łycki**, i **jastrzęba** według rodzaju swego, ⁽¹⁶⁾ **herodiona** i **łabędzia**, i **ibę**, ⁽¹⁷⁾ i **nurka**, **porfyriona** i **nocnego kruka**, ⁽¹⁸⁾ **bąka** i **charadryona**, każde według rodzaju swego, **dudka** też i **nietoperza**. (s. 309);

NBG: ⁽¹²⁾ A oto czego z nich nie będziecie jadać: **Orla**, **kondora**, **morskiego orla**, ⁽¹³⁾ **kani**, **sokola** i **sępa**, ⁽¹⁴⁾ ani żadnego **kruka** w jego rodzajach; ⁽¹⁵⁾ ani **strusia**, **sowy**, **czajki** i **jastrzębia** w ich rodzajach;

⁽¹⁶⁾ ani **puchacza, puszczyka i łabędzia**; ⁽¹⁷⁾ ani **pelikana, dzięcioła**, czy **nurka**; ⁽¹⁸⁾ ani **czapli i sójki** w ich rodzajach, ani **dudka i nietoperza**. (<http://www.biblest.com.pl/NowaBibliaGdanska.html>);

BT: ⁽¹¹⁾ Wszelkie ptactwo czyste jeść możecie; ⁽¹²⁾ tych zaś spośród ptaków jeść nie będziecie: **orła, sępa czarnego, orła morskiego**, ⁽¹³⁾ wszelkich odmian **kani, sępa i sokoła**, ⁽¹⁴⁾ żadnego gatunku **kruka**, ⁽¹⁵⁾ **strusia, sowy, mewy**, żadnej odmiany **jastrzębia**, ⁽¹⁶⁾ **puszczyka, ibisa, łabędzia**, ⁽¹⁷⁾ **pelikana, nurka, ścierwika**, ⁽¹⁸⁾ **bociana**, żadnej odmiany **czapli, dudka i nietoperza**. (s. 186);

BWP: ⁽¹²⁾ A oto ptaki, których nie możecie spożywać: **orzeł, sęp czarny, orzeł morski**, ⁽¹³⁾ wszystkie odmiany **kani, sępa i sokoła**; ⁽¹⁴⁾ wszystkie rodzaje **kruków**; ⁽¹⁵⁾ **strusie, sowy, mewy**, wszystkie odmiany **jastrzębi**; ⁽¹⁶⁾ **puszczyki, ibisy, łabędzie**; ⁽¹⁷⁾ **pelikany, nurki, ścierwniki**; ⁽¹⁸⁾ **bociany**, wszystkie odmiany **czapli, dudki, nietoperze**. (s. 308);

BW: ⁽¹¹⁾ Wszelkie ptactwo czyste będziecie jedli; ⁽¹²⁾ Ale z nich nie będziecie jedli **orła, sępa górskiego, orła morskiego**, ⁽¹³⁾ **Kani, sokoła i sępa**, według ich rodzaju, ⁽¹⁴⁾ I **kruka** według jego rodzaju, ⁽¹⁵⁾ **Strusia, sowy, mewy** ani **jastrzębia** według jego rodzaju, ⁽¹⁶⁾ **Sójki, puszczyka, puchacza**, ⁽¹⁷⁾ **Pelikana, białego sępa, kormorana**, ⁽¹⁸⁾ **Bociana, czapli** według jej rodzaju, **dudka i nietoperza**. (s. 211);

BP: ⁽¹²⁾ Nie będziecie jedli jednak następujących ptaków: **orła, kondora, sępa**, ⁽¹³⁾ **sokoła, jastrzębia** i żadnej odmiany **krogulców**, ⁽¹⁴⁾ żadnej odmiany **kruków**, ⁽¹⁵⁾ **strusia, sowy, mewy** i żadnego z gatunku **myszolowów**, ⁽¹⁶⁾ **puszczyka, kormorana, puchacza**, ⁽¹⁷⁾ **pelikana, wrony, rybołowa**, ⁽¹⁸⁾ **bociana**, żadnej odmiany **czapli, dudka i nietoperza**. (s. 221);

PNŚ: ⁽¹¹⁾ Każdego czystego ptaka możecie jeść. ⁽¹²⁾ Lecz oto te, których wam nie wolno jeść: **orzeł i rybołów**, i **sęp kasztanowaty**, ⁽¹³⁾ i **kania ruda**, i **kania czarna**, i **kania** według swego rodzaju; ⁽¹⁴⁾ i wszelki **kruk**

według swego rodzaju; ⁽¹⁵⁾ i **struś**, i **sowa**, i **mewa**, i **sokół** według swego rodzaju; ⁽¹⁶⁾ i **pójdźka**, i **sowa uszata**, i **łabędź**, ⁽¹⁷⁾ i **pelikan**, i **sęp**, i **kormoran**, ⁽¹⁸⁾ i **bocian**, i **czapla** według swego rodzaju, i **dudek**, i **nietoperz**. (s. 258);

Wśród nazw ptaków, występujących w dwóch przedstawianych wykazach (Kpł 11 i Pwt 14) w podrozdziale 2.3.1. i 2.3.2., daje się zauważyć **wiele archaizmów**, powodujących problemy z właściwym odkodowaniem względnie z poprawną identyfikacją niektórych ptaków, takich jak np. czeskojęzycznych nazw: czes. *calandrin* znajdujący się w (BO), czes. *křehař // křekař* (BK i BO), czes. *noh* (BK, BO i BČ), czes. *porfirián* (BK), czes. *sahan* (BO), czes. *chřiestel* (BO) lub z ptakami znajdującymi się także w polskojęzycznych tłumaczeniach biblijnych: *gryf* (BG i BJW), *herodian* (BJW), *herodion* (BJW), *charadrion* (BJW), *iba* (BJW), *iksjon* (BJW), *norek // nurek* (BG i BJW), *porfiryon // porfiryjon* (BJW i BG) czy *ożarki* (BBrz). Te „obcobrzmiące” nazwy ptaków znajdują się najczęściej w najstarszych analizowanych staroczeskich i staropolskich przekładach biblijnych. Dotyczy to zarówno czeskojęzycznych tłumaczeń *Pisma Świętego*: ostatniego wydania *Biblii Kralickiej* z 1613 roku i *Biblii Ołomunieckiej* z 1417 roku, jak i polskojęzycznych przekładów: *Biblii Gdańskiej* pochodzącej z 1632 roku i *Biblii Jakuba Wujka* z 1599 roku. Przytaczam również jeden przetłumaczony leksem *ożarki*, który pochodzi z *Biblii Brzeskiej* z roku 1563 – (drugi wydany drukiem w całości polskojęzyczny przekład *Pisma Świętego*).

Użycie rzadszych lub nieprzetłumaczonych dziś nazw oraz obecność nieznanego materiału kulturowego nie muszą – jak podkreśla Tymoczko (2009: 436) – być „defektami przekładu”, ponieważ przekład jest również jednym z tych działań kulturowych, w których dochodzi do kulturowej ekspansji i poszerzenia zasobów językowych dzięki importowi zapożyczeń, kalek językowych itp. W rezultacie jednak przekłady te prezentują inną tkankę leksykalną.

W języku staroczeskim istniały różnorodne oboczności leksykalne, które mogły być (najprawdopodobniej) spowodowane przepisywaniem tekstów przez ówczesnych skrybów, por. wyrazy: *křekař // křehař //*

křehař // *křehař*⁶⁴ jako czes. *potápka* (*mergulus* // *mergus*) – (Gebauer 1970: 138 i Kott t. 10 s. 609 oraz tom 6 s. 725 – za: <http://kott.ujc.cas.cz/index>) lub *čírka* (Machek 1997: 299). Ostatnio wymieniony ptak *čírka*, jak podaje *Český etymologický slovník*, to ‘*druh kachny*’, *onom. podle jejího hlasu ‘čirikáni’* (Rejzek 2001: 117) – [pol. ‘rodzaj kaczki – cyranka // cyraneczka’, której nazwa pochodzi od onomastycznego naśladowania głosu por. ‘terkotanie, świergolenie, świergotanie, szczebiotanie’]. Przywołując polską nazwę *cyranka* ‘ptak z rodziny dzikich kaczek’ (Sławski, t. I, s. 111), możemy zauważyć, że wyraz ten pochodzi od dźwiękonaśladowczego *czyr-czyr*, skąd powstało pol. dial. *czyrkać* ‘świergotać, o ptakach’ (z mazurzeniem). Krótko mówiąc, staroczeskie wyrażenie *křehař* oznacza ‘*ptáka*’, który jest w ludowym języku określany jako czes. *morčák*⁶⁵ (Trávníček 1952: 775). Staroczeska nazwa *krzecharz* przypisywana jest właśnie łac. leksemowi *mergus* (por. Michálek 1989: 196–197 i Šmilauer 1940: 392), który pojmowano jako czes. *morčák* (patrz również prace: Flajšhans 1926: 104–201 – werset nr 257 i Hadravová 2008: 386). Jak podkreślają średniowieczne glosariusze i fizjologarze Claretusa (*Ortulus phisologie* i *Glossarius*), dają one pewnego rodzaju wyjaśnienie rozpatrywanej terminologii, por.: *„i u ptáků vícemémě reálných jsou obtíže zhruba následujícího druhu: „křehař” – (mergus) – je souhrné označení řady vodních ptáků“* (za: Komárek 2007: 34) – [tłum. pol. i u ptaków mniej więcej rzeczywiście istniejących trudno określić następujące wyrażenie „*křehař*”, gdyż jest to zbiorcze oznaczenie, przeznaczone dla rzędu ptaków wodnych]. To by się częściowo mogło

⁶⁴ Znane są także staroczeskie określenia tego ptaka, występujące pod różnorodnymi postaciami zapisu, np.: *krzyekarz* // *krzekarz* // *krzecharz* // *krzeharz* // *krziekař* czyli ‘*mergus* // *mergulus*’, por. rękopis *Bible litoměřické* pisany w latach 1411–1414, rękopis *Bible kladrubské* z drugiej połowy XV wieku, rękopis *Bible olomoucké* z 1417 roku, *Bible musejní (kusá)* z 1429 roku, *mamotrekt vídeňský* (por. Gebauer 1970: 138).

⁶⁵ Znane są także w ludowej terminologii następujące określenia: na przedstawiciela awifauny *morčáka malého* (*Mergus* // *mergellus albellus*) pol. *bielaczka* mówi się: *křehař bělavý*, *křehař rybuška*, *morčák bělavý*, *morčák bílý*. Natomiast na *morčáka prostředního* (*Mergus serrator*) pol. *szlachara* mówi się: *křehař morčák prostřední*, *křehař pilozobý*, *křehař troč*, *morčák menší*, *morčák pilozobý*, *roháč* oraz na *morčáka velkého* (*Mergus merganser*) pol. *nurogęs* mówi się: *křehař*, *křehař trač*, *křehař velký*, *křehař velký morčák*, *morčák veliký*, *morčák veliký severní*, *nůrek veliký*, *trač* (por. Klůz 1977: 108).

zgadzać ze starotestamentowymi przekładami Psalmu (Ps 104,17), w którym również mamy do czynienia z *bocianami* i *czaplami*, często przebywającymi wokół wód i w wodzie. Jeżeli by natomiast wziąć pod uwagę staroczeskie i staropolskie przekłady, które były tłumaczone bezpośrednio z łacińskiej *Wulgaty*, to zauważymy, że we wspomnianym Psalmie (Ps 104,17) zamiast zbiorczego oznaczenia ptaków wodnych pojawia się czes. *sahan* // *raroň* pol. *herodion*, czyli łac. *milvus*, które reprezentują rząd ptaków drapieżnych, por. *sahanový dóm* // *raroňový dóm* (Kott t. 10, s. 352).

W przypadku awifaunistycznego wyrazu *ixjon*, jaki został użyty w staropolskim wydaniu *Biblii Jakuba Wujka*, spotykamy się z tym stworzeniem nieczystym również i w innych (np. w staroczeskich) rękopisach biblijnych, w których nazwa tego ptaka przybiera wariantywną formę obocznościową, por. czes. leksem w bierniku: *ixiona* w *Biblii Kladrubskiej* z drugiej połowy XV wieku, gdzie *in margine additum* (czes. *připisek na okraji srtánky*), czyli w tzw. notatce na marginesie strony, została sporządzona informacja o tym, że jest to „*pták z rodu supova, biely, ale menší nežli sup*” (por. Hadravová 2008: 35) – [tłum. pol. ptak z rodzaju sępów, który jest koloru białego, ale mniejszy od sępa]. W innym staroczeskim rękopisie *Muzejní Pentateuch Pálffyovský* z 1429 roku używa się leksyki: *i irona*. Spotykamy się również z tzw. wariantywnymi formami: *ixiona* // *ixon* (por. *Bible litoměřicko-třeboňská* z 1411 roku i *Cadrův Starý zákon* z lat 30 XV wieku). Również w *Bibli české* pochodzącej z ubiegłego wieku znanego czeskiego biblisty, pedagoga, podróżnika, orientalisty i teologa Jana Hejčla widzimy, że także i on w swoim tłumaczeniu *Biblii* (1917 – Dt 14,13) w XX wieku użył przestarzałej nazwy, wykorzystując formę niestosowaną już w terminologii awifaunistycznej: *ixion*.

Również czeska nazwa *porfirián* pojawia się w różnych miejscach w niżej wskazanych wersjach katalogu ptaków nieczystych. W staroczeskiej *Biblii Kralickéj* znajduje się w Kpł 11,18 – zajmując I miejsce; w Pwt 14,17 – II miejsce. W staropolskich przekładach *Pisma Świętego*

wyraz *porfyrion* użyty został w *Biblii Jakuba Wujka*⁶⁶ w Kpł 11,18 (III miejsce); Pwt 14,17 (II miejsce), a także występuje jeden raz w *Biblii Gdańskiej* w zmienionej formie *porfiryjon* (Pwt 14, 17 – II miejsce)⁶⁷.

Dla lepszego przybliżenia, o jakiego ptaka chodzi, przetłumaczmy fragment łacińskiej wykładni o ptakach (*Liber viginti arcium*) autorstwa czeskiego, piętnastowiecznego polihistora Pavla Židka [patrz hasło nr 46], gdzie *porfirio*⁶⁸ – *tedy slípka je pták, který ma oproti jiným ptákům jednu zvláštnost: Jednu nohu má rudou, širokou, uzpůsobenou k plavání jako husa, druhou žlutou, rozštěpenou, vhodnou k lovu a také k chůzi. Oba údy jí pak slouží k prospěchu. Je tak žízňivá, že po každém soustu je ihned nucena pít* (Hadravová 2008: 212) – [tłum. pol. kurka wodna jest ptakiem, który ma w odróżnieniu od innych ptaków specyficzną cechę. Jedna jej noga jest czerwona, szeroka i przystosowana do pływania tak jak gęś, natomiast druga noga jest żółta, rozszczepiona, nadająca się do łowienia i polowania, a także i do chodzenia. Obie nogi są przydatne dla dobra tego

⁶⁶ *Porfyrion* – jako staropolski wyraz przejęty z języków obcych – zgodnie z wydrukowanymi tłumaczeniami *Biblii Jakuba Wujka* pochodzącymi z 1935, 1956 i 1962 – został przetłumaczony jako *modrzyk*, (patrz nazwy podkreślone), gdzie została zachowana tylko naukowa terminologia binominalna (*Porphyrio porphyrio*):

Kpł 11,18 – BJW 1935: ⁽¹⁸⁾ *i łabędzia, i bąka, i modrzyka*, (s. 117);

Pwt 14,17 – BJW 1935: ⁽¹⁷⁾ *i nurka, modrzyka i puhacza*, (s. 193);

Kpł 11,18 – BJW 1956: ⁽¹⁸⁾ *i łabędzia, i bąka, i modrzyka*, (s. 120);

Pwt 14,17 – BJW 1956: ⁽¹⁷⁾ *i nurka, modrzyka i puhacza*, (s. 196);

Kpł 11,18 – BJW 1962: ⁽¹⁸⁾ *i łabędzia, i bąka, i modrzyka*, (s. 120);

Pwt 14,17 – BJW 1962: ⁽¹⁷⁾ *i nurka, modrzyka i puhacza*, (s. 195);

Kpł 11,18 – BJW 1599/2000: ⁽¹⁸⁾ *i łabędzia, i bąka, i porfyriona*, (s. 188);

Pwt 14,17 – BJW 1599/2000: ⁽¹⁷⁾ *i nurka, porfyriona i nocnego kruka*, (s. 309).

⁶⁷ Podajemy również przekłady pośrednie łac. *Wulgaty* i gr. *Septuaginty*, żeby porównać, gdzie ten przedmiotowy ptak się znajduje i jakie zajmuje miejsce w przywoływanym wersecie, (patrz wyrazy podkreślone), por.:

Kpł 11,18 – VUL: *cycnum et onocrotalum et porphirionem*;

Kpł 11,18 – LXX: *καὶ πορφύριονα καὶ πελεκᾶνα καὶ κόκκνον*;

Pwt 14,17 – VUL: *ac mergulum porphirionem et nycticoracem*;

Pwt 14,18 – LXX: *καὶ πελεκᾶνα καὶ χαραδριὸν καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ πορφύριονα καὶ νυκτερίδα*.

⁶⁸ *Porfirio est avis extra modum aliarum avium habens unum pedem rubeum, latum, ad modum auce ad natandum aptissimum, alterum glaucum, fissum, aptum prede et etiam ambulacioni. Sic equaliter gaudet utroque elemento. Ita sitibunda, quod ad omnem morsum mox cogatur bibere* (Paulerius – *Liber viginti arcium*). Oryginał (rękopis) tego słynnego dzieła jest zdeponowany w Krakowie, w Bibliotece Jagiellońskiej pod sygnaturą Ms. 257.

ptaka. Ma również tak duże pragnienie, że po każdym kąsie musi zaraz popijać]. Przytoczmy jeszcze inny przykład, z którego wynika, że wyraz *porphirios* u Klareta [ClarGl – patrz hasło 284] tłumaczony był jako *huka* (por. Ryba 1940: 335). Natomiast czeski lekarz i ornitolog Anton Alois Palliardi uważał, że *Porphyrio porphyrio* to *slípka modrá* – pol. *modrzyk* (por. Komárek 2007: 37). Również ČSVAS zaznacza, że *slípka modrá* (*Porphyrio porphyrio*) to ‘*jižní pták, u nás se objeví jen tu i tam*’ (Haller 1969: 265) – [tłum. pol. to południowy ptak, w Czechach pojawia się tylko gdzieś tam]. Grecki filozof Arystoteles (*De animalium incessu* – pol. *O poruszaniu się przestrzennym zwierząt* 710a rozdz. X) także wymienia tego ptaka zaznaczając, że ogon jest zupełnie nieużyteczny dla ptaków niedostosowanych do lotu, jakimi są *Porfirius*, czapla i w ogóle ptaki wodne. Między zoologami nie ma zgody co do ptaka zwanego *porfirius*. Jak podkreśla Siwek (1975: 88) może chodzić o *hyskę* czy *czerwonaka*. Ten sam autor w swoich pracach później podaje (por. Siwek 1982: 478), że ten trudny do zidentyfikowania ptak może również oznaczać *kurkę wodną* (*Fulica porphyrus*), która ma dziób i nogi czerwone.

Następny przywoływany staroczeski wyraz, który przybrał postać leksykalną *noh* (Antonín 2003: 237–252), odpowiada grek. leksemowi *gryf* i jest pojmowane jako ‘*bájeslovní pták*’ (Trávníček 1952: 388 i 1043) lub ‘*báječný pták noh*’ (Pech 1948: 257) albo ‘*báječný pták ohromné velikosti*’ (Šimek 1947) względnie jako ‘*bájný pták*’ (Hadravová 2008: 361, Fuksová 2004: 77–79) oraz ‘*vybájený pták ohromné velikosti nebo různé druhy exotických ptáků; okřídlené fantastické zvíře s tělem lva a hlavou orla*’ (Bělič, Kamiš, Kučera 1978). W staroczeskich przekładach biblijnych zamiast *gryfa* występuje rodzime nazewnictwo w postaci wyżej przywołanego leksemu *noh* (BK i BO) w znaczeniu ‘pazur’ dla oznaczenia drapieżnego ptaka. *Je to velký dravý pták, nejspíše podobný supu nebo orlu; označuje ptáka nadpřirozených rozměrů nebo různé druhy ptáků exotických* – [tłum. pol. jest to wielki ptak drapieżny, najprawdopodobniej podobny do sępa lub orła oraz utożsamiany jest z ptakiem nadprzyrodzonych rozmiarów lub kojarzony jest z różnymi ptakami egzotycznymi]. Pliniusz Starszy (*Historia naturalis* X, 136) *považuje ptáka noha za bájně zvíře* (por. Fuksová 2004: 77) – [pol. uważa ptaka

gryfa za baśniowe // legendarne // mityczne zwierzę]. Gryf jest symbolem królewskiego majestatu, dlatego był czczony w Egipcie, Asyrii i w Persji, a w mitologii grecko-rzymskiej służył jako atrybut Appolina, Artemidy i bogini zemsty Nemezis. W sztuce starogreckiej wykorzystywany był jako element ornamentacyjny (por. Kwilecka 2003: 112), a z czasem urósł on do miary symbolu będącego uosobieniem ‘siły’, ‘odwagi’ i ‘zręczności’, co później znalazło odbicie w europejskiej tematyce herbowej. Jak podkreśla średniowieczna benedyktyńska mistyczka Hildegarda z Bingen (*Ptačí medicina, Přírodopis, kniha VI., O ptácích*, par. 1) [...] *k léčebným účelům se příliš nehodí ani maso noha, ani jeho vejce, ani jiné části těla, poněvadž obě jeho přirozenosti jsou spíše nedostatečné než dokonalé* (Fuksová 2013: 44–45) – [tłum. pol. do celów leczniczych nie nadaje się ani mięso gryfa, ani jego jajka, ani pozostałe jego części ciała, ze względu na to, że jego naturalność jest raczej niewystarczająca, niż doskonała].

Natomiast w polskojęzycznym obszarze kulturowym **gryf** jest potworem, który występuje głównie na Pomorzu. Ma on ciało lwa, ale jego głowa, przednie nogi i skrzydła przypominają orła. Podobna definicja pojawia się w czeskojęzyczny *Velkém slovníku cizích slov*, który w tym wypadku stosuje wyrażenie *griffon ‘okřídlené zvířecí tělo s hlavou orla’* (Pech 1948: 256) – [pol. uskrzydłone ciało zwierzęce z głową orła]. Z uwitych przez siebie gniazd na trudnodostępnych miejscach nawiedzał ludzkie siedziby, by porwać – według wierzeń ludowych – owcę lub krowę. W średniowieczu wierzono, że największym przysmakiem wspomnianych gryfów są konie, którzy panicznie się ich boją. Dlatego w tamtych czasach rycerze umieszczali na swoich tarczach właśnie wizerunek gryfa, by straszyć wierzchowce przeciwników. W stosunku do ludzi gryf bywał agresywny tylko wtedy, gdy odczuwał, że z ich strony grozi jego piskłtom niebezpieczeństwo. Dziś gryfy odnaleźć można już tylko w herbach niektórych miast znajdujących się na Pomorzu oraz w heraldyce możliwych rodów tego regionu.

Z punktu widzenia współczesnej ptasiej terminologii, kolejnym „nienaturalnie brzmiącym” przedstawicielem awifauny pojawiającym się na kartach *Pisma Świętego* jest czes. leksem **chřiestel**, występujący

w staroczeskim wydaniu katolickiej *Biblii Ołomunieckiej* – (szerzej o tym ptaku patrz przy opisie *mewy*; rozdz. IV, punkt 1., s. 177–192).

Przechodząc do bliższego omówienia i wyjaśnienia terminologicznego kolejnego ptaka, jaki występował w staroczeskim języku, trzeba nadmienić, że zarówno *Malý staročeský slovník* (MSS), jak i *Slovníček staré češtiny* (SStČ) podają, że czeskie wyrażenie *sahan*, występujące w przekładach biblijnych i w glosariuszach, może wskazywać na ptaka, który jest określany jako ‘*sokol stěhovavý – lupič*’ [dosł. pol. ‘sokół wędrowny – zbójnik’] – (por. <http://detektory.hantec.cz/download/maly-starocesky-slovník.pdf> oraz <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>). Podobnego zdania jest też (por. Šmilauer 1940: 391), który uważa, że *sahan* jako *frondius* to czes. ‘*sokol stěhovavý*’ (*Falco peregrinus*), czyli sokół wędrowny. Przedstawicielem staroczeskiej awifauny, czyli *sahanem*, według Fr. Kotta może być tzw. ‘*pták, kosti-lomec*’, (*falco haliaetus*)⁶⁹, czyli ‘ptak łamiący kości’. Niektórzy upatrują w nim ptaka występującego pod starodawną łacińską nazwą *frondius* (Kott, t. 7, s. 1379), a jeszcze inni w nim widzą ogólnie ‘ptaka drapieżnika’ – ‘*pták dravec*’, czyli pojmowany jest jako *lapák* ‘ptak łapiący zdobycz’ (Kott, t. 6, s. 814 – za: <http://kott.ujc.cas.cz> – dostęp 30.12.2013).

2.4. Feniks

Ze względu na fakt, że w niektórych tłumaczeniach biblijnych, zwłaszcza w przeanalizowanych staroczeskich i staropolskich tekstach (por. poprzednie rozważania), pojawiają się przestarzałe nazwy ptaków takie, jak np. czes. *noh* – pol. *gryf*, dlatego warto byłoby zwrócić również uwagę na mitologicznego ptaka, nazywanego *feniks* (obecnego współcześnie tylko w sferze frazeologii). Chodzi o to, żeby wskazać, w jaki sposób i w których kodeksach (starszych czy współczesnych) termin ten został uwzględniony w przekładach biblijnych, jeśli oczywiście takie istnieją.

---

⁶⁹ W przeniesieniu metaforycznym mogło chodzić również o to, że następujące nazwy: *sahan*, *sahán*, *sahoun*, pojęciowo mogły określać również osobę ‘*urostlý člověk, slombidlo, dlouhoš*’ – [pol. ‘rosły, ale smukły, długi i wysoki człowiek’].

Feniks jest symbolem świata i Aionu. W języku greckim wyrażenie to nie oznaczało tylko „wieczność”, lecz między innymi także nieustającą rytmiczność powtarzających się okresów, która sprawia wrażenie ziemskiej wieczności (por. Forstner 1990: 227). Dla Rzymian *feniks* był symbolem odnowy i wiecznego trwania cesarstwa, por. wybijane monety z wizerunkiem feniksa i z napisem „*Aeternitas*” lub „*AION*”, a za Konstantyna Wielkiego: „*Felix reparatio temporum*” – „Pomyślnie odnowienie się czasów”.

W niektórych tłumaczeniach biblijnych spotykamy się również z określeniem, które przybrało nazwę *feniks*. Wspomniany czes. *FÉNIX v staroegyptské mitologii to je ‘pták, který se spalováním obrozoval’* (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 82) – [tłum. pol. w staroegipskiej mitologii ptak, który przez spłonięcie odradzał się]; pol. **FENIKS** (brak w Dunaju 2001); to ‘w mitol. gr. ptak, który w regularnych odstępach czasu ginął w płomieniach, po czym z jego popiołów rodził się młody feniks – symbol nieśmiertelności duszy’ (Skorupko, Auderska, Łempicka 1968: 174) i odrodzenia (Szymczak 1978: 580), czyli ‘ptak bajeczny odradzający się ze swych popiołów’ (Karłowicz, Kryński, Niedźwiecki 1900/1952: 731). *Feniks* jako ‘báječný pták’ (Gebauer 1970: 380) – [pol. baśniowy ptak] został przejęty z mitów indyjskich, inni zaś uważają, że z mitów arabskich (por. Kopaliński 2001: 86, Sawicka 2000, Kobiela 2002, Antonín 2003), zwłaszcza egipskich (Černý, Holeš 2004: 209). W tradycji tureckiej nosi imię *Kekres*, a w opowieściach perskich znany jest jako *Simorgh*. W Chinach *Feniks* jest cesarzem ptaków i symbolizuje słońce. Arabowie zwą feniksa, używając określeń wskazujących, niezwykłym i jedynym ptakiem (por. Fizjolog Bls, rozdz. IX 2005: 44).

Ze względu na fakt, że Feniksa pojmowano jako symbol **palingenezy**⁷⁰ (‘ponownego odrodzenia’), dlatego dostał się pod wpływem kultury Egiptu do życia religijnego Żydów (por. Antonín 2003: 15–16), o czym możemy się przekonać w niektórych fragmentach biblijnych. Tylko dwa analizowane tłumaczenia *Pisma Świętego*: współ-

---

⁷⁰ *Nový akadenický slovník cizích slov* (NASCS) podaje, że z punktu widzenia religijnego czes. *palingeneze to je stěhování duší, reinkarnace* (por. Kraus 2005: 588) – [tłum. pol. przeprowadzanie // wędrówka dusz, reinkarnacja].

czesny przekład polskojęzycznej *Biblii Warszawskiej* oraz *Czeski Przekład Ekumeniczny* – idąc śladem greckiej *Septuaginty* (φοίνικος) (por. McDonald 1960: 189-195) – tłumaczą przedmiotowy werset (Hi 29,18) w taki sposób, w którym upatrują mitycznego ptaka *feniksa* [por. wyrazy podkreślone jeden raz], np.:

- BK** *A protož jsem říkal: V hnízdě svém umru, a jako písek rozmnožím dny.* (Job 29,18) – (tłum. BK 2009: 464).
- BO** *Řekl sem, že u mém hnízdě umru a rozmnožím své dni [a] jako palma.* (Job 29,18) – (tłum. BO 1996: 123).
- ČEP** *Řikal jsem: Zahynu se svým hnízdem a rozmnožím své dny jako Fénix.* (Jób 29,18) – (tłum. ČEP 2008: 491). [Bájný pták, který se vždy po 500 letech sám v hnízdě spálí a z popela vylétne omlazen].
- ČSP** *Řekl jsem si: Naposled vydechnu se svým hnízdem a rozmnožím dny jako písek.* (Jób 29,18) – (tłum. ČSP 2009: 643). [LXX: fénix / palma].
- B21** *Řikal jsem si: Umřu v rodinném hnízdě, až mých dnů bude jak písku u moře.* (Job 29,18) – (tłum. B21 2009: 608).
- PNS** *A říkával jsem: Vydechnu naposled ve svém hnízdě a jako zrnka písku rozmnožím [své] dny.* (Jb 29,18) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/job/29/>).
- JB** *A říkal jsem: Takto hrdý zemřu po dnech četných jako písek.* (Job 29,18) – (tłum. JB 2009: 853).
- SNC** *Řikával jsem si: Jistě se ve svém domě dožiju v klidu vysokého stáří* (Jób 29,18) – (tłum. SNC 2011: 547).
- BG** *Przetożem rzekł: W gniaździe swoim umrę, a jako piasek rozmnożę dni moje.* (Księga Ijobowa 29,18) – (tłum. BG s. 446).
- BJW** *I mówilem: W gniazdku moim umrę a jako palma rozmnożę dni.* (Księgi Hiob 29,18) – (tłum. BJW 2000: 988).
- NBG** *Wtedy uważałem: Skonam w mym gnieździe, a me dni rozmnożę niczym piasek.* (Księga Ijoba 29,18) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/ijob/ijob.html>).
- BT** *Myślałem: Skończę w rodzinie, będę miał dni niby piasku;* (Hi 29,18) – (tłum. BT 1989: 557). [Wulgata: Jako palma].
- BWP** *I myślałem sobie: Teraz już odpocznę w moim gnieździe, jak ziarna piasku będę pomnażał dni moje.* (Hi 29,18) – (tłum. BWP 1997: 988).
- BW** *Wtedy myślałem: Umrę w moim rodzinnym gnieździe i będę żył długo jak feniks.* (Księga Joba 29,18) – (tłum. BW 2001: 570).
- BP** *Mówilem sobie: Umrę w starości, jak piasek dni moje rozmnożę.* (Księga Joba 29,18) – (tłum. BP 2012: 899).
- PNŚ** *I mawiałem: 'W swoim gnieździe wydam ostatnie tchnienie, a dni swoich namnożę jak ziarenek piasku.* (Hi 29,18) – (tłum. PNŚ 1997: 695).

Hiob sądził, iż w pełni sił doczeka późnej starości, oraz że do śmierci cieszyć się będzie głębokim uznaniem i powagą ludzi. Ta zasygnalizowana myśl została obrazowo ujęta za pomocą metaforycznych porównań. Po pierwsze dotyczyła ona faktu, że Hiob przeżyje tyle dni, ile jest *ziaren piasku*. Po drugie chodziło również o zagadkowe *gniazdo*, które wskazywało na to, że Hiob porównywał siebie z ptakiem, który żyje bardzo długo i ginie wraz ze swym gniazdem. W oryginale hebrajskim mamy wyraz oznaczający ‘piasek’ *לֵיט* [h-2344] *hól* (por. Douglas 1996: 777). Jednakże niektórzy starożytni uczeni żydowscy sądzili, że trzeba zmienić porównawcze wyrażenia: *jak piasek* na *jak feniks*⁷¹. Według starożytnych poglądów Greków i Rzymian, ptak ten żył bardzo długo i ginął w płomieniach razem z gniazdem, aby się potem odrodzić z popiołów (por. Jakubiec 1974: 188). Ze zmienioną leksyką spotykamy się we współczesnym tłumaczeniu biblijnym *Slovo na cestu*. W tym czeskojęzycznym przekładzie analizowane *gniazdo* traktowane jest jako *dom*, a *palma* // *feniks* jako *vysoké stáří* [pol. wysoki wiek], czyli mamy do czynienia z sytuacją związaną z bezpośrednim parafrazującym opisem wyjaśniającym (znajdującym się nie w przypisach, ale od razu w tekście głównym). *Nový biblický slovník* podkreśla, że *jako „hnízdo“ označuje Jób svůj ztracený domov* (Douglas 1996: 292) – [pol. Hiob przez gniazdo wskazuje na swój utracony dom]. W tym przytaczanym fragmencie biblijnym (Hi 29,18) – szczególnie w przekładach *Biblii Warszawskiej* i *Czeskiego Przekładu Ekumenicznego* – dostrzegają w przetłumaczonym *feniksie* dwie podstawowe cechy: ‘nieśmiertelność’ (pojmowaną jako ‘długowieczność’) oraz ‘śmierć w miejscu swoich narodzin’, czyli (profilując) ‘gniazdo’. Innymi słowy *feniks* symbolizuje periodyczne

⁷¹ *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* zaznacza, że hebr. *לֵיט* oznacza ‘piasek’, ale zauważa, że niektórzy tłumaczą go jako *feniks* lub *palma* (Briks 2000: 109). Podobną wzmiankę informacyjną odnajdziemy w *Hebrejsko-českém slovníku ke Starému zákonu* (Pípal 2006: 49). Natomiast *Biblický slovník sedmi jazyků* tłumaczy ten hebrajski wyraz tylko jednym leksemem czes. *písek* [pol. piasek] – (por. Heller 2000: 54–55).

niszczenie i odtwarzanie. Natomiast w edycji *Wulgaty* został wykorzystany wyraz *palma*, por.:⁷²

LXX: εἶπα δὲ ἡ ἡλικία μου γηράσει ὡσπερ στέλεχος φοίνικος
πολὸν χρόνον βιώσω;

VUL: dicebamque in nidulo meo moriar et sicut *palma*
multiplicabo dies.

Tabela 6. Wykaz nazw feniksa w analizowanych księgach biblijnych

Źródło	Hi 29,18
Przekład Biblii	
BK (Kralická bible)	<i>pišek</i>
BO (Olomoucká bible)	<i><u>palma</u></i>
ČEP (Český ekumenický překlad)	<i><u>Fénix</u></i>
ČSP (Český studijní překlad)	<i>pišek</i>
B21 (Bible překlad 21 století)	<i>pišku</i>
PNS (Překlad nového světa)	<i>pišku</i>
JB (Jeruzalémská bible)	<i>pišek</i>
SNC (Slovo na cestu)	<i>vysokého stáří</i>
BG (Biblia Gdańska)	<i>piasek</i>
BJW (Biblia Jakuba Wujka)	<i><u>palma</u></i>
NBG (Nowa Biblia Gdańska)	<i>piasek</i>
BT (Biblia Tysiąclecia)	<i>piasku</i>
BWP (Biblia Warszawsko-Praska)	<i>piasku</i>
BW (Biblia Warszawska)	<i><u>feniks</u></i>
BP (Biblia Poznańska)	<i>piasek</i>
PNS (Przekład Nowego Świata)	<i>piasku</i>

⁷² Tylko Jakub Wujek (BJW) spośród przedstawianych polskojęzycznych tłumaczeń biblijnych poszedł za łacińską *Wulgatą* i użył w swoim przekładzie wyrazu *palma*. Z analogiczną sytuacją spotykamy się również w staroczeskim tłumaczeniu *Biblii Olomunieckiej*, w którym odnotowujemy kalki językowe [patrz podwójne podkreślenia w tekście i tabeli] właśnie z łacińskiej wersji św. Hieronima – wspomianej wcześniej *Wulgaty*. Natomiast tłumacze staroczeskiej *Biblii Kralickiej* przyjęli wersję syryjskiej *Peszity* i aramejski *Targum*, trzymając się wyrazu *hól* ‘piasek’ (por. Výklady III 1998: 171). W ślad za tym przekładem poszła najpierw *Biblia Gdańska*, wzorująca się na czeskich tłumaczach pochodzących z protestanckiej jednoty braterskiej, którzy przekładali *Biblię Kralicką*, a później terminologia związana z piaskiem została wykorzystana w następujących przekładach biblijnych: ČSP, B21, PNS, JB, NBG, BT, BWP, BP i PNS.

Nazwa *feniks*⁷³ mogła odnosić się także do dwóch rodzajów roślin z rodziny *arekowatych* (popularnie nazywanych palmami), czyli *palmy daktylowej* (*Phoenix dactylifera*) tzw. czes. *datlovník pravý // obecny* lub *palmy kanaryjskiej* (*phoenix canariensis*) (tzw. daktyłowca, inaczej palmy królewskiej) czes. *datlovník*⁷⁴.

Z obrazem przedstawianego ptaka feniksa możemy „pośrednio” spotkać się w Psalmie 22⁷⁵, a także w Iz 40,31 i Ps 103,5.

Powszechnie znany jest kult zwierząt w Egipcie, ale i tam samych zwierząt nie uważano za bóstwa. One są jedynie pewną postacią objawienia się bóstwa, czyli wspomniany *Feniks* jest uważany za obraz (*ba*) boga słońca *Re* (por. Lurker 1989: 280, Lurker 1999: 323). W starożytnym piśmiennictwie (por. dzieła przedstawicieli tego okresu: Owidiusz, Herodot, Pliniusz Starszy, Tacyt, Tertulian, Laktancjusz, Ambroży),

⁷³ Termin *feniks* odnosi się również do nazwy Fenicji, ale także dotyczy instrumentu muzycznego (strunowego) oraz czerwonego barwnika. W analizowanym tekście biblijnym żydowscy tłumacze *Biblii* przekładający na język grecki użyli tu wyrazu *φοίνικος*, jednakże nie w znaczeniu ptaka (feniksa), lecz palmy, a raczej pnia tego drzewa (por. Jakubiec 1974: 188).

⁷⁴ Jak podkreśla Stanisław Kobielus, w greckiej *Septuagincie* mamy do czynienia z wersem Ps 91,13, por. *Sprawiedliwy jak feniks zakwitnie*, ale chodzi tutaj – w tym przytoczonym fragmencie – o rodzaj palmy (Kobielus 2005: 22 i 29).

⁷⁵ *Také pro hřichy naše Syn Boží ten Nebeský fénix od ohně přisného Božího hněvu byl stráven jakož sám nařiká v žalmu XXII, že jeho srdce v těle jako vosk se rozplynulo. Ale naposledky vstal zase Syn Boží z mrtvých a vyšel jako rozmačkaný a zdávený červík z popela a z prachu země v oslaveném těle. On je ten pravý fénix, který smrt, d'ábla i pelko přemohl* (Antonín 2003: 18). Psalmista wyznaje, że nie ma sił przeciwstawiać się swoim wrogom (por. Łach 1990: 176). Nieprzyjaciele psalmisty są przedstawiani jako postacie podobne do różnych dzikich i niebezpiecznych zwierząt (*byk, tur, lew, pies*). Czeski komentarz biblijny zwraca uwagę na fakt, że *žalmista se dostává do zoufalého postavení. Je blízky smrti* (srov. verš 15), *téměř už sestupuje do hrobu* („prach” je výraz *souznačný s obratem „říše smrti”*) – (por. Výklady III 1998: 290) – [tłum. pol. Psalmista znajduje się w beznadziejnej sytuacji i jest w stanie deperacji. Bliski jest śmierci (por. werset 15), prawie już wstępuje do grobu („proch” jest wyrazem bliskoznacznym w stosunku do zwrotu „królestwo śmierci”). Zatem Psalmista uważa, że zbliża się kres jego życia, por. fragmenty wersetu (Ps 22,15–16): rozlany jest jak woda (aluzja do potopu); serce jego stopniało jak воск; gardło wyschło jak skorupa, a język przyschnął do podniebienia. Tutaj w trzech ostatnich przykładach porównawczych nasuwają się skojarzenia z ogniem, który strawił również gniazdo feniksa, a jego płomień mogą powodować wspomniane stopnienie serca jak воск. Żar i wysoka temperatura powodują wyschnięcie gardła i przyschnięcie języka do podniebienia. Wyrażenie *‘āfar–māwet* jest **hapax legomenon** i oznacza ‘bliskość śmierci’, ‘rychłe zstąpienie do grobu’.

a także w średniowiecznych traktatach (por. Fizjolog Epifaniusza z Cypru rozdz. XI, Fizjolog Bls rozdz. IX, Aviarium rozdz. LIV) ptak ten był bardzo popularny. Już w pierwszym wieku naszej ery biskup rzymski Klemens *uvádí fénixe jako zjev dosvědčující možnost znovuzrození* [pol. przytacza feniksa jako zjawisko potwierdzające możliwość ponownego odrodzenia], a sto lat później jeden z najbardziej znanych autorów wczesnego chrześcijaństwa Tertullianus (pol. Tertulian) pisze, *že může-li regenerovat pták fénix, proč by nemohli z mrtvých vstát lidé* (por. Antonín 2003: 16) – [pol. jeżeli feniks może się odradzać, to dlaczego ludzie nie mogliby wstać z martwych]. Z podobnymi poglądami spotykamy się u chrześcijańskiego poety i moralisty łacińskiego Kommodiana, a także u apologety chrześcijańskiego Laktancjusza w dziele *De ave Phoenice* [o ptaku feniksie], który wielbi właśnie opisywanego feniksa za to, że rodzi się bez stosunku płciowego, czyli – innymi słowy – uważa, że ptak ten nie doświadczył praw Wenery. Feniksa również opisuje biskup Mediolanu Ambroży (*Hexaemeron V*, Homilia VIII, rozdz. XXIII, par. 79) jako symbol ponownego odrodzenia. Później przedostawał się feniks z łacińskiej literatury religijnej do łacińskiej poezji humanistycznej, lecz już w bardziej sekularyzowanym znaczeniu.

Uważany był za ptaka piękniejszego od pawia, ponieważ miał hiacyntowe i szmaragdowe skrzydła, które są ozdobniejsze niż barwy najszlachetniejszych kamieni, na jego głowie znajdowała się korona, a na nogach ostrogi (Kobielus 2005: 22). Inni określają tego mitycznego ptaka w taki sposób, że był rozmiarów orła, strojony jakby w pióra bażancie (Cirlot 2012: 130). Ptak ten również wspomniany był także w literaturze oświecenia i romantyzmu (por. dzieła uznawanych autorów tych okresów I. Krasickiego⁷⁶ i J. Słowackiego⁷⁷). W literaturze europejskiej uwagę feniksowi poświęcił włoski poeta i filozof Dante Alighieri (czes. *Božská*

---

⁷⁶ W utworze Ignacego Krasickiego pt. *Świat zepsuty* – jego pierwszej satyry – ptak feniks został przedstawiony jako symbol osobliwości, czyli czegoś nieosiągalnego i wyjątkowo rzadkiego. W dobie upadku obyczajów feniksem zostało nazwane zgodne małżeństwo.

⁷⁷ Dotyczy to utworu Juliusza Słowackiego *Hymn (Bogarodzico! Dziewico!)*, gdzie przedstawiany *Feniks* jest metaforycznym symbolem zmartwychwstania narodu polskiego.

komedie, Peklo, zpěv dvacátý čtvrtý)⁷⁸ – (pol. *Boska komedia, Piekło, śpiew dwudziesty czwarty*)⁷⁹. W literaturze czeskiej feniksa wspomina Jaroslav Vrchlický (*Balada o vlasech mojí paní* oraz w wierszu *Hudba* w zbiorze *Zlatý prach*). Wykorzystał on feniksa w triumfalnej czwartej części swojego *Panteonu*, który został napisany w związku z ponownym otwarciem Teatru Narodowego w listopadzie 1883 roku (po jego wcześniejszym pożarze), por.: *To pravý fénix, větší než ten z báje...* [pol. to jest prawdziwy feniks, większy niż ten z baśni]. Feniks był również utożsamiany z czapłą purpurową (*Ardea purpurea*) czes. *volavkou červenou*⁸⁰.

W czeskiej średniowiecznej terminologii możemy się spotkać z tłumaczeniem książki znanego podróżnika Johna Mandevilla. Przekład sporządził około 1400 roku *Mistr Vavřinec z Březové*, który w jedenastym rozdziale opisywanego *feniksa* w języku czeskim oddał w postaci *samolet*. To samo określenie przywołuje również *Staročeský slovník díl I* (Gebauer 1970: 380). Inny czeski średniowieczny encyklopedysta Pavel Židek

⁷⁸ *Vím, mudrci že by mně přisvědčili,*

že Fenix mře tak a se znova rodí,

když v pětistý rok svého stáří pílí;

(http://cs.wikisource.org/wiki/Božská_komedie/Peklo/Zpěv_dvacátý_čtvrtý).

⁷⁹ *Zebrał się w siebie i spoił się w ciało;*

Tak Feniks kona, jak bają po świecie,

Tak się odradza co piąte stulecie, (<http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/boska-komedia-pieklo.html> dostęp 24.04.2013) lub

Ów ptak, bajeczny, co feniksem zwie się,

Podobnie kona i wstaje w popiele

Na pięćwiekowym swego życia kresie (tłum. Porębowicz Edward 2005: 113).

⁸⁰ Różnorodnie określana kolorystyka, z jaką spotykamy się na upierzeniu feniksa, pochodząca z nazw poetyckich, ujmowana jest również w nazewnictwie, które czeska fachowa terminologia stopniowo przydzieliła ptakom egzotycznym, por.:

czes. *tangara nachová* (*Ramphocelus bresilius*) pol. tapiranga purpurowa,

czes. *leskoptev zlatoprsá* (*Lamprotornis regius*) pol. błyszczak królewski,

czes. *medosavka nachová* // *květomil purpurový* (*Cyanerpes caeruleus*)

pol. błękitniczek purpurowy,

czes. *zvonek zelený evropský* (*Carduelis chloris chloris/Chloris chloria*)

pol. dzwonec,

czes. *králíček ohnivý* (*Regulus ignicapilla*) pol. ogniczek,

czes. *snovač oranžový* (*Euplectes franciscanus*) pol. wikłacz płomienisty,

czes. *panenka černohlavá* (*Lonchura atricapilla*) pol. mniszka czarnogłowa,

(za: <http://www.biolib.cz/cz> dostępne 24.04.2013 i Antonín 2003: 20).

Jak widzimy natura istot powietrznych przez swą kolorowość rywalizuje z kolorystyką minerałów pochodzących z głębin ziemi.

na marginesie swojego dzieła (*Liber viginti arcium*) używa określenia *ohniaczek*, później wyraz ten przekształcił się jako *ohnáček*⁸¹ (por. Hadravová 2008: 201). Również w jednej napisanej w języku czeskim – książce podróżniczej z XVI wieku, która wyszła spod pióra niemieckiego autora Heinricha Buntinga, analizowanego *feniksa* opisywano w następujący sposób: „*V Arabii se nachází pták řečený fénix: ten má krk zlatý a peří žluté blýskavé jako zlato a na hlavě z peří korunu. Po těle je šarlatové barvy a v tom červeném peří zdá se býti jako nebeské modré barvy*” (Bestiář 2003: 17). Pliniusz Starszy (*Naturalis historia* X,3) uważa podobnie, że feniks jest wielkości orła, koło szyi lśni złotym połyskiem, poza tym jest purpurowy, w niebieskim ogonie uwydatniają się różowe pióra, na szyi ma grzebień, a głowa „pyszni się” pierzastym czubem (za: Szczepanowicz, Mrozek 2007: 246). Ta wielobarwność może mieć związek z solarnym charakterem feniksa i może łączyć się z barwami wschodzącego i zachodzącego słońca (por. Forstner 1990: 227–228). Izydor z Sewilli (por. *Etymologiae* XII, rozdz. 7,22) twierdzi, że *feniks* (*phoenix*) je *arabský pták, dostal jméno podle toho, že má purpurovou (feniceus) barvu anebo proto, že je na celém světě jen jeden jediný* – [tłum. pol. feniks jest arabskim ptakiem, a nazwę otrzymał w związku z tym, że jest purpurowego koloru oraz także dlatego, że na świecie jest jedynym takim ptakiem].

Feniks był mitologicznym długowiecznym ptakiem, który, kiedy przeczuwał, że zbliża się jego śmierć (w powtarzających się czasowych okresach – w przybliżeniu co 500 lat), odlatywał do miasta słońca Heliopolis, gdzie budował gniazdo z gałązek drzew aromatycznych, które

⁸¹ *Ohnivák jako ‘vlastní jméno’ i také ‘pohádkový ohnivý pták’* (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 241) – [tłum. pol. może to być nazwa własna oraz bajkowy ptak ognisty]. Opisywany czeski wyraz *ohnivák* tłumaczymy na język polski jako *ptak feniks* (Siatkowski, Basaj 1991: 443). Dobrym słowem tego przykładem jest również przywoływana definicja ze *Slovníka jazyka českého*, gdzie przedmiotowy *fénix* przedstawiany jest jako *‘báječný pták ohnivák’* (Trávníček 1952: 351). *Ohnáček // ohnáček ‘pták ohnivák, bájný pták obrozující se ohněm, fénix’* (*Staročeský Slovník*); *ohniváček ‘pták ohnivák, bájný ohnivě zbarvený pták obrazující se ohněm, fénix’* (*Staročeský Slovník*) – [tłum. pol. baśniowy ptak, jaskrawo // ogniście zabarwiony, odradzający się z ognia, tzw. feniks]; *ohnáček // ohniváček = fénix* (F. Šimek, *Slovníček staré češtiny*) oraz *fénix ‘bájný pták obrozující se ohněm, pták ohnivák’* (*Elektronický slovník staré češtiny* – za: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani>).

później zapalały się od promieni słonecznych. Opisywany ptak spłonął wraz z gniazdem, a z popiołu z powrotem (po trzech dniach) odradzał się do życia, por. *‘bájný pták vstávající z popela’* (Rejzek 2001: 169)⁸². Dowodem na to są dobrze zakorzenione w języku (włącznie z wariantywną używalnością czasownikową) współcześnie stosowane frazeologizmy, por.:

pol. *powstać // odrodzić się // zmartwychwstać jak // niczym feniks z popiołów;*
 czes. *zrodit se znovu // povstat // vzlétnout jako (omládly) fénix z popela*

w znaczeniu ‘powstać od nowa po całkowitym zniszczeniu’, ‘odradzać się nieoczekiwanie’, ‘odradzać się z nicości’ (Dereń, Polański 2009: 133, WSFJP 2003: 218, NSFLeb 2005: 59, WSFZP 2005: 101, SFBral 2008: 64, Mrhačová, Ponczová 2003: 47). Frazeologizm ten porównać można z przysłowiem pochodzenia greckiego: *dożyć wieku feniksa* ‘dożyć sędziwej starości’. Ta opierzona istota latająca symbolizuje narodziny na zgliszczach, stanowi symbol trwałości życia, symbol czegoś nieosiągalnego, nieustannego odradzania się i przemiany, długowieczności, wiecznej młodości, symbol zagadki, tajemnicy, samowystarczalności i zmartwychwstania. Pojawia się również twierdzenie, dotyczące tego mitycznego zwierzęcia (por. SSB 1998), że „legenda o feniksie powstającym z popiołów powstała przypuszczalnie z opisów flamingów gnieźdzących się nad jeziorami wypełnionymi żrącą sodą” (Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 1198).

⁸² Trochę inaczej przedmiotowego ptaka opisuje piętnastowieczny mistrz Pavel Židek, znany raczej jako Paulus de Praga. *Fénix je pták, který má tělo podobné orlovi. Na hlavě má korunku jako páv. Celý je černý, jen kolem krku má zlatý pruh a v ocaze má purpurová pera. Žije tři sta čtyřicet let. Po těchto letech shoří ve slunečním žáru, potom se však znovu obnoví z červa zrozeného z onoho popela a tak je vždy na světě jen jeden* (heslo č. 19) – (za: Hadravová 2008: 201) – [tłum. pol. Feniks to ptak, który ciało ma podobne do orła. Na głowie ma koronkę jak paw. Jest cały czarny, tylko koło szyi ma złoty pasek, a w ogonie znajdują się purpurowe pióra. Żyje trzysta czterdzieści lat. Po tym okresie spali się w żarze słonecznym. Następnie ponownie odnowi się z robaka powstałego z owego popiołu i w ten sposób na świecie jest tylko jeden feniks].

U chrześcijan ten opisywany ptak symbolizuje triumf wiecznego życia nad śmiercią. *Feniks* jest jedyny w swoim rodzaju, ponieważ pozostaje samotnie w miłości, z której też sam czuje się zadowolony.

Arabowie także nazywają feniksem nieżonatego mężczyznę. Odnawiający ogień jest również symbolem żaru słonecznego, z którego wyłania się tzw. *benu*⁸³, czyli według Egipcjan święty ptak czaplowaty. Może do tych wyobrażeń nawiązuje w niektórych miejscach *Stary Testament* (Iz 40,31 i Ps 103,5), gdzie jednak nie jest bezpośrednio wyprofilowany wyraz *feniks*, ale pojawia się nazwa *orzeł*, czes. *orel*. Tradycja chrześcijańska upatrywała w feniksie obraz 'nieśmiertelności i wskrzeszenia', jako symbol 'zmartwychwstania', czyli 'Chrystusa pokonującego śmierć'⁸⁴. Chrystus zmarły w 34 roku nazywany był przez pisarzy monastycznych Feniksem (por. Kopaliński 1988: 278).

Omawiany *Feniks* jako symbol zmartwychwstania – oprócz innych przedstawicieli kategorii pojęciowej ptactwa, takich jak: *pawia*, *pelikana* i *orla*, a także reprezentantów ssaków, np. *lwicy* – pojawia się w artystycznym zdobieniu średniowiecznych świątyń i wystrojów kościołów (patrz np. południowa część Katedry św. Wita w Pradze). Opisywany ptak znajduje się także w dekoracjach dzieł rękopiśmienniczych. W renesansie przedmiotowy *feniks* zostaje umiejscawiany w podręcznikach jako emblemat i staje się uwidocznionym symbolem – jak podkreślają Royt i Šedinová (1998: 175–176) *stálosti (constantia)* [pol. stałości // ciągłości // trwałości]; *naděje (spes)* [pol. nadziei] i *čistoty (castitas)* [pol. czystości]. Ten mityczny reprezentant awifauny ukazywany był najczęściej na tle słońca lub na stosie w gnieździe, znajdując się jednocześnie w płomieniach niszczycielskiego ognia.

⁸³ *Benu* 'pták někdy ztotožňovaný s fénixem' (Cooperová 1999: 12) – [tłum. pol. ptak czasami utożsamiany z feniksem].

⁸⁴ Przykładem dotyczącym 'nieśmiertelności i wskrzeszenia' może być cytatem z Ewangelii Jana (J 10,18), por. czes. *Mám moc svůj život dát a mám moc jej opět přijmout* (ČEP 2008: 1215) – pol. *W mojej mocy jest oddać życie i w mojej mocy otrzymać je znowu* (BP 2012: 1535).

3. Ptaki czyste na kartach Biblii

Do przedstawicieli awifauny, pojawiających się na kartach *Biblii*, zaliczyć możemy również te ptaki, które są uważane za kultycznie i rytualnie „czyste”. Są to zwłaszcza ptaki składane na ołtarzu w ofierze (patrz 3.1.) lub zalecane do konsumpcji (patrz 3.2.). Mamy tu na myśli takie ptaki, jak: czes. *holub*, *hrdlička*, *vrabec*, *křepelka*, *koroptev*, *slepice*, *drůbež* – pol. *gołąb*, *synogarlica*, *wróbel*, *przepiórka*, *kuropatwa*, *kura* i ogólnie pojmowany termin *drób*.

3.1. Ptaki ofiarne⁸⁵ – gołębica i synogarlica

Naszą prezentację zaczniemy od najczęściej pojawiającego się ptaka w *Piśmie Świętym*, jakim jest czes. *holub* – *holubice* – *holoubě* // *holoubátko*, pol. *gołąb* (rodzaj męski), który również występuje pod nazwą *gołębicy* (rodzaj żeński) i *gołębiątka* (rodzaj nijaki)⁸⁶. Gołębie w pierwszej kolejności należały do ptaków składanych na ofiarę⁸⁷, szczególnie przez uboższych ludzi (por. Kpł 5,7–8; 12,8; 14,22). Ptak ten ma oczywiście rozmaity symbolikę, obraz i konotację, które przedstawimy

⁸⁵ Istniały dwa główne rodzaje ofiar: **zwierzęce** i **roślinne**. Jako ofiarę można było składać jedynie zwierzęta czyste, bez wad. W *Biblii* znajdują się tylko dwa ptaki, które są uważane za ptaki ofiarne. Są nimi *gołębica* i *synogarlica* (por. Rdz 15,9; Kpł 1,14; 5,7–11; 12,6.8; 14,22.30; 15,14.29; Lb 6,10; Łk 2,24). Ptaki te są różnie tłumaczone – w zależności od rodzaju przekładu – gdyż zdarzają się sytuacje, że np. zmieniony zostaje rodzaj gramatyczny lub zamieniona zostaje również nazwa ptaka, tj. zamiast synogarlicy może pojawić się turkawka. Gołębie – jak wiadomo z kart *Biblii* można było składać w ofierze – jako ofiarę oczyszczenia matki albo ofiarę ubogich, dlatego ptaki te sprzedawano na dziedzicu świątynnym.

⁸⁶ Mamy do czynienia z istniejącymi w języku śladami specjalizacji rodzajowej, symbolicznie określającymi płeć, zgodnie z czym powstaje **biologiczny**, czyli tzw. **naturalny** rodzaj gramatyczny nazwy danego gatunku, tworząc tzw. *sémantickou tříčlennou řadu* – [pol. trójczłonową warstwę semantyczną]. Z taką sytuacją będziemy się również spotykali w tłumaczeniach biblijnych, omawiając przekłady jeszcze dwóch pozostałych przedstawicieli ptaków: *orla* i *strusia*, względnie *orlicy* i *strusicy*, w zależności od rodzaju przekładu. Szerzej kwestie zamiany rodzajów gramatycznych w tłumaczeniach biblijnych opisał Zdzisław Kempf w artykule *Gołębica czy gołąb?* (por. Kempf 1984: 335–341).

⁸⁷ Ze składanych zazwyczaj dwu gołębi, jeden był przeznaczony na ofiarę całopalenia, a drugi na ofiarę przebłagalną (por. Lurker 1989: 61, SSB 1998: 221).

poniżej. Ta opisywana istota latająca, pojmowana jest szczególnie w kulturze chrześcijańskiej jako dobrze zakorzeniona symbolika, która utożsamiana jest ze znakiem Ducha Świętego⁸⁸. O głosie gołębic są wzmianki w następujących wersetach biblijnych: Iz 38,34; Iz 59,11; Ez 7,16; Na 2,8. Uważa się, że głos gołębia może wydawać się smutny, dlatego porównuje się z nim ludzki lament. W Oz 11,11 powrót Izraela z wygnania został porównany do szybkiego lotu gołębia. Obraz szybkiego lotu przedstawiono również w Ps 55,7. Ptak ten występuje w siedemnastu księgach *Pisma Świętego* w 49 wersetach biblijnych, zarówno *Starego* jak i *Nowego Testamentu*, w zależności od rodzaju przekładu (por. Rdz 8,8.9.10.11.12; 15,9; Kpł 1,14; 5,7.8.10.11; 12,6.8; 14,22.30; 15,14.29; Lb 6,10; 2 Krl 6,25; Hi 42,14; Ps 55,7; 56,1; 68,14; 74,19; Pnp 1,15; 2,14; 4,1; 5,2.12; 6,9⁸⁹; Iz 38,14; 59,11; 60,8; Jr 48,28; Ez 7,16; Oz 7,11; 11,11; Na 2,8; So 3,1; Mt 3,16; 10,16; 21,12; Mk 1,10; 11,15; Łk 2,24; 3,22; J 1,32; 2,14.16).

Dzięki temu ptakowi wypuszczonemu trzykrotnie przez Noego z Arki został rozpoznany kończący się Potop (Rdz 8,8–12), ponieważ *gołębica* hebr. *יוֹנָה* (*yônâ*) powracająca z gałązką oliwną w dzióbku była dowodem opadania wód i znakiem odnawiającego się życia na ziemi, przybierając również wizję pokoju wraz z zapewnieniem od Boga, że ludzkość nie zostanie po raz drugi doświadczona taką klęską. W *Biblii* jest więc *gołębica* (rzadziej *gołąb*) posłańcem niosącym nadzieję. Warto również przypomnieć, że przywoływany *gołąb* jest atrybutem wielu świętych: św. Agnieszki (z pierścieniem), Dawida, któremu siedzi na

⁸⁸ Od pierwszych wieków chrześcijaństwa *gołębica* była głównym ikonograficznym symbolem Ducha Świętego (por. Mt 3,16; Mk 1,10; Łk 3,22; J 1,32). Obraz Ducha Świętego przedstawia się najczęściej w przyjętej symbolicznej postaci *białej gołębic*. Wśród komentarzy teologicznych jest wiele takich, które w gołębiu widzą symbol Chrystusa, a Maryję nazywają „czystą gołębicą”. Również dwa białe gołębie pijące z kielicha mszalnego znajdują się w herbie zakonu Kamedulów.

⁸⁹ Piękne ujęcie symboliki *gołębic* odnaleźć można w *Pieśni nad Pieśniami*. Otóż tam, Oblubieniec porównuje oczy swej Oblubienicy do gołębic (Pnp 1,15). Samą Oblubienicę nazywa swą gołąbką (Pnp 2, 14). Łącznie gołąb pojawia się w *Pieśni* sześciokrotnie oraz raz wymieniona jest synogarlica. Nie jest to fakt bez znaczenia, gdyż właśnie w tych słowach dostrzec można symbol gołębia-miłości, który rozszerza się nie tylko na miłość Oblubienicy do Oblubienicy, ale także miłość ludzi do Boga. Tym samym *gołębica* traktowana jest jako symbol całego Kościoła.

ramieniu, św. Enurcha, któremu siedzi na głowie. Z kolei gołąb siedzący przy uchu św. Grzegorza Wielkiego daje mu natchnienie przy pisaniu. Gołąb towarzyszy także Janowi Złotoustemu, Teresie z Avila, Tomaszowi z Akwinu (por. Szczepanowicz 2004: 39). Gołębie – jak podkreśla Grabner-Haider (1994: 391) – są również symbolem prostoduszności i nieskazitelnego usposobienia uczniów, o czym pisze wyraźnie Mateusz w swej *Ewangelii* (Mt 10,16)⁹⁰.

Gołębicą w *Księdze Hioba* jest różnie tłumaczona. W ostatnim rozdziale tej starotestamentowej, protokanonicznej księgi (Hi 42,14), Bóg Hiobowi przywraca szczęście, a obdarza go licznym potomstwem, między innymi trzema córkami, które zostały w czeskich i polskich przekładach różnorodnie przedstawione⁹¹.

⁹⁰ *Gołąb* w *Piśmie Świętym* jest więc pewnego rodzaju symbolem czystości, łagodności, prostoty i niewinności, o którym Jezus mówi w pouczeniu skierowanym do swoich uczniów: *Hle, posílám vás jako ovce mezi vlky: buďte tedy obezřelí jako hadi a bezelstní jako holubice*. (Ewangelium podle svatého Matouše 10,16) – (tłum. JB 2009: 1718) – *Oto Ja was posyłam jak owce między wilki. Bądźcie więc roztropni jak węże, a nieskazitelni jak gołębie!* (Ewangelia wg Św. Mateusza 10,16) – (tłum. BT 1989: 1134).

⁹¹ W przypisie ČEP jest adnotacja, że imiona córek Hioba da się przetłumaczyć w następujący sposób: *Jemima* oznacza *Holubičku* [pol. Gołębicę] (wg. języka arabskiego). Z analogiczną sytuacją spotykamy się w przekładzie ČSP, gdzie również w przypisie widnieje wzmianka, że *Jemima* to jest *Holubička* [pol. Gołębicą // Gołąbką]. Natomiast w przypisie B21 została umieszczona informacja o tym, że imię *Jemima* można przetłumaczyć jako *Hrdlička* [pol. Synogarlica], co oznacza, że akurat w tym czeskojęzycznym tłumaczeniu zmienia się gatunek ptaka. W tekście głównym tylko czeskojęzyczny przekład *Jeruzalémské bible* i polskojęzyczne tłumaczenia *Biblii Tysiąclecia* i *Biblii Poznańskiej* używają bezpośrednio awifaunistycznego terminu: *Hrdlička* (JB) i *Gołębicą* (BT, BP). Natomiast w *Biblii Warszawskiej* wyraz *gołąbek* jest ujęty w nawiasie za imieniem *Jemima*. Imię *Jemima* może również według niektórych tłumaczy oznaczać ‘jasna jak dzień’ (por. przypis NBG), co również zostało odzwierciedlone w tekście przetłumaczonym przez ks. Jakuba Wujka por.: *I dał imię jednej Dzień* i w *Biblii Olomunieckiej* por.: *Jmě jedné vzděl jest Dien*. Poniżej przedstawiamy czeskie i polskie przekłady rozpatrywanej problematyki nazw własnych:

BK *Z nichž první dal jméno Jemima, jméno pak druhé Keciha, a jméno třetí Kerenhappuch*. (Kniha Jobova 42,14) – (tłum. BK 2009: 473).

BO *Jmě jedné vzděl jest Dien a jmé druhé vzděl jest Kasia a třetí Roh mastný*. (Job 42,14) – (tłum. BO 1996: 136).

ČEP *Jednu nazval Jemima, druhou Kesia a třetí Keren-ha-púk*. (Jób 42,14) – (tłum. ČEP 2008: 502).

ČSP *První dal jméno Jemima, druhé jméno Kesia a třetí jméno Keren-ha-púk*. (Jób 42,14) – (tłum. ČSP 2009: 656).

Następnym przedstawicielem awifauny, uważanym za ptaka czystego jest *synogarlica*, która w niektórych polskojęzycznych przekładach biblijnych (PNŚ i NBG) tłumaczona jest jako *turkawka*. Czeskojęzyczne przekłady używają ujednoliczonego wyrazu *hrdlička*. Jest to ptak, który traktowany jest również jako ptak ofiarny. Przedstawiana *synogarlica* na kartach *Biblii* pojawia się 17 razy, w siedmiu księgach *Pisma Świętego*, w zależności od rodzaju przekładu (por. Rdz 15,9; Kpł 1,14; 5,7.11; 12,6.8; 14,22.30; 14,49 – tytłko BP; 15,14.29; Lb 6,10; Ps 74,19; Ps 84,4 – tylko BO i BJW; Pnp 2,12; Jr 8,7; Łk 2,24). Hebrajski termin *גִּיב תֹר*, ak. *tūrtu*, jest najprawdopodobniej onomatopieczny,

-
- B21** *Jedné dal jméno **Jemima**, druhé Kesia a třetí Keren-hapuch.* (Job 42,14) – (tłum. B21 2009: 627).
- PNS** *A první nazval jménem **Jemima** a druhou jménem Kecia a třetí jménem Keren-happuch.* (Job 42,14) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/job/42/>)
- JB** *První pojmenoval „**Hrdlička**”, druhou „**Skořice**” a třetí „**Roh na kadidlo**”.* (Job 42,14) – (tłum. JB 2009: 876).
- SNC** ***Jemímu**, Kesíu a Kerenu.* (Jób 42,14) – (tłum. SNC 2011: 564).
- BG** *I dał imię pierwszej **Jemina**, a imię drugiej Kietzyja, a imię trzeciej Kierenhappuch.* (Księga Ijobowa 42,14) – (tłum. BG s. 454).
- BJW** *I dał imię jednej **Dzień**, a drugiej imię Kasja, a trzeciej imię Róg Barwiczki* (Hi 42,14) – (tłum. BJW 2000: 1012).
- NBG** *Więc nazwał imię pierwszej – **Jemima**, a imię drugiej – Kecya, a imię trzeciej – Kerenhapuch.* (Job 42,14) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/ijob/ijob.html>).
- BT** *Pierwszą nazwał **Gołębicą**, drugą Kasją, a trzecią Rogiem Antymonu.* (Hi 42,14) – (tłum. BT 1989: 567).
- BWP** *z których pierwszą nazwał **Jemina**, drugą Kasja, a trzecią – Keren-Happuch.* (Hi 42,14) – (tłum. BWP 1997: 1008).
- BW** *I nazwał pierwszą **Jemima (gołqbek)**, drugą Kesja (miły zapach), a trzecią Kerenhappuch (flakonik do pachnidel).* (Księga Joba 42,14) – (tłum. BW 2001: 581).
- BP** *Pierwszą nazwał **Gołębicą**, drugą Keczja, a trzeciej dał na imię Róg Antymonu.* (Hi 42,14) – (tłum. BP 2012: 910).
- PNŚ** *I pierwszej dał na imię **Jemima**, a imię drugiej Keczja, imię zaś trzeciej Keren-Happuch.* (Hi 42,14) – (tłum. PNŚ 1997: 711).

Odnosnie kwestii gramatycznych zauważono, że w niektórych czeskich tłumaczeniach (ČEP, ČSP, SNC) pojawia się iloczias w formie długiego miękkiego „l”. Jednocześnie zwróciliśmy również uwagę na fakt, że w BG i BWP zamiast litery „m” jest „n” – *Jemina*. Na tym przykładzie, pochodzącym z Hi 42,14 przekonaliśmy się, że mamy do czynienia zarówno z **procesem egzotyacji**, jak i **udomowieniem** nazw własnych.

pochozący od naśladowania wydawanych dźwięków przez tego ptaka⁹², co czyni w niektórych przypadkach poszczególne ptaki trudnym do sklasyfikowania. W **przekładach pośrednich**, czyli w greckim tłumaczeniu LXX pojawia się wyraz *τρυγων* *trygon*, a łacińska *Wulgata* posługuje się określeniem *turtur*. *Biblický slovník sedmi jazyků* hebr. wyraz *תור* *tôr* tłumaczy przez leksem czes. *hrdlička* (Heller 2000: 220-221), podobnie jak inny *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu* (Pípal 2006: 177). Analogiczne tłumaczenie tego hebr. wyrazu dokonuje również Briks (2000: 378), tłumacząc go jako *synogarlicę*. Najczęściej opisywana *synogarlica* pojawia się jako **ptak ofiarny** (aż dwanaście razy) i występuje w większości przypadków wspólnie w parze z najliczniej spotykanym ptakiem w *Biblii*, czyli z *gołębiem* lub *gołębicą*, w zależności od rodzaju przekładu (por. Rdz 15,9; Kpł 1,14; 5,7; 5,11; 12,6; 12,8; 14,22; 14,30; 15,14; 15,29; Lb 6,10; Łk 2,24). Jeżeli chodzi o zastosowanie w kulcie, to trzeba stanowczo podkreślić, że nie ma zasadniczo między *synogarlicą* i *gołębiem* względnie *gołębicą* żadnej różnicy. Ptaki te były składane głównie przez ludzi ubogich, niemających i niezbyt zamożnych (Kpł 5,7, Kpł 12,8, Łk 2,24), których nie było stać na ofiary z bydła. *Pismo Święte* przedstawia analizowaną *synogarlicę* jako ptaka ładnego i spokojnego. *Synogarlica* została wymieniona również w *Księdze Jeremiasza* (Jr 8,7) w kategoriach pojmowanych jako ‘ptak migrujący’, a w *Pieśni nad Pieśniami* (Pnp 2,12) jest przedstawiana jako ‘zwiastunka wiosny’. W *Psalmie* (Ps 74,19) opisywana *synogarlica* (niektórzy tłumaczą jako *gołębica* – patrz NBG i BW) została metaforycznie wykorzystana, oznaczająca uciśniony i pokonany naród izraelski przez wrogów.

⁹² Jaki konkretnie podgatunek *synogarlic* miał na myśli twórca liturgicznego przepisu dotyczącego składania ofiar względnie autorzy pozostałych biblijnych tekstów, trudno dzisiaj precyzyjnie stwierdzić, gdyż w czasach biblijnych w Palestynie żyły następujące podgatunki z rodziny *Columbidae*: czes. *hrdlička zahradní* (*Streptopelia decaocto*) *synogarlica* turecka tzw. sierpówka; czes. *hrdlička senegalská* (*Streptopelia senegalensis* // *Stigmatopelia senegalensis*) *synogarlica* senegalska; czes. *hrdlička chechtavá* (*Streptopelia roseogrisea*) *synogarlica* północnoafrykańska tzw. cukrówka i czes. *hrdlička divoká* (*Streptopelia turtur*) turkawka.

3.2. Pozostałe ptaki czyste nadające się do konsumpcji

Kolejnym reprezentantem awifauny, uważanym za ptaka czystego, jest przetłumaczony czes. *vrabec*, pol. *wróbel*, który został uwzględniony w 24 wersetach biblijnych, znajdujących się w dziewięciu księgach *Pisma Świętego*, w zależności od rodzaju przekładu (por. Kpł 14,4.5.6.7.49.50. 51.52.53; Hi 40,24 // 29; Ps 11,1; 84,4; 102,8; 104,17; 124,7; Prz 7,23; 26,2; Tb 2,10; Jr 10,5; Oz 11,11; Mt 10,29.30; Łk 12,6.7). Przedmiotowy *wróbel* na kartach *Biblii* przedstawiany jest na wiele sposobów, który ma ambiwalentne konotacje ze względu na fakt, że np. określany jest jako: ‘uciekinier i zdrajca’ (Ps 10,2 – tylko w BO i BJW⁹³); symbolizuje ‘kaznodziejów i skromnych mnichów zakładających w przenośni klasztory na gałęziach cedrów libańskich’ (Ps 104,17); prezentowane jest również jego ‘miejsce przebywania w bliskości świątyni, gdzie zakłada swoje gniazda’ (Ps 84,4); oznacza ogólnie pojmowaną ‘samotność’ (Ps 102,8); zapowiada ‘szybki powrót z wygnania’ (Oz 11,11 – tylko JB i NBG). Na kartach *Biblii* jest również podawana informacja o sidle i zasadzkach na wróbla (Ps 123,7; Prz 7,23) oraz przekazywano wiadomości ‘o jego małej wartości’ (Mt 10,29–30; Łk 12,6–7)⁹⁴. W niektórych

⁹³ Psalmista znajduje się w sytuacji prześladowanego i zdaje się dyskutować z tymi, którzy doradzają mu ucieczkę, on jednak ufa w sprawiedliwość Pana (por. BT 1989: 577). Istnieje również inna interpretacja, że wróbel jest ptakiem niestałym i niewytrzymałym, dlatego symbolizuje alegoryczną ruchliwość i zmienność umysłu człowieka.

⁹⁴ W pierwszym przykładzie (Mt 10,29–30) opisywane są wartości **dwóch wróbli**, natomiast w drugim przypadku (Łk 12,6–7) **pięciu wróbli**, ponieważ takie liczby używali ewangeliści Mateusz i Łukasz. W dalszej części analizy tekstu biblijnego możemy zauważyć, że w Mt 10,29 pojawiają się różne wyrazy, określające wartość wymienianych dwóch wróbli, por. czes.: *dva vrabečkové za peníze // peníze* (BK i BO), *dva vrabci za halěř* (ČEP, ČSP, B21, JB), pol. *dwóch wróbelków za pieniążek // pieniędz* (BG, BJW, NBG), *dwóch wróbli za asa* (BT, BWP, BP), *za grosz dwu wróbli* (BW), *dwóch wróbli za monetę małej wartości // czes. minci malé hodnoty* (PNŚ i PNS).

Natomiast, kiedy Jezus mówił, że żaden wróbel nie spadnie na ziemię bez woli ojca, prawdopodobnie chciał przez to powiedzieć, że wróbel ma u Boga jakąś wartość, a jeżeli ją ma, to niewątpliwie uczestniczy w życiu bożym. Taki sam pogląd został wyrażony w czeskim ilustrowanym przewodniku po *Biblii*, podkreślając, że „*Ježíš se zmiňuje o vrabcích, když definuje Boží lásku k tvorstvu, dokonce k tomu nejmenšimu ptáčeti*” (por. Bowker 2005: 267) – [tłum. pol. Jezus przywołuje wróble, kiedy definiuje miłość Bożą do stworzeń, nawet do tego najmniejszego ptaszęcia]. Musimy sobie również uświadomić fakt, że wspomniane wróble czes. *vrabci* w czasach biblijnych były przecież

przekładach biblijnych – w zależności od rodzaju tłumaczenia – właśnie przetłumaczony czes. *vrabec*, pol. *wróbel* jest sprawcą oślepienia starego Tobita // Tobiasza (Tb 2,10)⁹⁵. W innych wybiórczych przekładach została pokazana relacja między Bogiem a człowiekiem, czyli przenośnie wyrażona przez porównawczą potęgę *krokodyla // lewiatana* do zabawy z *wróblem // ptaszkiem* (Hi 40,29).

Oprócz *ptaków*, zwłaszcza *synogarlic // turkawek, gołębi // (gołębic)* zaliczanych do pojęciowej kategorii zwierząt, uważanych za przedstawicieli awifaunistycznych istot ofiarnych, spotykamy się w niektórych przekładach biblijnych również z konceptualizowanymi *wróblami*, pojawiającymi się w interesujących obrzędach **ekspiacji**. Zgodnie z Prawem Mojżeszowym oczyszczenia trędowatego, czes. *malomocného*, dokonuje się krwią jednego zabitego *ptaka* (w niektórych przekładach biblijnych również krwią *wróbla* – por. BK, BO, BG, BJW) i puszczeniem w powietrze drugiego, pozostawionego przy życiu (Kpł 14,1–7). W podobny sposób przeprowadza się obrząd oczyszczania domu (Kpł 14,49–53).

---

pokarmem ludzi biednych, które stanowiły najtańszy sprzedawany „ptasi” towar na rynku czy bazarze, na które Żydom zezwalało Prawo Mojżeszowe, określone w *Torze*, por. dwie starotestamentowe księgi: Kpł 11 i Pwt 14. Jeśli Bóg troszczy się o coś tak „mało wartościowego” jak *wróble*, i otacza je – jak konstatuje Benedict Thomas Viviano (2001: 975) „swoją opatrnościową opieką” – to o ileż bardziej troszczy się o ludzi.

⁹⁵ Tylko ČEP i JB tłumaczą *wróble*, natomiast BO i BJW przywołują *jaskółkę*, a BT, BWP i BP używają nadrzędnego wyrazu *ptak*. Zaistniałe różnice translacyjne, zaobserwowane w ptasiej terminologii (por. zastosowaną leksykę: *ptak – jaskółka – wróbel*) możemy upatrywać w tym, że w tekstach greckich i starołacińskich pojawiały się wyrazy konkretnych przedstawicieli awifauny tłumaczone jako *wróble*, natomiast w *Wulgacie* przedstawiciele kategorii pojęciowej ptactwa zostali określani przez leksem *jaskółki*, może pod wpływem wersji aramejskiej (por. Wojciechowski 2005: 62–65). Czeski komentarz biblijny podaje, że na drzewach gnieździły się *wróble* i Tobit nie zwracał na nich uwagi, co spowodowało, że ich (czyli wróble) odchody były przyczyną jego oślepienia (Bič 1996: 27 – *Výklady I*). Natomiast w książce *Sto postav z Bible* została podana informacja, nie mówiąca nic o konkretnych przedstawicielach awifauny, ale wymienia tylko w ogólnie rozumianej kategoryzacji hiperonim ptaki: *Tu noc, když (Tóbit) spal, spadl mu do očí ptačí trus, který ho oslepil* (Nettelhorst 2008: 137) – [tłum. pol. Tej nocy, kiedy Tobiasz senior spał, wpadły mu do oczu ptasie odchody, które spowodowały jego oślepienie]. Podobną wzmiankę możemy znaleźć w książce *Stary Testament – postacie i epizody*, z której dowiadujemy się, że „spadły mu na oczy odchody ptaków i Tobiasz oślepl” (por. de Capoa 2007: 273).

Dalszym ptakiem, który był uważany za ptaka czystego, tj. ptaka nadającego się do konsumpcji była czes. *křepelka*, pol. *przepiórka*. Ten wymieniany przedstawiciel awifauny utożsamiany jest zawsze w *Biblii* z historycznymi faktami, np. opisując koczownicze życie spędzane na pustyni wraz z wyjściem Izraelitów z Egiptu oraz z cudownym nakarmieniem ludu bożego manną i mięsnym pokarmem w postaci właśnie przedstawianych przepiórek. Ptak ten został zlokalizowany w sześciu starotestamentowych księgach biblijnych w 10 wersetach (por. Wj 16,13; Lb 11,31.32; Lb 11,33 tylko w BWP; Ps 78,27 tylko w SNC; Ps 105,40; Jr 17,11 tylko w JB; Syr 11,30 tylko w JB; Mdr 16,2; 19,12), w zależności od rodzaju tłumaczenia. *Przepiórka* często bywa mylona z innymi ptakami, najczęściej z podobną do siebie *kuropatwą*, czes. *koroptvi*, o czym możemy się przekonać w niektórych przekładach biblijnych. Właśnie o tym zjawisku pisze również *Slovník současné češtiny* podając, że: czes. *křepelka* to ‘*malý polní hrabavý pták s nenápadným zbarvením příbuzný koroptvi*’ (SSČ 2011: 320) – [tłum. pol. mały polny ptak grzebiący z niepozornym zabarwieniem, spokrewniony z kuropatwą].

Warto także wspomnieć o ptaku zwanym czes. *páv*, pol. *paw*. *Biblia* nie przypisuje *paw*owi szczególnego znaczenia. W dwóch bardzo podobnych, prawie identycznych fragmentach biblijnych pod względem opisu i treści (por. 1 Krl 10,22 i 2 Krn 9,21), dowiadujemy się o tym samym wydarzeniu i fakcie historycznym, dotyczącym sławy i bogactwa króla Salomona. Jego statki z floty dalekomorskiej przywoziły mu z zagranicy takie produkty, jak: złoto, srebro, kość słoniową i właśnie pawie, które należały do żywych, czyli zwierzęcych towarów luksusowych, ponieważ przyczyniały się do eleganckiego wystroju pałacu królewskiego. Z *paw*iem na kartach *Pisma Świętego* spotykamy się tylko trzy razy, a to wyłącznie w trzech księgach starotestamentowych (por. 1 Krl 10,22 – oprócz ČSP i JB; 2 Krn 9,21 – oprócz ČSP i JB oraz Hi 39,13[16] – tylko w BK i BG). Trzeba wyraźnie podkreślić, że analizowany ptak nie znajduje się we wszystkich tłumaczeniach biblijnych.

Innym ptakiem, niezaliczanym do ptaków nieczystych jest czes. *kohout*, stč. *kokot*, pol. *kogut*, wraz z jego używaną obocznością leksykalną *kur*, który na kartach *Biblii* – zwłaszcza w *Nowym Testamencie*, w każdej

Ewangelii – przedstawiany jest najpierw jako zapowiedź zaparcia się Piotra (por. Mt 26,34; Mk 14,30; Łk 22,34 i J 13,38), a później w następnych wersetach biblijnych (por. Mt 26,74–75; Mk 14,68 i 72; Łk 22,60–61; J 18,27) mamy już do czynienia z efektem wcześniej wypowiedzianej przepowiedni i realizację zaparcia się Piotra. Kogut w *Biblii* pojawia się w czternastu wersetach w sześciu księgach *Pisma Świętego*, w zależności od rodzaju tłumaczenia (por. Prz 30,31; Hi 38,36; Mt 26,34.74.75; Mk 13,35; 14,30.68.72; Łk 22,34.60.61; J 13,38; 18,27).

Kolejnym ptakiem pojawiającym się na kartach *Biblii* jest czes. *šlepice*, pol. *kura*. Była ona dobrze znana wszystkim ewangelistom, piszącym w *Nowym Testamencie* czule o kokoszy, ponieważ gromadzi pisklęta swoje pod bezpieczne i ochronne matczyne skrzydła (Mt 23,37 i Łk 13,34). Czeski komentarz biblijny podkreśla, że *kvočna, která poskytuje svým kuřatům stín, přesně tak jako strom dává stín zvířatům a ptákům (srov. Ez 17,23, Ez 31,6, Mk 4,32), je tedy zmíněná kvočna symbolem ochrany (Výklady 1998 IV: 129) – [tłum. pol. kwoka udostępniająca swym kurczakom cień, tak samo jak drzewo dające cień zwierzętom i ptakom (por. Ez 17,23; Ez 31,6; Mk 4,32), przedstawiana kura jest więc symbolem ochrony]*. W czeskich przetłumaczonych wersjach biblijnych pojawiają się wyrazy wyrażone w **wariantywnej formie**: *šlepice* (BK, BO, BD, ČSP, B21, PNS) bądź *kvočna* (ČEP, JB i SNC), czyli [pol. kura lub kwoka] – w zależności od rodzaju przekładu. Natomiast w polskojęzycznych tłumaczeniach oprócz **hiponimu** występującego w dwóch fonetycznie podobnych formach⁹⁶: *kokosz* (BG, BJW, NBG, BWP, BW i BP) lub *kokoszka* (PNŚ), odnotowano we współczesnym wydaniu *Biblii Tysiąclecia* (BT 1989: 1150) wyraz nadrzędny, czyli tzw. – **hiperonim** przybierający nazwę *ptak*⁹⁷ (por. przykłady z zakresu stosowanych nazw ptaków, kiedy Jezus ubolewa nad losem

⁹⁶ Z podobną sytuacją spotykamy się w czeskojęzycznych przekładach biblijnych, gdzie występują dwa leksemy: *kuřátka* (BK, BO, BD, ČEP, PNS, JB, SNC) i *kuřata* (ČSP, B21). Chodzi w tłumaczeniu o podobne deminutywne wyrazy, które w języku polskim mogą przybrać formę *kurczątka* i *kurczęta*.

⁹⁷ Wydanie interlinearne *Grecko-polskiego Nowego Testamentu* z kodami gramatycznymi w tekście głównym zaznacza, że greckie wyrażenie *ὄρνις* tłumaczone jest jako *kura*, ale w zamieszczonym przypisie wyjaśniającym została dwa razy sporządzona informacja, że wyraz ten może w ogóle oznaczać 'ptaka' (Popowski, Wojciechowski 1994: 114 i 328).

Jeruzolimy⁹⁸). Innymi słowy opisywane skrzydła *kury* są traktowane alegorycznie jako miejsce bezpiecznego schronienia⁹⁹, ponieważ – jak

-
- ⁹⁸ **BK** *Jeruzaléme, Jeruzaléme, mordéři proroků, a kterýž kamenuješ ty, kteříž byli k tobě posíláni, kolikrát jsem chtěl shromážditi dítky tvé, tak jako slepice shromažďuje kuřátka svá pod křídla, a nechtěli jste.* (Evangelium podlé sepání S. Matouše 23,37) – (tłum. BK 2009: 27).
- BO** *Jeruzaléme, Jeruzaléme, je||što zabijěš proroky a kamenuješ ty, ješto jsú k tobě posláni! Kolikokrát sem chtěl shromazditi tvé syny, jakožto slepicě shromaždije svá kuřátka pod křídlo, a tys nechtěl;* (Matouš 23,37) – (tłum. BO 1981: 112).
- BD** *geruzaleme, geruzaleme, ge||to zabigie|| proroki A ti kamenugie||, ge||to g|uu k tobie po|lany, kolikrat g|em chtiel zahrnuty |ini tve yakzto |lepicie |hrnugie |wa kurzatka pod krzidla, A ti g|i nerodyl.* (Matouš 23,37) – (tłum. BD 2008: 1142).
- ČEP** *Jeruzaléme, Jeruzaléme, který zabijíš proroky a kamenuješ ty, kdo byli k tobě posíláni; kolikrát jsem chtěl shromáždit tvé děti, tak jako kvočna shromažďuje kuřátka pod svá křídla, a nechtěli jste!* (Evangelium podle Matouše 23,37) – (tłum. ČEP 2008: 1142).
- ČSP** *Jeruzaléme, Jeruzaléme, který zabijíš proroky a kamenuješ ty, kteří jsou k tobě posíláni, kolikrát jsem chtěl shromáždit tvé děti, tak jako slepice shromažďuje svá kuřata pod křídla, ale nechtěli jste.* (Evangelium podle Matouše 23,37) – (tłum. ČSP 2009: 1197).
- B21** *Jeruzaléme, Jeruzaléme, který zabijíš proroky a kamenuješ ty, kdo jsou k tobě posíláni! Kolikrát jsem chtěl shromáždit tvé děti, jako slepice shromažďuje svá kuřata pod křídla, ale nechtěli jste.* (Evangelium podle Matouše 23,37) – (tłum. B21 2009: 1285).
- PNS** *Jeruzalém, Jeruzalém, jenž zabijí proroky a kamenuje ty, kdo jsou k němu vysláni – jak často jsem chtěl shromáždit tvé děti, jako slepice shromažďuje svá kuřátka pod svá křídla! Ale vy jste to nechtěli.* (Matouš 23,37) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/Matous/23/>).
- JB** *Jeruzaléme, Jeruzaléme, ty, jenž zabijíš proroky a kamenuješ ty, kteří jsou k tobě posíláni, kolikrát jsem chtěl shromáždit tvé děti, tak jako kvočna si pod křídla shromažďuje svá kuřátka ..., a vy jste nechtěli.* (Evangelium podle svatého Matouše 23,37) – (tłum. JB 2009: 1743).
- SNC** *Jeruzaléme, Jeruzaléme, město, které zabijíš proroky a kamenuješ ty, kteří jsou k tobě posíláni! Jak často jsem toužil shromáždit vás, jako kvočna ukryvá svá kuřátka pod křídla, ale nechtěli jste.* (Matoušovo Evangelium 23,37) – (tłum. SNC 2011: 1175).
- BG** *Jeruzalem! Jeruzalem! które zabijasz proroki, i które kamionujesz te, którzy do ciebie byli posyłani: ilekroć chcialem zgromadzić dzieci twoje, tak jako zgromadza kokosz kurczęta swoje pod skrzydła, a nie chcieliście?* (Ewangelija według Ś. Mateusza 23,37) – (tłum. BG s. 772).
- BJW** *Jeruzalem, Jeruzalem, które zabijasz proroki i kamienujesz te, którzy do ciebie są posyłani! Ilekroć chcialem zgromadzić syny twoje, jako kokosz kurczęta swoje pod skrzydła zgromadza, a nie chciałoś?* (Święta Jezusa Chrystusa Ewangelia według Mateusza 23,37) – (tłum. BJW 2000: 1997).

podkreśla Lurker (1989: 217 i 1999: 121) – Jezus zna siłę wyrazu przenośni skrzydeł, osłaniających człowieka (por. również przypis 43 z niniejszego rozdziału).

Na kartach *Biblii* pojawia się także czes. *koroptev*, pol. *kuropatwa*, która została zlokalizowana w trzech księgach (por. 1 Sm 26,60; Jr 17,11 – oprócz JB i Syr 11,30 tylko w kodeksach z deuterokanonicznymi księgami poza JB). O tym, że kuropatwa jest ptakiem czystym może świadczyć to, że Izraelici na nią polowali. Dawid właśnie lamentował, że Saul ściga go tak, „*jak się poluje na kuropatwę po górach*” celowo porównując siebie do pospolitej *kuropatwy*, która spłoszona ucieka, a nie odlatuje (por. Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 844). Jest to pewnego rodzaju – jak podkreśla czeski ilustrowany przewodnik po *Biblii* – typowy obraz przedstawiający ‘gonitwę i łowy’ (Bowker 2005: 267), mówiący

NBG *Jeruzolimo, Jeruzolimo, która zabijasz proroków oraz kamienujesz tych, którzy do ciebie są wysłani – ilekroć chciałem zebrać twoje dzieci, tak jak kokosz zbiera pod skrzydła swe pisklęta, a nie chcieliście.* (Mt 23,37) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/ntest/mateusz/mat.html>).

BT *Jeruzalem, Jeruzalem! Ty zabijasz proroków i kamienujesz tych, którzy do ciebie są posłani. Ile razy chciałem zgromadzić twoje dzieci, jak ptak swe pisklęta zbiera pod skrzydła, a nie chcieliście.* (Ewangelia wg Św. Mateusza 23,37) – (tłum. BT 1989: 1150).

BWP *Jeruzalem, Jeruzalem! To ty zabijasz proroków i kamienujesz tych, którzy są do ciebie posłani! Ileż razy chciałem zgromadzić twe dzieci, jak kokosz gromadzi swe kurczęta pod skrzydła... Aleś nie chciało.* (Ewangelia wg św. Mateusza 23,37) – (tłum. BWP 1997: 1937).

BW *Jeruzalem, Jeruzalem, które zabijasz proroków i kamienujesz tych, którzy do ciebie byli posłani, ileż to razy chciałem zgromadzić dzieci twoje, jak kokosz zgromadza pisklęta swoje pod skrzydła, a nie chcieliście!* (Ewangelia Św. Mateusza 23,37) – (tłum. BW 2001: 1058).

BP *Jeruzalem, Jeruzalem, które zabijasz proroków i kamienujesz tych, którzy zostali posłani do ciebie! Ileż to razy chciałem zebrać twoje dzieci, jak kokosz zbiera pisklęta pod swoje skrzydła, a nie chcieliście!* (Ewangelia wg Mateusza 23,37) – (tłum. BP 2012: 1429).

PNŚ *Jeruzolimo, Jeruzolimo, zabijająca proroków i kamienująca tych, którzy zostali do niej posłani – jakże często chciałem zebrać twoje dzieci, jak kokoszka zbiera swe kurczęta pod skrzydła! Ale wyście tego nie chcieli.* (Mt 23,37) – (tłum. PNŚ 1997: 1247).

⁹⁹ Skrzydła Boga ofiarują nie tylko ‘ochronę’ i odczuwalną ‘opiekę’ (Ps 17,8; Ps 18,11; Ps 36,8; Ps 55,7; Ps 57,2; Ps 61,5; 63,8; Ps 91,4; Ps 139,9; Rt 2,12), ale przywołują też ‘obraz ptaków z ich młodymi’ (Wj 19,4; Pwt 32,11), symbolizują ‘szybkość’ (2 Sm 1,23), ‘nabieranie sił’ (Iz 40,31; Ab 1,4) oraz nawet ‘uzdrowienie’ (Ml 3,20).

w przenośni o tym, że pierwszy król Izraela – Saul przysłowiowo „depcze mu po piętach”, ale złapać go nie może.

W tej części pracy, kończącej podrozdział trzeci (por. punkty 3.1. i 3.2.) przedstawiliśmy wyłącznie te **ptaki czyste**, które Izraelici mogli konsumować. Zaprezentowane nazwy w większości przypadków sprowadzają się do kategorii pokarmów mięsnych, które współcześnie określamy terminem czes. *drůbež*, pol. *drób*¹⁰⁰. To właśnie dla Hebrajczyków potrawy konsumowane np. na stole króla Salomona musiały być przyrządzone wyłącznie ze zwierząt czystych, o czym możemy się przekonać ze starotestamentowej *Pierwszej Księgi Królewskiej* (1 Krl 4,23 // 5,3), gdzie właśnie przywoływany drób znajdował się w spisie dziennych dostaw żywności i był dostarczany na dwór dla króla Salomona (por. ČEP, ČSP, B21, SNC, BW, BP)¹⁰¹.

Drób był pojmowany różnie, więc tłumaczono go także jako: *vykrmené ptactvo* (BK), *domáci ptactvo* (BO), *ptactvo karmne* (BG, BJW), *ptactvo tuczne* (NBG, BT), *specjalnie tuczone ptactvo* (BWP). Drugi przykład, świadczący o **czystości ptaków drobiowych** może pochodzić np. z *Księgi Nehemiasza* (Ne 5,18), z której dowiadujemy się, że pełniący funkcję namiestnika ziemi judzkiej – Nehemiasz – bezinteresownie przez 12 lat dziennie gościł 150 Żydów, którym podawał

¹⁰⁰ Wyrazy te, zgodnie z przywoływaną definicją ze słowników monolingwistycznych najogólniej pojmowane są: czes. *drůbež* ‘*zdomácnělé, hospodářsky užitečné ptactvo (slepice, husy ap.)*’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 71) – [tłum. pol. udomowione, oswojone i użyteczne gospodarczo ptactwo (kury, gęsi itp.]; pol. *drób* ‘*ptactwo domowe hodowane ze względu na mięso, jaja i pierze, np. kury, kaczki, gęsi itp.*’ (Dunaj 2001: 109).

¹⁰¹ **ČEP:** *deset kusů krmného hovězího dobytka a dvacet kusů dobytka z pastvy, sto kusů ovcí a koz, kromě jelenů, gazel, antilop a vykrmené drůbeže.* (s. 325);

ČSP: *deset tučných býků, dvacet býků z pastvy a sto ovcí, kromě jelenů, gazel, srnců a vykrmené drůbeže.* (s. 426);

B21: *10 kusů krmného dobytka, 20 kusů dobytka z pastvin, 100 kusů bravu a mimo to jelení, gazelí a srncí maso a tu nejlepší drůbež.* (s. 385);

SNC: *Rovněž bylo poraženo deset kusů ustájeného hovězího dobytka, dvacet kusů dobytka z pastvin, sto ovcí a koz, kromě jelenů, gazel, antilop a vykrmené drůbeže.* (s. 357);

BW: *Dziesięć tucznych wołów, dwadzieścia wołów z pastwiska i sto owiec, oprócz jeleni, gazeli, saren i tucznego drobiu.* (s. 370);

BP: *dziesięć [sztuk] bydła karmnego, dwadzieścia [sztuk] bydła z pastwisk i sto owiec, nie licząc jeleni, gazeli, antylop i tucznego drobiu.* (s. 383).

żywność przygotowaną wyłącznie ze zwierząt czystych, tj. oprócz wołów i owiec serwowaną również wymienianą wyżej *drób*, co odnotowują następujące czeskie i polskie przekłady biblijne (ČEP, ČSP, B21, JB, SNC, BW)¹⁰². Analizowany drób w niektórych przekładach został przetłumaczony jako: *ptáci* (BK), *ptačstvo* (BO), *ptaki* (BG, NBG), *ptastwo* (BJW), *ptactwo* (BT, BWP).

---

¹⁰² **ČEP:** *Bylo třeba každý den připravovat jednoho býka a šest vybraných ovcí. Dále byla pro mě připravována drůbež a jednou za deset dní množství různého vína. Přitom jsem neuplatňoval nárok na místodržitelství, protože na tomto lidu už těžce spočívala služba.* (s. 454–455);

ČSP: *Na jeden den bylo připravováno toto: Jeden býk a šest vybraných ovcí; také pro mě připravovali drůbež a každých deset dnů množství různých druhů vína. Přitom jsem nepožadoval potravu určenou pro místodržitele, protože služba už tak dost zatěžovala tento lid.* (s. 593);

B21: *Každý den se na můj účet podával jeden býk, šest vybraných ovcí a množství drůbeže. Každých deset dní se podávala hojnost veškerého vína. Přesto jsem ale nepožadoval místodržitelství, protože lid tížily jiné povinnosti.* (s. 552);

JB: *Každodenně se připravoval na můj náklad jeden býk, šest vybraných ovcí a drůbež; každých deset dnů se přinášelo mnoho měchů vína. Navzdory tomu jsem nikdy neuplatňoval nárok na místodržitelství, neboť na ten lid doléhla těžká služba.* (s. 654);

SNC: *To představovalo každý den jednoho býka, šest vykrmených ovcí a spoustu drůbež, a jednou za deset dnů slušnou dodávku vína. Přesto jsem nechtěl zatížit obyvatelstvo dalšími dárkami, měli se i tak co ohánět.* (s. 504);

BW: *I chociaż na jedno dzienne utrzymanie wychodziło: jeden wół, sześć doborowych owiec i drób, wszystko na mój koszt, a co dziesięć dni bukłaki z winem w obfitości – mimo to nie domagałem się utrzymania przysługującego namiestnikowi, gdyż i tak pańszczyźniana robota znacznie obciążała ten lud.* (s. 526).

ROZDZIAŁ II

IDENTYFIKACJA REPREZENTANTÓW AWIFAUNY W KATALOGACH PTAKÓW NIECZYSTYCH

1. Trudności w identyfikacji hebrajskich wyrazów awifaunistycznych – ich znaczenie, opis i ekwiwalencja

Ze względu na to, że każdy sporządzony tekst literacki – do którego zaliczana jest także *Biblia* (jako księga Bosko-ludzka) – powinien być nie tylko transparentny, ale także dobrze i jasno zrozumiały dla wszystkich jego potencjonalnych użytkowników, czytelników i odbiorców. Przedmiotem zawężonych zainteresowań w niniejszej rozprawie stały się szczególnie „**ptasie wyrazy**” używane w szeroko rozumianym procesie translacyjnym, które dotyczą różnorodnych wersji *Pisma Świętego*. Zaprezentowane poniżej zestawienie może być przydatne w tym sensie, że przybliży **nowe zbiory jednostek przekładowych** w ujęciu leksyko-graficznym. Przekonamy się, że jednostka języka, która występuje jako „transład”, początkowo może wydawać się nieprzetłumaczalna (dotyczy to głównie niektórych wyrażen pochodzących z okresu staroczeskich i staropolskich przekładów biblijnych – uwagi autora), dlatego zdarzają się sytuacje, że musimy czasami długo oczekiwać na odpowiedni ekwiwalent (por. Bartwicka 2011: 145). Rozdział ten, a także cała monografia, ma również na celu pokazać potrzebę osiągnięcia maksymalnej wiarygodności tłumaczenia ptasich jednostek leksykalnych w celu zapobiegania ewentualnym spekulacjom interpretacyjnym. Jak wiadomo, przedstawiane ptactwo, które jest analizowane w niniejszej pracy, odgrywało w wielu opowiadaniach biblijnych ważną rolę, dlatego należałoby

temu zagadnieniu poświęcić większą uwagę, przybliżając przedmiotową problematykę.

Günter Stemberger podkreśla, że „*hebrejská slova a jejich protějšky v jiných jazycích totiž nemají stejnou sílu*” (*isodynamei*) – [‘*rovnocennost*’ – *vlastní připomínka*] – (por. Dohmen, Stemberger 2007: 68) – [tłum. pol. słowa hebrajskie i ich odpowiedniki w innych językach nie posiadają jednakowej siły], [czyli nie mają tej samej ‘równowartości’ – uwagi własne L.H.]. Brakujący dynamizm słów dokonywanego przekładu z jednego języka na drugi nie wynika tylko z niemożliwości przekazania w sposób pełnowartościowy pierwotnego znaczenia, ale wynika także z utraty dźwiękonaśladowości. Dlatego w niektórych przekładach zdarzają się pewnego rodzaju sytuacje, że trudno przetłumaczalne wyrażenia odnajdują w niskim stopniu skuteczne i właściwe ekwiwalenty w języku docelowym.

Chciałbym jednocześnie podkreślić, że nie powinniśmy zapominać o tzw. potrójnej krytyce, podlegającej regułom literackim, czyli: krytyce tekstu, krytyce literackiej i krytyce historycznej. Przede wszystkim ze względu na to, że nie mamy możliwości zetknięcia się z **autografem** jako tekstem, który wyszedł bezpośrednio z rąk autora, ale spotykamy się z różnorodnymi tekstami wielokrotnie przepisywanymi przez skrybów, a później tłumaczonymi na języki narodowe, powinniśmy więc – jak uważa Tomasz Jelonek – „starać się o to, aby możliwie dokładnie odtworzyć tekst autentyczny” (Jelonek 2009: 20–21). *Biblia* domaga się głębszej penetracji: *duc in altum!* Trzeba się po prostu – jak namawia Jerzy Chmiel – „wkopać w tekst” (Chmiel 2006: 87). Podobnego zdania jest Tomáš Novotný, który sądzi, że *v případě, že není možno studovat příslušný text v originále, je potřeba nahradit tento nedostatek studiem v řadě různých překladů. Je tedy potřeba opatřit si co nejvíce překladů Bible ať v češtině nebo jiných jazycích a pomocí srovnávání nejdůležitějších vyjádření se snažit přijít na to, co asi znamenal originál* (Novotný 2004: 41) – [tłum. pol. w sytuacji, kiedy nie ma możliwości studiowania właściwego tekstu w oryginale, trzeba zastąpić to niedociągnięcie przez studiowanie tekstu w różnych przekładach. Wtedy trzeba zaopatrzyć się w jak największą ilość sporządzonych przekładów

Pisma Świętego. Niech to będą czeskojęzyczne tłumaczenia lub przekłady sporządzone w innych językach, a przy pomocy porównań najważniejszych wyrazów starać się wpaść na to, co mógł oryginał znaczyć]. Do tego celu służy również egzegeza filologiczna, analiza literacka i retoryczna, historia form i redakcja tekstu oraz teologia biblijna – jednym słowem to, co nazywamy metodą historyczno-krytyczną.

Kluczowym problemem jest przede wszystkim zwrócenie uwagi na fakt, jak zostały potraktowane, a następnie przedstawione przedmiotowe **jednostki tłumaczeniowe** z zakresu interesującej nas awifauny w różnych przekładach biblijnych. Przekonamy się w dalszej części niniejszych rozważań, że niektóre przekłady w sposób widoczny pokazują, jak tłumacz – jako odbiorca tekstu wyjściowego – dokonuje dekonstrukcji struktury oryginału, ale z drugiej strony (por. Stebakow-Matelowska 2010: 175) tłumacz staje się nadawcą wtórnym rekonstruującym oryginał. W kręgu traduktologicznym istnieje powszechnie znane przekonanie, że tłumacz jest nie tylko pierwszym krytykiem tekstu, ale i jego wnikliwym interpretatorem. Przeprowadza on zarówno **krytykę wewnętrzną**, jak i **krytykę zewnętrzną tekstu**, w rezultacie czego otrzymujemy tekst rezultatywny (jako wynik przeprowadzonej krytyki tekstu), zwracając jednocześnie uwagę na najważniejsze warianty tekstu, jakie się w nim pojawiają. Przywołując ponownie myśl Güntera Stembergera, warto podkreślić, że *základem exegeze je studium textu, ale výklad má zřejmě také esoterický aspekt, neboť odkrývá věci, které jsou obyčejnému čtenáři („většině lidí“) neznámé* (por. Dohmen, Stemberger 2007: 90) – [tłum. pol. podstawą egzegezy jest studium tekstu, ale interpretacja czy objaśnienia mają także ezoteryczny aspekt, ponieważ odkrywają rzeczy, które są zwykłemu czytelnikowi („większości ludzi“) nieznane].

Pragniemy także podkreślić jeszcze jedną ważną kwestię językoznawczą, polegającą na tym, że **jakość myślenia** (zarówno autorów tekstów biblijnych, jak i ich tłumaczy oraz szerokiej rzeszy odbiorców) jest różnorodna. Możemy zauważyć, że przetłumaczone Słowo Boże w *Piśmie Świętym* niekiedy mówi o *ptactwie niebieskim*, a innym razem po prostu opisuje te stworzenia ogólnie – tylko jako *ptaki*. Natomiast

zastosowane nazwy w *Biblii* – o czym mogliśmy się przekonać zwłaszcza w pierwszym rozdziale – oddają wyraźnie różnicę pomiędzy tzw. ptakami kultycznie „czystymi” i „nieczystymi”. Jan Samuel Mařík (1994: 167) w swojej książce pt. *Pohledy do tajemství Bible* uważa, że „čistí ptáci” symbolizují myšlenky pravdy víry a duchovnosti vůbec. „Nečistí ptáci” naopak označují myšlení nízké, utilitaristické, jež člověka znečišťuje – [tłum. pol. ptactwo „czyste” symbolizuje myśli prawdy, wiary i ogólnie biorąc duchowość, natomiast ptactwo „nieczyste” oznacza myślenie niskie i utylitarystyczne, które człowieka zanieczyszcza].

Fauna Palestyny jest bardzo bogata i wielce zróżnicowana (por. Synowiec 2000: 53, Douglas 1996: 1157, Łach 1970: 187, Novotný 1992: 764). W Izraelu żyje na stałe duża ilość ptactwa dzięki różnorodnym walorom środowiska naturalnego: od subtropików aż po pustynię. Do stale osiadłych ptaków również trzeba doliczyć te, które dwa razy w roku przelatują po głównej drodze migracyjnej, prowadzącej z Afryki do Europy i Azji.

Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego (katolicki i eku-
meniczny na XXI wiek, red. nauk. Waldemar Chrostowski; 2000: 413) zaznacza, że nie wszystkie nazwy w wykazie Kpł 11 i Pwt 14 są możliwe do zidentyfikowania, ale podana liczba zwierząt może reprezentować pełnię natury. *Pismo Święte* wspomina o kilku gatunkach ptaków, zupełnie nam nieznanymi (Packer, Tenney, 2007: 182). Niektóre zamieszkiwały od wieków obszar Bliskiego Wschodu, inne – pozostałe części świata, lecz niektórzy przedstawiciele awifauny są określanymi w *Biblii* za pomocą mniej znanych nazw. Analizowane przekłady *Pisma Świętego* różnią się znacznie w kwestii identyfikacji zwierząt, zwłaszcza jeżeli chodzi o określenie niektórych gatunków fauny. Jak podaje czeskojęzyczny przewodnik po *Piśmie Świętym: Bible zmiňuje mnoho ptáků, které dnes neumíme jednoznačně určit*¹ (Průvodce Biblií 2009: 39) – [tłum.

¹ Ten czeskojęzyczny *Průvodce Biblií* 2009 [pol. Przewodnik po Biblii] dalej konstatuje, że spośród wymienianych ptaków biblijnych potrafimy konkretnie określić następujących reprezentantów awifauny: *orla, sępa, sowę, bociana, żurawia, jaskółkę, wróbla, przepiórkę, kuropatkę, wronę i krukę*, chociaż musimy w tym momencie przywołać jedno stwierdzenie [por. spostrzeżenia autora – w związku z dokładnie przeprowadzoną analizą leksykalną wszystkich przedstawicieli awifauny w *Biblii*], że na podstawie

pol. *Biblia* wymienia dużo ptaków, których współcześnie nie potrafimy dokładnie określić]. Inny czeskojęzyczny ilustrowany przewodnik po *Biblii* wyraża ten sam pogląd, nadmieniając, że *Bible se zmiňuje o mnoha družích ptáků, určit je však podle jejich hebrejského pojmenování je nadmíru složité* (Bowker 2005: 266–267) – [tłum. pol. *Biblia* wymienia dużo rodzajów // gatunków ptaków, jednak określenie ich według hebrajskiego nazewnictwa jest zbyt trudne i nader skomplikowane] i czyni tłumaczom problemy z właściwym ich odcodowaniem. Czeskojęzyczne wydanie *Nového biblického slovníka* wyjaśnia, że *správný překlad mnoha jmen z různých seznamů v Lv a Dt bude vždy obtížný. Terminologie není jednotná a některá řešení jsou zvláštní* (Douglas 1996: 1157) – [tłum. pol. właściwy przekład wielu nazw znajdujących się w katalogach *Księgi Kapłańskiej* (Kpł) i *Księgi Powtórzonego Prawa* (Pwt) będzie zawsze trudny. Terminologia nie jest ujednoczona, a niektóre rozwiązania są specyficzne]².

Także słowackojęzyczny komentarz podaje, że *identifikácia niektorých zvierat je neistá* (Ďurica 1998: 155) a *identifikácie niektorých druhov vtákov sú neisté* (Ďurica 1998: 235) – [pol. identyfikacja niektórych zwierząt jest niepewna, a zwłaszcza identyfikacje niektórych rodzajów ptaków są wątpliwe]. W jednym słowackim tłumaczeniu *Biblie* w przypisie odnotowałem notatkę mówiącą o tym, że *Treba sa priznať, že mnohé mená týchto vtákov dnes nevieme už presne stotožniť* (PSSZ 1955: 121–122) – [pol. Trzeba się przyznać do tego, że wiele nazw ptaków dzisiaj nie potrafimy dokładnie utożsamić].

Jak podkreśla również polski *Nowy komentarz biblijny Starego Testamentu*, „współczesne przekłady, podobnie zresztą jak starożytne, nie potrafią dokładnie oddać tych nazw, chociaż znajomość etymologii pozwala na przybliżoną klasyfikację” (Tronina 2006: 181). Nazwy

---

dogłębnie przeprowadzonych badań porównawczych, dotyczących czeskiej i polskiej przetłumaczonej terminologii biblijnej z zakresu ptactwa, istnieją oczywiście także takie tłumaczenia, które nie potwierdzają tej wyżej wymienionej tezy, dotyczącej łatwej identyfikacji – z punktu widzenia translacji – wyszczególnionych wyżej konkretnie przywoływanych gatunków ptaków.

² W dalszej części niniejszej analizy przekonamy się, że przetłumaczone czeskie i polskie nazwy (a także i opisy) nie zawsze odpowiadają współczesnej terminologii faunicznej.

zwierząt występujące w *Biblii* nie są jednoznaczne (por. Kobielus 2002: 15). Polskojęzyczny *Słownik symboliki biblijnej* wspomina również o tym wyżej wspomnianym zagadnieniu, podkreślając jednocześnie, że „oprócz zjawiska dublowania się nazw występuje też wiele nazw zwierząt, które trudno dokładnie zidentyfikować, zwłaszcza jeżeli chodzi o ptaki” (por. Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 1190). Podobnego zdania jest autor *Encyklopedii tradycji i legend żydowskich*, który pisze: „nie wszystkie gatunki ptaków, których nie wolno spożywać, udało się jednoznacznie zidentyfikować, w związku z czym w gminach żydowskich podaje się na stół tylko ptactwo jadalne w przeszłości” (Unterman 1994: 225). Nie zawsze i nie z całą pewnością można sobie poradzić z określeniem hebrajskich nazw ptaków zakazanych (por. De Vries 1999: 221). Jak podkreśla *Encyklopedia biblijna*, ich przynależność gatunkowa nie jest znana (Achtmeier 2004: 1098).

Już od czasów starożytnych dochodziło do wielu sprzecznych interpretacji, jakie przetłumaczone zwierzęta z języka hebrajskiego są „nieczyste”, a jakie są „czyste”. W wielu przypadkach nie wiemy dokładnie, o które zwierzęta faktycznie chodzi, ponieważ są one niemożliwe do zidentyfikowania (por. Osumi 2000: 413). Jak zauważają w swoim tekście autorzy *Międzynarodowego komentarza do Pisma Świętego (katolicki i ekumeniczny na XXI wiek)*, ich słowa mogłyby być podsumowaniem wyżej opisywanej problematyki, ponieważ traktują o tym, że w przybliżeniu tylko do około czterdziestu procent prób identyfikacji wzmiankowanych zwierząt można mieć zaufanie (Farmer red., Levoratti 2000: 375). Niektóre ptasie desygnaty³ – jak już wcześniej podkreśliliśmy – nawet doświadczonym tłumaczom sprawiają poważne trudności. W rzeczywistości nie można przetłumaczyć żadnego tekstu, w tym również poszczególnych wyrażeń, ze stuprocentową dokładnością na inny język (z języka wyjściowego do języka docelowego) – jak

---

³ Identyfikacja pewnych ptaków wymienionych na kartach *Biblii* stwarza duże trudności. Leksykografowie najczęściej kierują się zwykle znaczeniem rdzenia, od którego wywodzi się dana nazwa (z reguły opisowa), występującymi w tekście wzmiankami o zwyczajach i środowisku tego ptaka oraz obserwacjami gatunków spotykanych w krajach biblijnych. W wielu wypadkach uznaje się, że nazwa ma znamiona onomatopei, czyli odpowiada dźwiękom wydawanym przez określonego ptaka.

zaznacza Novotný (2004: 40) – co potwierdza się również w prezentowanych badaniach, zawężonych wokół leksyki awifauny. Dotyczy to także sytuacji, w których języki są typologicznie blisko spokrewnione (czeski i polski), nie wspominając już o tłumaczeniu bardziej odległych od siebie języków (czeski i hebrajski lub polski i hebrajski). Dlatego trzeba zgodzić się z twierdzeniem, że *Biblia* jest dziełem, którego tekst naprawdę jest wyjątkowo trudnym do tłumaczenia.

W celu przybliżenia występujących różnic w tłumaczeniach biblijnych, omówione zostaną kolejno (według chronologicznie uporządkowanej kolejności wersetów) te **ptaki nieczyste**⁴, których zgodnie z prawem kapłańskim nie wolno spożywać. W tym sporządzonym zestawieniu bazujemy oczywiście na języku hebrajskim i przekładach pośrednich (gr. *Septuagincie* [LXX] i łac. *Wulgacie* [Vul.]). Rozeznania te kończymy na „różnorodnej” ekwiwalencji czeskich i polskich ptasich odpowiedników leksykalnych. Opis ten pokazuje, w jaki sposób pojmowane jest ptactwo, wykorzystując w każdym przekładzie najczęściej inną lub podobną (rzadko identyczną) ptasią nomenklaturę ekwiwalencyjną. Mamy więc do czynienia z sytuacją, polegającą na tym, że nadal na kartach *Biblii* znajduje się określona ilość **przedstawicieli awifauny**, których przekład nie jest pewny, por. czes. *nelze vůbec s jistotou říci, jaký pták je míněn hebrejským výrazem* (za: Novotný 1992: 318) – [tłum. pol. nie można z pewnością stwierdzić, jaki ptak jest określany przez hebrajski wyraz], gdyż istnieją uzasadnione wątpliwości co do ich właściwej identyfikacji⁵ ze względu na znikomą ilość dostarczonych informacji,

⁴ Chcielibyśmy w tym miejscu podkreślić, na co zwracają uwagę także autorzy *Atlasu zwierząt biblijnych*, że „czystość” to pojęcie, które odgrywa ważną rolę w religiach starożytnych, gdyż jest stanem pozwalającym człowiekowi nawiązać kontakt z bóstwem, przy czym nie chodzi tu o czystość moralną, tylko kultyczną i rytualną. Świętość Boga domaga się, żeby człowiek był wolny od wszystkiego, co uchodzi za nieczyste albo czyni nieczystym (Szczepanowicz, Mrozek 2007: 9). Zdajemy sobie sprawę z tego, że *Stary Testament* przywiązuje dużą wagę do tego, jak zachowywać czystość kultyczną, zaznaczoną szczególnie w *Księdze Kapłańskiej* i *Księdze Powtórzonego Prawa* (por. Bič, Balabán (red.) Výklady I 1991, Tronina 2006).

⁵ Odnośnie do nurtującej nas problematyki polegającej na **właściwej identyfikacji nazw**, możemy przenieść się na grunt zupełnie innej dziedziny np. architektury, a konkretnie skoncentrować się np. na zdobieniach frontów praskich kamienic, w których jest również wyprofilowana badana kategoria pojęciowa ptactwa. Autorka książki pt. *Domovní*

jakie znajdują się zwłaszcza w tych dwóch opisywanych dziełach ptaków nieczystych (Kpł 11 i Pwt 14)⁶. Zdarzają się sytuacje, że wersje tekstów, zaliczanych do tzw. przekładów pośrednich (*Septuaginta* i *Wulgata*), dostarczają rozbieżnych lub sprzecznych świadectw, co sugeruje, że niezgodności w tej sprawie istniały już w starożytności (por. Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 843). Z drugiej strony trzeba podkreślić ważną kwestię, opierającą się na założeniach koncepcji translacyjnej Eugena Nidy, polegającej na tym, że każdy tekst przekładu (włącznie z biblijnym) – pojmowany jako tekst docelowy – powinien stanowić „możliwie najbliższy naturalny ekwiwalent” komunikatu źródłowego – czyli tekstu wyjściowego – przede wszystkim pod względem **znaczenia i stylu**. Dotyczy to nakierowania na język wyjściowy i docelowy oraz jego kulturę (por. tzw. „bieguny przekładu” Dybiec-Gajer 2013: 40), tj. zwłaszcza dwóch skrajnych typów tłumaczeń, czyli proces formalny i dynamiczny.

Czasami zdarzają się takie sytuacje, że kiedy mamy przed sobą gotowy przekład⁷ i zaczynamy go wnikliwie analizować, możemy się

---

znamení staré Prahy stwierdza: *protože máme dost příznaků, že stejnou domovní figuru jmenovali jedni sokolem, druzí jeřábem nebo supem a jiní prostě kamenným nebo černým – když náležitě zašel – ptákem* (Petráňová 2008: 80–81) – [tłum. pol. ze względu na to, że posiadamy wiele przesłanek (różnorodnych oznak i symptomów), możemy stwierdzić, że jedni tę samą figurę znajdującą się na fasadzie nazwali sokołem, drudzy jastrzębiem lub sępem, a jeszcze inni kamiennym lub czarnym ptakiem – gdyż został nadgryziony zębem czasu]. Przekonujemy się, że ten przedstawiciel awifauny, który zdobi w naszym przypadku praską kamienicę, jest różnie określany, co potwierdzają problemy nieujednocionej terminologii identyfikacyjnej. Obecnie figura tego opisywanego ptaka znajduje się w Muzeum stołecznego miasta Pragi.

⁶ Dla Izraelitów prezentowane wykazy przedstawiały pewien porządek natury. Cały rozdział 11 *Księgi Kapłańskiej* (Kpł 11,1–47) stanowi w *Torze* jeden z dwóch głównych zbiorów przepisów prawnych dotyczących pokarmów, a drugi znajduje się w *Księdze Powtórzonego Prawa* (Pwt 14,1–21).

⁷ Współczesna nauka traduktologiczna, koncentrująca się w naszym konkretnym przypadku przede wszystkim na tłumaczeniach tekstów biblijnych, wyróżnia trzy jej podstawowe **rodzaje**: **przekład liturgiczny**, **przekład studyjny** oraz **przekład misyjny** (por. Heller 2009: 266–267). Pierwszy rodzaj nawiązuje do starszych typów, np. do staroczeskich czy staropolskich tłumaczeń biblijnych. Drugi rodzaj tłumaczeń biblijnych w pewnej mierze spełnia żądania i określone wymogi, które zostały zaprezentowane w przekładach ekumenicznych i studyjnych wraz ze sporządzonymi komentarzami oraz szerokim aparatem odsyłaczy, recenzji, omówień i wykładów. Natomiast trzeci rodzaj tłumaczeń, czyli tzw. przekład misyjny, nie musi mieć bardzo bogatego i rozbudowanego słownika, ale ma w pierwszej kolejności mówić przede

przekonać, że niejednokrotnie mamy do czynienia z intuicyjną konceptualizacją tłumacza, czyli umiejętnością wyodrębnienia najważniejszych cech między **translandem** i **translatem**, tworząc dla nich płaszczyznę odniesienia, zwaną *tertium comparationis*. W związku z powyżej nadmienionym zagadnieniem, koncentrującym się na zastosowanej problematyce translacyjnej, możemy zauważyć, że omawiana ekwiwalencja to przede wszystkim proces **relacji**, a konkretnie wymienione lub wyszczególnione względnie wyeksponowane **ekwiwalenty** – to jej praktyczne **eksponenty**.

2. Hebrajskie nazwy ptaków i ich ekwiwalenty w czeskich i polskich przekładach katalogów Prawa Mojżeszowego

W tym podrozdziale opiszemy nazwy wszystkich ptaków nieczystych znajdujących się w dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego, tj. skoncentrujemy się przede wszystkim na wycinku *Księgi Kapłańskiej* (Kpł 11, 13–19 – patrz 2.1.) i *Księgi Powtórzonego Prawa* (Pwt 14,11–18 – patrz 2.2.). W analizie uwzględniamy przede wszystkim pierwotną leksykę hebrajską, posiłkując się greką (LXX) i łaciną (VLG), żeby móc w dalszej części zwrócić uwagę na przetłumaczone terminy czeskich i polskich nazw ptaków w tych przywoływanych katalogach. Przy każdym opisanym ptaku (por. 21 punktów) na końcu prezentujemy dodatkowo angielskojęzyczne i rosyjskojęzyczne odpowiedniki.

---

wszystkim językiem współczesnych czasów. Spowoduje to, że te osoby lub odbiorcy *Pisma Świętego*, którzy z chrześcijaństwem prawie się jeszcze nie spotkali lub mieli z nim tylko znikome względnie ograniczone kontakty, będą w stanie właśnie dobrze i poprawnie zrozumieć tekst dokonanego przekładu biblijnego w swoim języku ojczystym, którym się na co dzień posługują.

2.1. Katalog pierwszy

Lv 11,13

1. Pierwsza nazwa w omawianym „ptasim” katalogu Prawa Mojżeszowego dotyczy według pomocniczej numeracji Stronga [h-5404] wyrazu hebr. **נֶשֶׁר** *nešer*, aram. *nešar'*, ak. *našru*. Hebrajska nazwa przedstawionego ptaka oznacza etymologicznie tego, ‘który rozszarpuje mięso dziobem’ (za: Łach 1970: 185). Wyrażenie to tłumaczone jest w polskich przekładach biblijnych w sposób zdecydowanie zgodny i jednoznacznie konsekwentny, wyrażając go tylko przez jeden leksem *orzeł* (BBrz, BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNŚ). Z podobną sytuacją translacyjną – w większości analizowanych tłumaczeń – spotykamy się i w języku czeskim, gdzie obecny jest również *orzeł* – czes. *orel* (BK, ČEP, ČSP, B21, PNS, SNC, PKM, BČ), chociaż pojawiają się dwa wyjątki. Czeska edycja JB zamiast *orła* używa *sępa* czes. *sup*, a w staroczeskim wydaniu BO obserwujemy zmianę rodzaju gramatycznego, czyli zamiast *orła* (m.) pojawia się *orlica* (f.), czes. *orlice*. Ze względu na to, że Hebrajczycy nie zawsze rozróżniali gatunki podobne do siebie, to nieraz zdarzało się, że więcej gatunków określali oni jednym słowem, dlatego wyraz *nešer* może oznaczać zarówno „orła”, jak i „sępa” (por. Achtemeier 2004: 1388, Łach 1970: 185, Mickiewicz 2012: 249, Lemański 2009: 404, Novotný 1992: 555, Výklady III 1998: 201–202, Pípal 2006: 108). Podobnie sądzi również John Bowker, autor ilustrowanego przewodnika po *Biblii* ST i NT, widząc w tych ptakach drapieżników (Bowker 2005: 266), *Słownik wiedzy biblijnej* zaś podkreśla, że „niejeden rodzaj ptaków drapieżnych (np. orły i sępy) można podciągnąć pod hebrajską kategorię *nešer*” (Metzger, Coogan 2004: 828). Autorzy *Trudnych fragmentów Biblii* także uważają, że hebrajskie słowo tłumaczone w *Starym Testamencie* jako „orzeł” pojawia się w nim także od czasu do czasu w znaczeniu słowa ‘sęp’ (Kaiser, Davids, Bruce, Brauch 2011: 417). Podobnie sądzi autor *Podręcznego hebrajsko-polskiego*

słownika *Starego Testamentu*, który tłumaczy omawiany hebr. leksem נֶשֶׁר *nešer* jako *orzeł* lub *sęp* (por. Briks 2000: 237). Natomiast w części słownika aramejsko-polskiego ten sam wyraz tłumaczony jest tylko przez jeden wyraz jako *orzeł* (Briks 2000: 408). Analogicznie *Biblický slovník sedmi jazyků* hebr. wyraz נֶשֶׁר – *nešer* tłumaczy jednym wyrazem czes. *orel*, pol. *orzeł* (Heller 2000: 136–137). Rzeczownik *nešer* – jak zaznacza Lemański (2009: 404), zwykle tłumaczony jest jako *orzeł*. Jednak w niektórych kontekstach opisuje się go jako padlinożercę (Hi 39,27–30) lub wskazuje na łysinę na jego głowie (Mi 1,16), co sugeruje, że chodzi raczej o *sępa*. W starożytności nazwą *aquila* były określane wszystkie spokrewnione z orłem gatunki, włącznie z sępem (Forstner 1990: 240). *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu* przywołuje zarówno *orla* i *orlicę* oraz *sępa* tj. *Aquila heliaca* i *Gyps fulvus* (Pípal 2006: 108). W Palestynie zaobserwowano cztery gatunki orłów, por. czes.: *orel zlatý*, *orel skvrnitý*, *orel skalní* a *orel královský* (BS 1956: 554) – [pol. orzeł złoty, orzeł plamisty, orzeł skalny i orzeł królewski]. Orzeł zaliczany był do ptaków świętych w różnych państwach, np. w Asyrii, Babilonii, Persji, Egipcie, Grecji i w Skandynawii oraz między Germanami (por. Výklady I 1991: 359), a także wśród Celtów (por. Botheroyd S., Botheroyd P.F., 2006: 324), którzy wierzyli, że *orzeł* jest jednym z najstarszych zwierząt i jest symbolem długowieczności, dlatego niektórzy bohaterowie sag wcielali się w orły (Fintan, Taliesin). U Rzymian i Persów wizerunki orłów znajdowały się na chorągwiach i sztandarach. W *Starym Testamencie* opisywany ptak pokazany został jako obraz ‘odnawiającej się siły’ (por. Ps 103,5 i Iz 40,31) oraz został on – umownie nazwany – ‘królem ptactwa powietrznego’; zaprezentowany jako symbol ‘prędkości’ i ‘szybkości’ (Pwt 28,49; Hi 9,26; Ha 1,8; Jr 4,13), ‘bystrości’ (2 Sm 1,23) i ‘wielkości’ (Ez 17,3 i 17,7), ale i opatrności Bożej pojmowanej w nadzwyczajnej opiece orla w stosunku do swoich młodych, profilując zwłaszcza jego opiekuńcze skrzydła (Wj 19,4 i Pwt 32,11–12). Orzeł jest

także symbolem ‘bezlitosnego zachowania wojsk dokonujących inwazji’ (Jr 49,22) oraz symbolem ‘potężnej siły’ (Ap 8,13; 12,14) i znaku ‘nadchodzącego sądu’ (Oz 8,1). W angielskojęzycznych przekładach biblijnych opisywany ptak przedstawiany jest najczęściej jako: *the eagle*, a w rosyjskojęzycznych przekładach jako *орёл*.

2. Drugi ptak, znajdujący się w katalogu nieczystych istot powietrznych, któremu została przyporządkowana numeracja Stronga [h-6538], to hebr. פֶּרֶס *peres* ‘lamać kości’ (Douglas 1996: 1163) – [pol. łamacz kości], ang. ‘break [bones]’ (Milgrom 1991: 662), czyli ptak, który znany jest ze zwyczaju, że z wysokości zrzuca swoją zdobycz, żeby się rozbiła o skałę lub o inne twarde podłoże, w konsekwencji czego upolowana ofiara połamie sobie kości, a ów wymieniony „okrutny” ptak będzie mógł spokojnie i bez większych problemów wyjść z nich szpik kostny. Wyraz hebrajski *peres* wskazuje na upodobanie tego drapieżnika, a mianowicie ‘miażdżyć // kruszyć kości swoim ofiarom’ (por. Novotný 1992: 506). To hebrajskie wyrażenie zostało przetłumaczone w przekładach pośrednich w sposób jednakowy: LXX – γρύψ, Vul. – *gryps* jako ‘rodzaj drapieżnego ptaka’ (por. Kwilecka 1972: 76), czes. ‘nějaký ptačí dravec’ (Novotný 1992: 506) – [pol. jakiś ptasi drapieżnik]. Przekłady te dotyczą legendarnego i mitologicznego zwierzęcia, które zostało hybrydalnie skrzyżowane z dwóch genetycznie odległych gatunków zwierzęcych (szerzej Abramowska 2010: 65–71, Kwilecka 2003, Kobielus 2002, Antonín 2003: 237–252, Hadravová 2008: 361–362). Dzięki greckim i łacińskim przekładom to **transkrybowane** nazewnictwo przedostało się do najstarszych polskich przekładów, por. *gryf* (BG, BJW). *Gryf* w *Biblii Hebrajskiej* ‘to jakiś gatunek sępa’ (por. Styś 1935: 117, 1956: 120 i 1962: 195). Inni badacze natomiast uważali, że hebr. *peres* ‘to specjalny gatunek sępa’ (por. Zorell 1962: 668) lub ‘rodzaj sępa’ niemający nic wspólnego z baśniowymi stworami (Forstner 1990: 343), a jeszcze inni sądzą, że ‘to jastrząb’ (por. BBrz 1563, Gesenius 1921, Koch 1989: 99–123).

Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu tłumaczy ten hebr. wyraz *peres* jako ‘gatunek sępa lub orła’ (Briks 2000: 289). Josef Zubatý uważa, że *peres* *podle etymologie také znamená nějakého dravce* (Zubatý 1929) – [pol. wyrażenie *peres* z punktu widzenia etymologicznego oznacza jakiegoś drapieżnika]. Zdarzają się także sytuacje, że niektórzy tłumacze biblijni zrozumieli to hebr. słowo jako oznaczenie ptaka, który „targa // szarpie swoją ofiarę”, co nie musi koniecznie oznaczać, że łamie kości. We współczesnych polskich tłumaczeniach zdarzają się jednak takie przykłady, które profilują jeszcze inne gatunki ptaków, por. **jednoczłonowe nazewnictwo** [*kondor* (NBG, BP); *rybołów* (PNŚ)] lub **sprecyzowane dwuczłonowe nazewnictwo** z określonym „podgatunkiem” [*sęp czarny* (BT, BWP); *sęp górski* (BW)]. Osobiście uważamy, że wymieniony reprezentant awifauny *kondor* tutaj nie pasuje, przede wszystkim ze względu na uwarunkowania geograficzne i realia kulturowe⁸, gdyż nazwa ta zarezerwowana jest wyłącznie dla ptaków południowoamerykańskich, które zamieszkują góry Andy, począwszy od Wenezueli, a kończąc na Przylądku Horn (z tego można wywnioskować, że ptaka *kondora* z Palestyną prawdopodobnie nic nie powinno łączyć).

Staroczeskie przekłady biblijne mają zamiast *gryfa* rodzime nazewnictwo w postaci leksemu *noh* (BK i BO) w znaczeniu ‘pazur’ dla oznaczenia drapieżnego ptaka. Identycznego leksemu też stosuje *Bible česká* (BČ). Tego określenia użył również staroczeski encyklopedysta Pavel Židek, znany jako Paulus de Praga (*Liber viginti arcium* – czes. *Knih dvacatera umění* – patrz hasło nr 17). *Je to velký dravý pták, nejspíše podobný supu nebo orlu; označuje ptáka nadpřirozených rozměrů nebo různé druhy ptáků exotických* – [pol. jest to wielki ptak drapieżny, najpraw-

⁸ Odnosnie do uwarunkowań kulturowych trzeba nadmienić, że analizowany *kondor* jest ptakiem narodowym czterech Południowoamerykańskich państw: *Kolumbii*, *Ekwadoru*, *Boliwii* i *Chile*, które wybrały tego ptaka jako symbol ‘niezawisłości ducha’, wyzwalając się spod panowania korony hiszpańskiej. *Kondor* znajduje się jednocześnie w ich godłach państwowych.

dopodobniej podobny do sępa lub orła oraz utożsamiany jest z ptakiem nadnaturalnych rozmiarów lub kojarzony jest z różnymi ptakami egzotycznymi]. W pozostałych czeskich tłumaczeniach biblijnych (ČEP, B21, JB, PKM) występuje *orlosup* [pol. orłosep] jako hybrydalne połączenie dwóch ptaków: „orła” i „sępa” – na co bezpośrednio sama nazwa wskazuje, tj. na zrost leksykalny, w którym wyrazami motywującymi są dwa wyprofilowane zwierzęce leksemy (por. zastosowane tłumaczenia ČEP, B21, JB i PKM). Następnie, jeszcze w czeskich tłumaczeniach biblijnych, pojawia się inny przedstawiciel awifauny – *sup* [dosł. sęp], por. (ČSP, SNC), a także dwuimienne nazewnictwo gatunku biologicznego w formie: *orlovec říční* (PNS) jako [pol. rybołów] – (łac. *Pandion haliaetus*). Wyrażenie hebr. *peres* może również wskazywać na dwa ptaki: albo na *orła* lub na *sępa brodatego* będących podstawą formacji *orłosep brodaty*, czes. *orlosup bradatý* (*Gypaetus barbatus*), (por. Packer, Tenney 2007: 184, Zubatý 1929, Novotný 1992: 506). Jan Hejčl v *Bibli české v překlade sice podržel noha, ale k Lev. 11,13 přidává poznámku „noh je tu supovitý orel mořský”* (*Gypaetus barbatus*) – (por. BČ 1917: 298 – <http://librinostri.catholica.cz/download/Hejcl1-3-OCR.pdf>) – [pol. Jan Hejčl w przekładzie *Biblii Czeskiej* utrzymał jednak staroczeskie wyrażenie *noh* [pol. gryf], ale przy przedmiotowym wersecie Kpł 11,13 sporządził uwagę, że jest to ‘sępowaty orzeł morski’]. Opisywany ptak w języku angielskim przedstawiany jest najczęściej w postaci leksykalnej: *the [black] vulture*, w starszych tłumaczeniach jako *ossifrage*⁹ (KJV, YLT, DBY, WEB), natomiast rosyjskojęzyczne przekłady używają prze-

⁹ Łacińskim wyrażeniem *ossifragus* – jak uważa Ojciec i Doktor Kościoła Izydor – w terminologii ludowej jest nazywany właśnie taki ptak, który z wysokości rzuca kości i łamie je (por. *Etymologiae* XII, rozdz. 7 punkt 59). Biskup Izydor z Sewilli podaje, że jest to naprawdę złożenie dwóch istniejących terminów: rzeczownika *ossis* ‘kość’ i czasownika *frangere* ‘łamać’. Podobnie sądził Pliniusz Starszy (*Historiae naturalis libri* X, 11, 13, 20; XXX, 60). Inne źródła podają (por. Fuksová 2004: 209), że może chodzić o czes. *orlosupa bradatého* (*Gypaetus barbatus*) – [pol. orłosepa brodatego], który rozbija lub roztlukuje o kamienie wielkie i mocne kości, których nie może w całości połknąć.

starzałego wyrażenia *zpuḫ* lub współcześnie stosowanego leksemu *ḥopodaḥ*.

3. Kolejna, trzecia ptasia nazwa, znajdująca się w wykazie ptaków nieczystych, posiada numerację Stronga [h-5822] i dotyczy hebr. leksemu *חֲזַיִת* ‘*oznijāh*. Ta przedstawiona hebrajska nazwa nie jest jednak interpretowana jednoznacznie przez egzegetów biblijnych i badaczy *Pisma Świętego*. Jedni w tym ptaku upatrują *sępa* (Łach 1970: 186 i Sidon 2012: 22), inni czes. *orlovce* [pol. rybołowa] – (Douglas 1996: 1162 i Kuśmirek 2003: 422), a jeszcze inni upatrują dwie możliwości, tłumacząc ten hebr. wyraz jako ‘gatunek sępa lub orła’ (Briks 2000: 257). Natomiast Marchesinus podaje aż cztery możliwości: *falco*, *nisus*, *accipiter*, *smerlingus*. Inni zaś traktują go jako *aquila marina* (Biblia Stefanusa 1557 – za: Kwilecka 2003: 114). Ten hebr. leksem może oznaczać również *orła krótkopalczastego* (Packer, Tenney 2007: 183–184), najliczniej występującej na terenie Palestyny odmiany z rodziny orłów. Polskojęzyczne przekłady biblijne używają najczęściej wyrażenia rzeczownikowo-przymiotnikowego *orzeł morski* (BG, BJW, BT, BWP), ale zdarzają się tłumaczenia z innym wyeksponowanym gatunkiem ptaków, por.: **jednoczłonowe nazewnictwo: sęp** (NBG, BP); *orlik* (BW) oraz **dwuczłonowe nazewnictwo: sęp kasztanowaty** (PNŚ). W języku czeskim można spotkać najczęściej konstrukcję przymiotnikowo-rzeczownikową, zarówno w formie żeńskiej *mořská orlice* (BK), jak i w formie męskiej *mořský orel* (ČEP, B21, JB). Zdarzają się również tłumaczenia, w których dochodzi do zmiany ekwiwalencji omawianego ptaka: *sup hnědý* (PNS), a w niektórych przekładach biblijnych mamy do czynienia zarówno z wyrazem jednoczłonowym: *sup* (BČ), *orlovec* (ČEP), jak i z przestarzałą staroczeską nazwą *sahan* (BO, BKladr., oraz *Cardiv Starý zákon* należący do 1. staroczeskiej redakcji przekładu). W większości przekładach angielskich tekstów biblijnych najczęściej stosowane jest wyrażenie: *the buzzard*, a w rosyjskojęzycznych przekładach pojawiają się leksemy konstrukcji przymiotnikowo-rzeczownikowej *морской орёл*.

Ponieważ pierwszy analizowany werset (Kpł 11,13) Prawa Mojżeszowego zawiera trzy konkretne gatunki ptaków – zaliczanych do drapieżników – zgodnie z zapowiedzią ze wstępu, po każdym poszczególnie omówionym wersecie, w którym znajdują się przedstawiciele różnie przetłumaczonych reprezentantów kategorii pojęciowej ptactwa, przedstawiamy również najważniejsze przekłady pośrednie, czyli gr. *Septuagintę* (LXX) i łac. *Wulgatę* (Vul.), gdzie wytłuszczenia oznaczają analizowaną awifaunistyczną terminologię:

VUL: *haec sunt quae de avibus comedere non debetis et vitanda sunt vobis **aquilam et grypem et alietum**;*

LXX: *καὶ ταῦτα βδελύξεσθε ἀπὸ τῶν πετεινῶν καὶ οὐ βρωθήσεται βδέλυγμά ἐστὶν τὸν **ἀετὸν** καὶ τὸν **γρῦπα** καὶ τὸν **άλιαίετον**.*

Natomiast wszystkie czeskojęzyczne i polskojęzyczne przekłady biblijne, które były uwzględniane w niniejszej analizie, można prześledzić w sporządzonym wykazie nazw ptaków (patrz rozdz. I punkty 2.3.1. i 2.3.2. – str. 68–76).

Lv 11,14

4. W następnym przywoływanym wersecie *Biblia* wymienia dalsze rodzaje ptaków, należące do drapieżników. Jest to hebr. wyraz $\text{דָּאָא} \text{dā'ā}^{(h)}$, który posiada numerację Stronga [h-1676]. Nazwa ta w analizowanych tu czeskich i polskich przekładach biblijnych jest różnie tłumaczona, por.: *luňák* (BO, ČEP, B21, PKM, BČ); *luňák červený* (ČSP, PNS); *luňák černý* (JB); *šep* (BG, BBrz); *kania* (BJW, BT, BWP, BW); *sokól* (NBG, BP); *kania ruda* (PNŚ). *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* podaje, że hebr. leksem דָּאָא oznacza ‘gatunek ptaka drapieżnego’ i przywołuje jej reprezentanta *kanię* (Briks 2000: 82). HPST również podaje, że chodzi o *kanię* (Kuśmirek 2003: 422) jako **nadrzędne wyrażenie**, ale może to także dotyczyć bardziej sprecyzowanego, **hiponimicznego wyrażenia**, mając na myśli prawdopodobnie *kanię królewską* lub *kanię czerwoną*, bardzo

pospolitą w Palestynie (Łach 1970: 186). Czeski biblista Hejčl (1917: 298) przypuszczał, że może chodzić o ptaka *Milvus regalis* (czes. *luňák královský*) często pojawiającego się w Palestynie. Nazwa ta jednoznacznie wskazuje na drapieżnika i dlatego Ludwig Koehler i Walter Baumgartner (1958: 198) proponują tego ptaka tłumaczyć jako *luňák červený* (*Milvus milvus*), pol. *kania ruda*. Pierwotne znaczenie hebr. nazwy *dā'ā^(h)* jest niepewne, ale przeważa pogląd, że może sugerować „*let střemhlav*” lub „*prudký let*” [pol. pikowanie // lot nurkowy głową w dół lub lot gwałtowny]. Drapieżnik nazywany po hebr. *dā'ā^(h)* oznaczał ‘latać’, czyli przedstawiał ‘odważny i gwałtowny lot, przez który ten wymieniony drapieżnik wyróżniał się’ (Novotný 1992: 938). Angielskie przekłady biblijne najczęściej stosują wyrażenie: *the kite*, a tłumaczenia ros. *коршун*.

5. Dalszy omawiany wyraz w pomocniczej numeracji Stronga [h-344] odpowiada hebr. leksemowi אֲיָאָה *'ajjā^h*. Jest to nazwa ogólna, która obejmuje w Palestynie szereg innych gatunków. Komentarz angielskojęzyczny uważa, że hebr. nazwa tego ptaka może być onomatopeiczna (por. Milgrom 1991: 663). Podobnie sądzi PSHPST, który przedstawia pogląd, że jest to wyraz ‘naśladowący głos ptaka’ (Briks 2000: 30) i może chodzić zarówno o *ptaka drapieżnego*, jak i o *jastrzębia*, *sokoła* czy *sępa*. Polskojęzyczny HPST podaje, że chodzi o reprezentanta awifauny – *sokoła* (Kuśmirek 2003: 422), natomiast czeski przekład dokonany przez rabina Efraima Sidona wskazuje na fakt, że chodzi o *poštołku* [dosł. pustułek¹⁰, łac. *Falco tinnunculus*] – (por. *Pět*

¹⁰ Ze względu na fakt, że *pustułka* jako reprezentant świata awifauny bardzo rzadko pojawia się w przekładach biblijnych (można powiedzieć, że występuje wyłącznie marginalnie, znajdując się na peryferii występowania), dlatego przytaczamy definicje z najpopularniejszych czeskich i polskich słowników monolingwistycznych. **POŠTOLKA** (*Falco tinnunculus*) **PUSTUŁKA**, czes. ‘*menší užitečný dravý pták příbuzný sokolu*’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 297) *lovící drobné hlodavce* (SSČSČ 2011: 592) – [pol. mniejszy użyteczny ptak drapieżny spokrewniony z sokołem, łowiący drobne gryzonie]; pol. (brak opisu w Dunaju 2001); *pustułka* ‘ptak przelotny z rodziny sokołów właściwych, odznaczający się długim ogonem i barwnym upierzeniem’ (MSJP 1968: 680);

Knih Mojžišových PKM 2012: 22). Jeszcze inni badacze uważają, że jest to odmiana *sępa* (Łach 1970: 186), ponieważ wyrażenie to może mieć znaczenie ogólne, obejmujące wszelkie odmiany sępów. Nie ulega wątpliwości, że analizowane ptasie nazewnictwo skupia się wokół leksyki drapieżników, które zostało przetłumaczone, uwzględniając drugie miejsce spośród ptaków, znajdujących się w badanym wersecie, jako: *sęp* (BO, BJW); *jastrząb* (ČEP, B21, SNC); *kania* (BG, BBrz); *krogulec* (NBG, BP); *sokół* (BČ, BT, BWP, BW) oraz została uwzględniona w niektórych przekładach biblijnych – zwłaszcza współczesnych – leksyka bardziej sprecyzowana, wykorzystująca dwuimienne nazewnictwo: *luňák hnědý* (PNS); *červený luňák* (JB); *kania czarna* (PNŚ). Zwolennikiem takiego poglądu był Hagen (1914: 395), który uważał, że oba terminy hebr. *dā'ā^(h)* i *'ajjā^h* oznaczają dwa gatunki *kani*, por. *milvus migrans* i *milvus ragalis*. Angielskojęzyczne tłumaczenia biblijne w większości przypadków najczęściej przywołują leksem *the falcon*, rosyjskie stosują *сокол*, natomiast przekłady pośrednie używają następujących przedstawicieli awifauny (patrz wyrazy pogrubione):

VUL: *milvum ac vulturem iuxta genus suum*;

LXX: καὶ τὸν **γύπα** καὶ **ικτίνα** καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ.

Lv 11,15

6. W kolejnym wersecie biblijnym spotykamy się tylko z jednym wyekscerpowanym ptakiem, który ma znaczenie ogólne¹¹. Dotyczy

---

‘żelazistego i lisowatego pióra’ (Karłowicz, Kryński, Niedźwiecki 1912/1952: 440); ‘gnieździ się na drzewach i w ruinach, poluje na drobne gryzonie (głównie myszy) i owady, zamieszkuje Eurazję i Afrykę, w Polsce jest chroniony’ (Szymczak 1979: 1082).

¹¹ Wyraz ten reprezentuje również nazwę własną (imię) *Oreba*, który dotyczy synonimicznego nazewnictwa, a w ramach zastosowanych bliskoznacznych ekwiwalentów translacyjnych, jakie występują w czeskich i polskich przekładach biblijnych, powiązany jest z pojęciami: *kníže* // *muž* // *velmož* // *velitel* // *náčelník* // *vůdce* // *přední muž* // *vévoda* – pol. *książe* // *mąż* // *dowódca* // *przywódca* // *wódz* // *hetman* // *dostojnik* (por. Sdz 7,25; Sdz 8,23; Ps 83,12). Chodzi naturalnie o przywódcę Midianitów pokonanego przez Gedeona.

to przedstawiciela awifauny **kruka**, który według numeracji Stronga [h-6158] przyporządkowany jest hebr. wyrazowi עֵרֵב **‘ôrēḇ**, asyr. *âribu* // *êribu*; arab. *quarab* – *harab* – ‘pewien gatunek ptaków’ (por. Zorell s. 266, Potocki 1968: 182). Leksem ten w przekładach pośrednich tłumaczony był jako: LXX κόραξ; Vlg. *corvus*. W języku czeskim – w dwóch spisach ptaków nieczystych (por. Kpł 11,15 i Pwt 14,14) – przedmiotowy *kruk* tłumaczony jest jednak przez **dwa leksemy**: *havran* [dosł. pol. gawron] – (por. BO, ČEP, ČSP, B21, JB, SNC) i *krkavec* [dosł. pol. kruk] – (por. BK, PNS, PKM, BČ). *Biblický slovník sedmi jazyků* przedmiotowy hebr. wyraz עֵרֵב tłumaczy przez leksem czes. *havran*, [pol. gawron] – (por. Heller 2000: 156–157). Jak podkreśla tłumaczka Jana Fuksová (2004: 197), *havran bývá často zaměňován s krkavcem, a naopak* [pol. gawron bywa często zamieniany z krukem i odwrotnie]. Natomiast w języku polskim ten pierwotnie używany hebr. wyraz **‘ôrēḇ** tłumaczony jest tylko i wyłącznie przez jeden, pojawiający się w stałej postaci, leksemem *kruk*. Analizowany *kruk* uchodzi za zwierzę nieczyste, ponieważ żywi się padliną (por. Lurker 1989: 100, 1999: 117). Jak podkreśla czeski komentarz biblijny *krkavec spolu s výrem a sovami je pták pustých míst* (Výklady 1991: 360) – [pol. kruk wraz z puchaczem i sowami jest uważany za ptaka opuszczonych miejsc] – por. prorocтва Izajasza (Iz 34,11) i Sofoniasza (So 2,14). W tłumaczeniach ang. odnajdujemy wyraz *raven*, w ros. leksem *ворон*, natomiast przekłady pośrednie używają w Kpł 11,15 następującej awifaunistycznej leksyki (patrz wyrazy pogrubione):

VUL: *et omne corvini generis in similitudinem suam;*

LXX: *καὶ κόρακα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ.*

Lev 11,16

7. Dwa hebr. wyrazy תַּבַּת **bat** [h-1323] i יַעֲנָה **ja‘ānâ(h)** [h-3284] dosłownie oznaczają ang. „*daughter of the desert*” (Milgrom 1991: 663), czyli ‘córkę pustyni // pustkowie’ (*filia deserti*) lub ‘miesz-

kającą na pustyni // pustkowiu’, ale już starożytni tłumacze uznali, że te dwa terminy mogą oznaczać po prostu ‘strusia’ (Ryken, Wilhoit, Longman 2003: 846) względnie ‘ptaka zamieszkującego pustkowie’ lub ‘młodego strusia’ (Novotný 1992: 947), por. również przekłady pośrednie: LXX *στρουθὸν* i Vlg. *strutio* // *struthio*. Jeszcze inni tłumacze biblijni (por. np. przekład *Biblii Szymona Budnego* w sposób wyraźny pokazuje, że autor ten tłumaczy te wyrazy – na marginesie z charakterystyczną dokładnością dla tego przekładu – jako *córka strusia*), świadczy to o tym, że korzystano bezpośrednio z wersji hebrajskiej (BB). *Biblický slovník sedmi jazyků* tylko jeden hebr. wyraz *הַצִּי* tłumaczy przez leksem czes. *pštros*, [dosł. pol. struś] – (por. Heller 2000: 76–77). Niektórzy badacze (por. Achtemeier 2004: 1146) natomiast uważają, że *bat ja‘ānâ(h)* lepiej tłumaczyć jako *sowę*, chociaż termin *jaana* bywa tłumaczony również jako *puchacz* // *struś* (por. Achtemeier 2004: 1388 i 1129). Arabowie od najdawniejszych czasów spożywali mięso strusi. Oni nazywali strusia ‘ojcem pustyni’, czes. ‘*otcem poušťě*’ (Bič 1991: 360), ponieważ wszystko, co należy do pustyni, traktowane było jako skupisko demonów i uważano, że jest naznaczone nieczystością. Słowniki biblijne i różnorodne komentarze *Pisma Świętego* poświęcają wiele miejsca opisowi tego egzotycznego, a zarazem największego reprezentanta ze wszystkich ptaków. Nie wiadomo, dlaczego prawodawca zakazał Izraelitom spożywania mięsa strusi. One przecież należą do roślinożerców, a nie do mięsożernych drapieżników, z którymi mieliśmy do czynienia w powyższych przykładach. Przyczynę możemy upatrywać w tym, że prawodawca chciał odzwyczaić Izraelitów od życia koczowniczego, a zarazem i od wszelkiego okrucieństwa, gdyż właśnie *struś* jest tak postrzegany również w innych wersjach biblijnych (por. Hi 30,29 i 39,14–19). Dosłowne znaczenie hebrajskiej nazwy „struś” to ‘gwałtownik’ (za: Ryken, Wilhoit, Longman 1998: 844), co odzwierciedla negatywną opinię o tym ptaku. Hebr. wyraz może także oznaczać ‘żarłoczność’, czes. *žravost* (Novotný 1992: 947).

Inne źródła podają czes. *‘dcera chamtivce’* [dosł. jako ‘córka chciwca’ // ‘łakomczucha’ // ‘chytrusa’] lub *‘dcera neúrodné půdy’* – [dosł. ‘córka nieurodzajnej gleby’ // ‘jałowego gruntu’] – (za: <http://wol.jw.org/cs/wol/> – dostęp 22.06.2013), które są określeniami pasującymi do strusia. Istnieje również nazwa, która prawdopodobnie oznacza ‘przenikliwie krzyczącego ptaka’, który ma ‘ochryply, rozzierający głos przypominający porykiwanie lwa’ (*The Smithsonian Series*, 1944, t. 9, s. 105). Potwierdzeniem tej tezy są również słowa Jiřího Bauma, *ktelý o hlasu pštrosa říká, že je daleko slyšitelný a připománá trochu řvaní lva* (Hanzák, Hudec 1974: 59) – [pol. głos strusia jest daleko słyszalny i przypomina trochę ryk lwa]. Trudno sobie wyobrazić lament strusia, dlatego w BK wykorzystano leksyki (zachowując ptasie nazewnictwo), używając *sowy*, które zamieszkują ruiny i pustkowia (por. Mi 1,8), gdzie właśnie został w tym wyszczególnionym wersecie wymieniony zarówno *struś* (BO, ČEP, ČSP, B21, BJW, BT, BWP, BW i BP), jak i *strusica* (PNS, JB, PNŠ) oraz *młode strusięta* (BG, NBG), a także wspomniane czes. *mladé sovy* [*młode sovy*] (BK). Natomiast w czeskim współczesnym przekładzie (SNC) odnotowano opuszczenia ptasiej ekwiwalencji. *Struś* posiada dwie cechy (por. Forstner 1990, Kobielus 2002): „brak instynktu macierzyńskiego”, który jest traktowany jako pozorna obojętność wobec potomstwa, gdyż nie wysiada jaj, co jest traktowane jako ‘głupota’, oraz „zdolność bardzo szybkiego poruszania się”, co mu rekompensuje niemożność latania, chociaż oczywiście potrafi poruszać skrzydłami. Czeski komentarz biblijny podaje, że *je to zvláštní představitel ptačího plemene* (Výklady III 1998: 201) – [tłum. pol. jest to specyficzny przedstawiciel gatunku rodzajowego ptactwa] oraz *představitel světa nečistých mocností obývajících pustá místa* (Výklady III 1998: 174) – [tłum. pol. przedstawiciel świata istot nieczystych, zamieszkujących puste miejsca]. W biblijnych przekładach angielskojęzycznych spotykamy się przeważnie z wykorzystanym w tym języku określeniem:

the ostrich, a rosyjskojęzyczne przekłady biblijne przywołują wyraz *empayc*.

8. Przytaczając kolejne wyrażenie, czyli drugiego ptasiego reprezentanta, wymienionego w wersecie (Kpł 11,16), pod numerem Stronga [h-8464] i dotyczącym hebr. słowa **תַּחְמָס** *tahmās*, trzeba wyraźnie zaznaczyć, że znaczenie tego wyrazu jest niepewne i różnie interpretowane (por. Łach 1970: 186, Kwilecka 2003: 116, Briks 2000: 378, Hejčl 1917, Hagen 1914, Gesenius 1921, Zorell 1962, Packer, Tenney 2007, Novotný 1992, Bič 1991). NBS uważa, że może chodzić nawet i o *lelka* (Douglas 1996: 1162), wyrażanego również jako *kozodój* (Achtebauer 2004: 2021). Przekłady czeskie, takie jak BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, PKM, używają najczęściej ogólnej nazwy *sowa*, inne tłumaczenia wymieniają również jeden z gatunków sów, a konkretnie *puštika* (JB) – [pol. puszczyka]. Jedno czeskie tłumaczenie, a konkretnie przekład Hejčla (zob. Lv 11,16 – II miejsce oraz Dt 14,15 – II miejsce), w tekście pozostawia pierwotny wyraz *tachmās*, co świadczy o ewidentnej egzotyzacji. Autor ten podaje w przypisie wyjaśnienie, że hebr. *tachmās je dravec nám bliže naznámý* – [pol. tachmas jest drapieżnikiem bliżej nam nieznanym]. Hebr. wyraz *tahmās* (patrz Kpł 11,16 i Pwt 14,15) może pochodzić od *chamas* ‘być okrutny’ (za: Novotný 1992: 946) lub *hāmās* ang. ‘violence’ – ‘gwałt’; ‘gwałtowność’; ‘przemoc’; ‘rozlew krwi’ (por. Milgrom 1991: 663). Wyraz ten pochodzi od czasownika oznaczającego ‘zadawać gwałt’, pasuje więc do przedstawianej *sowy*, która z upodobaniem poluje na małe gryzonie i ptaki. *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* omawia go jako ‘ptak nieczysty’ (Briks 2000: 378) i tłumaczy dwojako, używając wyrazów: *sowa* lub *puchacz*, stawiając przy tych konkretnie wymienionych przedstawicielach awifauny znak zapytania. Polskojęzyczne tłumaczenia biblijne (BG, BJW, BBrz, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ) używają w przekładach leksemu *sowy*, który zarówno w pierwszym (Kpł 11,16), jak i w drugim (Pwt 14,15) katalogu ptaków nieczystych, w każdym wyszcze-

gólnionym wersecie zawsze znajduje się na drugim miejscu. Przekłady biblijne sporządzone w języku ang. używają najczęściej leksyki: *the owl*, tłumaczenia ros. stosują *совы*.

9. Jako trzeci w kolejności ptak kultycznie nieczysty, znajdujący się w tym zaprezentowanym wersecie biblijnym (Kpł 11,16) jest wymieniane hebr. wyrażenie z rdzeniem *šhp* שִׁחַף *šāḥaḥ*, posiadające numerację Stronga [h-7828]. Współczesne przekłady biblijne (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, PKM, BČ, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŠ) wyraz ten tłumaczą jako *mewę* (czes. *racek*) lub *mewę morską* (Gesenius 1921). Natomiast w średniowiecznych przekładach możemy zaobserwować duże rozbieżności ptasiej terminologii. Tłumaczyły one tego ptaka jako *wodną kanię* (BK, BG, BL *Biblia Leopoldy*) lub *łyskę* (BJW), *ożarki* (BB, BBrz) względnie *chřiستهle* (BO). Współczesny przekład biblijny (NBG) w paralelnym wykazie (Pwt 14,15) używa wyrazu *czajka*. Niektórzy badacze biblijni uważają, że omawiany wyraz hebr. *šāḥaḥ* mógł oznaczać *rybitwę* lub *rybołówkę zwyczajną* (por. Packer, Tenney 2007: 182), a jeszcze inni (por. np. *Biblia Lutra* czy *Biblia antwerpska* lub angielska wersja *Biblii króla Jakuba*) tę hebrajską nazwę opisywanego ptaka przetłumaczyli jako „kukułka” (*Kuckuck // cuckow*) ches. *kukačka*, jednak obecnie przyjmuje się, że określa ona *mewę* (por. Briks 2000: 355). Kukułki również używa *Český rabínský překlad* (ČRP), ale analizowana *kukačka* znajduje się na drugim miejscu, więc wskazywałoby to raczej na wyraz *taḥmās* – zgodnie ze zastosowaną kolejnością wymienionych ptasich ekwiwalentów w tym omawianym wersecie. Również dawniejsi tłumacze (LXX, Vlg) rozumieli, że chodzi o *mewę* – szersze rozważania i wyjaśnienia patrz rozdział IV punkt 1. (hasło) *mewa*. W angielskojęzycznych przekładach biblijnych opisywany ptak przedstawiany jest najczęściej jako: *the sea*. Tłumaczenia rosyjskie używają wyrażenia *чайка*.
10. Kolejna, czwarta w kolejności ptasia nazwa w tym analizowanym wersecie (Kpł 11,16) posiada numerację Stronga [h-5322]

i dotyczy hebr. słowa נָשׁ *nēš*, które jest tłumaczone różnie, najczęściej jako jeden z gatunków ptaków drapieżnych, por.: *jastrząb* (BK, BO, PKM, BČ, BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP); *sokół* (ČEP, ČSP, B21, PNS, SNC, PNs); *krogulec* (JB). HPST podaje, że chodzi o *jastrzębia* (Kuśmirek 2003: 422), natomiast czeskojęzyczny NBS uważa, że mowa jest o *sokole* (Douglas 1996: 1162). Analogicznie uważa Jan Heller (2000: 132–133) autor *Biblického slovníka sedmi jazyků* (BSSJ), a także Blahoslav Pípal (2006: 105) autor *Hebrejsko-českého slovníku ke Starému zákonu* (HČSSZ). Podobnego zdania, mając na myśli *sokoła*, jest również PSHPST (Briks 2000: 233). Natomiast jeszcze inny komentarz biblijny uważa, że chodzi o *krogulca* (Łach 1970: 176), gdyż Egipcjanie pod postacią tego ptaka przedstawiali Horusa, boga słońca. Autorzy *Encyklopedii biblijnej* (EB) uważają, że hebr. słowo *nēš* odnosi się albo do *krogulca*, albo do małej, szybkiej *pustulki* (Achteemeier 2004: 450). Czeski *Biblický slovník* podaje podobne informacje, podkreślając, że snad jde o *krahujce* [*Falco nisus*] nebo o *poštołku* [*Falco tinnunculus*], z nichž první se vyskytuje v létě v Galileji, v zimě v Judstvu, druhá všude v Palestině (Novotný 1992: 348) – [pol. tłum.: prawdopodobnie chodzi o *krogulca* lub *pustulkę*, gdzie pierwszy ptak latem pojawia się w Galilei, zimą w Judei, a drugi ptak wszędzie w Palestynie]. Szczególną właściwością tego ptaka, oznaczanego ogólną hebr. nazwą *nēš* (Jakubiec 1974: 231–232), jest jego instykt, który każe mu odlatywać na południe (gdy zbliża się okres zimowy), por. Hi 39,26. Egzegeci biblijni różnie ten wyraz rozumieją i dopasowują do niego różne gatunki ptaków, zaliczane do drapieżników, takie jak: *sęp*, *krogulec*, *sokół*, *jastrząb*, *pustulka*, gdyż trudno wywnioskować, jakiego rodzaju ptaka miał na myśli biblijny autor. Angielskojęzyczne tłumaczenia biblijne najczęściej używają wyrażenia: *the hawk*, rosyjskie tłumaczenia umieszczają leksem *ястреб*, natomiast przekłady pośrednie na kartach *Biblii* stosują następującą ptasią leksykę:

VUL: *strutionem et noctuam et larum et accipitrem iuxta genus suum*;

LXX: καὶ *στρουθὸν καὶ γλαῦκα καὶ λάρων καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ ἰέρακα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ*.

Lv 11,17

11. Pierwszym ptasim wyrazem w wersecie (Kpł 11,17), posiadającym numerację Stronga [h-3563], jest hebr. leksem **דוֹבָ** *kōs*. Jest on tłumaczony na różne sposoby, jako: czes. *výr* // *kulich* // *sýček* // *sova ušatá* pol. *puchacz* // *puszczyk* // *pójdźka* w zależności od rodzaju tłumaczenia. HPST podaje, że chodzi o *puszczyka* (Kuśmirek 2003: 422), polski komentarz biblijny uważa, że chodzi o *sowę* (Łach 1970: 186, 1971: 185), podobnie tak sądzi Briks (2000: 162), który jednak w swym słowniku ten ekwiwalent zostawia z pytajnikiem. Natomiast autorzy *Encyklopedii biblijnej* przypuszczają, że może chodzić albo o *pójdźkę*, albo o *puszczyka* (Achtemeier 2004: 1129). Więcej możliwości identyfikacyjnych używa HČSSZ, który wyszczególnia nazwy: *kulich* // *kulišek* // *sova* (Pípal 2006: 72). Wskazują one na *sóweczkę* lub *małą sowę*. Czeski badacz biblijny (Novotný 1992: 1243) sądzi, że może chodzić o *małą sowę* [*Athene glaux*], natomiast staro-czeski protestancki przekład *Biblii Kralickiej* tłumaczy ten wyraz jako *bukač* ‘nocny ptak brodzący, należący do rodziny czaplowatych’. W większości jednak przypadków słowniki podkreślają, że chodzi o jakiś rodzaj bliżej niesprecyzowanej sowy. Biblijne tłumaczenia sporządzone w języku angielskim używają najczęściej leksemu: *the little owl*, natomiast rosyjskojęzyczne przekłady stosują wyraz: *филли*.
12. Wyraz **שָׁלָק** *šālāq*, który posiada numerację Stronga [h-7994], oznacza ptaka *kormorana* ‘rzucić się z góry na dół’ (por. Łach 1970: 186) lub ‘*prudce se řítící*’ (Ryba 1940: 325) – [pol. ‘gwałtownie spadający // pędzący // walący się’]. Grecka *Septuaginta* oddała go wyrazem *καταρράκτης*, a łac. *Wulgata*

leksemem *mergulus*. Jest to odpowiednik – według Pliniusza (X: 126) – *cataractes*, co w pośrednim starołacińskim tłumaczeniu biblijnym zwanym *Itala* miało formę *catirecten*, a w niektórych staroczeskich rękopisach możemy spotkać formy wariantywne w postaci leksykalnych odpowiedników: *vodoporek* // *vodonorek* (por. Ryba 1940: 325). Wyraz ten oznacza również ‘pożerającego ryby’. W Kpł 11,17 analizowany *kormoran* (łac. *Phalacrocorax carbo*) znajduje się na drugim miejscu spośród trzech ptaków wymienionych w tym wersecie. Staroczeskie przekłady biblijne (BK i BO) zamiast *kormorana* używają wyrazu *křehař* // *křekař*, a staropolskie tłumaczenia (BG, BBrz i BJW) stosują ekwiwalencję obocznościową: *norek* // *nurek*. W drugim katalogu ptaków nieczystych Pwt 14,17 analizowany ptak jest wymieniany zarówno na pierwszym (BO, BJW oraz BČ), jak i na drugim (BT, BWP) oraz na trzecim miejscu (BK, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, PKM, BG, BBrz, NBG, BW i PNŚ), a na dodatek w dwóch współczesnych przekładach biblijnych – jednym czeskim i jednym polskim (SNC i BP) – jest wymieniany zupełnie w innym wersecie Pwt 14,16 na drugim w kolejności miejscu z przedstawianych reprezentantów awifauny. *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* upatruje w tym ptaku – jak okazuje się trudnym do zidentyfikowania – albo ‘*kormorana*’, albo ‘*pelikana*’ (Briks 2000: 361), stawiając przy nich znaki zapytania. Natomiast *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu* oddaje ten hebr. wyraz dwoma terminami: *kormorán* i *potápka* (Pípal 2006: 169), mając na myśli pol. *kormorana* i *nurka* lub *perkoza*. W angielskojęzycznych przekładach biblijnych w większości przypadków używany jest leksem: *the cormorant*.

13. Kolejne hebr. wyrażenie יַנְשׁוּבַי *janšūp* posiada numerację Stronga [h-3244] i pojawia się w BH w trzech wersetach (Kpł 11,17; Pwt 14,16 i Iz 34,11). W trzech polskich przekładach (BJW, BT i BWP) *ibisy* pojawiają się w Kpł 11,17 na trzecim miejscu, natomiast w dwóch czeskojęzycznych przekładach (B21 i JB) *ibisy* pojawiają się dopiero w następnym wersecie Kpł 11,18 na pier-

wszym miejscu. W drugim wykazie ptaków nieczystych (Pwt 14,16) pojawiają się w B21, JB, BJW na trzecim miejscu, a w BT i BWP na drugim miejscu. HPST podaje, że chodzi o *ibisa* (Kuśmirek 2003: 422), chociaż inni badacze biblijni uważają, że może dotyczyć *plomykówki* (łac. *Tyto alba*) – (Achtemeier 2004: 1129) lub innych gatunków *sów*, o czym możemy się przekonać w poniższym zestawieniu. Hebr. wyraz *janšūp* BK i PNS tłumaczy jako *kalous* ‘mniejszy rodzaj sowy podobny do puchacza’, ČEP, ČSP, B21 jako *výr*, czyli pol. *puchacz*, tak samo jak BW i BP, a PNŚ używa leksemów *sowa uszata*. *Biblia Brzeska* i *Biblia Gdańska* (BBrz+BG) nie wykorzystują „sowiej” terminologii z rzędu *Strigiformes*, ale ptaka tego tłumaczy jako *lelka*, który jest znany z tego, że jest aktywny w nocy. Rdzeń *nshp* („powiać”, „wionąć”, „dmuchać”), sugerowałby jakiś związek *janshoph* z dźwiękiem wydawanym przez wiatr, choć bardziej na zasadzie etymologii z jego nazwą niż onomatopei. Od *nshp* derywowane są również takie terminy jak: *nesheph* – „mrok”, „szarość”, „zmerch”, można by więc zaryzykować hipotezę, że *janshoph* jest ‘nocnym ptakiem wydającym zawodzące dźwięki’ (por. <http://www.liturgia.pl/blogi/Tomasz-Dekert/Smoki-demony-i-oslocentaury-o-znaczeniu-mitologii-w-Biblii.html>).

Angielskojęzyczny komentarz biblijny podaje podobną interpretację, a konkretnie zaznacza, że wyrażenie to może być derywowane od hebr. *nāšap* ang. ‘*blow*’ – pol. ‘wiał // dmuchać // wyrwać’ lub od *nešep* ang. ‘*twilight*’ – pol. ‘słabe światło // zmierzch // półmrok // świt’ – (za: Milgrom 1991: 663). Inny pogląd został zaprezentowany w polskojęzycznym komentarzu biblijnym (por. Stachowiak 1996: 462 – tłum. on ‘ptak nocy’), gdzie hebr. *jnšwf* – według tekstów paralelnych, to ‘jakiś ptak wodny, trudny do przyjęcia w pustynnym Edomie’. Może chodzić o dalszy gatunek sowy lub innego ptaka nocnego. Przekłady angielskie stosują najczęściej ptasią leksykę: *the great owl*, ros. *uōuc*, natomiast przekłady pośrednie używają awifaunicznej terminologii, przetłumaczonej jako (patrz wyrazy pogrubione):

WLG: *bubonem et mergulum et ibin*;

LXX: καὶ νοκτικώρακα καὶ καταρράκτην καὶ ἴβιν.

Lv 11,18

14. Werset 18 księgi 11 *Leviticus* rozpoczyna się od hebr. nazwy תִּנְשֵׁמֶת *tinšemet*, posiadający numerację Stronga [h-8580]. Tłumaczenie HPST podaje, że chodzi o *łabędzia* (Kuśmirek 2003: 422), natomiast EB zaznacza, że może chodzić o *kurkę wodną* (Achtemeier 2004: 1021), podobnie jak sądzi NBS czes. *slípka* (Douglas 1996: 1162) lub BS czes. *vodní slípka* (Novotný 1992: 683), gdzie wyraz ten oddawany był w niektórych starszych tłumaczeniach (BK, BJW) przez nazwę *porfirián* [z lat. *Porphyrio caeruleus*]. *Wulgata* wyraz ten tłumaczy jako *cycnus* (czes. *labuť*), a grecka *Septuaginta* podaje *πορφυρίωνα porfyri'on*, co współcześnie po czesku może oznaczać ptaka: „*nachová lyska*” lub „*slípka modrá*” (*Porphyrio porphyrio*), a po polsku *modrzyka zwyczajnego*. W trzech wewnętrznie wariantywnych tłumaczeniach (BJW 1935, 1956 i 1962 – III miejsce ptaka w wersecie Kpł 11,18), został użyty wyraz *modrzyk*, który ma naukowe nazewnictwo *Porphyrio porphyrio*. Według Geseniusza chodzi o rodzaj *sowy*. W tłumaczeniach biblijnych spotykamy się również z tym, że jeden hebr. leksem może dotyczyć zupełnie dwóch odrębnych zwierząt – niemających pod względem taksonomii ze sobą nic wspólnego. Widać to wyraźnie przy tłumaczeniu wyrazu *tinšemet*, który oznacza zarówno istoty latające, takie jak *labuť*, jak również chodzące twory czes. *chameleona* (por. Kpł 11,18 i Kpł 11,30). Wyraz ten oprócz odkodowanej czes. *labuť* // *vodní slípky* [dosł. *łabędzia* // *kurki wodnej*], może oznaczać również małe zwierzę, tłumaczone jako *jaszczurka* // *kameleon* // *kret* (por. Kpł 11,30 – piąte zwierzę w przywoływanym wersecie), łac. *talpa*. *Tinšemet* może być zarówno *ścierwikiem*, czyli „**ptakiem**” nieczystym, ale może być także „**gadem**” zaliczanym do jaszczurek, czyli *gekonem* lub *kameleonem* (Kpł 11,30) (por. SSB 1998: 843, Kwilecka 2003: 117–122). Może także oznaczać

według innych szczegółowych interpretacji *białą sowę* (Packer, Tenney 2007: 186). PSHPST ten hebr. leksem תַּנְשֵׁמֶת *tinšemet* opisuje w taki sposób, że może prawdopodobnie chodzić aż o trzech przedstawicieli fauny: *sowę białą*, *labędzia* i *kameleona* (Briks 2000: 378). Tłumaczenia biblijne sporządzone w języku ang. używają wymiennie dubletowego nazewnictwa: *the white owl* // *swan*. Rosyjskie przekłady biblijne najczęściej stosują ekwiwalencję *лебедь*.

15. Wyraz hebr. תַּנְשֵׁמֶת *qā'āt*, któremu odpowiada numeracja Stronga [h-6893], oznacza *pelikana*, który jest pojmowany jako ‘ten, kto wymiotuje’ (Achtemeier 2004: 913). Wydaje się, że pelikan przystaje do tego określenia, ponieważ panuje (fałszywa) opinia, że karmiąc młode zwraca pokarm. W staropolskich przekładach (Kpł 11,18) spotykamy się z przetłumaczonym leksemem *bak* (BG, BJW i BBrz), a w paralelnym tłumaczeniu (Pwt 14,17) z *nurkiem* (BJW). Powszechnie przyjmuje się jednak, że hebr. wyrażenie *qā'āt* dotyczy przedstawiciela kategorii pojęciowej ptactwa *pelikana* (Potocki 1968: 182), który podobnie jak *sowa* przywołuje obrazy jałowości, opuszczenia i zapomnienia (SSB 1998: 846). Niektóre komentarze biblijne przyjmują stwierdzenie, że hebr. wyrażenie *qā'āt* może być dźwiękonaśladowcze, imitujące sówie pohukiwanie (Aharoni 1938: 471, por. Milgrom 1991: 663). *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* tłumaczy ten hebr. wyraz na trzy sposoby, wyszczególniając *pelikana* i *kormorana*, a w Ps 102,7 zaznacza, że chodzi o *gatunek sowy* (Briks 2000: 305). Natomiast *Biblický slovník sedmi jazyků* (BSSJ) tłumaczy ten wyraz na dwa sposoby: *czes. sova [zvláštní druh] nebo pelikán* [dosł. pol. specjalny rodzaj sowy lub może to być również pelikan] – (por. Heller 2000: 176–177). *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu* używa tylko jednego wyrazu *pelikán*, zaznaczając, że chodzi o nazwę (łac. *Pelicanus onocrotalus*), odnotowaną w Kpł 11,18 (por. Pípal 2006: 141). W przekładach angielskich tekstów biblijnych

najczęściej stosowany jest wyraz: *the pelican*, w tłumaczeniach ros. *пеликан*.

16. Kolejne analizowane wyrażenie, posiadające numerację Stronga [h-7360], odpowiada hebr. leksemowi רָהָם *rāḥām*. Grecki przekład *Septuaginty* hebrajską nazwę *rāḥām* przetłumaczył jako *πορφυρίων*, a łacińska *Wulgata* oddała ten wyraz leksemem *porphyrius*, co może oznaczać ptaki *nurki* ‘rzucające się za padliną do wody’ (Łach 1970: 187). W najstarszych polskojęzycznych tłumaczeniach (Lv 11,18 i Dt 14,17) spotykamy się z wyrażeniami *porfiryjon* // [*porfyrion*] BG, [BJW] oraz w czeskim przekładzie BK z formą *porfirián*. *Slovníček kralické kanejštiny* podaje, że *porfirián* może oznaczać albo sowę, albo *sępa egipskiego* (por. Vymětal 2009). Z wyrażeniem *norek* // *nurek* mamy do czynienia w BG, BJW, ale już w innym wersecie (Lv 11,17). Nazwa hebr. *rāḥām* może oznaczać również *ścierwnika* // *ścierwojada*, czes. ‘*mrchožrouta*’. Tej teorii bliski jest R. Young, który tłumaczy hebr. *rāḥām* jako czes. „*částečně zbarvený sup*” (NBS 1996: 1162) – [dosł. pol. „częściowo zabarwiony sęp”] – (prawdopodobnie chodzi o *sępa egipskiego*, który jest ptakiem czarno-białego upierzenia i który często żywi się padliną). Tezę tę popierają również Packer, Tenney (2007), którzy jednak dodatkowo twierdzą, że ptak ten, okreśłany również przez leksem *białozór* // *ścierwnik* ma wiele cech wspólnych z innym reprezentantem awifauny – *orłem*. Natomiast czeski pionier mediewistyki Bohumil Ryba uważa, że hebr. *rāḥām* to ‘*Vultur percnopterus*’, co w języku arabskim odpowiada słowu *raḥam*, które według opisu leksykografów odpowiada ‘*druhu supa s bílým tělem a krkem a s černými konci křídel*’ (Ryba 1940: 322) – [tłum. pol. rodzajowi sępa z białym ciałem i szyją oraz z czarnym ubarwieniem końcówek skrzydeł]. Przez to wiemy, że staroczeski wyraz *hornúch* //

*hornús*¹² jest ptakiem, na którego czescy ornitologowie mówią *sup mrchožrout*, czyli pol. *ścierwnik*, tak jak to jest uwzględnione w niektórych współczesnych przekładach biblijnych. Czeski współczesny przekład *Pět Knih Mojžišových* autorstwa naczelnego rabina praskiego Efraima Sidona uwzględnia również wyżej wymienianą kolorystykę tego ptaka, ale stosuje zupełnie inne wyrażenie awifaunistyczne w postaci leksykalnej *straka* [dosł. pol. sroka¹³] – (por. PKM 2012: 22 i 37). Natomiast *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* podaje, że to hebr. wyrażenie można tłumaczyć dwojako, czyli przez *ścierwika* i przez *sępa* (Briks 2000: 327), ale przy tych polskojęzycznych tłumaczeniach pozostaje jednak pewna doza niepewności związana z jej właściwą identyfikacją, ponieważ pozostają przy tych komponentach pytajniki. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu* podaje również dwa określenia tego hebr. wyrazu: *sup hnědý* i *mrchožrout* (Pípal 2006: 153), czyli pol. *sęp kasztanowaty* i *ścierwik*. Terminologia angielska tego analizowanego ptaka określa jako: *the carrion vulture*, a ros. jako *cun* lub *стервятник* – (w zależności od rodzaju tłumaczenia).

¹² Zgodnie z definicją słownikową przedmiotowe wariantywne leksemy oznaczają: ‘*ptáka hnízdičho vysoko v horách, snad sup*’ (*Elektronický slovník staré češtiny ESSČ*) – (za: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani> dostęp 02.02.2014) – [pol. ‘ptaka gniazdującego wysoko w górach, ponoć może chodzić o sępa’] oraz ‘*prý pták nějaký*’ (Gebauer 1970: 467) – [pol. ‘prawdopodobnie jakiś ptak’].

¹³ Ze względu na „marginalne” występowanie tego ptaka w przekładach biblijnych, zwłaszcza dotyczących dwóch wykazów Prawa Mojżeszowego, przytaczamy definicje z czeskich i polskich słowników monolingwistycznych. **STRAKA** (łac. *Pica pica*), czes. ‘*černobílý lesní pták s dlouhým ocasem*’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 416), *który je stupňovitý* (SSČSČ 2011: 791) – [tłum. pol. czarno-biały leśny ptak o długim ogonie, który ma kształt wznoszących się stopni]; pol. **SROKA** ‘ptak (przypominający sposobem zachowania, częściowo wyglądem kruk – uwagi własne L.H.) o czarno-białym upierzeniu i długim zwięzającym się ogonie’ (Dunaj 2001: 661); ‘ptak z rodziny krukowatych, o czarno-białym ubarwieniu i skrzeczącym głosie’ (Skorupka, Auderska, Łempicka 1968: 772); ‘żywiący się owadami, piskletami, ślimakami itp., mający skłonności do gromadzenia błyszczących przedmiotów’ (Szymczak 1981: 312). Srokę wielką sympatią darzą Chińczycy, ponieważ uważają ją za symbol radości, wszelkiej pomyślności i udanej miłości małżeńskiej.

VUL: *cycnum et onocrotalum et porphirionem*;

LXX: *καὶ πορφυρίωνα καὶ πελεκᾶνα καὶ κόκκνον*.

Lv 11,19

17. W ostatnim 19. wersecie jedenastego rozdziału *Księgi Kapłańskiej*, w którym znajduje się czterech reprezentantów fauny, spotykamy się najpierw z hebr. wyrazem הַצִּפּוֹרִים *h^asîḏâ^h* posiadającym numerację Stronga [h-2624]. Zdarzają się tłumaczenia, w których przedstawiany *bocian* jest stosowany wymiennie z *żurawiem* (BG i NBG). Natomiast BJW używa leksyki *herodian*, który mógł oznaczać zarówno *bociana*, jak i *raroga*, por. również czeskojęzyczny przekład (BO), w którym bezpośrednio występuje czes. *raroh*. Zdarzają się również tłumaczenia, w których analizowany *bocian* pojawia się w innych wersetach biblijnych, por. BO (Kpł 11,18 pierwsze miejsce) oraz BG i BBrz (trzecie miejsce). Czeski komentarz biblijny podaje, że *čáp měl výsadní postavení u mnoha národů. Patrně proto je SZ uvádí jako kulticky nečistého* (srov. Lv 11,19 i Dt 14,18), *protože jinde byl uctíván jako posvátný* (por. Výklady III 1998: 482) – [tłum. pol. bocian miał uprzywilejowaną pozycję u innych narodów. Dlatego prawdopodobnie *Stary Testament* klasyfikuje go do grupy ptaków kultycznie nieczystych (Kpł 11,19 i Pwt 14,18), ponieważ gdzie indziej uważany był i czczony za ptaka świętego]. W pozostałych miejscach *Biblii* przedstawiany bocian jest uważany za ptaka wędrownego (Jr 8,7), który również gnieździ się wysoko na drzewach (Ps 104,17) oraz ma mocne skrzydła (Za 5,9) i upierzenie (Hi 39,13). *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* tłumaczy ten hebr. wyraz הַצִּפּוֹרִים *h^asîḏâ^h* na dwa sposoby, wyszczególniając ‘bociana’ i ‘czapłę’ (Briks 2000: 122). *Biblický slovník sedmi jazyků* ten hebr. wyraz הַצִּפּוֹרִים tłumaczy go przez leksem czes. *pták (čáp?)*, przy czym ‘ptak bocian’ znajduje się w nawiasie z pytajnikiem (Heller 2000: 62–63). HČSSZ używa nazwy *čáp* (Pípal 2006: 55) pol. bocian, ale posiłkując się łacińską terminologią (*Ciconia alba*

i *Ciconia nigra*) dowiadujemy się, że może chodzić zarówno o *bociana białego*, jak i o *bociana czarnego*. Tłumaczenia angielskie przekładają nazwę tego ptaka najczęściej jako: *the stork*, rosyjskie tłumaczenia stosują wyrazy *уаnля* lub *аucm* – (w zależności od rodzaju tłumaczenia).

18. Kolejna ptasia nazwa w przedmiotowym katalogu dotyczy hebr. wyrazu הַפָּלִיגִי *'ānāpā^h*. Leksem ten w przywoływanej numeracji Stronga posiada liczbę [h-601]. Jest to najprawdopodobniej nazwa ogólna na oznaczenie ptaków żyjących na brzegach wód, która może wskazywać na *czapłę* lub *bekasy*. Przekłady pośrednie używają terminologii: gr. *Septuaginta* (LXX) *χαραδριός*, a łacińska *Wulgata* przepisała ten wyraz na *charadrion*. Chociaż staroczeskie tłumaczenia *Pisma Świętego* (por. BK i BO) w Kpł 11,18 używają *kalandry*, to staropolskie przekłady biblijne (por. BG i BBrz) stosują inne nazewnictwo: *sójkę*, a katolicki przekład BJW 1599/2000 wykorzystuje leksykę *charadriona*, naśladując *Wulgatę*. Natomiast *Nowa Biblia Gdańska* używa *bekasa*. Czeski przekład Hejčła (BČ – Lv 11,19 – II miejsce i Dt 14,18 – II miejsce) stosuje terminologię *kulik* [pol. siewka], z którą spotykamy się natomiast w BJW 1935, 1956, 1962. Pozostałe współczesne czeskie i polskie przekłady biblijne (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, PKM, BT, BWP, BW, BP i PNs) stosują *czapłę*, czes. *volavku*. Czapłę również stosuje PSHPST (Briks 2000: 39). *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu* tłumaczy ten opisywany hebr. wyraz הַפָּלִיגִי przy pomocy dwóch nazw: *volavka* i *kalandra* (Pípal 2006: 20). Ten drugi przedstawiciel awifauny został umieszczony w cudzoślowie, wzorując się na BK, co świadczy o niełatwej identyfikacji. Niektórzy badacze Pisma jednak sądzą, że nie chodzi o *czapłę*, ale o jakiegoś „niegrzecznego” ptaka, np. *papugę*, jak podaje arabski przekład *Starego Testamentu* (Novotný 1992: 1221). Przekłady angielskie stosują najczęściej leksykę: *the heron*. Zarówno ptak występujący w poprzednim, wyżej wymienionym opisie pod nr 17 *h^asídā^h*, jak i teraz opisywany ptak *'ānāpā^h* nr 18 są przedstawicielami awifauny, którzy mają wspólną cechę – lubią wodę.

19. Przedostatnia nazwa ptaka wymienianego w pierwszym, jak i drugim katalogu ptaków nieczystych Prawa Mojżeszowego (patrz Kpł 11,19 i Pwt 14,18) jest hebr. wyraz דְּדִקְיָפֶת *dúkîpēt* posiadający numerację Stronga [h-1744]. Zarówno w czeskich (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, PKM, BČ), jak i polskich przekładach (BG, BJW, BBrz, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNS) ptak ten jest tłumaczony jako *dudek* (w staroczeskich tłumaczeniach biblijnych i opracowaniach encyklopedycznych oraz w glosariuszach i średniowiecznych słownikach biblijnych zawierających przekład trudniejszych wyrazów łacińskich – tzw. mamotrektę – ptak ten posiadał najczęściej formę *dedek*). Przekłady pośrednie oddają ten analizowany wyraz hebr. *dúkîpēt* jako *εποπα* (LXX), *Upopa* (Vlg.). Za przetłumaczonym w tekstach biblijnych dudkiem opowiada się również *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* (por. Briks 2000: 84), jak i *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu* (por. Pípal 2006: 38). W przekładach angielskich stosuje się najczęściej leksykę: *the hoopoe*, a w ros. tłumaczeniach biblijnych *yдоо*.
20. Według numeracji Stronga [h-5847] liczbie tej odpowiada hebr. wyraz עֲטֹלֵפַי *“tallēp*, który jest we wszystkich analizowanych czeskich i polskich przekładach biblijnych (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, PKM, BČ, BG, BJW, BBrz, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNS) jednakowo tłumaczony jako *nietoperz*, czes. *netopýr* (por. Hampl 2013: 58–59). Analogicznie nietoperza przywołuje *Biblický slovník sedmi jazyků* (Heller 2000: 62–63), jak i *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu* (Pípal 2006: 118). Trzeba jednak powiedzieć, że nietoperz z punktu widzenia zoologii nie jest ptakiem, ale zaliczany jest do ssaków. Przypuszczano, że nietoperze są mięsożerne i mogą mieć kontakt ze zwłokami i z krwią. Angielskojęzyczne przekłady *Pisma Świętego* używają określenia *the bat*, rosyjskie przekłady stosują dubletowych wyrażen leksykalnych, uzależnionych od rodzaju tłumaczenia, por.: *нетопырь // летучая мышь* [dosł. lecąca mysz], natomiast pośrednie przekłady biblijne zastosowały w Kpł 11,19

następującą terminologię (patrz wyrazy wytłuszczone, znajdujące się na ostatnim miejscu tego analizowanego wersetu):

VUL: *erodionem et charadrion iuxta genus suum opupam quoque et vespertilionem;*

LXX: *καὶ γλαῦκα καὶ ἐρωδιὸν καὶ χαραδριὸν καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ ἔποπα καὶ νυκτερίδα.*

2.2. Katalog drugi

W drugim wykazie tzw. „ptaków nieczystych” (Pwt 14,12–18) pojawiają się z reguły (począwszy zwłaszcza od *Biblii Hebrajskiej*) te same ptaki, co w pierwszym katalogu (Kpł 11,13–19), z tą jednak niewielką, ale zauważalną różnicą, że **dodatkowo** – pod względem liczebności – w drugim wspomnianym katalogu został uwzględniony **jeszcze jeden gatunek ptaka**. Oznacza to, że w pierwszym rejestrze ptaków nieczystych w *Księdze Kapłańskiej* (Kpł 11, 13–19) zostało wymienionych **20** ptaków, a drugi wykaz znajdujący się w (Pwt 14, 12–18) obejmuje **21** ptaków (choć nie wszystkie przeanalizowane tu czeskie i polskie przekłady uwzględniają taką ilość ptasich reprezentantów) – [szerzej por. tab. 1–5, rozdz. I punkt 2.1. o ilości przedmiotowych ptaków nieczystych s. 46–56]. Z tego względu opiszemy tu jedynie niewystępującą w rejestrze pierwszym nazwę ptaka, oznaczoną przez nas numerem 21.

- 21.** Umownie nazywanym „nadwyżkowym” ptakiem, pojawiającym się w Dt 14,13 (na pierwszym miejscu spośród trzech wymienionych ptaków w tym wersecie) dotyczy wyrazu hebr. **רָא'אֵחַ** *rā'āh* i według numeracji Stronga posiada oznaczenie [h-7201]. Ten ptak, który został na kartach *Biblii* poddany procesowi translacji, został różnorodnie nazwany, por. czeskie i polskie przebadane przekłady biblijne: *iksjon* (BJW), *sokół* (BK, BG, BP), *kania* (NBG, BT, BWP, BW), *poštołka* [pol. pustułka] – (PKM), *kania ruda* (PNŚ), *luňák* (ČEP, B21) – [pol. kania], *luňák červený* (ČSP, PNS) – [pol. kania ruda], *černý luňák* (JB) – [pol. kania

czarna]. *Podręczny słownik hebrajsko-polski Starego Testamentu* określa to stworzenie awifauniczne mianem ‘rytualnie nieczystego ptaka’, przytaczając nazwę ‘*jastrzębia i sępa*’ (Briks 2000: 85), ale przy tych polskojęzycznych odpowiednikach leksykalnych stawia znak pytania. To różnorodne ptasie nazewnictwo, z jakim mamy do czynienia, ściśle wskazuje na problem odpowiedniej interpretacji nazw hebrajskich, gdyż w niektórych fragmentach dokładne lub precyzyjne określenie jest nadzwyczaj trudne (czes. „*nadmíru složitě*”; por. Bowker 2005: 266). Dokładnie nie wiemy, o jakiego drapieżnika tutaj chodzi. Wyrażenie hebr. *rā’āh* wskazuje na to, że ptak ten wyróżniał się bystrym wzrokiem (czes. *vynikal bystrým zrakem*; por. Novotný 1992: 938). Niedopatrzenie w wyliczaniu ptaków w obu listach można wytłumaczyć pomieszczeniem podobieństw hebr. liter „r” *rēš* (ר) i „d” *dālet* (ד), gdyż są do siebie bardzo podobne (por. Łach 1971: 185). Tego samego zdania jest czeskojęzyczny *Biblický slovník*, który podkreśla, że „*Opisovači často zaměňovali dvacáté písmeno hebr. abecedy rēš [čili naše r], které má číselnou hodnotu 200 za hebr. dālet, jež se psalo podobně*” (Novotný 1992: 782) – [tłum. pol. Skrybowie często zamieniali dwudziestą literę alfabetu hebrajskiego *rēš*, które posiada wartość liczbową 200 na literę hebr. *dālet*, które pisze się podobnie]. Taki sam pogląd został również wyrażony w angielskojęzycznym komentarzu biblijnym (por. Milgrom 1991: 662).

Hebrajskie słowo *רָאָה dajjā^h* mające numerację Stronga [h-1772]¹⁴ pojawia się w wykazie ptaków nieczystych w *Księdze*

¹⁴ Bazując na tekście masoreckim (TM) uznawanym za oficjalny tekst *Biblii Hebrajskiej*, możemy zaobserwować, że przedmiotowy hebr. wyraz *רָאָה dajjā^h* pojawia się jeszcze w jednym wersecie biblijnym (Iz 34,15), w opisie informującym o tym, jakie ptaki będą zlatywać się w ruinach spustoszonego Edomu. W większości analizowanych przypadków ten – umownie powiedziawszy – „drapieżny ptak bystrego lotu” został przetłumaczony jako *sepa* ches. *sup* (ČEP, B21, JB, NBG, BT, BWP, BW, BP), ale zdarzają się również tłumaczenia, w których użyto innej awifaunistycznej leksyki, gdyż wykorzystano leksem *kani* ches. *luňák* (BK, BO, ČSP, PNS, BG, BJW, PŇS) oraz *jastrzębi* i *sokolów* ches. *jestřábů* a *sokolů* (SNC). Przeprowadzając porównanie tych dwóch wersetów (Pwt 14,13 i Iz 34,15), w których pojawia się opisywany hebrajski leksem *dajjā^h*, zauważymy, że nie we wszystkich czeskich i polskich przekładach

Powtórzonego Prawa (Pwt 14,13) na trzecim miejscu spośród trzech wymienionych istot latających, ale nie znajduje się w pierwszym „paralelnym” wykazie *Księgi Kapłańskiej* (Kpł 11,14). To hebr. nazewnictwo może wskazywać na ‘ptaka bystrego lotu’ – (patrz uwagi w przypisie współczesnej wersji *Nowej Biblii Gdańskiej*; (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/5Moj/5Moj.html>). Cztery hebrajskie ręcznie sporządzone manuskrypty, a także samarytański *Pentateuch* oraz grecka *Septuaginta* analizowany leksem *dajjā^h* w Pwt 14,13 opuszczają, pozostawiając w tym miejscu tylko nazwy dwóch pozostałych przedstawicieli awifauny, podobnie jak zaobserwowaliśmy to zjawisko w dwóch czeskojęzycznych przekładach biblijnych, czyli w staroczeskim wydaniu *Olomoucké bible* oraz we współczesnym wydaniu *Jeruzalémské bible*. Zdaniem niektórych biblistów mogła to być zmiana dokonana przez kopistę, początkowo umieszczona na marginesie, a z czasem wprowadzona do samego tekstu. Ponownie przytaczamy – w celu pokazania różnic – dwa najważniejsze przekłady pośrednie, łacińską *Wulgatę* oraz grecką *Septuagintę*:

VUL: *ixon et vulturem ac milvum iuxta genus suum* (3 ptaki),

LXX: *καὶ τὸν γύπα καὶ τὸν ἰκτίνα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ* (2 ptaki).

Również w stosunku do *Księgi Kapłańskiej* (zwłaszcza wersetów Kpł 11,13–19), czyli pierwszego katalogu awifaunistycznego, kolejność ptaków znajdująca się w *Księdze Powtórzonego Prawa* (Pwt 14,12–18), tj. drugiego wykazu tzw. „ptaków nieczystych” została częściowo zmieniona¹⁵ (por. szczególnie dwa wersety biblijne 16 i 17, w których

---

biblijnych będziemy mieli jednakowe słownictwo. Identyczne słownictwo spotykamy w następujących czeskich i polskich tłumaczeniach, w których pojawiają się dublety terminologiczne czes. *luňák* – *luňák*, pol. *kania* – *kania* (por. tłum. BK, ČSP, PNS, BG, BJW, PŇS) lub czes. *sup* – *sup*, pol. *sęp* – *sęp* (por. tłum. ČEP, B21, NBS, BW). W pozostałych przeanalizowanych tłumaczeniach biblijnych mamy do czynienia z tzw. **wariantywnością leksykalną** zaprezentowanych par dubletowych, por.: *sokół* – *sęp* (BT, BWP); *krogulec* – *sęp* (BP); *brak ptasiego ekwiwalentu „trzecie miejsce”* – *sęp* (BO, JB) oraz *brak ptasiego ekwiwalentu „trzecie miejsce”* – *jastrząb i sokół* (SNC).

¹⁵ Na zmiany te – dotyczące zwłaszcza ptasiej leksyki – zwracają uwagę również autorzy *Encyklopedii biblijnej*, którzy zaproponowali następujące ekwiwalenty: *Orzeł*, dwa

najczęściej dochodzi do spotykanych zmian terminologicznych i przesunięć leksykalnych).

Ze względu na spotykane (czasami nawet w dużym stopniu) leksykalne rozbieżności w ptasiej terminologii zaistniałe przyczyny możemy upatrywać zwłaszcza w:

- **dystansie czasowym**, jaki dzielił przekład od powstania oryginału;
- **realiach biblijnych** jako odbiciu aktualnego stanu wiedzy o danym zagadnieniu;
- **stosowaniu zwykłej transkrypcji lub peryfraz**, co w większości przypadków nie ułatwiało odkodowania właściwej ekwiwalencji;
- **przejmowaniu nieznanych awifaunistycznych nazw**, które zastępowano nazwami przejętymi z rodzimej fauny;
- **niestosowaniu naukowej zoologii** w przekładach biblijnych (zwłaszcza w starszych wydaniach *Pisma Świętego*);
- **nieznajomości nazw i niewłaściwej identyfikacji** niektórych ptaków (zwłaszcza zjawisko to obserwujemy w staroczeskich i staropolskich przekładach biblijnych), ponieważ w ówczesnych czasach zarówno Czechom, jak i Polakom niektóre ptaki były zupełnie **nieznane i obce**;
- **mechanicznym transkrybowaniu** nazw na język narodowy, co powodowało często zamieszanie, ponieważ niektóre nazwy ptaków były niejasne lub niezrozumiałe;
- przeważającym zjawisku **egzotyzacji** nad **udomowieniem** (zwłaszcza w niektórych staroczeskich i staropolskich przekładach biblijnych, chociaż zdarzają się i we współczesnych tłumaczeniach biblijnych);
- **stosowaniu ludowej terminologii**, zwłaszcza w staroczeskich lub staropolskich tłumaczeniach (por. czes. *káně vodní* pol. *kania wodna*), chociaż trzeba podkreślić, że zjawisko to występowało rzadko;

---

rodzaje *sępów*, *rybołów*, *sokół*, *kania*, *kruk*, *struś*, *kozodój*, *mewa*, *jastrząb*, *sowa*, *kormoran*, *ibis*, *kurka wodna*, *pelikan*, *bocian*, *żuraw*, *dudek* i *nietoperz* (Achtemeier 2004: 1021).

- **starszych tradycjach**, nie wykluczających wpływów sąsiednich ludów;
- **kopiowaniu** (przepisywaniu) **tekstów** *Pisma Świętego*, ponieważ w ten sposób mogły wkraść się do przekładu biblijnego **nowe błędy**;
- **tekstach źródłowych**, na jakich opierał się konkretny tłumacz;
- **przekształceniu niektórych hebrajskich wyrazów** (por. np. przekład *Wulgaty*, który miał na względzie głównie cel apologetyczny, dlatego św. Hieronim starał się przybliżyć czytelnikowi lub słuchaczowi taki tekst, który został przetłumaczony właśnie przez zasygnalizowane zmiany przeobrażenia niektórych hebrajskich leksemów).

Jeżeli chcielibyśmy krótko scharakteryzować niektóre przekłady *Pisma Świętego* i porównać je, musimy stwierdzić, że np. *Czeski Przekład Ekumeniczny*¹⁶ jest bardziej swobodny, dlatego w niektórych przypadkach jest pod względem treści (i zawartości) dokładniejszy. Jednak o staro-czeskiej, protestanckiej *Biblii Kralickiej* możemy powiedzieć, że jest bardziej dosłowna, lecz właśnie ta dosłowność może zmylić lub wprowadzać w błąd przede wszystkim te osoby, które nie przeniknęły do jej struktur myślowo-pojęciowych oraz także tych, którzy sobie nie przyswoili specyficznych znaczeń jej terminów (por. Heller 2009: 269).

Uważamy, że każdy przekład biblijny jest w pewnym sensie wyjątkowy, zwłaszcza przez swój kontekst, jak i przez okres, w którym istniał. Każdy taki sporządzony tekst jest „niepowtarzalny” dla człowieka, który żył w tym okresie lub miał bliski stosunek do tych opisywanych ram czasowych. Spotykamy się również i z takim poglądem, że ze względu na to, że język jest nieustannie zmieniającym się żywym procesem, oraz że oddalamy się od tego wskazanego okresu, to jesteśmy w pewnej mierze zmuszeni raczej wyjaśniać terminy (a ściślej mówiąc, omawiać znacznie wyrazów już nieznanymi), żeby pozostać wiernym zawartości. Wtedy nie

---

¹⁶ Współczesne edycje czeskojęzycznego *Ekumenicznego Przekładu Biblii* (ČEP 1995, 2008) – jak podkreśla Hadravová (2008: 35) – są w stosunku do przekładów z XV wieku mniej dokładne. Świadczy o tym obniżająca się podświadomość dotycząca nazw zwierząt oraz kolejność wymienianych reprezentantów fauny, która jest w niektórych miejscach dosyć dowolna.

pozostaje nic innego, niż *Biblię* tłumaczyć od nowa. W tym momencie warto przytoczyć fragment *Praktycznego słownika biblijnego*, w którym jest zawarta myśl, że „wypowiedzi biblijne rozumie się właściwie dopiero wtedy, gdy uwzględnia się historyczny charakter języka biblijnego” (por. Grabner-Haider 1994: 514).

Różnica między każdym tłumaczonym tekstem jest czasami – jak pokazują różne badania – tzw. „grą między dwoma językami”. Jest dominantą, czyli główną osią całego tłumaczonego utworu (por. Gruszczyńska 2011: 166), w której często spotykamy się z elementami translacyjnymi koncepcji dynamicznej E. Nidy, co zostało również w niniejszych rozważaniach przejrzyście pokazane, skupiając się przede wszystkim na domenie badawczej interesującej nas kategorii pojęciowej pactwa.

Mamy więc do czynienia – jak podkreślają badacze przekładów, zwłaszcza starszych tekstów biblijnych (por. Szyplet 2010: 253–258, Kwilecka 2003, Douglas 1996, Packer, Tenney 2007, Heller 2009) – z jednej strony z dostrzeżeniem ważnego kontekstu kulturowego, a z drugiej strony z trudnym w niektórych przekładach wyborem leksykalnym, polegającym na tym, żeby znaleźć właściwe miejsce między nowatorstwem i tradycją, zachowując nie tylko koloryt kulturowy, ale i lata tradycji samego tłumaczenia, które żyje w świadomości pokoleń. W szeroko rozumianym przekładzie, który w trakcie ostatnich dwóch dekad aktywnie przekształca się w dziedzinę interdyscyplinarną, możemy w nim zauważyć, że zarówno **proces**, jak i **rezultat przekładu** noszą charakter mimetyzmu lub upodabniania. Przedstawiony mimetyzm związany jest bezpośrednio z pojęciem wtórności. Dorota Urbanek postuluje, by tradycyjne przeciwstawianie wtórności i oryginalności przekładu oraz ideologizowanie strategii egzotyżacji i udomowienia zamienić na płynne, dialektyczne spojrzenie na istotę przekładu (Urbanek 2011: 341-348). Tak samo, na co zwraca uwagę Briks (2000: 10), każdy słownik podaje nie tyle wszystkie możliwe znaczenia, co raczej pole znaczeniowe hasła, ideę, jaką ono wyraża. Czasami więc trzeba samemu dobrać najwłaściwszy w konkretnym kontekście odpowiednik w języku docelowym, o czym możemy się dobrze przekonać, pokazując konkretne przykłady przeanalizowanej czeskiej i polskiej leksyki, zawężonej do nazw pactwa biblijnego.

ROZDZIAŁ III

ANALIZA TERMINOLOGII BINOMINALNEJ – ASPEKT NADRZĘDNOŚCI I PODRZĘDNOŚCI TERMINÓW

1. Nazwy ptaków nieczystych w czeskich i polskich przekładach biblijnych – opis, porównanie i zestawienia tabelaryczne dwóch katalogów Kpł 11 i Pwt 14

Przygotowane niżej **zestawienie zbiorcze nr 1** (patrz tab. 7.) wskazuje w sposób jak najbardziej precyzyjny, jasny, klarowny i jednoznaczny, z jakimi **ptakami nieczystymi** spotykamy się w przytaczanych **ośmiu czeskojęzycznych** analizowanych tłumaczeniach biblijnych (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB i SNC), które dotyczą zarówno tzw. pierwszego katalogu *Księgi Kapłańskiej* (Kpł 11,13–19), jak i tzw. drugiego katalogu *Księgi Powtórzonego Prawa* (Pwt 14,12–18). W raporcie uwzględnione zostały jednocześnie nazwy proste i złożone.

W ośmiu wymienionych czeskojęzycznych przekładach biblijnych, występujących w Pwt 14,12–18 znajdują się również tacy przedstawiciele awifauny (patrz pogrubione wyrazy pisane na niebiesko), którzy nie pojawiają się w pierwszym katalogu (Kpł 11,13–19), por. *caladrin*, *havran mořský*, *lelek* i *sýc*. Natomiast w pierwszym wymienionym awifaunistycznym katalogu znajdującym się w *Księdze Kapłańskiej* (Kpł 11), możemy zaobserwować sytuację, iż w *Księdze Powtórzonego Prawa* (Pwt 14) nie występują następujące rodzaje ptaków: czes. *bukač*, *chřiestel*, *kalandra*, *káně*, *orlice* i *sojka* – (patrz wyrazy pogrubione i dodatkowo podkreślone pisane na czerwono).

W zaprezentowanym zestawieniu uwzględniamy najczęściej pojawiające się oboczności leksykalne i graficzne, należące do tzw. **leksykalnych wariantów¹ fonetycznych** danego języka takie, jak: czes. *dedek // dudek, krahulec // krahujec, křehař // křekař, roroh // raroř*. Występowały one najpierw w staroczeskich przekładach biblijnych, a w konsekwencji tego procesu pojawiły się we współcześnie używanej terminologii awifaunistycznej. Przedstawiana **wariancja fonetyczna** może niekiedy również obejmować więcej niż dwa elementy, co potwierdza się w przypadku translacyjnym jednego przywoływanego przedstawiciela awifauny, gdzie wariantami są następujące zaprezentowane formy: czes. *strus // stros // pštrus // pstros // pštros*. Uwzględniając np. staroczeskie glosariusze i słowniki możemy również przytoczyć inny przykład wariantowości nazw ptaków: *křehař // křekař // křěkař // křěchař*. Na podstawie tego konfrontatywnego porównania ptasich ekwiwalentów językowych możemy również zaobserwować, jak rozwijał się konkretnie badany język (w różnych przedziałach czasowych), który dotyczy sprecyzowanej terminologii badawczej, zawężonej wokół jednostek kategorii pojęciowej ptactwa.

W ośmiu wyekscerpowanych **czeskojęzycznych** tłumaczeniach biblijnych (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB i SNC), wymienionych w pierwszym wykazie ptaków uważanych za nieczyste (Kpł 11,13–19), **160** razy odnotowujemy przypadek zastosowania ekwiwalencji leksykalno-terminologicznej (średnio w jednym wykazie – **20 ptaków**). Natomiast w drugim wykazie ptaków nieczystych (Pwt 14,12–18) **163** razy zastosowano ekwiwalencję, co daje w tym rejestrze średnią **20,375 ptaków** w jednym przekładzie. Jakie ptaki i w jakich edycjach biblijnych zostały one użyte w dwóch opisywanych wykazach Prawa Mojżeszowego, przybliży niżej sporządzona tabela nr 7 (patrz podrozdział 1.1.).

---

¹ W ramach języka istnieją **leksykalne elementy współfunkcyjne**, do których należą: *warianty; ekwiwalenty; leksemy i peryfrazy* oraz *synonimy*. Omawiane warianty leksykalne dotyczą takich elementów językowych, które mają dokładnie to samo znaczenie, lecz różnią się nieznacznie – najczęściej szczegółami fonetycznymi i morfologicznymi (por. Markowski 2012: 90).

1.1. Czeska ekwiwalencja awifaunistyczna ptaków nieczystych

Sporządzone w tym podrozdziale zestawienie dotyczy tylko tych reprezentantów awifauny uważanych za kultycznie nieczystych, którzy znajdują się w ośmiu „bazowych” czeskich przekładach biblijnych (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB i SNC) i występują w dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego, czyli w *Księdze Kapłańskiej* (Kpł 11,13–19 – lewa część tabeli) i/lub w *Księdze Powtórzonego Prawa* (Pwt 14,12–18 – prawa część tabeli). Ukazuje to poniższa tabela.

Tabela 7. Zestawienie zbiorcze nr 1 czeskich nazw ptaków nieczystych w Kpł i Pwt

Katalog Kpł 11 – (160 nazw)	Katalog Pwt 14 – (163 nazwy)
<u>bukač</u> BK	<u>bukač</u>
<u>calandrin</u>	<u>calandrin</u> BO
čáp	čáp
[dedek]//dudek	[dedek]//dudek
havran	havran
<i>havran mořský</i>	<i>havran mořský</i> BO [1]
<u>chřístel</u>	<u>chřístel</u>
ibis	ibis
jestřáb	jestřáb
<u>kalandra</u>	<u>kalandra</u>
kalous	kalous
<u>káně</u>	<u>káně</u>
<i>káně vodní</i>	<i>káně vodní</i>
kormorán	kormorán

² Przy tych nazwach, które występują we wszystkich czeskojęzycznych przekładach biblijnych, zaznaczamy ten fakt cyfrą 8 ujętą w nawias półokrągły. Nie oznacza to jednak, że te wyszczególnione gatunki ptaka pojawiają się w jednakowym wersecie biblijnym, oraz że występują w tej samej kolejności w konkretnie przywoływanym wersecie biblijnym.

³ Kwadratowe nawiasy z cyfrą w środku patrz np. [1], [2], [3], [4] czy [6] pisane kursywą oznaczają, ile razy tzw. **dwuczłonowa terminologia awifaunistyczna** pojawia się w analizowanych przekładach biblijnych w konkretnie badanym katalogu.

Katalog Kpl 11 – (160 nazw)	Katalog Pwt 14 – (163 nazwy)
krahujec JB	[krahulec] //krahujec [BK] , JB
krkavec BK, PNS	krkavec BK, PNS
[křehař]//křekař [BK], BO	[křehař]//křekař [BK], BO
kulich ČEP, SNC	kulich ČEP, SNC
labuť BK, BO, PNS	labuť BK, BO, PNS
lelek	BO
luňák BK, BO, ČEP, ČSP, B21, SNC	luňák BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, SNC
<i>luňák černý</i> ČSP, JB [2]	<i>luňák černý</i> ČSP, JB [2]
<i>luňák červený</i> ČSP, PNS, JB [3]	<i>luňák červený</i> ČSP, PNS, JB [3]
<i>luňák hnědý</i> PNS [1]	<i>luňák hnědý</i> PNS [1]
mrchožrout ČEP, ČSP	mrchožrout ČEP, ČSP, B21
netopýr BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC (8)	netopýr BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC (8)
noh BK, BO	noh BK, BO
orel BK, ČEP, ČSP, B21, PNS, SNC	orel BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, SNC
<i>orel mořský</i> ČEP, B21, JB [3]	<i>orel mořský</i> ČEP, B21, JB [3]
orlice	BO
<i>orlice mořská</i> BK [1]	<i>orlice mořská</i> BK [1]
orlosup ČEP, B21, JB	orlosup ČEP, B21, JB
orlovec ČSP	orlovec ČSP
<i>orlovec říční</i> PNS [1]	<i>orlovec říční</i> PNS [1]
pelikán BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC (8)	pelikán BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC (8)
porfirián BK	porfirián BK
strus//pštros BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC (8)	strus//pštros BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC (8)
puštík JB	puštík JB
racek ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC	racek ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC
roroh BO	raroh BK, BO
sahan BO	sahan BO
sojka	sojka
sokol ČEP, ČSP, B21, PNS, SNC	sokol BK, ČEP, ČSP, B21, PNS, SNC
sova BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, SNC	sova BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, SNC
<i>sova pálená</i> ČEP, ČSP, JB, SNC [4]	<i>sova pálená</i> ČEP, ČSP, JB, SNC [4]
<i>sova ušatá</i> JB [1]	<i>sova ušatá</i> JB [1]

Katalog Kpł 11 – (160 nazw)		Katalog Pwt 14 – (163 nazwy)	
sup	BK, BO, ČSP, B21, PNS, JB, SNC	sup	BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC (8)
<i>sup bílý</i>	<i>JB [1]</i>	<i>sup bílý</i>	<i>JB [1]</i>
<i>sup hnědý</i>	<i>PNS [1]</i>	<i>sup hnědý</i>	<i>PNS [1]</i>
sýc		sýc	BO
sýček	ČSP, B21, PNS	sýček	ČSP, B21, PNS
volavka	ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC	volavka	BK, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC
výr	BO, ČEP, ČSP, B21, SNC	výr	ČEP, ČSP, B21, SNC

Porównując natomiast osiem polskojęzycznych przekładów biblijnych (w ramach wewnątrzjęzycznych dyferencji) dotyczących dwóch wykazów tzw. „ptaków nieczystych”, musimy stwierdzić, że niektóre ptaki występujące w *Piątej Księdze Mojżeszowej* (Pwt 14,12–18) nie pojawiają się w *Trzeciej Księdze Mojżeszowej* (Kpł 11,13–19), np. *czajka*, *dzięciol*, *iksjon*, *kruk nocny*, *myszolów*, *raróg* i *sęp biały* (patrz wyrazy pogrubione pisane na niebiesko). Natomiast trzeba również zaznaczyć, że spotykamy się z odwrotną sytuacją, gdzie w *Piątej Księdze Mojżeszowej* (Pwt 14,12–18) nie ma ptaków, które pojawiają się w *Trzeciej Księdze Mojżeszowej* (Kpł 11,13–19), np. *bekas* i *orlik* (patrz wyrazy pogrubione i dodatkowo podkreślone, pisane na czerwono). U ptaków takich, jak: *herodian* (BJW) i *herodion* (BJW) chodzi najprawdopodobniej o zaistniałą pomyłkę w przepisywaniu (por.: *-on* w *-an*). To samo dotyczy pisowni leksemów *porfyrion* // *porfiryjon* (BJW i BG) – (por. *-yri* i *-iryj*), *sojka* // *sójka*⁴ (BG i BW, NBG) oraz wyrazów *puchacz* // *puhacz* (BG, NBG, BW, BP i BJW), chociaż w tym ostatnio zaprezentowanym przypadku trzeba byłoby zwrócić raczej uwagę na problematykę z zakresu kwestii gramatycznych, zwłaszcza pod względem kodyfikacji polskojęzycznej pisowni. Trzeba by także wziąć pod uwagę fakt, że polska pisownia kształtowała się stopniowo, ponieważ w XIX w. zapewne różne reguły obowiązywały w różnych zaborach, później

⁴ Z punktu widzenia współczesnej polszczyzny wyrażenie pisane w formie *sojka* (brak kreskowanego ó) uchodzi za przestarzałe i występuje tylko regionalnie (por. Doroszewski 1966: 483).

w okresie międzywojennym były również czynione określone ustalenia⁵.

Podobna sytuacja oboczności leksykalnej występuje w nazwach przedstawicieli świata awifauny: *norek* // *nurek* (BG oraz BJW, BT i BWP), *iba* // *ibis* (BJW oraz BT i BWP), przy czym niektóre z wyrazów w **parach wariantów** morfologicznych są rzadsze i wychodzą z użycia (por. Markowski 2012: 91). W tym momencie można by przywołać przykład **potencjonalnej synonimii**, gdzie zaczynają działać **mechanizmy korygujące**, czyli jeden z wyrazów – jeżeli rozmawiamy o strategii synonimii leksykalnej nawet odczuwalnej i w przekładzie – może wypaść z użycia lub też słowa mogą nabierać odmiennych odcieni znaczeniowych, często natury stylistycznej i socjokulturowej. Jednak w tych zaprezentowanych przekładach biblijnych musimy również uwzględnić staropolskie, przestarzałe dziś ptasie nazwy w porównaniu z obowiązującą w XXI wieku terminologią faunistyczną. Z drugiej strony, odnośnie do współcześnie używanej leksyki możemy także zaobserwować różnice w używalności takich leksemów, jak np.: *ścierwik* (BT), *ścierwnik* (BWP), *ścierwojad* (BW) i *ścierwowiec* (NBG), pojawiających się w *Księdze Kapłańskiej* (Kpł 11,18), które różnią się postacią morfologiczną lub formantem niewnoszącym jednak różnicy znaczenia.

W wyekscerpowanych ośmiu polskich tłumaczeniach biblijnych (BK, BKW, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNs) możemy zauważyć, że w pierwszym wykazie ptaków nieczystych Prawa Mojżeszowego (Kpł 11,13–9) **159** razy zostały użyte różnorodne określenia profilujące awifaunistyczne ekwiwalenty leksykalne. Daje to średni wynik **19,875 ptaka** na jeden katalog. Natomiast w ośmiu polskich tłumaczeniach (BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNs) drugiego wykazu ptaków nieczystych (Pwt 14,12–18) zostały aż **168** razy użyte różnorodne ptasie ekwiwalenty, co daje średnią **21 ptaków** na jeden przekład wspomnianego ptactwa nieczystego. Z jakimi nazwami ptaków i w jakiej ilości ta awifaunistyczna terminologia występuje w polskojęzycznych przekładach, ukazuje poniższa tabela (patrz podrozdział 1.2.).

---

⁵ Ustalenie ortografii polskiej nie przyszło łatwo. Jak pisał Stanisław Urbańczyk, „Sposób pisania po polsku aż do końca XIX wieku był sprawą osobistą piszącego. W średniowiecznej szkole nie uczono pisania po polsku” (por. szerzej Saloni 2005: 71–96).

1.2. Polska ekwiwalencja awifaunistyczna ptaków nieczystych

Sporządzone tu **zestawienie** (patrz tab. 8.) ukaże dokładnie, z jakimi ptakami nieczystymi – zabronionymi do konsumpcji – spotykamy się w analizowanych **ośmiu polskojęzycznych** „bazowych” tłumaczeniach biblijnych (BK, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNŚ), znajdujących się w *Księdze Kapłańskiej* (**Kpł 11,13–19** – lewa część tabelki) i/lub w *Księdze Powtórzonego Prawa* (**Pwt 14,12–18** – prawa część tabelki), gdzie zostały uwzględnione nazwy proste i złożone ptaków.

Tabela 8. Zestawienie zbiorcze nr 2 polskich nazw ptaków nieczystych w Kpł i Pwt

Katalog (Kpł 11) ⁶ – (159 nazw)		Katalog (Pwt 14) ⁷ – (168 nazw)	
bąk	BG, BJW	bąk	BJW
bekas	NBG	bekas	
bocian	BG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ	bocian	BG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ
czajka		czajka	NBG
czapla	BG, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ	czapla	NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ
dudek	BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ (8)	dudek	BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ (8)
dzięciol		dzięciol	NBG
gryf	BG, BJW	gryf	BG, BJW
herodian	BJW	herodian	
herodion		herodion	BJW
charadrion	BJW	charadrion	BJW
iba	BJW	iba	BJW
ibis	BT, BWP	ibis	BT, BWP
iksjon		iksjon	BJW

⁶ Spośród polskojęzycznych przekładów biblijnych dotyczących pierwszego wykazu „ptaków nieczystych” (Kpł 11,13–19), wszystkie wyszczególnione wyrazy w niniejszej tabeli pisane *kursywą* (tj. **osiem** przypadków) wraz z [kwadratowymi nawiasami – podsumowująca ilość występowania] oznaczają **binominalne nazewnictwo**, czyli nazwy ptaków złożonych z co najmniej dwóch leksemów.

⁷ Również w drugim wykazie polskojęzycznych tłumaczeń biblijnych dotyczących „ptaków rytualnie nieczystych” (Pwt 14,11–18), wszystkie wyrazy w tabeli pisane *kursywą* oznaczają **binominalne nazewnictwo**. W [kwadratowych nawiasach – **dziesięć** przypadków] zaznaczono ilość występowania tej terminologii.

Katalog (Kpl 11) ⁶ – (159 nazw)		Katalog (Pwt 14) ⁷ – (168 nazw)	
jastrząb	BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP	jastrząb	BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP
kania	BG, BJW, BT, BWP, BW	kania	BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, PNŚ
<i>kania czarna</i>	PNŚ [1]	<i>kania czarna</i>	PNŚ [1]
<i>kania ruda</i>	PNŚ [1]	<i>kania ruda</i>	PNŚ [1]
<i>kania wodna</i>	BG [1]	<i>kania wodna</i>	BG [1]
kondor	NBG, BP	kondor	NBG, BP
kormoran	BT, BWP, BW, BP, PNŚ	kormoran	BW, BP, PNŚ
krogulec	NBG, BP	krogulec	BG, BP
kruk	BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ (8)	kruk	BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ (8)
<i>kruk nocny</i>		<i>kruk nocny</i>	BJW [1]
lelek	BG	lelek	BG
łabędź	BG, BJW, BT, BWP, BP, PNŚ	łabędź	BG, BJW, NBG, BT, BWP, PNŚ
łyska	BJW, NBG	łyska	BJW
mewa	NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ	mewa	BT, BWP, BW, BP, PNŚ
myszolów		myszolów	BP
nietoperz	BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ (8)	nietoperz	BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ (8)
[norek]//nurek	[BG], BJW	[norek]//nurek	BG, BJW, NBG, BT, BWP
orlik	BW	orlik	
orzeł	BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ (8)	orzeł	BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ (8)
<i>orzeł morski</i>	<i>BG, BJW, BT, BWP [4]</i>	<i>orzeł morski</i>	<i>BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW [6]</i>
pelikan	NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ	pelikan	BG, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ
porfyrion	BJW	porfyrion//[porfiryjon]	[BG], BJW
pójdźka	PNŚ	pójdźka	PNŚ
puchacz//[puhacz]	BG, [BJW], NBG, BW, BP	puchacz	NBG, BW, BP
puszczyk	NBG, BT, BWP, BW, BP	puszczyk	NBG, BT, BWP, BW, BP
raróg		raróg	BG
rybolów	PNŚ	rybolów	BP, PNŚ
sęp	BG, BJW, NBG, BP, PNŚ	sęp	BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ (8)

Katalog (Kpl 11) ⁶ – (159 nazw)	Katalog (Pwt 14) ⁷ – (168 nazw)
<i>sęp biały</i>	<i>sęp biały</i> BW [1]
<i>sęp czarny</i> BT, BWP [2]	<i>sęp czarny</i> BT, BWP [2]
<i>sęp górski</i> BW [1]	<i>sęp górski</i> BW [1]
<i>sęp kasztanowaty</i> PNŚ [1]	<i>sęp kasztanowaty</i> PNŚ [1]
sokół NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ	sokół BG, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ
sowa BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ (8)	sowa BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ (8)
<i>sowa uszata</i> PNŚ [1]	<i>sowa uszata</i> PNŚ [1]
[sojka]//sójka [BG], BW	sójka BG, NBG, BW
struś//[strus] BG, [BJW], NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ (8)	struś//[strus] BG, [BJW], NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ (8)
ścierwik BT	ścierwik BT
ścierwnik BWP	ścierwnik BWP
ścierwojad BW	ścierwojad
ścierwowiec NBG	ścierwowiec
wrona BP	wrona BP

2. Słownictwo wspólne i jego kolejność w czeskich i polskich przekładach biblijnych Kpl i Pwt

W dalszej części niniejszych rozważań centrum uwagi będzie stanowić **słownictwo** użyte w procesie tłumaczenia oraz zastosowana **kolejność** analizowanych nazw ptaków w poszczególnych wersjach biblijnych w czeskim i polskim przekładzie. Innymi słowy priorytetem badawczym w tym momencie będą przede wszystkim dwa najważniejsze aspekty analizy nazw, a mianowicie: **jaka konkretna leksyka przedmiotowych ptaków** – poddana procesowi translacyjnemu – została uwzględniona w czeskich i polskich przekładach biblijnych oraz czy została zachowana **właściwa kolejność konkretnie wymienionych reprezentantów awifauny** w analizowanych tekstach biblijnych.

Jednakowe nazwy, które występują we wszystkich analizowanych wersjach językowych, włącznie z zachowaną kolejnością, dotyczą (spośród kilkudziesięciu wymienionych ptaków w dwóch przedstawionych katalogach) tylko **pięciu reprezentantów awifauny**, a konkretnie chodzi

o następujące nazwy ptaków: *orla*, *sowę* (w JB marginalne odstępstwa, por. Hampl 2013: 17–28), *strusia*, *dudka* i *nietoperza* – czes. *orla*, *sovu*, *pštroša*, *dudka* a *netopýra*, chociaż zdajemy sobie sprawę z tego, że ostatnie wymienione zwierzę w postaci leksykalnej (*nietoperz*) nie jest ptakiem, ale ssakiem.

Wykorzystany w procesie przekładoznawczym ekwiwalent leksykalny *orzeł* – czes. *orel*, wymieniony w dwóch wykazach ptaków nieczystych (Kpł 11,13 i Pwt 14,12), zawsze znajduje się na pierwszym miejscu spośród trzech ptaków, wyszczególnionych w każdym z analizowanych wersetów (oprócz czeskojęzycznego przekładu *Jeruzalémské bible*, gdzie zamiast *orla* został przetłumaczony *sęp* – czes. *sup*).

Z identyczną sytuacją spotykamy się w przypadku *sowy* – czes. *sovy*, która znajduje się również w dwóch wersetach katalogu ptaków nieczystych (Kpł 11,16 i Pwt 14,15), ale nie na pierwszym, lecz na drugim miejscu spośród czterech ptaków wymienionych w tym wersecie biblijnym (oprócz ponownie wymienianego czeskojęzycznego przekładu *Jeruzalémské bible*, w której zamiast *sowy* został przetłumaczony puszczyk, czes. *puštik* jako przedstawiciel rodzaju rzędu sów – *Strigiformes*).

Bezsprzeczna sytuacja (bez żadnych wyjątków), z jaką spotykamy się w omawianych przekładach biblijnych, dotyczy *strusia* – czes. *pštroša*, który znajduje się we wszystkich przedstawionych czeskich i polskich wersetach. Został użyty w dwóch wersetach (Kpł 11,16 i Pwt 14,15) zawsze na pierwszym miejscu spośród czterech wymienionych ptaków w tych dwóch przywoływanych wersetach.

Z przejrzystą i klarowną sytuacją mamy do czynienia również przy omawianym *dudku* – czes. *dudku*, który został umiejscowiony w katalogu ptaków nieczystych w Kpł 11,19 i Pwt 14,18 na trzecim w kolejności miejscu spośród czterech wymienionych nieczystych istot latających w tych dwóch wyszczególnionych wersetach biblijnych.

Wspominany *nietoperz* – czes. *netopýr*, znajdujący się również w Kpł 11,19 i Pwt 14,18, wymieniony został zawsze na ostatnim, czyli czwartym miejscu spośród czterech istot nieczystych w tych dwóch przeanalizowanych wersetach biblijnych.

Pozostałe zaprezentowane ptaki nie znajdują się już w tzw. **symetrycznej sekwencji**, co oznacza, że w procesie tłumaczenia dochodzi w mniejszym lub większym stopniu do tzw. wariantowości leksykalnej i częściowej zamiany nazw ptasich reprezentantów.

3. Nieprzekładalność jednostek leksykalnych, hierarchiczny układ kategoryzacji oraz terminologia binominalna w czeskich i polskich przekładach biblijnych – zauważalne podobieństwa i najważniejsze różnice

Z punktu widzenia każdego tłumaczonego nazewnictwa warto zasygnalizować, że pierwsza wielka podgrupa z zakresu (całkowitych lub częściowych) **nieprzekładalnych jednostek leksykalnych** dotyczy w szerokim sensie takich pojęć, które są określane jako „**terminy techniczne**” (por. Wojtasiewicz 2007: 61). Całą tę podgrupę „terminów technicznych” można podzielić na wiele **kategorii**, z których najważniejsze poniżej wymienimy. Jest to w pierwszej kolejności świat flory i fauny, czyli tłumaczone nazwy zwierząt i roślin – zwłaszcza egzotycznych lub rzadko spotykanych (nieznanych użytkownikom danej kultury) – zapożyczonych przez wiele języków europejskich: *jaguar*, *puma*, *okapi*, *zebu*, *jak*, *ara*, *tukan* (przedstawianą domenę przedmiotowej awifauny w niniejszej rozprawie szczegółowo poniżej omawiamy). Dalej można wymienić kategorię zjawisk geograficznych: *tundra*, *tajga* czy zjawisk meteorologicznych: *monsun* (ale i np. w języku polskim lokalny *wiatr halny*). Do nieprzekładalnych terminów należą także nazwy oznaczające najrozmaitsze „lokalne” miary i wagi należące do systemu metrycznego czy jednostki monetarne: *złoty*, *korona*, *rubel*, *dolar*, *frank*.

W dalszej kolejności można przytoczyć wytwory cywilizacji materialnej, artefakty i kulturę materialną, do których należą: nazwy elementów stroju, nazwy instrumentów muzycznych, nazwy napojów i potraw, nazwy broni, nazwy urzędów, nazwy grup społecznych oraz nazwy związane z kultem religijnym. Z tą wyżej wymienioną terminologią

spotykamy się również w różnych przekładach na kartach *Pisma Świętego*. Wszystkie podane tu nazwy wywołują określone skojarzenia tylko u tych ludzi, którzy zetknęli się z nimi bezpośrednio. W ich tłumaczeniach mogą występować dwie modyfikacje: **fonetyczne** i **ortograficzne**.

Natomiast z punktu widzenia zasięgu przekładalności poszczególnych jednostek leksykalnych dochodzimy do wniosku, że istnieje mały zakres wspólnych pojęć w językach różnych grup etnicznych zamieszkujących naszą planetę (por. np. Eskimosów, mieszkańców Amazonii, Afryki i Europejczyków). W pewnych przypadkach istnieje więc niemożność oddania w języku docelowym pojęć wyrażanych w języku wyjściowym, czyli niemożność wywołania u odbiorcy przekładu takich samych skojarzeń, jakie powstają u odbiorcy oryginału. W takim wypadku nazwę można albo przejąć, albo opatrzyć komentarzem (z tym, że takie objaśnienia wywołują w niektórych przypadkach tylko mgliste pojęcia u odbiorców, którzy nie znają realiów socjokulturowych i wobec tego nie mają odpowiednich skojarzeń z nazwą oryginalną). Dotykamy ważnej problematyki koncentrującej się na specyficznych kategoriach desygnatów w podziale strukturalnym tekstu (por. Lebedziński 1981: 67). Chodzi tutaj przede wszystkim o zastąpienie **równoważnego elementu** z terenu „A” ekwiwalentnym elementem z terenu „B” (por. np. tłumaczenie pacierza na język eskimoski). Wtedy dochodzimy do wniosku, że sekwencję *chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj* trzeba zastąpić desygnatem ekwiwalentnym (równoważnym) dla kultury eskimoskiej, który przybierze formę: *Ryby naszej powszedniej...*, ponieważ chleba Eskimosi nie znają, a właśnie wymieniana ryba jest dla nich równoważnym ekwiwalentem leksykalnym. Mamy do czynienia z dynamicznym tłumaczeniem (por. Piela 2003, Nida 1964). W takich przekładach ważną rolę odgrywa **czynnik kulturologicznych kompetencji tłumacza**⁸, ponieważ to on musi wyczuć, czy końcowy odbiorca będzie

---

⁸ Istotną cechą poprawności językowej stanowi również **kryterium wystarczalności** (por. Derwojedowa, Karaś, Kopczyńska 2005: 636), któremu potrzebne są właściwe dla każdego języka narodowego **innowacje językowe**, nazywane również innowacjami uzupełniającymi. One zaspokajają dwie potrzeby:

- potrzebę nazwania nowych elementów rzeczywistości (narzędzia, artefakty, metody pracy, wytwory czynności, pojęcia, nazewnictwo nowych zawodów

znał omawiany wyraz lub czy nie zaistnieje potrzeba wyjaśnienia tej sekwencyjnej aluzji (bezpośrednio w tekście lub w przypisie).

Ważnym zagadnieniem związanym z powyższym jest tzw. **binominalna terminologia**, występująca w dwóch zaprezentowanych katalogach ptaków nieczystych, gdyż z takim nazewnictwem mamy również do czynienia na wielu kartach *Pisma Świętego*. Dotykamy w ten sposób dosyć istotnego wątku **hierarchicznego układu kategorii**, który dostarcza mocnych argumentów na rzecz zweryfikowania klasycznego ujęcia kategorii, związanego z porównywaniem cech (por. Taylor 2001: 77) w ramach teorii prototypu zaproponowanej przez Eleonorę Rosch, wiążącego się z pytaniem o sposób kategoryzowania świata przez człowieka (por. Rosch 1973, 1975, 1978). Można by wysunąć następującą tezę, mówiącą o tym, że pojęcie to zasada

---

itp.), np. czes. *ocelový // kovový pták* ‘letadlo’ – pol. *stalowy ptak* ‘samolot’; czes. *stavební jeřáb* – pol. *żuraw budowlany* ‘urządzenie dźwigowe’; czes. *bílá vrána* – pol. *biały kruk* (zamiana ekwiwalentów *wrona* ↔ *kruk*) ‘coś cennego, wyjątkowego’; czes. *volavka* – pol. *czapla* (czes. *czapla* ↔ pol. *zerowa ptasia ekwiwalencja*) ‘przynęta’, ‘wab’; czes. *počítač* – pol. *komputer* ‘elektroniczne urządzenie liczące i przetwarzające dane w oparciu o określony program’; czes. *havrani* (dosł. pol. *gawrony*) ‘*četa pohřební služby odvážející osobu usmrčenou při dopravní nehodě*’ (por. Hubáček 2003: 70) – [tłum. pol. *załoga służby pogrzebowej odwożąca uśmierconą osobę podczas wypadku drogowego*]; czes. *modropták, modroptáčník i ptákostraník* ‘*člen Občanské demokratické strany ODS*’ – [pol. ‘członek Partii Obywatelsko-Demokratycznej w Czechach’].

- potrzebę wyrażania stosunku emocjonalnego do różnych elementów rzeczywistości pozajęzykowej (por. czes. *slepice* ‘głupia kobieta’ oraz ‘rodzaj ptaka’ – pol. *kura* tylko ‘rodzaj ptaka’; czes. *krkavec* ‘rodzaj ptaka’ i ‘skąpa osoba’ – pol. *kruk* ‘rodzaj ptaka’; czes. *krůta* ‘rodzaj ptaka’ i wyzwisko dotyczące ‘głupiej i zarozumiałej kobiety’ – pol. *indycka* ‘rodzaj ptaka’; czes. *křepelka* ‘rodzaj ptaka’ i ‘osoba ruchliwa i pełna życia’ – pol. *przepiórka* ‘rodzaj ptaka’; czes. *labuť* ‘rodzaj ptaka’ i ‘naiwna i głupia osoba’ – pol. *łabędź* ‘rodzaj ptaka’).

Przedmiotowa czes. *inovace* to ‘*nový jazykový jev, nová forma v jazyce (fonetická, fonologická, morfologická a syntaktická)*’ – (Kraus 2007: 352) – [tłum. pol. *innowacja* to nowe zjawisko językowe, nowa forma w języku (fonetyczna, fonologiczna, morfologiczna i syntaktyczna)]. Tą definicję warto byłoby na stałe rozszerzyć również o formalny podział leksykalny, czyli element **semantyki**, ponieważ dzięki niej w przeprowadzanej konfrontatywnej analizie pokazują się dosyć istotne rozbieżności w badanych czeskich i polskich językowych obrazach świata. Zgodnie z poglądami wielu językoznawców, zagadnienia te trzeba badać i rozważać również w kategoriach neologizmów i neosemantyzmów (Lotko 2003: 50, Martincová 1998, 2004, Butler 1984, Szalek, Nečas 1993).

kategoryzacji. Wprowadzenie kategorii prototypowych oznaczało uznanie kategorii hierarchicznych, w których stopień przynależności elementu do kategorii czy też stopień jego podobieństwa do prototypu jest odmienny (por. Kiklewicz 2012: 117).

Jeżeli człowiek posiada pojęcie np. o *ptaku*, to jest ono w dużym stopniu równoznaczne z posiadaniem wiedzy na temat tego, czym jest *ptak*. Właśnie dzięki temu, że mamy opisywane awifaunistyczne pojęcie utrwalone w naszym percepcyjnym systemie myślenia, to potrafimy właściwie zaliczyć lub zaszeregować (zaszufladkować) widziany przez nas obiekt // istotę (żywą) do kategorii ptaków. Warto tutaj nadmienić, że konceptualizowany ptak jest kategorią taksonomiczną jako rodzaj istoty żywej (por. Wierzbicka 1999: 43). Według Johna Taylora „jasne granice kategorii rodzaju naturalnego zależą zarówno od sposobu zaistnienia świata, jak i od tego, co zdarza się nam o nim wiedzieć” (Taylor 1989: 64–65). Przywoływane znaczenia – jak możemy przypuszczać – zależne są od kontekstu, a chcąc sprecyzować to zagadnienie, można powiedzieć, że są strukturami poznawczymi w systemie wiedzy i przekonań. Ludzki umysł skłania każdego użytkownika procesu komunikacyjnego do „naturalnego” porządkowania i klasyfikowania danych w otaczającym go świecie, wykorzystując hierarchiczną kategoryzację świata za pomocą „**sprecyzowanych**” leksemów. W tym momencie przydatna będzie również koncepcja semantyki leksykalnej Jurija Derenikowicza Apresjana, polegająca na wykorzystywanych synonimicznych środkach języka (por. Apresjan 1994, 1995).

Należy jednocześnie podkreślić, że jednostkę ogólną zawsze nazywa się **hiperonimem**, natomiast jednostkę niższego rzędu – **hiponimem**. Ponieważ w niniejszej pracy posługujemy się głównie nazwami awifauny, jakie znajdują się w czeskich i polskich przekładach, można by przytoczyć „pomocniczą” terminologię pojęciową z linneuszowskiej⁹ klasyfikacji zwierząt, gdzie spotykamy się z różnymi

---

⁹ Ze względu na fakt, że łacińskie nazewnictwo nie tylko botaniczne, ale i zoologiczne – szczególnie od czasów reformy, przeprowadzonej przez Karola Linneusza – zaczęło pełnić rolę uniwersalnego kodu, do którego odnoszono i dostosowywano nomenklatury innych języków (w tym także czeskiego i polskiego), najistotniejszy – jak zwraca uwagę Handke (1997: 166) – stał się proces nazywania, a więc znajdowania odpowiedności

poziomami kategorii taksonomicznej¹⁰, por.: czes. *říše, kmen* (*podkmen*), *třída* (*podtřída*), *řád, čeleď, rod, druh* – pol. królestwo, typ, gromada (podgromada), rząd (podrząd), rodzina, rodzaj, gatunek.

Ze względu na to, że oba używane terminy („hiperonim” i „hiponim”¹¹) odnoszą się do relacji semantycznych, interesują nas także pozostałe relacje, jakie zachodzą pomiędzy jednostkami fonologicznymi i symbolicznymi¹². Dlatego używając terminologii Ronalda Langackera, możemy powołać się na **schemat** cechujący się stosunkowo ogólną specyfikacją, i jego **konkretyzacje**, które wzbogacają schemat o dodatkowe szczegóły, przy czym różne konkretyzacje uszczegółwiają schemat na różne, kontrastujące ze sobą sposoby (por. Taylor 2007: 146–147). Potwierdzenie tak przyjętej konkretyzacji, pojmowanej najogólniej jako „**dokładnie sprecyzowanej w szczegółach terminologii**”, przedstawimy w dalszej części rozważań – patrz tabela 9 i 10 (zestawienie zbiorcze nr 3 i 4 wraz z ich opisem).

Jak twierdzi Eleonora Rosch, kategorie nie mają ściśle określonych granic i nie można je odróżnić od siebie, o czym przekonamy się

---

między treścią i zakresem nazw łacińskich i terminologią ojczystą każdego języka, natomiast na plan dalszy schodziła troska o odpowiedniość leksykalną i strukturalną wyrazów.

¹⁰ Jak zaznacza autor książki *Lingvistická antropologie – jazyk – mysl a kultura* Jan Pokorný (2010: 44) *kromě taxonomií v podobě větvícho se stromu s relativně univerzálními úrovněmi obecnosti se jako konceptuální nástroj uplatnily i prototypy, nejlepší příklady dané kategorie. K nejvýznamějším představitelům univerzalistického směru patřily P. Kay a B. Berlin, kteří uvedenými metodami zkoumali vyjadřování barev, zoologických a botanických etnoklasifikací* – [tłum. pol. oprócz taksonomii w kształcie rozgałęzionego drzewa ze względnie uniwersalnymi poziomami pospolitości przydały się jako konceptualne instrumenty również i prototypy pełniące funkcję najlepszego przykładu danej kategorii. Do najbardziej znaczących przedstawicieli uniwersalnego kierunku należeli P. Kay a B. Berlin, którzy przez te wyszczególnione metody badali określenia kolorów oraz skoncentrowali się na zoologicznych i botanicznych etnoklasyfikacjach].

¹¹ Prezentowane hiperonimy i hiponimy są to wyrazy, które różnią się zakresem znaczeniowym. W niektórych przypadkach podczas komunikacji językowej traktowane są jako synonimy, ale – jak podkreślają Derwojedowa, Karaś, Kopczyńska (2005: 523) – reprezentują inny rodzaj powiązań semantycznych, a mianowicie uhierarchizowanie pod względem stopnia ogólności.

¹² Gramatyka kognitywna proponuje pojęciową unifikację. Postuluje wyłącznie struktury *semantyczne, fonologiczne* i *symboliczne*. Leksykon, morfologia i składnia, zgodnie z poglądem Langackera (2003: 75) tworzą gradację form w pełni dających się opisać jako zespoły struktur symbolicznych.

również w dalszej części niniejszych rozważań, prezentując konkretne przykłady z czeskich i polskich tłumaczeń biblijnych z wybranej domeny ptactwa. Czołowy przedstawiciel lingwistyki kognitywnej Ronald Langacker – podążając tym tropem – zauważa w kontekście wiedzy słownikowej, encyklopedycznej i pragmatycznej, że „wyrażenia leksykalne nie mają granic” (Langacker 1995: 18). Przekonamy się również, że w procesie translacyjnym będziemy mieli do czynienia ze **stopniowalnością** niektórych przetłumaczonych reprezentantów kategorii pojęciowej ptactwa. Kategorie, według niektórych badaczy (por. Kurcz 1992: 224) pojmowane są również w taki sposób, że stanowią zbiór obiektów, które nasz system poznawczy traktuje jako **równoważne**. Grupowanie takie może odbywać się na drodze porównania, czyli zestawienia ze sobą przedmiotów, zjawisk lub sytuacji, a dalej ujmujemy na podstawie naszego doświadczenia zachodzące podobieństwa i różnice między nimi. **Wyrazistości** te występują również w obrębie domeny pojęciowej w obrazowo przedstawianym **trzy poziomowym układzie hierarchicznym**¹³: nadrzędnym, podstawowym i podrzędnym [zwierzę – ptak – orzeł], które ogólnie reprezentują podobieństwa i różnicę tej samej kategorii (por. zwłaszcza poziom podstawowy, w którym kategorie charakteryzują się najwyższym wskaźnikiem identyfikacyjnym, dlatego różnią się od innych kategorii) *ptak – drapieżnik – sęp* lub *ptactwo drapieżne – sępy – sępy kasztanowate*. Poziom podstawowy sprawia, że gdy uczymy się kategoryzacji, jest on wyrazisty, a opisywane kategorie podstawowe są pierwszymi oraz najbardziej naturalnymi formami kategoryzacji (por. Lakoff 1987).

Przedstawianą kategoryzację można również zdefiniować jako systematyzację (por. Kajfosz 2009: 81), czyli – innymi słowy – jako *taksonomizację, typologizację, klasyfikację* rzeczywistości, jakiej

---

¹³ Mamy do czynienia z rozróżnieniem poziomów kategoryzacji obiektów doświadczenia. Leksykalne reprezentacje kategorii wyższego poziomu, a zwłaszcza niższego rzędu – jak pisze E. Tabakowska (1995: 46) – są bardziej charakterystyczne dla dyskursów specjalistycznych. Oznacza to, że kategorie klasyczne są kategoriami nauki, a kategorie prototypowe – kategoriami prototypowej wiedzy o świecie. Jak zaznacza Kiklewicz (2012: 211), stosowanie nazw gatunków i odmian zwierząt jest czymś naturalnym w zoologii czy weterynarii, a stosowanie nazw rodzajowych w tekstach metafizycznych. Czy faktycznie zawsze tak jest, pokażą podrozdziały 3.1. i 3.2.

dokonywa człowiek, który postrzega każdy konkretnie otaczający go przedmiot czy istotę. Wymieniana kategoryzacja zawsze jest pewnego rodzaju **interpretacją**, ponieważ opiera się na wnioskowaniu, które z kolei powiązane jest z kulturowo utrwalonymi kryteriami lub kodami, mogących się do pewnego stopnia różnić. Pod tym względem kategoria zawsze łączy się z elementem możliwego wyboru, gdzie przyjęcie jednego **kryterium hierarchizacji zjawisk rzeczywistości** jest równoznaczne z pominięciem innych możliwych kryteriów np. uwypuklenia i ukrywania (por. Lakoff, Johnson 1988: 32–33).

W ramach omawianej problematyki trzeba również zaznaczyć, że językoznawstwo używa także określeń: gniazda leksykalne i gniazda pojęciowe (por. Bartmiński 2001: 521–524). Zarówno definicje słownikowe, jak i dwa wyszczególnione gniazda (leksykalne i pojęciowe) umożliwiają przeprowadzenie porównania podobieństw, jakie zachodzą w konkretnie badanych językach (które mogą być typologicznie bliskie lub oddalone od siebie), zwracając jednocześnie uwagę na różnice w **opisie hierarchicznym struktury słownictwa**. Trzeba przyznać, że warunek prawdziwości (por. Nagórko, Łaziński, Burkhardt 2004: XXVII) lepiej spełnia wyrażenie nadrzędne, czyli „hiperonim” względem swojego „hiponimu” jako wyrażenia pojęciowo podrzędnego, ponieważ już w nim jest ono pojęciowo zawarte (por. *Cezar jest psem = Cezar jest zwierzęciem* lub *Cezar jest owczarkiem = Cezar jest psem*). Można również przytoczyć inny przykład językowy, dotyczący świata interesującej nas awifauny (por. Hampl 2011: 252), ponieważ wiemy na podstawie wartościowania i kategoryzowania, że każdy *wróbel* jest *ptakiem*, ale nie każdy *ptak* jest *wróblem*. Z tych przykładów wyłaniają nam się różnice językowe i pojęciowe, pokazujące wyraźnie wariację w kategoryzacji („ogół” – „szczegół”¹⁴), z którymi spotykamy się również w wielu przekładach *Pisma Świętego*.

¹⁴ Dla lepszego uwidocznienia omawianego zagadnienia podam jeden przykład przywoływanej problematyki. Leksem *ptak* jest **hiperonimem** słowa *wróbel*, jeżeli zakres słowa *wróbel* mieści się w zakresie leksemu *ptak*, a treść wyrazu *ptak* jest składnikiem treści słowa *wróbel*. Przedstawiany *wróbel* jest zatem **hiponimem** słowa *ptak*. Jak się możemy przekonać hiperonimy mogą tworzyć rozbudowaną hierarchię, por.: *zwierzę* > *ptak* > *wróbel* > *wróbel żółtogardły* wraz z jej taksonomią.

Możemy powiedzieć, że wszystkie jednostki leksykalne (głównie rzeczowniki, przymiotniki i czasowniki), przywołują domeny poznawcze, różniące się wyrazistością w obrębie danego pojęcia. Ze względu na fakt, że język polega na nieustannym przekształcaniu i uzupełnianiu tego, co zastane, a także na ciągłym przywoływaniu do istnienia coraz to nowych środków językowych, jednostek języka, konstrukcji i struktur językowych, a przede wszystkim swych podstawowych produktów – tekstów (por. Anusiewicz 1995), dlatego za jeden z podstawowych wyznaczników obrazu świata¹⁵ (por. Kajfosz 2009: 155, Bartmiński 2006, Puzynina 1992, Tokarski 1998, 1999, 2001) można uznać **taksonomię**, rozumianą jako rozczłonkowanie i uporządkowanie świata za pośrednictwem zwerbalizowanych i niezwerbalizowanych kategorii, będących po części dziełem języka i kultury, a po części dziełem kategoryzującej rzeczywistości jednostki. W taksonomii wyróżnia się więc najczęściej kategorię pojęciową, stanowiącą podstawę klasyfikacji oraz nazwy nadrzędne (ogólniejsze) i nazwy semantycznie podporządkowane (bardziej szczegółowe). Te semantycznie podporządkowane leksemy w istniejącym **hierarchicznym układzie kategorii** analizowanego świata biblijnej awifauny, jakie występują w czeskich i polskich przekładach *Pisma Świętego*, będziemy w dalszej części tego rozdziału określali jako leksemy pojawiające się w **sekwencyjnej terminologii wyrazów dwuczłonowych**. Trzeba również podkreślić, że to nie sam system językowy jako taki buduje i interpretuje innowacyjne wyrażenia (w naszym przypadku mogą to być właśnie wyrazy dwuczłonowe), lecz urzeczywistnia te wszystkie czynności użytkownik języka, który odwołuje się w tym celu do pełnego wachlarza dostępnych mu zasobów językowych. W gramatyce kognitywnej język jest uważany – jak zaznacza Langacker (2003: 41) – za uporządkowany inwentarz konwencjonalnych jednostek lingwistycznych.

Na podstawie wnikliwego przeanalizowania wyżej wymienionych dwóch zestawień (zob. punkty podrozdziałów 1.1. i 1.2. – s. 149–155)

---

¹⁵ Wyszczególniając podstawowe cechy językowego obrazu świata, z którym również w niniejszej pracy mamy do czynienia (JOS por. Kajfosz 2001, Vaňková 2000, 2001), można o nim powiedzieć, że ma charakter wybiórczy, dynamiczny, transcendentalny, aksjologiczny, wielowarstwowy, integralny i kontekstualny.

da się zauważyć, że w czeskojęzycznych przekładach biblijnych dotyczących pierwszego wykazu ptaków nieczystych (Kpł 11,13–19), otrzymaliśmy wynik mówiący o tym, że w tym pierwszym awifaunistycznym katalogu Prawa Mojżeszowego aż **11 przedstawicieli** awifauny ma formę **wyrazów dwuczłonowych** (patrz w zestawieniu zbiorczym 1 leksemy pisane kursywą). Stwierdziliśmy również, że zostali oni **19 razy** wykorzystani w wyekscerpowanych przekładach biblijnych, jakie zostały poddane analizie (patrz tab. 9. – zestawienie zbiorcze 3).

W drugim szczegółowym wykazie czeskojęzycznych tłumaczeń biblijnych dotyczących ptaków nieczystych (Pwt 14,11–18) odnotowano **12 wyrazów dwuczłonowych** (patrz w zestawieniu zbiorczym 1 leksemy pisane kursywą), czyli w terminologii ornitologicznej mamy do czynienia z **nazewnictwem binominalnym**, tzw. **nazewnictwem dwuimiennym**. Ci sprecyzowani przedstawiciele awifauny zostali wymienieni przez tłumaczy **20 razy** w wyekscerpowanych czeskojęzycznych przekładach biblijnych (patrz tab. 10. – zestawienie zbiorcze 4).

Natomiast spośród dokładnie przeanalizowanych polskojęzycznych przekładów biblijnych sytuacja przedstawia się **zupełnie inaczej**. W pierwszym wykazie nazw ptaków nieczystych (Kpł 11,13–19) otrzymaliśmy rezultat, z którego wynika, że w tym katalogu tylko **8 przedstawicieli**, reprezentujących kategorię pojęciową ptactwa, ma formę **wyrazów dwuczłonowych** (patrz w zestawieniu zbiorczym 2 leksemy pisane kursywą). Zostały one na kartach *Biblii* wykorzystane **12 razy**.

W drugim wykazie polskojęzycznych tłumaczeń biblijnych dotyczących ptaków rytualnie nieczystych (Pwt 14,11–18), odnotowano **10 wyrazów dwuczłonowych** (patrz w zestawieniu zbiorczym 2 leksemy pisane kursywą). Te wyszczególnione nazwy przedstawicieli „sprecyzowanego gatunku” kategorii pojęciowej ptactwa – traktowane jako najbardziej semantycznie podporządkowane leksemy – zostały wymienione przez tłumaczy **16 razy** w wyekscerpowanych przekładach biblijnych (patrz zestawienie zbiorcze 4).

Poniżej przedstawiamy **dwa szczegółowe zestawienia tabelaryczne**. Przybliżą one różnice i podobieństwa biblijnej terminologii binominalnej, które występują w czeskich i polskich przetłumaczonych

katalogach ptactwa nieczystego. Zbiorcze zestawienia uwzględniają dwuczłonową czeską i polską terminologię ptactwa nieczystego znajdującą się w Kpł 11,13–19 (patrz tabela 9 na s. 166–167) oraz tę samą złożoną ekwiwalencję obecną w Pwt 14,12–18 (patrz tabela 10 na s. 170–171).

3.1. Czeska i polska terminologia binominalna pierwszego katalogu ptaków nieczystych

Tabela 9. Zestawienie zbiorcze nr 3 terminologii binominalnej w Kpł 11

Przekłady Biblii (Kpł 11,13-19)	BK	BO	ČEP	ČSP	B2I	PNS	JB	SNC	Razem czeskie Bible Kpł 11	BG	BJW	NBG	BT	BWP	BW	BP	PNS	Razem polskie Bible Kpł 11
Nazwa ptaka																		
czes. <i>havran mořský</i> pol. gawron morski	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
czes. <i>havran noční</i> pol. kruk nocny	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
czes. <i>káň vodní</i> pol. kania wodna	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1
czes. <i>luňák černý</i> pol. kania czarna	0	0	0	1	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	1
czes. <i>luňák červený</i> pol. kania ruda	0	0	0	1	0	1	1	0	3	0	0	0	0	0	0	0	1	1
czes. <i>luňák hnědý</i> pol. kania brązowa	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
czes. <i>orel mořský</i> pol. orzeł morski	0	0	1	0	1	0	1	0	3	1	1	0	1	1	0	0	0	4

Przekłady Biblii (Kpl 11,13-19)	BK	BO	ČEP	ČSP	B2I	PNS	JB	SNC	Razem czeskie Bible Kpl 11	BG	BJW	NBG	BT	BWP	BW	BP	PNŚ	Razem polskie Bible Kpl 11
Nazwa ptaka																		
czes. <i>orlice mořská</i> pol. orlica morska	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
czes. <i>orlovec řiční</i> pol. dosł. rybołów rzeczny	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
czes. <i>sova pálená</i> pol. dosł. sowa palona tzw. [płomykówka]	0	0	1	1	0	0	1	1	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0
czes. <i>sova ušatá</i> pol. sowa uszata	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1
czes. <i>sup bílý</i> pol. sęp biały	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
czes. <i>sup hnědý</i> pol. sęp kasztanowaty	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1
czes. <i>sup černý</i> pol. sęp czarny	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2
czes. <i>sup horský</i> pol. sęp górski	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Razem użytych wyrazów „dwuimiennych”	2	0	2	3	1	4	6	1	19	2	1	0	2	2	1	0	4	12

Analizując leksykę ornitologiczną, a zwłaszcza zastosowane binominalne nazewnictwo, jakie znajduje się w przetłumaczonych wykazach Mojżeszowych, możemy zaobserwować, że w polskojęzycznych przekładach dochodzi zdecydowanie do większej ilości zmian terminologicznych niż w czeskich przekładach biblijnych, dotyczących dwóch

przedmiotowych wykazów ptaków nieczystych, które zostały w ramach niniejszych badań poddane dokładnej analizie.

Przeprowadzając **wewnątrzjęzykową** – czyli tzw. **intra-lingwalną** – **analizę** w obrębie każdego poszczególnego tłumaczenia oraz porównując wyszczególnione dwa katalogi ptaków nieczystych (Kpł i Pwt), możemy zauważyć, że czeskie przekłady w przeważającej części są pod względem **dwumiennego nazewnictwa** prawie **zgodne**. Największa ilość omawianej terminologii występuje w *Jeruzalémské bibli* i dotyczy **sześciu** nazw (*luňák černý*, *luňák červený*, *orel mořský*, *sova pálená*, *sova ušatá* i *sup bílý*), znajdujących się zarówno w Kpł 11, jak i w Pwt 14. Następne miejsce zajmuje *Překlad nového světa*, w którym zostało wymienione nazewnictwo binominalne **czterech** reprezentantów awifauny (*luňák červený*, *luňák hnědý*, *orlovec říční* i *sup hnědý*). **Trzy** wyrażenia binominalnego nazewnictwa zostały przez tłumacza (zespół tłumaczy) uwzględnione w *Českém studijním překlada*, zarówno w Kpł, jak i Pwt, profilując sprecyzowane gatunki ptaków (*luňák černý*, *luňák červený* i *sova pálená*). **Dwa** wyrażenia dwuczłonowe zostały przywołane w *Českém ekumenickém překlada* – *orel mořský* i *sova pálená* oraz w *Biblii Kralickiej* – *káně vodní* i *orlice mořská*. Po **jednym** przedstawicielu dwuczłonowego nazewnictwa uwzględniła *Bible 21 století* – *orel mořský* oraz *Slovo na cestu* – *sova pálená*. Jedyne **odstępstwo** obserwujemy w staroczeskiej *Biblii Olomunieckiej* ze względu na to, że w *Księdze Kapłańskiej* tej staroczeskiej edycji nie ma ani jednego dwuczłonowego nazewnictwa, a w *Księdze Powtórzonego Prawa* pojawia się tylko jeden przedstawiciel z dwuczłoniowym połączeniem kolokacyjnym: *havran mořský* (dosł. gawron morski).

Po dokładnej analizie przetłumaczonych wersetów biblijnych, a także po uważnym prześledzeniu tabel nr 7 i 8, a zwłaszcza zestawienia zbiorczego nr 3 i 4 (patrz tab. 9 i 10), dojdziemy do wniosku, że w polskojęzycznych tłumaczeniach biblijnych możemy zaobserwować duże różnice w paralelnym używaniu dwuczłonowego nazewnictwa, porównując między sobą starotestamentowe księgi *Pisma Świętego* (Kpł 11 i Pwt 14). Sytuacja z przetłumaczonymi binominalnymi ekwiwalentami leksykalnymi przedstawia się w sposób następujący.

Identyczną terminologię zarówno w *Księdze Kapłańskiej*, jak i w *Księdze Powtórzonego Prawa* mamy w tłumaczeniu biblijnym w *Przekładzie Nowego Świata*, w którym występują **cztery** sprecyzowane nazwy ptaków: *kania czarna*, *kania ruda*, *sęp kasztanowaty* i *sowa uszata*. Identycznie brzmiące ekwiwalenty awifaunistyczne z dwuczłonowym nazewnictwem zostały również użyte w przekładach: *Biblii Warszawsko-Praskiej* i *Biblii Tysiąclecia*, gdzie wymieniono **dwie** nazwy reprezentantów ptactwa: *orla morskiego* i *sępa czarnego*. Staropolska *Biblia Gdańska* wymienia również dwóch przedstawicieli, a są to: *orzeł morski* i *kania wodna*. Natomiast *Biblia Poznańska* – jako jedyna spośród analizowanych szesnastu *Biblii* – ani w Kpł 11, ani w Pwt 14 nie stosuje binominalnego nazewnictwa kategorii pojęciowej ptactwa, ponieważ wszędzie używa podstawowych wyrazów. Świadczyłoby to o tym, że jej przekład, koncentrujący się na awifaunie nie uwzględnia współcześnie stosowanej taksonomicznej terminologii¹⁶ (binominalnej lub trinominalnej), ale stara się w sposób prosty oddać ptasią terminologię, tak jak ją pojmowali prawdopodobnie Hebrajczycy.

Z **różniącą się terminologią**, analizując polskojęzyczne wykazy ptaków nieczystych znajdujących się w dwóch wyszczególnionych katalogach Kpł i Pwt, spotykamy się w *Biblii Jakuba Wujka*. W tym staropolskim przekładzie *Pisma Świętego* w Kpł 11 został wymieniony tylko jeden przedstawiciel posiadający binominalne nazewnictwo, konkretnie chodzi o *orla morskiego*, natomiast w Pwt 14 znajduje się dwóch reprezentantów: *kruk nocny* i *orzeł morski*, otrzymując proporcjonalny wynik (1:2). Inną nieścisłość translatologiczną odnotowujemy w *Nowej Biblii Gdańskiej*, gdzie w *Księdze Kapłańskiej* (Kpł 11) nie ma ani jednego binominalnego przedstawiciela awifauny, który by posiadał dwuimienne nazewnictwo. Za to w *Księdze Powtórzonego Prawa* (Pwt 14) tego samego przekładu został wymieniony *orzeł morski*, uzyskując proporcjonalny wynik (0:1). Największą jednak różnicę można zaobserwować w *Biblii Warszawskiej*, w której wynik kształtuje się proporcjonalnie (1:3). Oznacza to, że *Księga Kapłańska* (Kpł 11) wymienia

---

¹⁶ Por. nomenklaturę faunistyczną jako zbiór uniwersalności i stabilności Międzynarodowego Kodeksu Nomenklatury Zoologicznej, czes. *Mezinárodní pravidla zoologické nomenklatury*.

jednego przedstawiciela w postaci leksykalnej *sępa górskiego*, natomiast *Księga Powtórzonego Prawa* (Pwt 14) używa aż trzech konkretnie sprecyzowanych reprezentantów, posiadających dwumienną terminologię: *orla morskiego*, *sępa białego* oraz *sępa górskiego*.

3.2. Czeska i polska terminologia binominalna drugiego katalogu ptaków nieczystych

Tabela 10. Zestawienie zbiorcze nr 4 terminologii binominalnej w Pwt 14

Przekłady Biblii (Pwt 14,12-18)	BK	BO	ČEP	ČSP	B2I	PNS	JB	SNC	Razem czeskie Bible Pwt 14	BG	BJW	NBG	BT	BWP	BW	BP	PNŚ	Razem polskie Bible Pwt 14
Nazwa ptaka																		
czes. <i>havran mořský</i> pol. gawron morski	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
czes. <i>havran noční</i> pol. kruk nocny	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
czes. <i>káň vodní</i> pol. kania wodna	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1
czes. <i>luňák černý</i> pol. kania czarna	0	0	0	1	0	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	1
czes. <i>luňák červený</i> pol. kania ruda	0	0	0	1	0	1	1	0	3	0	0	0	0	0	0	0	1	1
czes. <i>luňák hnědý</i> pol. kania brązowa	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
czes. <i>orel mořský</i> pol. orzeł morski	0	0	1	0	1	0	1	0	3	1	1	1	1	1	1	0	0	6

Przekłady Biblii (Pwt 14,12-18)	BK	BO	ČEP	ČSP	B21	PNS	JB	SNC	Razem czeskie Biblie Pwt 14	BG	BJW	NBG	BT	BWP	BW	BP	PNŚ	Razem polskie Biblie Pwt 14
Nazwa ptaka																		
czes. <i>orlice mořská</i> pol. orlica morska	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
czes. <i>orlovec řiční</i> pol. dosł. rybołów rzeczny	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
czes. <i>sova pálená</i> pol. dosł. sowa palona tzw. [płomykówka]	0	0	1	1	0	0	1	1	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0
czes. <i>sova ušatá</i> pol. sowa uszata	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1
czes. <i>sup bílý</i> pol. sęp biały	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1
czes. <i>sup hnědý</i> pol. sęp kasztanowaty	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1
czes. <i>sup černý</i> pol. sęp czarny	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2
czes. <i>sup horský</i> pol. sęp górski	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Razem użytych wyrazów „dwuimiennych”	2	1	2	3	1	4	6	1	20	2	2	1	2	2	3	0	4	16

Podsumowując powyższe zasygnalizowane zagadnienia, można stwierdzić, że podczas gdy w czeskich ośmiu analizowanych przekładach biblijnych (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB i SNC) dotyczących *Trzeciej Księgi Mojżeszowej* (Kpł 11,13–19) pojawia się **19 razy** słownictwo z binominalnym ptasim nazewnictwem, to w polskich prze-

kładach biblijnych (BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNŚ) tego samego analizowanego fragmentu pojawia się tylko **12 razy** omawiana sekwencyjna terminologia dwuczłonowa. W drugim wykazie ptaków nieczystych dotyczących *Piątej Księgi Mojżeszowej* (Pwt 14, 12–18) w czeskojęzycznych przekładach biblijnych binominalne nazewnictwo występuje **20 razy**, natomiast w polskojęzycznych przekładach biblijnych tylko **16 razy**. Jest to ewidentny przykład, świadczący o tym, że **między czeskimi i polskimi przekładami istnieją dosyć istotne rozbieżności z zakresu właściwie stosowanej terminologii ornitologicznej, koncentrującej się na binominalnym nazewnictwie.**

W **czeskich przekładach biblijnych**, najczęściej w wykazach ptaków nieczystych występuje *sova pálená* (pol. płomykówka) – 8 razy, drugie miejsce wspólnie zajmują: *orel mořský* (pol. orzeł morski) i *luňák červený* (pol. kania czerwona), ponieważ pojawiają się 6 razy, a na trzecim miejscu pojawia się nazwa gatunku ptaków *luňák černý* (pol. kania czarna), która występuje w tych dwóch przywoływanych katalogach ptaków nieczystych 4 razy. Dalsze, czwarte miejsce przypada następującym ptakom: *káně vodní*, *luňák hnědý*, *orlice mořská*, *orlovec říční*, *sova ušatá*, *sup bílý*, *sup hnědý* (pol. kania wodna, kania brązowa, orlica morska, rybołów rzeczny, sowa uszata, sęp biały, sęp kasztanowaty), które pojawiają się w badanych przekładach biblijnych 2 razy, natomiast *havran mořský* (pol. gawron morski) został wykorzystany w dwóch katalogach ptaków nieczystych tylko jeden raz, wyłącznie w drugim wykazie *Księgi Powtórzonego Prawa*.

W **polskich przekładach biblijnych** – odnośnie do zaobserwowanego binominalnego nazewnictwa – najczęściej w wykazach ptaków nieczystych występuje *orzeł morski* – 10 razy, na drugim miejscu jest *sęp czarny* – 4 razy, a trzecie miejsce wspólnie zajmują: *kania wodna*, *kania czarna*, *kania ruda*, *sowa uszata*, *sęp kasztanowaty* i *sęp górski*, którzy występują w analizowanych wersjach biblijnych po 2 razy. Tylko jeden raz w tych dwóch katalogach pojawia się *kruk nocny* i *sęp biały* – wyłącznie w Pwt.

Dzięki tej analizie leksykalnej, możemy się przekonać, że mamy do czynienia z zastosowanymi tzw. **modelami kognitywnymi**, pełniącymi funkcje **plezjonimów** lub **synonimów**, które mają zbliżoną wartość poznawczą (por. Nagórko 2004: XXIV). Różnice między nimi mogą dotyczyć samej hierarchii symbolizowanych składników treści, czyli tego, co wysuwa się na plan pierwszy, a co zostaje niejako w tle.

ROZDZIAŁ IV

WSPÓLNE NAZWY PTAKÓW NIECZYSTYCH POJAWIAJĄCE SIĘ W KATALOGACH PRAWA MOJŻESZOWEGO

Zwracając szczególną uwagę na przeanalizowane wykazy, które dotyczą tzw. ptaków nieczystych (Kpł 11 i Pwt 14), warto podkreślić, że niektóre przetłumaczone ptaki w czeskich i polskich przekładach biblijnych znajdują się tylko i wyłącznie w tych dwóch wcześniej opisywanych katalogach (patrz rozdz. II i III – por. również Douglas 1996: 1162) spośród wszystkich innych pozostałych ksiąg biblijnych, wchodzących w skład *Pisma Świętego*. Chodzi tutaj przede wszystkim o następujące gatunki ptaków, takie jak np. o: *mewę*, *kormorana*, *dudka*, *labędzia*, *czapłę*, [opcjonalnie *kalandrę*, *siewkę*, *bekasa*, *dzięcioła*], dalej (*raroga*¹, *lelka*², *krogulca*³, *sójkę*⁴). Tym poszczególnym przedstawicielom awifauny

---

¹ Przywoływany *raróg* poza katalogami obejmującymi tzw. „ptaki nieczyste”, por. Kpł 11,19 (BO); Pwt 14,16 (BK, BO, BG) pojawia się dodatkowo w bezpośredniej formie leksykalnej w katolickim wydaniu staroczeskiej *Biblii Olomunieckiej* w dwóch starotestamentowych księgach: Hi 39,13 i Ps 104,17, por.: *Péro štrusové podobno jest péru rarohovému a jastrábovému*. (Job 39, 13) – (tłum. BO 1996: 133) oraz *tam vrabci hniezditi sě budú. Rarohový duom vódcě [pokrmu] jich jest*, (Žalm 103,17) – (tłum. BO 1996: 273). Jeżeli by natomiast przyjąć, że polskojęzyczne wyrażenie przybierające obocznościową postać awifaunistycznego ekwiwalentu *herodion // herodian*, które pojawia się w staropolskim tłumaczeniu katolickim *Biblii Jakuba Wujka* (BJW) może oznaczać właśnie *raroga*, to występuje ono w tym wskazanym przekładzie w czterech wersetach biblijnych: Kpł 11,19; Pwt 14,16; Hi 39,13 i Ps 103,17. Wyraz ten może również wskazywać i na innego przedstawiciela świata awifauny, a konkretnie na *bociana* czes. *čápa*.

² *Lelek* oprócz wykazów ptaków nieczystych, por. Kpł 11,17 (BG i BBrz); Pwt 14,16 (BG i BBrz) i Pwt 14,17 (BO), pojawia się jeszcze dodatkowo w czterech tłumaczeniach biblijnych: jednym czeskim oraz jednym polskim tłumaczeniu Świadców Jehowy, czyli

chcielibyśmy w dalszej części niniejszej rozprawy poświęcić zdecydowanie więcej uwagi.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że *každý, kdo chce zodpovědně zkoumat biblický text, musí si všimat přesně každé maličkosti. Nestací se spokojit se skutečností, že textu všeobecně rozumíme, ale je potřeba si všimat čehokoliv, co může význam textu upřesnit: každé anomálie ve slovosledu, zvláštního tvaru, neobvyklého obratu apod. Někdy totiž maličkost může změnit úplně význam výroku* (Novotný 2004: 42) – [tłum. pol. każdy, kto chce odpowiedzialnie badać tekst biblijny, musi dokładnie obserwować każdy szczegół. Nie wystarczy zadowolić się z rzeczywistości, że tekst został przez nas ogólnie zrozumiany, lecz trzeba zauważać wszystko to, co może cokolwiek przedmiotowe znaczenie

---

w Przekładzie Nowego Świata (PNS i PNs) w starotestamentowej Księdze Izajasza (Iz 34,14), por.: *A ti, kdo obcházejí bezvodé kraje, se setkají s vyjícími zvířaty, a dokonce i démon v kozlí podobě bude volat na svého druha. Ano, jistě si tam udělá pohodlí lelek a najde si místo odpočinku.* (Iz 34,14 – tłum. PNS: <http://www.jw.org/cs/>). *A stwory zamieszkujące bezwodne okolice napotkają wyjące zwierzęta i nawet kozłokształtny demon będzie nawoływał swego towarzysza. Zaiste, tam lelek odetchnie i znajdzie sobie miejsce odpoczynku.* (Księga Izajasza 34,14) – (tłum. PNs 1997: 927–928) oraz wyszczególniony również został w protestanckim wydaniu staropolskiej Biblii Brzeskiej (Iz 34,15 – tłum. BBrz: <http://biblia-online.pl/biblia>) *A lelek uplecie sobie gniazdo i wysiedzi jajca swe, a wylęże i schowa pod cieniem dzieci swe, a tamże się też zlecają spolu sępowie*, a także w staroczeskiej katolickiej edycji Biblii Ołomunieckiej (BO) w Ps 102,7: *Podoben učiněn jsem pelikánovi jednotnému, učiněn jsem jako lelek v domovité schráně.* (Kniha žalmů 101,7) – (tłum. BO 1996: 269). Szerzej analizowany lelek został opisany w ŚA I (HAMPL 2013: 44–46).

³ Wspomniany *krogulec* dodatkowo znajduje się w jednym polskojęzycznym tłumaczeniu, a konkretnie we współczesnym przekładzie Nowej Biblii Gdańskiej w Hi 28,7, por. *Ale ścieżki do tego nie zna drapieżny ptak, ani jej nie wypatrzyło oko krogulca.* (za: <http://www.biblest.com.pl/stb/stest/ijob/ijob.html>). W pozostałych czeskojęzycznych i polskojęzycznych tłumaczeniach – jakie poddaliśmy dogłębnej analizie – opisywany *krogulec* pojawia się wyłącznie w spisach ptaków nieczystych, por.: Kpł 11,14 (NBG i BP); Kpł 11,16 (JB); Pwt 14,13 (BP); Pwt 14,15 (BK, JB i BG).

⁴ Następny poddawany badaniu ptak zwany *sójka* znajduje się tym razem dodatkowo w czeskojęzycznym tłumaczeniu Biblii Ołomunieckiej w Księdze Sofoniasza (So 2,14), por. *I budú odpočívati prostřed něho stáda a všechny zvěři lidské a sojka a ježek v praziech jeho bydliti budú. Hlas zpievajícíeho v okenici a havran v nádřví, neb zemdlím sílu jeho.* (Sofoniáš 2,14) – (tłum. BO 2009: 86). W pozostałych czeskojęzycznych i polskojęzycznych tłumaczeniach biblijnych analizowane *sójki* pojawiają się wyłącznie w spisach ptaków nieczystych, por. Kpł 11,18 (BO i BW); Kpł 11,19 (BG); Pwt 14,16 (BW); Pwt 14,18 (BG i NBG).

bardziej sprecyzować i uszczegółwić, czyli starać się zauważać każdą anomalię w szyku wyrazów, obserwować specjalne formy, zwracać uwagę na niezwykle zwroty itp. Czasami właśnie nawet „najmniejszy szczegół” może spowodować zupełną zmianę znaczenia wypowiedzi lub osądu]. Dlatego w związku z tym stwierdzeniem przeprowadzimy analizę konkretnego fragmentu biblijnego i przyjrzymy się szczegółowo przetłumaczonym na język czeski i polski nazwom reprezentantów awifauny, którzy pojawiają się tylko w dwóch wykazach tzw. ptaków nieczystych.

1. Mewa

Pierwszym konkretnie przedstawianym przedstawicielem awifauny jest czes. **RACEK** (łac. *Larus*), ‘*světly vodní pták se štíhlými křídly*’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 345) ‘*a krátkýma nohama*’ (SSČSČ 2011: 677) – [tłum. pol. ptak wodny o jasno kolorowym upierzeniu, mający szczupłe skrzydła i krótkie nogi]; pol. **MEWA** pojmowana jako ‘ptak wodny o długich, wąskich skrzydłach, krótkich nogach, zazwyczaj białym upierzeniu, żyjący na wybrzeżach mórz i oceanów, a także nad jeziorami i rzekami’ (Dunaj 2001: 308). Mewy są ptakami pływaczami (Karłowicz, Kryński, Niedźwiecki 1902/1952: 932). Są to stworzenia niezwykle krzykliwe, robiące wielki hałas, a czasami potrafią być także wścibskie. Uchodzą wśród ptaków za drapieżne patronki prostytutki i zawadiackich zachowań (Kruszona 2008: 88–89). Podobnie tego ptaka opisuje *Słownik synonimów*, zaznaczając, że wyraz *mewka* to ‘kochanka’, ‘ladacznica’ i ‘kobieta lekkich obyczajów’ (Dąbrówka, Geller, Turczyn 1998: 41). Mewy gnieźdzą się na wybrzeżach morskich oraz nad rzekami i jeziorami. Mniejsze gatunki zbierają pokarm z powierzchni wody, czasami nurkując za rybami, a także żywią się różnego rodzaju owadami latającymi nad morzem. Większe gatunki są padlinożerne lub rybożerne, a zdarzają się sytuacje, że często też rabują gniazda, zjadając jaja lub pisklęta innych ptaków (por. Svensson 2012: 178, Łach 1970: 186, Skorupka, Auderska, Łempicka 1968: 382, Dungel, Hudec 2005: 124–132, Bezzel 2004: 110–116, Hanzák, Hudec 1974: 454–471 i inni). Dla starożytnych Egipcjan

mewa, podobnie jak *sokół* oraz *ibis*, była świętym ptakiem (por. <http://wol.jw.org/pl/wol/>).

W stosunkowo nie aż tak bardzo odległym czasie Jan Svatopluk Presl – jeden z najwybitniejszych przyrodznawców XIX wieku, autor wielu terminów mineralogicznych, chemicznych, botanicznych i zoologicznych, wprowadził do języka czeskiego tzw. „nowopowstałe” czeskie słowo *racek*. Leksem ten ze wszystkich języków słowiańskich występuje tylko w języku czeskim, por.: słow. *čajka*, ros. *чайка*, słoweński *galeb*, serb. *галеб*, chor. *galeb*, mac. *галеб*, ukr. *мартин*, bułg. *чайка*. Czeskie słowo *racek* mogło powstać dzięki zdrobnieniu przejętemu najprawdopodobniej z języka słoweńskiego *rāca* lub chor. i serb. *rāca* oznaczające ‘kaczkę’ (por. ČES 2001: 523, Styblík 2006: 41, Holub, Kopečný 1952: 308, Holub, Lyr 1978: 408). Może również chodzić o przejście wyrazu *ratse* z języka friulskiego, chociaż Rejzek (2001: 523) podkreśla, że pochodzenie tej nazwy nie jest pewne.

W Palestynie na wybrzeżu Morza Śródziemnego oraz wokół Jeziora Galilejskiego (nazywanego także Jeziorem Tyberiadzkim) spotyka się sporą ilość różnorodnych gatunków mew. Do najbardziej znanych gatunków z rodziny mew (*Laridae*), które są rozproszone po całym świecie, należą następujący przedstawiciele (wykaz sporządzono według ich wielkości, czyli od największej do najmniejszej):

mewa siodłata (*Larus marinus*) czes. *racek mořský*,
mewa błada (*Larus hyperboreus*) czes. *racek šedý*,
mewa orlica (*Larus ichthyaetus*) czes. *racek velký*,
mewa srebrzysta (*Larus argentatus*) czes. *racek stříbrný*,
mewa polarna (*Larus glaucoides*) czes. *racek polární*,
mewa żółtonoga (*Larus fuscus*) czes. *racek žlutohový*,
mewa pospolita // siwa (*Larus canus*) czes. *racek bouřní*, dř. (*ráček šedý*),
mewa trójpalczasta (*Rissa tridactyla* // *Larus tridactylus*) czes. *racek tříprstý*,
mewa śmieszka (*Chroicocephalus* // *Larus ridibundus*) czes. *racek chechtavý*,
mewa czarnogłowa (*Larus melanocephalus*) czes. *racek černohlavý*,
mewa mała (*Hydrocoloeus* // *Larus minutus*) czes. *racek malý*.

Z motywem *mewy* spotykamy się w heraldyce oraz w herbach niektórych miast i gmin. Na polskim Pomorzu widnieje ona np. w herbach Gniewa i Sopotu. Również wiele nadmorskich ośrodków rekreacyjnych, hoteli, restauracji, kawiarni i salonów wybiera za swoją patronkę właśnie wspomnianą mewę⁵.

Z *mewą* (hebr. שָׁחַפַּי *šāḥap̄*, [Strong h-7828], gr. *λάρος* *laros*) mamy do czynienia na kartach *Biblii* tylko w *Starym Testamencie*, wyłącznie na listach ptaków uznawanych za nieczyste. Ów ptak pojawia się w dwóch księgach starotestamentowych (Kpł 11,16 i Pwt 14,15), lecz nie we wszystkich analizowanych przekładach. Z racji tego, że omawiana *mewa* występuje tylko w dwóch wersetach biblijnych, pozwolimy sobie przytoczyć szesnaście wyekscerpowanych czeskich i polskich tłumaczeń, w których występuje nazwa tego ptaka, w celu pokazania ewentualnie pojawiających się nie tylko różnic leksykalnych, ale i zauważalnych nieścisłości pod względem określania pojęciowo-tłumaczeniowych rozbieżności, jeśli oczywiście takie występują.

Analizę leksykalną opisywanego ptaka rozpoczniemy od *Trzeciej Księgi Mojżeszowej*, czyli od *Księgi Kapłańskiej* (**Kpł 11,16**), uwzględniając również zastosowaną kolejność ekwiwalentów w czeskich i polskich przekładach biblijnych. W większości przypadków – zwłaszcza w przekładach współczesnych – spotykamy się bezpośrednio z leksemem *mewa*, znajdującym się w omawianym wersecie na **trzecim** miejscu spośród czterech wymienionych ptaków, por. czeskojęzyczne tłumaczenia: ČEP, ČSP, B21, PNS, JB i SNC oraz polskojęzyczne przekłady biblijne: NBG, BT, BWP, BW, BP, PNs. Musimy również pamiętać o tym, że zdarzają

---

⁵ Hildegarda z Bingen o miewie mówiła, że czes. *racek nelétá vysoko a k jídlu je dobrý jak pro zdravé, tak i pro nemocné lidi* (Fuksová 2013: 91) – [tłum. pol. ptak ten nie lata wysoko. W związku z konsumpcją uważała, że mewa do jedzenia jest dobra zarówno dla ludzi zdrowych, jak i osób chorych] – (por. *Přírodopis, kniha VI., O ptácích*, par. 29). Człowieka, którego dopadła choroba częściowego paraliżu (częściowego porażenia wskutek zaburzenia metabolizmu), powinien według Hildegardy uciąć miewie głowę i oskubać ją z upierzenia, a następnie rozgnieść cynamon i lukrecję. Później opiec ją na ogniu. W ten sposób często konsumowana mewa spowoduje, że człowiek pozbawi się artretyzmu // ataku dny (skazy moczanowej), wyczyści mu się żołądek i od środka się uzdrowi.

się także odstępstwa od wspomnianej reguły, które postaramy się pokrótce w dalszej części tego podrozdziału wyjaśnić.

Będzie to dotyczyło w przeważającej części staroczeskich i staropolskich przekładów biblijnych. Bezpośrednio *mewa* (czes. *racek*) jako przetłumaczony wyraz nie występuje w protestanckiej *Biblii Kralickiej* (BK) i *Biblii Gdańskiej* (BG), gdzie zamiast niej pojawia się inna nazwa ptaka (załóżmy czysto hipotetycznie, że chodzić może o inny gatunek przedstawiciela awifauny, co wyjaśnimy niżej, w końcowym podsumowaniu). W tych dwóch wskazanych przekładach biblijnych mamy do czynienia z ptakiem nazywanym się *kania*, który jest hiponimem dwuczłonowym, tj. wyrażeniem leksykalnym – ches. *vodní káně* pol. *wodna kania*, pełniącym funkcję nazwy pojęciowo podrzędnej w ramach szeroko rozpatrywanej kategoryzacji (patrz rozdz. III). Ponieważ stykamy się w tych dwóch siedemnastowiecznych przekładach protestanckich z różnorodnym nazewnictwem ptaków, w stosunku do pozostałych badanych przekładów, pytanie brzmi: „czy używając wyrażenia *wodna kania*, ches. *vodní káně*, chodzi o **synonim** *mewy*?” Jeżeliby wziąć pod uwagę wyłącznie tłumaczenie dosłowne, odpowiedź by brzmiała: na pewno nie. Natomiast skoncentrowaliśmy się na innych, szerzej pojmowanych zagadnieniach, przede wszystkim na kwestiach etymologicznych (por. Holub, Kopečný 1952, Holub, Lyer 1978, Machek 1997, Rejzek 2001), wyrażeniach staroczeskich (Gebauer 1970, Kott Fr. Št. 1878–1893, Hadravová 2008) oraz na wyrażeniach ludowych (Komárek 2007, Mlíkovský 2007, 2009), a także na tym, „**czy**” i „**w jakim stopniu**” język kreuje obraz świata i myślenie człowieka. Znaczenie jednostek leksykalnych ma aspekt społeczno-kulturowy (Muszyński 1993) i da się sprowadzić do konceptualizacji za pomocą konwencjonalizacji, profilowania i obrazowości.

Po dokładnym zapoznaniu się z różnorodną literaturą dotyczącą przedmiotowego badanego leksemu sądzimy, że są to jednak **synonimy**, pojmowane jako wyrażenia bliskoznaczne, oparte przede wszystkim na **ludowym nazewnictwie**, czyli jak nasi przodkowie postrzegali różne gatunki ptaków. Potwierdzeniem tego jest współczesna

terminologia, por. *káně vodní*⁶ (*Larus ridibundus ridibundus*), pojmowana przez trinominalne nazewnictwo jako: *racek chechtavý evropský* [pol. mewa śmieszka europejska], odnotowana przez (zob. Záborský 1895, Hrnčíř 1923), a także zasłyszana nomenklatura ptactwa w różnych regionach⁷ (por. Klůz 1977: 76 i 137). Czeski pedagog, filozof, lekarz i popularyzator nauk Karel Slavoj Amerling w książce pt. *Fauna čili zvířena česká* (1852) wyjaśnia, że *Larus ridibundus*, czyli czes. *racek chechtavý je v Čechách nejhojnější racek, lidem zván „káně vodní“* (Komárek 2007: 92) – [tłum. pol. mewa śmieszka jest w Czechach najliczniej występującym ptakiem spośród mew, który w **ludowej terminologii** jest określanym mianem „kania wodna”]. Tezę tę również potwierdza czeski *Biblický slovník*, który tłumaczy wyrażenie *káně vodní* jako *racek mořský* (Novotný 1992: 764), czyli dosłownie jako *mewę morską*.

W przekładach *Pisma Świętego* stykamy się również jeszcze z inną sytuacją translacyjno-pojęciową, polegającą na tym, że w polsko-

⁶ Odnośnie do czeskiej terminologii ludowej dotyczącej wyrażenia *vodní káně* [dosł. kania wodnej] istniały jeszcze takie określenia, jak: *koníček*, *kozáček*, a także wyrażenia powiązane z morzem, np. *morka*, *morče*, *bílý morčák*, *mořská vlaštovka* [dosł. pol. jaskółka morska] – (por. Machek 1997: 504). Pierwotnie we współczesnej terminologii nazwa czeskiej „mewy” brzmiała *racka* – rodzaj żeński (por. Presl 1823, Dunder 1823, a także Jungmann 1834–1839), dopiero później leksem ten przekształcił się w rodzaj męski – *racek*. Znane było także wyrażenie *bílá čajka*, które określało właśnie ‘mewę’. Czeski literat, historyk, pedagog i jezuita Bohuslav Balbín żyjący w XVII wieku określał przedmiotową mewę jako *mořská laštovice*, a Jan Jirásek osiemnastowieczny badacz przyrody, który rozpoczął nowoczesne badania faunistyczne w Czechach, określił tego ptaka jako *Sterna* (rodzaj ptaków z rodziny mew) tzw. *mořská laštovka* (za: Komárek 2007: 92). Wymieniona *mořská laštovka* mogła także oznaczać w XVIII wieku ptaka, który w języku czeskim był określanym jako *rybák obecný* (*Sterna hirundo*) pol. *rybitwa rzeczna* lub *zwyczajna* lub mogło również chodzić o inne podobne rodzaje przedstawicieli awifauny względnie i o konkretny gatunek ptaka, np. – *mewę śmieszkę* (*Larus ridibundus*) czes. *racek chechtavý*, dla którego w języku czeskim w tym okresie nazwa *mořská vlastovka* również często była używana (Mlíkovský 2007: 88). Znane są również inne czeskojęzyczne regionalne i ludowe nazwy, które określają ostatnio wymienionego *racka chechtavého*: *ráček*, *chechtoň*, *chmeliček* (por. Komárek 207: 91), a także: *chochtoň*, *norka*, *rybarka*, *rybářka*, *rybnikář*, *rybnikářka* (Klůz 1977: 112, 137 i 146).

⁷ Zdarzają się również takie przypadki, że ludowa terminologia określa czes. *káně vodní* jako (*Circus aeruginosus aeruginosus*) *po chop rákosní evrosibiřský* (za: Klůz 1977: 76) – [pol. błotniak stawowy].

języcznym przekładzie *Biblii Jakuba Wujka* konceptualizowana *mewa*⁸ została zastąpiona innym ptakiem, zwanym *łyską*, a w czeskiej *Biblii Ołomunieckiej* zamiast *mewy* (czes. *racka*) pojawia się *chřiesterl*, (por. poniżej wyrazy podkreślone), np.:

- (I) **BK** *Také pštros, sova, vodní káně, a jestřáb vedlé pokolení svého*, (Leviticus 11,16) – (tłum. BK 2009: 103).
- BO** *strusa a sovy a chřiesterle a jastrába podlé rodu svého*, (3. Mojžišova 11,16) – (tłum. BO 1988: 177).
- ČEP** *pštroša, sovu, racka a různé druhy sokolů*, (Třetí Mojžišova – Leviticus 11,16) – (tłum. ČEP 2008: 119).
- ČSP** *pštroša, sovu, racka, sokoly všeho druhu*, (Leviticus 11,16) – (tłum. ČSP 2009: 141).
- B21** *dále pštros, sova, racek, různé druhy sokolů*, (Leviticus 11,16) – (tłum. B21 2009: 123).
- PNS** *a pštros a sova a racek a sokol podle svého druhu*. (3. kniha Mojžišova 11,16) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzišova/11/>).
- JB** *pštroša, puštíka, racka a různé druhy krahujce*, (Leviticus 11,16) – (tłum. JB 2009: 175).
- SNC** *pštrošy, sovy, racky a různé druhy sokolů*, (Třetí Mojžišova – Leviticus 11,16) – (tłum. SNC 2011: 122).
- BG** *Takže strusia, i sowy i wodnéj kani i jastržebia, według rodzaju ich*; (tłum. BG s. 93).
- BJW** *strusa, i sowy, i łyski, i jastrząba według rodzaju swego*, (Księgi Kapłańskie 11,16) – (tłum. BJW 2000: 188).
- NBG** *strusiem, sową, mewą i jastrzębiem – według ich rodzajów*, (Kpł 11,16) – (III Księga Mojżesza 11,16) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).
- BT** *struś, sowa, mewa, wszelkie gatunki jastrzębi*, (Księga Kapłańska 11,16) – (tłum. BT 1989: 116).
- BWP** *strusie, sowy, mewy i wszelkie gatunki jastrzębi*; (Księga Kapłańska 11,16) – (tłum. BWP 1997: 179).
- BW** *Struś, sowa, mewa i wszelkie gatunki jastrzębi*, (Trzecia Księga Mojżeszowa 11,16) – (tłum. BW 2001: 121).
- BP** *strusia, sowy, mewy i wszelkiego rodzaju jastrzębi*, (Księga Kapłańska 11,16) – (tłum. BP 2012: 137).

⁸ Jeżeli w czeskiej terminologii ludowej analizowana *mewa* była kojarzona głównie z wodą lub morzem, gdzie została wyprofilowana *jaskółka* lub *kania*, por. (czes. *mořská vlaštovka* lub *vodní káně*), to w polskojęzycznej terminologii gwarowej na mewę używało się określenia, gdzie również zostało wyeksponowane morze, ale zamiast jaskółki czy kani pojawia się inny ptasi komponent, a konkretnie *wrona*, por. *wrona morska* (*dominicanus fuscus*), (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki 1902/1952: 932) lub profilowana jest także woda z bazowym ptasim ekwiwalentem wroną, por. *wodna wrona* jako ‘rybitwa’ (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki 1919/1952: 723).

PNS oraz *struś* i *sowa*, i *mewa*, i *sokół* według swego rodzaju, (Kpł 11,16) – (tłum. PNS 1997: 149).

Wracając do odnotowanych różnic leksykalnych, jakie pojawiają się np. w czeskojęzycznej *Biblii Olomunieckiej*, stwierdziliśmy, że użyto w tym analizowanym wersecie biblijnym wyrazu *chřiestel*. Jest to staroczeska forma wywodząca się od starosłowiańskiego *krastělb* // *chrastělb* (*coturnix*), czyli ptaka, który dobrze biega po ziemi, gorzej lata (Gebauer 1970: 556). Współczesna forma brzmi czes. *chřástal vodní* (*Rellus aquaticus*), pol. *wodnik* lub czes. *chřástal polní* (*Crex crex*), czyli pol. *derkacz zwyczajny*, należący do rodziny *chruścieli* (*Rallidae*). Czeska ludowa nazwa brzmi *krástal* (por. SJČ Trávníček 1952: 523). Inni uczeni, zwłaszcza staroczescy encyklopedyści i badacze fauny podają, że ptak ten przybierał formę *chrástel* (Klaret *Fyziologář a Glosář* – ClarPhys 299 i ClarGl 295), łac. *dumifex* stcz. *chrzistel* // *chřistel* (Židek 1463 hasło nr 144), *chřástel*, *sekáč* (Balbín 1679), *křástal* (Jirásek) (za: Palliardi 1852; Komárek 2007, Hadravová 2008). Leksem ten pochodzi od prasłowiańskiego, dźwiękonaśladowczego wyrażenia *korstati*, co – jak podkreśla czeski etymolog Václav Machek – *znamenaloz rozličné skřehotavé, skřípavé, chrastivé zvuky, hlasy a křiky zvířat* (ESJČ 1997: 207) – [tłum. pol. oznaczało różnorodne skrzeczące, skrzypiące, grzechoczące, chrzęszczące lub szeleszczące dźwięki, głosy i krzyki zwierząt]. To samo stwierdza inny czeski etymolog Jiří Rejzek, który o tym ptaku pisze: *chřástal* (stč. *chřiestel*, *chřástel*) *to je 'bahenní pták vydávající nápadné volání'* (ČES 2001: 230) – [pol. to ptak błotny wydający krzykliwe odgłosy]. Mewa też potrafi wydawać hałaśliwe dźwięki, ale trzeba wziąć pod uwagę fakt, że ptak ten należy zupełnie do innej rodziny (*Laridae*).

W *Biblii Jakuba Wujka* odnotowano również nazwę *lyska* (łac. *Fulica atra*), czes. **LYSKA** *černá* (brak opisu w Dunaj 2001), która jest 'ptakiem łownym z rodziny chruścieli o czarnym upierzeniu z białą łysiną na czole; gniazda zakłada na wodzie, żyje w Eurazji i płn. Afryce, w Polsce pospolity' (Szymczak 1979: 82). Według *Słownika Warszawskiego* ŁYSKA to 'ptak podkasały kurodzioby z rodziny derkaczy' tzw. kaczka łysica (Karłowicz, Kryński, Niedźwiecki 1902/1952: 831), a czes. *lyska* to 'vodní pták černě zbarvený s bílou lysinou nad zobákem' (Filipec, Daneš,

Mejetřík 2005: 169, SSČSČ 2011: 354) – [tłum. pol. ptak wodny zabarwiony na czarno z białą łysiną (tzw. strzałką) nad dziobem] lub jak podkreślają Holub, Lyr (1978: 296) ‘*lyska má bílou lysinku na hlavě*’ – [tłum. pol. łyska ma białą łysinkę na głowie]. Inni dwaj czescy badacze podkreślają białą plamę na czole – czes. *bílou skvrnu na čele* (por. Rejzek 2001: 354, Machek 1997: 345). Natomiast A. Brückner (1927/1993: 316) zaznacza, że u wszystkich Słowian istnieją wyrażenia *lysý*, *lysina*, jak i przywoływany ptak *lyska*⁹, por. (niem. *Lietze*), lub (staroniemieckie *Kahlkopf* za: ESJČ 1952: 213). Autor ESJP uważa, że *lyska* (*Fulica atra*) nazywana też w dialektach jako *lysica* pochodzi od *lysý* z powodu jasnej blaszki czołowej (Bańkowski 2000: 114).

W średniowiecznych traktatach zwierzęcych (*Fizjologi Bls* rozdz. XXIII lub *Aviarium* rozdz. LVIII oraz w staroczeskim opisie encyklopedycznym *Knih dvacatera umění* mistra Pavla Žídka – patrz hasło nr 90) jest wspomniane stworzenie „*fulica*” jako ptak zwany *lyska*, nader pojętny i o wiele roztropniejszy od innych ptaków, który nie żywi się padliną ani ścierwem oraz nie przenosi się z jednego miejsca na drugie, lecz trwa i przebywa w tym miejscu aż do końca. *Lyska* jest dobrym przykładem ptaka do naśladowania przez człowieka. W sensie wykładni moralnej i chrześcijańskiej oznacza to, że nie przenosi się lub nie wędruje tu i ówdzie, a nie zmieniając miejsca pobytu nie jest heretykiem (nie rozkoszuje się światowymi pragnieniami i przyjemnościami cielesnymi), oraz że przebywa w jednym miejscu (tj. Kościele katolickim) i trwa w nim aż do końca, co jest nawiązaniem do Ewangelii, która nakazuje, żeby każdy człowiek wierzący zachowywał się i żył według woli Bożej (por.: czes. *kdo vytrvá až do konce, bude spasen* – pol. kto wytrwa do końca, ten będzie zbawiony; Mt 10,22). *Lyska* jako konkretny przedstawiciel świata awifauny jest więc dobrym przykładem, symbolizującym życie wiernych w Kościele.

---

⁹ W innych językach słowiańskich, np. z okresu XIX wieku w języku serbskim, patrz słownik Vuka Karadžića jest *lisarka*, a w słowniku Fausta Vrančića z XVII wieku została odnotowana *liska* ‘fulis’. Szerzej kwestie nazw ptaków opisuje Teresa Orłoś w artykule: *Słownik ptaków w Serbskim Słowniku Vuka Karadžića* [w:] *Slavia, časopis pro slovanskou filologii*, ročník 56, sešit 4, s. 375–382, Praha 1987.

Z podobną sytuacją pod względem ekwiwalencji nazw ptaków, spotykamy się w drugim wykazie ptaków nieczystych w *Piątej Księdze Mojżeszowej* (**Pwt 14,15**), gdzie ponownie – zachowując konsekwentne tłumaczenie – tylko w protestanckiej *Biblii Kralickiej* i *Biblii Gdańskiej* pojawia się połączenie kolokacyjne: czes. *vodní káně*, pol. *wodna kania*, w staropolskim katolickim wydaniu *Biblii Jakuba Wujka* zaś użyte zostało wyrażenie *lyska*, które sugeruje, że chodzi o ptaka wodnego, ale prawdopodobnie autor nie miał na myśli *mewy*. Przekład Jakuba Wujka zbliża się do interpretacji J. Mączyńskiego (por. *Lexicon Latino-Polonicum* 1564), który wyraz greckiego pochodzenia objaśnia przez łac. *Fulica* jako *avis marina vilissima* (za: Kwilecka 2003: 117). Natomiast czeska *lyska* to łac. *mergus*, czyli ptak wodny, ale jak podkreśla Jan Gebauer, może to wyrażenie określać również *kanię* (Gebauer 1970: 298). W pozostałych jedenastu wyekscerpowanych czeskich i polskich tłumaczeniach biblijnych (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, BT, BWP, BW, BP, PNŚ) *mewa* (czes. *racek*) została wymieniona zawsze na **trzecim** miejscu spośród czterech ptaków, znajdujących się w tym analizowanym wersecie, z wyjątkiem polskojęzycznego przekładu *Nowej Biblii Gdańskiej*, gdzie zamiast *mewy* zastosowano w przedmiotowym przekładzie biblijnym innego reprezentanta awifauny, a konkretnie *czajkę*. Różnicę leksykalną dotyczącą ptasiej terminologii również można odnotować w czeskojęzycznym przekładzie *Biblii Ołomunieckiej*, w którym zamiast czes. *racka* (pol. *mewy*) użyto leksemu *sýc*, por. przykład nr II – dotyczący wyekscerpowanych przekładów biblijnych z poszczególnych czeskich i polskich wersji językowych, gdzie bezpośrednio awifaunistyczne odstępstwa leksykalne zostały w zaprezentowanym niżej tekście zaznaczone przez podkreślenie:

- (II) **BK** *Pstroša, sovy, vodní káně a krahulce vedlé pokolení jeho*, (Kniha Mojžišova pátá) – (tłum. BK 2009: 178).
- BO** *strusa i sovy, <syce> i jastrába podlé jeho rodu*, (5. Mojžišova 14,15) – (tłum. BO 1988: 289).
- ČEP** *pštroša, sovu, racka a různé druhy sokolů*, (Pátá Mojžišova 14,15) – (tłum. ČEP 2008: 193).
- ČSP** *pštroša, sovu, racka, sokoly všeho druhu*, (Deuteronomium 14,15) – (tłum. ČSP 2009: 241).

- B21** *dále pštrosa, sovu, racka, různé druhy jestřábů*, (Deuteronomium 14,15) – (tłum. B21 2009: 216).
- PNS** *a pštrosa a sovu a racka a sokola podle jeho druhu*; (5. kniha Mojžišova 14,15) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/5-Mojzi-sova/14/>).
- JB** *pštrosa, puštika, racka a různé druhy krahujce*, (Deuteronomium 14,15) – (tłum. JB 2009: 274).
- SNC** *pštrosy, sovy, racky a různé druhy sokolů*, (Pátá Mojžišova 14,15) – (tłum. SNC 2011: 200).
- BG** *Ani strusia, ani sowy, ani wodnéj kani, ani krogulca według rodzaju jego*. (tłum. BG s. 166).
- BJW** *i strusia, i sowy, i łyski, i jastrzęba według rodzaju swego*, (Pwt 14,15) – (tłum. BJW 2000: 309).
- NBG** *ani strusia, sowy, czajki i jastrzębia w ich rodzajach*; (Pwt 14,15) – (V Księga Mojżesza 14,15) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/5Moj/5Moj.html>).
- BT** *strusia, sowy, mewy, żadnej odmiany jastrzębia*, (Pwt 14,15) – (tłum. BT 1989: 186).
- BWP** *strusie, sowy, mewy, wszystkie odmiany jastrzębi*; (Pwt 14,15) – (tłum. BWP 1997: 308).
- BW** *Strusia, sowy, mewy ani jastrzębia według jego rodzaju*, (tłum. BW 2001: 211).
- BP** *strusia, sowy, mewy i żadnego z gatunku myszółowów*, (Pwt 14,15) – (tłum. BP 2012: 221).
- PNŚ** *i struś, i sowa, i mewa, i sokół według swego rodzaju*; (Pwt 14,15) – (tłum. PNŚ 1997: 258).

Wracając do *czajki*¹⁰, trzeba wspomnieć, że może i nie przez przypadek pojawia się ona w polskojęzycznym przekładzie *Nowej Biblii*

¹⁰ Czes. **ČEJKA** (łac. *Vanellus vanellus*) ‘*pěkně zbarvený pták se špičatou chocholkou žijící u vod*’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 47) ‘*s vysokýma tenkýma nohama*’ (SSČSČ 2011: 93) – [tłum. pol. pięknie zabarwiony ptak ze szpiczastym czubem, żyjący u wody, który ma cienkie wysokie nogi]; pol. **CZAJKA** ‘ptak wodny wielkości gołębia z charakterystycznym czubem na głowie’ (Dunaj 2001: 72) ‘z rodziny siewek, który jest w Polsce pospolity’ (Skorupko, Auderska, Łempicka 1968: 93).

Do najbardziej znanych czajek z rodziny siewczkowatych (*Charadriidae*) czes. *čeled' kulikoviti* z rzędu siewkowych (*Charadriiformes*) czes. *řád dlouhokřídlí* należą:

Čejka chocholátá (*Vanellus vanellus*) pol. czajka zwyczajna // pospolita;

Čejka trnitá *ď. ostruhatá* (*Hoplopterus* // *Vanellus spinosus*) pol. czajka szponiasta.

Ptak z czeską nazwą „*čejka*” został odnotowany już w dziele „*Ortulus phisiologiae*” czes. *Zahrádka fyziologie (fyziologář)* napisanym przed rokiem 1366 przez mistrza

Gdańskiej ze względu na to, że istnieją pewnego rodzaju przypuszczenia, że ptak ten może oznaczać właśnie omawianą ‘mewę’¹¹. ESJP podkreśla, że *czajka* to ogólnosłowiańska nazwa mewy (Bańkowski 2000: 212). Natomiast Aleksander Brückner takie tłumaczenie uważa za niewłaściwe; przypuszcza, że *czajka* może nazywać się od czajenia się, wydawania głosem tego, co się ukrywa (Brückner 1927/1993: 72).

Inny językoznawca-etymolog Jiří Rejzek, autor *Czeskiego słownika etymologicznego* uważa, że pol. *czajka* i czes. *čejka* mają jednakowe znaczenie, ale już np. słowacka *čajka* lub rosyjska *чайка* [čajka] oznaczają właśnie ‘mewę’ (por. ČES 2001: 113). Potwierdzeniem tego może być znana sztuka teatralna rosyjskiego dramaturga Antona Pawłowicza Czechowa, która w Polsce jest wystawiana pod tytułem *Mewa*, w Czechach jako *Racek*, lecz w rosyjskojęzycznej wersji nazwa ta brzmi *Чайка* [*Czajka*]. Pierwotnie czes. *racek* był oznaczany wyrazem *čejka* [po staroczesku: *čějka*], które jest onomatopeją (powstało według jego wydawanego krzyku, por. Styblík 2006: 41, ESJČ 1997: 96, SESJČ 1978: 117 i Sławski, t. I, s. 112).

Kapituły Praskiej Bartłomieja z Chlumca nazywanego Claretus (Klaret). Albert Wielki (23,110) i Pliniusz Starszy (11,121) określali *czajki* jako ptaki, które są przez niektórych utożsamiane z ptakami stymfalijskimi (por. Hadravová 2008: 385–386). Już Izydor z Sewilli (*Etymologiae XII*, rozdz. 7, par. 27) pisał o ptakach stymfalijskich, por. *právé proti nim Herkules použil své šípy. Jsou to mořští ptáci žijící na ostrovech* (Fuksová 2004: 187) – [tłum. pol. właśnie przeciwko nim Herkules użył swych strzał. Są to ptaki morskie żyjące na wyspach]. W staroczeskich wydaniach (ClarGl 299) ptak o łacińskiej nazwie *vanellus* nosi nazwę *zwiediele // zvěděle* (por. Ryba 1940: 334 i Komárek 2007: 82). Czes. *čejka* jest małym ptakiem wielkości drozda i wydaje dźwięki *kivit, kivit* (por. Machek 1997: 96), lecz w ludowym podaniu utrwał się pogląd, że dźwięki wydawane przez tego ptaka podczas lotu artykułowane są jako czes. „*knihy! knihy!*” – [pol. książki, książki], ale nigdy ptak ten ich nie czyta (por. Nechutová 1991 – tłum. Claretus: *Ptačí zahrádka*): „*Čejka když vznáší se polem, jen «knihy! knihy!» zní kolem: s knihami pod paží spěcháš, leč zhusta je nečteny necháš*” – [tłum. pol. *czajka, kiedy unosi się nad polem, tylko brzmi dookoła „książki, książki”*. Śpieszysz się z książkami pod pachą, lecz z grubsza pozostawiasz je nieprzeczytane]. Jak zaznacza ČSVAS opisywana *čejka* została utrwalona w czeskich dialektach pod różnymi nazwami: *kniha, knihora, knihačka, knihavka, knikavka, kápícl, áhežka, áhyška* (por. Haller 1969: 266). *Czajka* jak widać nie jest typowym symbolem biblijnym. Nawet w przywoływanym wierszu, który został poświęcony temu ptakowi, nie znajdziemy alegorii biblijnej.

¹¹ Spotkaliśmy się również z propozycją, że *czajka* może oznaczać lub wskazywać na innego ptaka, a konkretnie *dudka* – [szersze rozważania rozdz. IV, punkt 3 – hasło *dudek*].

Na podstawie przeprowadzonej analizy leksykalnej biblijnej terminologii ptaków – zwłaszcza wokół bazowego leksemu *mewy* – możemy stwierdzić, porównując **paralelnie** oba wykazy ptaków nieczystych (Kpł 11 i Pwt 14), że w jedenastu przekładach biblijnych (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, BT, BWP, BW, BP i PNŚ) zostały użyte identyczne (wewnętrznie paralelne) ekwiwalenty (także pod względem zachowanej kolejności przetłumaczonych ptaków), ponieważ wszędzie została wyprofilowana *mewa* (czes. *racek*). Spotykamy się również z sytuacją, w której w dwóch tłumaczeniach (BG i BK) została wyprofilowana *kania wodna* ches. *vodní káně* i w jednym tłumaczeniu (BJW) – *łyska*. W pozostałych dwóch tłumaczeniach – porównując katalogi ptaków nieczystych Kpł 11 i Pwt 14 – spotykamy się z niekonsekwentnym przekładem „ptasich” jednostek leksykalnych, czyli odstępstwem od opisywanej paralelnej reguły, gdyż w *Nowej Biblii Gdańskiej* zastosowano wymienne nazewnictwo: w pierwszym wykazie (Kpł 11,16) została użyta *mewa*, natomiast w drugim katalogu ptaków nieczystych (Pwt 14,15) pojawia się inny ekwiwalent leksykalny w postaci *czajki*, który jednak mógł oznaczać konceptualizowaną *mewę*.

Z analogiczną „niekonsekwencją tłumaczeniową” z zakresu stosowania różnorodnych ptasich ekwiwalentów spotykamy się w czeskim przekładzie *Biblii Olomunieckiej*, w której w ogóle nie pojawia się ches. *racek* (pol. *mewa*) ze względu na uwarunkowania historyczne, por. przede wszystkim rozwój ptasiej leksyki języka czeskiego, ale w (Kpł 11,16) został wymieniony *chřístel*¹², który został prawdopodobnie w stosunku do innych czeskich i polskich przekładów niewłaściwie zidentyfikowany, a w Pwt 14,15 użyto nazwy jeszcze innego ptaka: *sýc*.

W dokładniejszym uwidocznieniu i lepszym przybliżeniu owych przedstawionych różnic leksykalnych pomoże nam tabela nr 11 (str. 189), która w sposób przejrzysty pokazuje odmienności zastosowanych ekwiwalentów konceptualizowanych ptaków skupiając się wokół **bazowego**

¹² To tłumaczenie, znajdujące się w *Biblii Olomunieckiej*, może również dotyczyć współcześnie używanego czeskiego ptasiego nazewnictwa *chřástal*, czyli pol. *wodnika zwyczajnego* (*Rallus aquaticus*), należącego do rzędu *Gruiformes*, który ma długie nogi i dziób. Jest to gatunek średniej wielkości ptaka wodnego z rodziny chruścieli (*Rallidae*), zamieszkujący Europę, Azję i północną Afrykę.

słowa *mewa*. Zaobserwowane rozbieżności dotyczą tych czeskich i polskich przekładów *Pisma Świętego*, w których zostały odzwierciedlone istniejące trudności, związane z ich właściwą identyfikacją.

Tabela 11. Wykaz nazw mewy w analizowanych dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego

Przekład biblijny \ Źródło	Kpl 11,16 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3) (4)*	Pwt 14,15 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3) (4)
BK (Kralická bible)	<i>vodní káně</i> (3)	<i>vodní káně</i> (3)
BO (Olomoucká bible)	<i>chřiestele</i> (3)	<i>syce</i> (3)
ČEP (Český ekumenický překlad)	<i>racka</i> (3)	<i>racka</i> (3)
ČSP (Český studijní překlad)	<i>racka</i> (3)	<i>racka</i> (3)
B21 (Bible překlad 21 století)	<i>racek</i> (3)	<i>racka</i> (3)
PNS (Překlad nového světa)	<i>racek</i> (3)	<i>racka</i> (3)
JB (Jeruzalémská bible)	<i>racka</i> (3)	<i>racka</i> (3)
SNC (Slovo na cestu)	<i>racky</i> (3)	<i>racky</i> (3)
BG (Biblia Gdańska)	<i>wodnej kani</i> (3)	<i>wodnej kani</i> (3)
BJW (Biblia Jakuba Wujka)	<i>łyski</i> (3)	<i>łyski</i> (3)
NBG (Nowa Biblia Gdańska)	<i>mewą</i> (3)	<i>czajki</i> (3)
BT (Biblia Tysiąclecia)	<i>mewa</i> (3)	<i>mewy</i> (3)
BWP (Biblia Warszawsko-Praska)	<i>mewy</i> (3)	<i>mewy</i> (3)
BW (Biblia Warszawska)	<i>mewa</i> (3)	<i>mewy</i> (3)
BP (Biblia Poznańska)	<i>mewy</i> (3)	<i>mewy</i> (3)
PNŚ (Przekład Nowego Świata)	<i>mewa</i> (3)	<i>mewa</i> (3)

* Cyfra w nawiasie obok konkretnej nazwy oznacza miejsce analizowanego ptaka w wersecie. Dotyczy to tabel 11–17 w całym rozdz. IV.

Reasumując, *mewy* czes. *rackové* są jedynym biblijnym ptasim przedstawicielem, reprezentującym w *Piśmie Świętym* rząd ptaków siewkowych – czes. *řád dlouhokřídli (Charadriiformes)*. Porównując oba wykazy ptaków nieczystych (Kpł 11,16 i Pwt 14,15) i jednocześnie koncentrując się przede wszystkim na kategorii pojęciowej *mewy*, możemy zauważyć, że w jedenastu współczesnych przekładach biblijnych – pięciu polskich i sześciu czeskich (BT, BWP, BW, BP, PNs, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB i SNC) – mamy identyczne tłumaczenia pod względem doboru leksyki, ponieważ wszędzie została wyprofilowana *mewa* (czes. *racek*). Dalej spotykamy się z dwoma tłumaczeniami – jednym czeskojęzycznym, a drugim polskojęzycznym, por. dwa protestanckie wydania z początku XVII wieku: *Biblię Gdańską* i *Biblię Kralicką*, w których została wyprofilowana *kania wodna* czes. *vodní káně*. Jednak pisemnych wzmianek o ptakach – zwłaszcza, jeżeli dotyczą one przekładów z jednego badanego języka na drugi – nie można przejmować *ad hoc* bez przeczernego i rozważnego oceniania. W niniejszym podrozdziale koncentrującym się na *mewach* i jej **synonimicznych ekwiwalentach**, potwierdza się również teza, która szczególnie dotyczy przekładów staroczeskich. Jej zwolennikiem jest także kurator Muzeum Narodowego w Pradze i badacz ornitologii Jiří Mlíkovský. Podkreśla on ze szczególnym naciskiem, że „*jazyky se vyvíjejí, takže texty je nutno vždy interpretovat (překládat) s ohledem na stav daného jazyka v dané době*” (Mlíkovský 2009: 44) – [tłum. pol. ze względu na to, że języki nieustannie rozwijają się, więc teksty trzeba zawsze interpretować i (tłumaczyć) z uwzględnieniem stanu danego języka w konkretnym przedziale czasowym]. Dzięki przybliżeniu i odkodowaniu ludowej terminologii (a także używanemu regionalnemu nazewnictwu) oraz przy pomocy etymologicznych słowników, staroczeskich leksykonów i staroczeskich encyklopedii włącznie z różnymi opracowaniami ornitologicznymi możemy powiedzieć, że wyrażenie kolokacyjne *vodní káně* to określenie współcześnie pojmowanej *mewy*. Wyrażenie *vodní káně*¹³ przedostało się do staropolskiej

¹³ Jan Gebauer (1970: 17), autor dzieła: *Staročeský slovník*, díl II K-N, podaje przy hasle *kania* – czes. *káně* aż trzy hasła, które są powiązane z łacińskim nazewnictwem „mewy”, por. *canie larus // kane larum // kanye larus*. Również staroczeski uczonec Bartoloměj

Biblii Gdańskiej dzięki czeskiemu fonetycznemu zapożyczeniu przy owocnej współpracy z *Jednotą Braci Czeskich*, wywodzących się z ruchu husyckiego, którzy aktywnie uczestniczyli przy powstawaniu wspomnianej polskojęzycznej protestanckiej *Biblii Gdańskiej*.

Pojawia się również jedno tłumaczenie *Biblii Jakuba Wujka* (BJW), w którym zamiast *mewy* została użyta *łyska*. W pozostałych dwóch tłumaczeniach spotykamy się z „niekonsekwentnym” – pod względem **paralelizmu** – przekładem ptasich jednostek leksykalnych, przede wszystkim ze względu na to, że w *Nowej Biblii Gdańskiej* (NBG) mamy *mewę* (Kpł) i *czajkę* (Pwt), a w *Bibli Olomoucké* (BO) został wymieniony *chřiestel* (Kpł) i *sýc* (Pwt).

Zarówno w tekście *Biblii Hebrajskiej* (BH), jak i w najważniejszych przekładach pośrednich – w greckiej *Septuagincie* (LXX) oraz łacińskiej *Wulgacie* (VUL) – występują w tych dwóch analizowanych wersetach te same ptaki z tym jednym zastrzeżeniem, że *Septuaginta* wymienia w drugim wykazie ptaków nieczystych (Pwt 14,15) tylko trzy zamiast czterech ptaków (szersze rozważania por. Kwilecka 1972: 80–81 i 2003: 116–117). Dla zilustrowania różnic i podobieństw tych trzech najważniejszych tekstów biblijnych (BH, LXX i VLG) sporządzonych w językach hebr., łac. i gr. przedstawiamy zestawienie, które obrazuje, do jakich zmian doszło. Wyrazy pogrubione dotyczą ptaków, które znajdują się w tych dwóch prawie paralelnych wersetach biblijnych, a opisywany leksem *mewa* został dodatkowo podkreślony:

(Kpł 11,16):

BH: **בַּת** *bat* [h-1323] i **יַאֲנָה** *ja‘ānâ(h)* [h-3284] – **טַחֲמָס**
taḥmas [h-8464] – **שָׂחַפַּי** *šāḥap̄* [h-7828] – **נֶזֶשׁ** *nēš* [h-5233];

VLG: *strutionem et noctuam et larum et accipitrem iuxta
genus suum;*

---

z Chlumce (tzw. Klaret), autor wielu łacińsko-czeskich słowników i różnych wierszy pisanych w większości przypadków leonińskim heksametrem podaje w swoich dziełach (*Glosář* – ClarGl 210; *Bohemář* – ClarBoh 101, *Fyziologář* – ClarPhys 427), że *larus* to je *kanye* (por. Hadravová 2008: 372).

LXX: καὶ στρουθὸν καὶ γλαῦκα καὶ λάρον καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ
καὶ ιέρακα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ.

(Pwt 14,15):

BH: תבַּ bat [h-1323] i הַיַּיִן ja'ānā(h) [h-3284] – טַחֲמָס tahmas
[h-8464] – הַחַשׁ šāhaḥ [h-7828] – נֶשֶׁ nēs [h-5233];

VLG: *strutionem ac noctuam et larum atque accipitrem iuxta
genus suum;*

LXX: καὶ στρουθὸν καὶ γλαῦκα καὶ λάρον.

2. Kormoran

Dalszym przedstawicielem ptactwa występującego jedynie w Kpł i Pwt jest czes. **KORMORÁN** *velký* (łac. *Phalacrocorax carbo*), który jest pojmowany jako ‘*velký černý vodní pták*’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 145) – [pol. duży czarny ptak wodny] lub ‘*černozelelý vodní pták, velký jako husa žijící ve velkých koloniích u vnitrozemních i přímořských vod*’ (SSČSČ 20011: 303) – [tłum. pol. czarnozielony ptak wodny wielkości gęsi żyjący w wielkich koloniach przy wodach wewnątrzkrajowych lub w okolicach nadmorskich]; pol. **KORMORAN** ‘pływający ptak wodny o silnym, krępy tułowiu, ciemnym upierzeniu, haczykowatym dziobie’ (Dunaj 2001: 245) ‘z rodziny o tej samej nazwie’ (MSJP 1968: 303), ‘żyjący na pobrzeżach mórz i wód słodkich’ (Sławski t. II, 1958–1965: 489). Kormorany są sprawnymi nurkami i uważane są za doskonałe drapieżniki podwodne, gdyż nie mają problemów ze złowieniem ryb, które są ich głównym pokarmem. Są to ptaki wodne, w przeważającej części średniej wielkości, a niektórzy przedstawiciele zaliczani są do nawet dużych osobników. Ptaki te przeważnie mają ciemne ubarwienie. Wszystkie cztery palce są spięte błoną pławną. Dziób mają długi i mocny, hakowato zakończony. Gniazdują kolonijnie. Za względu na to, że kormoranom przemaka upierzenie, to po nurkowaniu często przesiadują na gałęziach drzew lub na innych podwyższeniach – w typowej dla nich pozycji – czyli z rozpostartymi skrzydłami, żeby je dobrze wysuszyć.

Są to ptaki doskonale latające, pływające i nurkujące¹⁴. *Kormorany* należą do rzędu pełnopłetwych (*Pelecaniformes*) – czes. *veslonozí*. Najbardziej znane gatunki kormoranów to są następujący przedstawiciele rodziny *Phalacrocoracidae* czes. *čeled' kormoránovítí*:

czes. *kormorán velký* (*Phalacrocorax carbo*) pol. kormoran;
czes. *kormorán malý* (*Phalacrocorax pygmeus*) pol. kormoran mały;
czes. *kormorán chocholatý* (*Phalacrocorax aristotelis*) pol. kormoran czubaty.

Wyraz *kormoran* pochodzi z języka francuskiego *cormoran* (por. Rejzek 2001: 301, Machek 1997: 278, Styblík 2006: 50, Bańkowski 2000: 797) i może wywodzić się z łac. *corvus marinus*, jako ‘kruk morski’ czes. ‘*mořský havran*’ (Holub, Lyer 1978: 262). Benedyktyńska mistyczka i uzdrowicielka Hildegarda z Bingen (por. *Ptačí medicína, kniha VI*, par. 28) uważała, że analizowany *kormoran* nie ma w sobie niczego leczniczego (por. Fuksová 2013: 91), czym by się dało uzdrawiać chorych ludzi. Była przekonana, jak o tym sama pisała, że: „*Jeho maso není vhodným pokrmem ani pro zdravé ani pro nemocné*” – [tłum. pol. mięso kormorana nie jest stosownym względnie odpowiednio właściwym pokarmem ani dla zdrowych, ani dla osób chorych].

Kormoran na kartach *Biblii* pojawia się tylko dwa razy, a to tylko i wyłącznie w starotestamentowych spisach ptaków nieczystych (Kpł 11,17 i Pwt 14,17) oraz opcjonalnie w (Pwt 14,16) w dwóch tłumaczeniach (patrz dalej przykład nr III), chociaż nie został on uwzględniony we wszystkich analizowanych przekładach biblijnych. Reprezentant awifauny, który w języku hebrajskim nosił nazwę שָׁלַק [*šālāk*], odpowiada numeracji Stronga [h-7994] i oznacza ‘rzucać się z góry na dół’ (Łach 1970: 186). Jest to zapewne przykład ‘żywiącego się rybami ptactwa wodnego w ogóle’ (Achteimeier 2004: 561). Został on

¹⁴ Na Dalekim Wschodzie opisywane *kormorany* (*Phalacrocorax carbo*) pełnią pożyteczną rybacką służbę u ludzi. Temu ptakowi zakłada się ciasną obrozę na szyję (lub niektórzy tłumaczą ten artefakt jako „obrączkę”), by nie zdołał połknąć ryby złowionej podczas nurkowania. Pierwsze wzmianki o oswojonych kormoranach, odgrywających tę pozytywną rolę łowiecką – pomagając człowiekowi – pochodzą z Kraju Kwitnącej Wiśni, już z V wieku n.e. (EZP Trepka 2002: 173).

w zdecydowanej większości analizowanych czeskich i polskich tłumaczeń biblijnych postrzegany jako *kormoran* (czes. *kormorán*). Tłumacze greckiego przekładu *Septuaginty* oddali nazwę tego ptaka greckim leksemem *katarráktes* (gr. *καταράκτης*) co oznacza ‘prudce se řítici’ (Ryba 1940: 325) – [pol. ‘gwałtownie spadający; pędzący; walący się’]; a łacińska wersja *Wulgaty* określa go mianem *mergulus* (nurek – ches. *potáplice* // *potápka*), co również oznacza ‘pożerającego ryby’. Izydor z Sewilli właściwie określa łac. rzeczownik *mergus* jako ches. *potápka*. Zauważa, że wyraz ten pochodzi od łac. czasownika *mergere* ches. *potápět se* [pol. nurkować; zanurzać się pod wodę]. Opis zachowania tego ptaka wodnego Izydor przejmuje od Ambrożego z Mediolanu (por. *Hexaameron* V 13,43)¹⁵. Wyraz *mergus* może także oznaczać ches. *racka mořského* (*Larus marinus*) – [pol. mewę morską] oraz inne gatunki znanych kormoranów, np. ches. *kormorána velkého* (*Phalacrocorax carbo*) – [pol. kormorana wielkiego]; ches. *kormorána chocholavého* (*Phalacrocorax aristotelis*) – [pol. kormorana czubatego]; ches. *kormorána malého* (*Phalacrocorax pygmeus*) – [pol. kormorana małego]; lub inne gatunki ptaków: ches. *buřňáka šedého* (*Puffinus diomedea*) – [pol. burzyka szarego // żółtodziobego] lub ches. *racka stříbřitého* (*Larus argentatus*) – [pol. mewę srebrzystą] – (por. Fuksová 2004: 206).

W *Biblii Hebrajskiej* wyrażenie קָרְמָרָן (czyli ptak określany w przekładach *Pisma Świętego* jako *kormoran*, posiadający według pomocniczej numeracji Stronga [h-7994]) znajduje się w *Księdze Kapłańskiej* (**Kpł 11,17**) na **drugim** miejscu spośród trzech ptaków wymienionych w tym wersecie biblijnym, a także obecny jest w drugim katalogu ptactwa nieczystego, czyli w *Księdze Powtórzonego Prawa* (**Pwt 14,17**), gdzie zajmuje najczęściej **trzecie**, ostatnie miejsce spośród trzech ptaków wymienionych w tym wersecie.

¹⁵ Ojciec Kościoła Ambroży z Mediolanu w swoim egzegetyczno-homiletycznym dziele *Hexaameronie*, a konkretnie w *Homilii VIII* rozdz. XIII w tłumaczeniu Szoldrskiego (1969: 164) używa słowa leksemu *nury*, mając na myśli ptaki nurkujące, które żywią się rybami, por. „nie pominę was **nury**, które dlatego macie taką nazwę, że stale się zanurzacie. Przy ciągłym zanurzaniu czujecie zmiany powietrza, wobec zbliżającej się burzy uciekacie szybko i dążycie z krzykiem na bezpieczne brzegi”.

Niniejszą analizę rozpoczniemy od starotestamentowej *Księgi Kapłańskiej* (Kpł 11,17), w której w czeskich i polskich przekładach biblijnych (najczęściej współczesnych tłumaczeniach) został bezpośrednio wyprofilowany leksem *kormoran* (czes. *kormorán*), dotyczący jedenastu przekładów biblijnych – sześciu czeskich i pięciu polskich (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, BT, BWP, BW, BP i PNŚ), por.:

- (I) **BK** *A bukač, křehař a kalous*, (Kniha Mojžíšova třetí kteráž slove Leviticus 11,17) – (tłum. BK 2009: 103).
- BO** *výra a křekař a labuti* (3 Mojžíšova 11,17) – (tłum. BO 1988: 177).
- ČEP** *kulichy, kormorána a výra*, (Třetí Mojžíšova Leviticus 11,17) – (tłum. ČEP 2008: 119).
- ČSP** *sýčka, kormorána, výra*, (Leviticus 11,17) – (tłum. B21 2009: 141).
- B21** *sýček, kormorán, výr*, (Leviticus 11,17) – (tłum. B21 2009: 123).
- PNS** *a sýček a kormorán a kalous* (3. kniha Mojžíšova 11,17) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/11/>).
- JB** *sovu ušatou, kormorána, sovu pálenou*, (Leviticus 11,17) – (tłum. JB 2009: 175).
- SNC** *kulichy, kormorány, výry*, (Třetí Mojžíšova 11,17?) – (tłum. SNC 2011: 122).
- BG** *I puchacza, i norka i lelka*, (Trzecie Księgi Mojżeszowe – Leviticus 11,17) – (tłum. BG s. 93).
- BJW** *puchacza i nurka, i ibę*, (Księgi Kapłańskie 11,17) – (tłum. BJW 2000: 188).
- NBG** *puchaczem oraz puszczykiem*, (3 Mojż. 11,17) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>) – [tylko dwa ptaki są wymienione w tym wersecie].
- BT** *puszczyk, kormoran, ibis*, (Księga Kapłańska 11,17) – (tłum. BT 1989: 116).
- BWP** *puszczyki, kormorany, ibisy*, (Księga Kapłańska 11,17) – (tłum. BWP 1997: 179–180).
- BW** *Puszczyk, kormoran i puchacz*, (Leviticus – Trzecia Księga Mojżeszowa 11,17) – (tłum. BW 2001: 121).
- BP** *puszczyka, kormorana, puchacza*, (Księga Kapłańska 11,17) – (tłum. BP 2012: 137).
- PNŚ** *także pójdzka oraz kormoran i sowa uszata*, (Księga Kapłańska 11,17) – (tłum. PNŚ 1997: 149).

Chcąc mówić o różnicach leksykalno-tłumaczeniowych, trzeba na wstępie niniejszych rozważań najpierw nadmienić, że we współczesnym polskojęzycznym wydaniu *Nowej Biblii Gdańskiej* w omawianym wersecie Kpł 11,17 spotykamy się z dosyć nietypową sytuacją, ponieważ znajdują się w nim tylko dwa ptaki (a w pozostałych analizowanych

wersetach wszędzie są tłumaczone trzy ptaki), por. uwagi o binarności i o liczbie ptaków w wykazach Prawa Mojżeszowego (zob. rozdz. I punkt 2.1. s. 46–56). W końcowej tabeli umieszczamy jednak *puszczyka* z racji zajmowanego drugiego miejsca, chociaż trzeba podkreślić, że należy on do zupełnie innego rzędu ptaków, a konkretnie do *Strigiformes*.

W staroczeskim protestanckim tłumaczeniu *Biblii Kralickiej* pojawia się również wyraz *křehar*¹⁶, a w katolickim wydaniu staroczeskiej *Biblii Ołomunieckiej* – *křekař*. Wyrazy te określają to stworzenie latające jako kultycznie nieczystego ptaka. Prawdopodobnie chodzi jednak również o *kormorana* (jako synonimiczne wyrażenie – patrz wyrazy podkreślone). Ta nieścisłość graficzna dotycząca dwóch grafemów (oboczność *h* : *k*) powstała prawdopodobnie podczas przepisywania tekstów biblijnych przez skrybów. Według czeskiego słownika biblizmów z hasłami dotyczącego przekładu *Biblii Kralickiej* mowa jest o ptaku (*Phalacrocorax carbo*) z rodziny pelikanów, lecz bez worka pod dziobem – czes. *křehař* [Lv 11,17; Dt 14,17], *kultický nečistý pták, snad kormorán* (*Phalacrocorax carbo*) z rodu *pelikánů*, *avšak bez vaku pod zobákem* (za: Novotný 1956: 358). Ptaki te w Palestynie były bardzo pospolitym gatunkiem na wybrzeżu Morza Śródziemnego i jeziora Genezaret¹⁷.

¹⁶ W czeskojęzycznym *Slovničku kralické kananejštiny* (2009) autora Mikuláše Vymětala zostało wymienione wyrażenie *křehař* z wyjaśnieniem, że chodzi o kormorana (?), przy którym postawiono jednak znak zapytania, ponieważ znaczenie nie jest do końca pewne, por. elektroniczną wersję ze strony internetowej: https://www.evangelnet.cz/prmladez/download/ruzne/Slovn__ek_krali/slovnicek_tisk.pdf (dostęp 21.08.2013 r. godz. 21:01). Podobnie również sądzą autorzy *Atlasu zwierząt biblijnych* (AZB), którzy uważają, że interpretacja nie znajduje potwierdzenia w starożytnych tłumaczeniach *Biblii*. Zatem nie jest pewna obecność *kormorana* na biblijnych stronach (Szczepanowicz, Mrozek 2007: 121). Natomiast *Nový biblický slovník* (NBS) konstatuje: *je možné, že např. daný výraz kormorán hebr. šālāk neoznačuje ani základní skupinu, do které tento pták patří* (Douglas 1996: 1162) – [tłum. pol. jest możliwe, że np. dane wyrażenie w postaci leksykalnej *kormorana* hebr. *šālāk* nie oznacza nawet podstawowej grupy, do której ten ptak należy]. Interesujący pod tym względem wykaz nowych tłumaczeń opracował Godfrey Rolles Driver (1955). Ciekawe spostrzeżenia znajdziemy także w książce Burtona L. Goddarda pt. *Animals & Birds of the Bible* (2007).

¹⁷ Jak podkreśla AZB kormorany spotkać można na wybrzeżach mórz i jezior. Obecnie w Izraelu tysiące ich gromadzą się każdego wieczoru w rezerwacie Hula. Rano lecą z szybkością ok. 70 km/h nad Jezioro Galilejskie oddalone o 25 kilometrów. Rozpraszają się nad nim i łowią ryby. Po południu wracają do rezerwatu: jedna za drugą fale

Natomiast w łacińskim przekładzie św. Hieronima, czyli w *Wulgacie*, pojawia się ptak *mergulus*. Odnośnie do analizowanej biblijnej leksyki warto również wspomnieć, że w niektórych polskojęzycznych przekładach – przede wszystkim staropolskich (BG i BJW) – zamiast *kormorana* pojawia się prawdopodobnie „pojęciowo synonimiczne określenie”, przybierające postać leksykalną *norek* // *nurek* (por. wyrazy w tekście podkreślone), które znajdują się również na drugim miejscu, jak wcześniej wymienione *kormorany* i *křehaři*. Kormorany, jak wiadomo, są sprawnymi nurkami i uważane są za doskonale drapieżniki podwodne ze względu na fakt, że perfekcyjnie potrafią pod wodą łowić ryby, które są ich głównym pokarmem. Łacińskie wyrażenie *mergus* – zastosowane w *Wulgacie* – określa właśnie ptaka, który w języku czeskim brzmi czes. *morčák*. Ptak ten lubi nurkować, tak jak kormorany, więc możemy upatrywać podobieństwa z nazwą *norka* w *Biblii Gdańskiej* i *nurka* w *Biblii Jakuba Wujka*. Trzeba najpierw wyjaśnić, że czes. leksemy *křekař* / *křechař* / *křehař* = *potápka* (Gebauer 1970: 138), co ma ścisły związek z polską nazwą tego ptaka *norkiem*, gdzie czes. *potápka* czyli pol. *nurek* // *norek* (por. czasowniki *potápet se* – pol. nurkować) oznacza ‘zanurzać się pod wodę’, tak jak to robi opisywany gatunek ptaków. Istnieje jeszcze inna nazwa tego ptaka: *čírka* (Machek 1997: 299). Dodatkowo warto zrobić wzmiankę o tym, że czes. *křehař* to ‘pták’, który w terminologii ludowej brzmi *morčák* (Trávníček 1952: 775).

Konfrontatywne czesko-polskie porównania terminologiczne pokazują, że może (w pewnym sensie) chodzić o zapożyczenie, ponieważ czeskie wyrażenie *morčák malý* (*Mergus albellus*) – pol. *bielaczek* oznaczało w języku staroczeskim i ludowym ptaka, który określany był jako czes. *křehař bělavý* // *nůrek malý* // *morčák bílý* (por. Palliardi 1852, Komárek 2007: 58). Znane także było określenie *křehař troč* (*Mergus serrator*) – pol. *szlachar* (Svensson 2012: 44). W czeskiej terminologii ludowej spotykamy się także z ptakiem *nůrek velký* (*Mergus merganser*) pol. *nurogęs*. Na podstawie wyżej wymienionych przykładów możemy

---

kormoranów w formie kluczy, lądują na drzewach, by spędzić noc. Tak dzieje się codziennie od pierwszych dni listopada do końca marca (Szczepanowicz, Mrozek 2007: 122).

stwierdzić, że staroczeskie leksemy w formie leksykalnej *křehař // křekař* oznaczają pol. *norka // nurka*, które mogą oznaczać również *kormorana*.

W drugim analizowanym przykładzie, wyekscerpowanym z *Księgi Powtórzonego Prawa* (Pwt 14,17), stykamy się z podobnym nazewnictwem, jak w wyżej omawianym wersecie. *Kormoran* w tym drugim analizowanym katalogu ptaków nieczystych występuje w większości przypadków na ostatnim **trzecim** miejscu (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, BW i PNŚ), ale zdarzają się również takie przekłady, w których omawiany ptak został ujęty jako „pojęciowo synonimiczne wyrażenie” w formie leksykalnej *nurek*, znajdując się na drugim miejscu w dwóch współczesnych przekładach biblijnych (BT i BWP). Także w tym analizowanym wersecie mamy do czynienia z czeskim wyrazem *křekař*, które znajduje się na pierwszym miejscu w edycji *Biblii Ołomunieckiej*. Przytaczając zastosowaną kolejność ekwiwalentów, trzeba powiedzieć, że *nurek* jako „pojęciowo synonimiczne określenie” *kormorana* pojawia się w *Biblii Gdańskiej* na trzecim miejscu, a także leksem *křehař* został użyty w czeskiej *Biblii Kralickiej* na trzecim miejscu. Zatem da się tutaj zaobserwować wspólne podobieństwa tych dwóch przekładów (BK i BG). Musimy w tym momencie zaznaczyć, że *nurek* został wykorzystany także w *Biblii Jakuba Wujka* na pierwszym miejscu, podobnie jak w *Biblii Ołomunieckiej* *křekař* (również dostrzegamy wspólne podobieństwa między BO i BJW, wynikające ze wspólnego pierwowzoru // oryginału – tekstu *Wulgaty*), ale w omawianym wersecie *Biblii Jakuba Wujka* pojawiają się wyrażenia w postaci *nocny kruk* (trzecie miejsce), które prawdopodobnie mogą, ale niekoniecznie muszą oznaczać prototypowego *kormorana* koloru czarnego (patrz gr. przekład *Septuaginty* (LXX) *νυκτικóραξ* – *nyktikórax*), jak polski *ślepowron*, por.:

- (II) BK *Pelikána, porfiriána a křehaře*, (Kniha Mojžišova pátá 14,17) – (tłum. BK 2009: 178).
 BO *i křekaře, pelikána, lelka*, (5. Mojžišova 14,17) – (tłum. BO 1988: 289–290).
 ČEP *pelikána, mrchožrouta a kormorána*, (Pátá Mojžišova 14,17) – (tłum. ČEP 2008: 193).
 ČSP *pelikána, mrchožrouta a kormorána*, (Deuteronomium 14,17) – (tłum. ČSP 2009: 241).

- B21** *pelikána, mrchožrouta, kormorána*, (Deuteronomium 14,17) – (tłum. B21 2009: 216).
- PNS** *a pelikána a supa a kormorána* (5. kniha Mojžišova 14,17) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/5-Mojzisova/14/>).
- JB** *pelikána, bílého supa, kormorána*, (Deuteronomium 14,17) – (tłum. JB 2009: 274).
- SNC** *sovy pálené, pelikány*, (Pátá Mojžišova 14,17?) – (tłum. SNC 2011: 200).*
- BG** *I pelikana, i porfiryjona, i nurka*. (Piąte Księgi Mojżeszowe – Deuteronomium 14,17) – (tłum. BG s. 166).
- BJW** *i nurka, porfyriona i nocnego kruka*, (Księgi Powtórzonego Prawa 14,17) – (tłum. BJW 2000: 309).
- NBG** *ani pelikana, dzięcioła, czy nurka*; (5 Mojż. 14,17) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/5Moj/html>).
- BT** *pelikana, nurka, ścierwika*, (Księga Powtórzonego Prawa 14, 17) – (tłum. BT 1989: 186).
- BWP** *pelikany, nurki, ścierwniki*; (Księga Powtórzonego Prawa 14, 17) – (tłum. BWP 1997: 308).
- BW** *Pelikana, białego sępa, kormorana*, (Piąta Księga Mojżeszowa 14, 17) – (tłum. BW 2001: 211).
- BP** *pelikana, wrony, rybołowa*, (Księga Powtórzonego Prawa 14,17) – (tłum. BP 2012: 221).*
- PNŚ** *i pelikan, i sęp, i kormoran*, (Pwt 14,17) – (tłum. PNŚ 1997: 258).

* W zaznaczonych dwóch przekładach biblijnych – jednym czeskim – *Slovo na cestu* i jednym polskim – *Biblią Poznańską* – bezpośrednio analizowany przedstawiciel awifauny, określany jako *kormoran*, pojawia się w 16 wersecie, tegoż samego 11 rozdziału *Księgi Kapłańskiej* (patrz przykład III).

Kontynuując rozważania leksykalne na temat przekładów biblijnych, warto także przytoczyć fakt, że w staroczeskim ludowym nazewnictwie analizowany ptak (*Phalacrocorax carbo*) nazywany był jako *nesyt černý* (pol. *nienasycony czarny* – w domyśle ptak) lub *krkavec vodní* (pol. kruk wodny) – (Komárek 2007: 44). Czeski jezuita i badacz przyrody Bohuslav Balbín (rozdz. 68, s. 155–156) na łac. określenia *nycticorax* i *corvus aquatilis* używał terminów: *vodní krkavec* (dosł. kruk wodny) lub *noční krkavec* (dosł. kruk nocny). Natomiast staroczeski, piętnastowieczny encyklopedysta, mistrz Uniwersytetu Karola w Pradze – Klaret (znany raczej jako *Magister Bohemarius Bartholomaeus de Solencia dictus Claretus*) używa wyrażenia *rybulák* (PVC 2007: 44) lub *ribulak* (ClarGl 269) jako ekwiwalentu łac. leksemu *morples*. Podobną

terminologię zastosował Paulus de Praga w encyklopedii *Liber viginti arcium* (Židek hasło nr 50¹⁸; por. Hadravová 2008: 112 i 373).

Podczas próby translacji tekstów biblijnych zdarzyła się bardzo rzadko spotykana sytuacja, z której dowiadujemy się, że omawiany *kormoran*, należący do kategorii pojęciowej ptactwa, został przetłumaczony zupełnie w innym, a ściślej mówiąc, w sąsiednim wersecie biblijnym. Dotyczy to konkretnie współczesnego przekładu *Biblii Poznańskiej*, w której konceptualizowany *kormoran* nie znajduje się w 17 wersecie, ale w 16, gdzie został uwzględniony na **drugim** miejscu, spośród trzech wymienionych ptaków. Podobna sytuacja dotyczy również współczesnego czeskojęzycznego przekładu *Slovo na cestu*, lecz w tym przekładzie spotykamy się z utrudnioną sytuacją, ponieważ w tym katalogu zwierząt nieczystych znajduje się tylko 18 ptaków, a na dodatek numerowanie wersetów zaznaczono zbiorowo od wersetów 12–18, jest to więc tylko przypuszczenie, że *kormoran* został użyty na drugim miejscu w 16 wersecie (Pwt 14,16; patrz również rozważania o binarności i ilości przedmiotowych ptaków nieczystych w czeskich i polskich tłumaczeniach biblijnych w dwóch wykazach starotestamentowych Kpł i Pwt; por. rozdz. I punkt 2.1. s. 46–56; Pwt 14,16):

- (III) BK** *Raroha, kalousa a labuti*, (Kniha Mojžišova pátá 14,16) – (tłum. BK 2009: 178).
BO *raroha, labuti i čápa* (5. Mojžišova 14,16) – (tłum. BO 1988: 289).
ČEP *kulicha, výra a sovu pálenou*, (Pátá Mojžišova 14,16) – (tłum. ČEP 2008: 193).
ČSP *sýčka, výra, a sovu pálenou*, (Deuteronomium 14,16) – (tłum. ČSP 2009: 241).
B21 *sýčka, výra, ibise*, (Deuteronomium 14,16) – (tłum. B21 2009: 216).

¹⁸ Analizowane ptaki tak opisywał staroczeski encyklopedysta Pavel Židek: *Kormorán je černý pták, dravec, má velké drápy a silný zobák. Noří se do vody, aby z nich vztáhl a pozřel ryby. Na vysokých stromech krmí mladé množstvím ryb, proto tam venkované vylézají, ryby odnášejí, a tak potomstvo často zahyne hladem. Když však mláďata začínají létat, krmí je rodiče jen velmi malým množstvím potravy, aby mládí z jídla neztloustli a aby je lovci snadno nepochytali* (Hadravová 2008: 213) – [tłum. pol. Kormoran to czarny ptak, drapieżnik, który ma wielkie szpony i mocny dziób. Zanurza się do wody, aby z niej wyciągnąć, a następnie zjeść ryby. Na wysokich drzewach karmi swoje młode dużą ilością ryb, dlatego wieśniacy wychodzą na nie, następnie złowione przez kormorany ryby zabierają i w ten sposób potomstwo opisywanych ptaków kormoranów często ginie z głodu. Kiedy zaś młode zaczynają latać, karmią ich rodzice znikomą ilością pokarmu, żeby młode nie przytyły oraz żeby kłusownicy ich łatwo nie złapali].

- PNS** *sýčka a kalouse a labuť* (5. Mojžišova 14,16) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/5-Mojzisova/14/>).
- JB** *sovu ušatou, sovu pálenou, ibise*, (Deuteronomium 14,16) – (tłum. JB 2009: 274).
- SNC** *kulichy, kormorány, výry*, (Pátá Mojžišova 14,16?) – (tłum. SNC 2011: 200).
- BG** *I raroga, i lelka, i labędzia*. (Piąte Księgi Mojżeszowe 14,16) – (tłum. BG s. 166).
- BJW** *herodiona i labęcica, i ibę*, (Księgi Powtórzonego Prawa 14,16) – (tłum. BJW 2000: 309).
- NBG** *ani puchacza, puszczyka i labędzia*; (Pwt 14,16) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/5Moj/5Moj.html>).
- BT** *puszczyka, ibisa, labędzia*, (Księga Powtórzonego Prawa 14,16) – (tłum. BT 1989: 186).
- BWP** *puszczyki, ibisy, labędzie*; (Księga Powtórzonego Prawa 14,16) – (tłum. BWP 1997: 308).
- BW** *Sójki, puszczyka, puchacza*, (Piąta Księga Mojżeszowa 14,16) – (tłum. BW 2001: 211).
- BP** *puszczyka, kormorana, puchacza*, (Księga Powtórzonego Prawa 14,16) – (tłum. BP 2012: 221).
- PNŚ** *i pójdzka, i sowa uszata, i labędź*, (Księga Powtórzonego Prawa 14,16) – (tłum. PNŚ 1997: 258).

Reasumując, możemy stwierdzić, że głównie modele kognitywne oraz ludowa terminologia mogły zaważyć na zastosowaniu właśnie takiego zróżnicowanego nazewnictwa (wymienianego w czterech wykorzystanych formach językowych) – *kormoran, nurek // norek, křehař // křekař* i *nocny kruk* (por. tabela 12, s. 202–203). Porównując terminologię gwarową i ludową odnośnie *nocnego kruka* zauważyliśmy wzmiankę w książce *Naše ptactvo v lidovém názvosloví a vědecké terminologii*, że w języku czeskim istnieją wyrażenia kolokacyjne *krkavec vodní // krkavec mořský* [dosł. kruk wodny // kruk morski] na określenie ‘kormorana wielkiego euroazjatyckiego’ (*Phalacrocorax cabro sinensis*); (za: Klůz 1977: 87 i 82), co może mieć związek z tłumaczeniem BJW, gdzie tylko został zmieniony leksem *wodny* na *nocny*. *Słownik etymologiczny języka polskiego* również podkreśla ten fakt. Zaznacza, że np. Ładowski w *Dykcjonarzu* I, (1783: 229) ‘franc. *cormoran* oddaje przez *kruk wodny* w tym samym znaczeniu’, co opisywany ptak kormoran

(por. Sławski t. II, 1958–1965: 489). Natomiast w czeskich określeniach ludowych istnieje również nazwa *krkavec noční*, która oznacza ptaka ‘lelka leśnego środkowoeuropejskiego’ (*Caprimulgus europaeus europaeus*) czes. *lelek lesní středoevropský*.

Tabela 12. pokazuje w sposób wyraźny, z jakim zaprezentowanym awifaunicznym nazewnictwem mamy do czynienia w czeskich i polskich analizowanych przekładach biblijnych, koncentrując się na konkretnym przedstawicielu omawianego ptactwa – *kormoranie*. Frekwencja w szesnastu przeanalizowanych przekładach przedstawia się następująco:

- **dwa razy** został bezpośrednio wymieniony w dziewięciu przekładach biblijnych: (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, BW, BP i PNs);
- **jeden raz** pojawia się w BT i BWP;
- **nie występuje** natomiast w bezpośrednio opisywanej formie leksykalnej w BK, BO, BG, BJW i NBG (por. niżej sporządzoną tabelę).

Tabela 12. Wykaz nazw kormorana w analizowanych dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego

Źródło Przekład biblijny	Kpł 11,17 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3)	Pwt 14,16 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3)	Pwt 14,17 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3)
BK (Kralická bible)	<i>křehař</i> (2)		<i>křehaře</i> (3)
BO (Olomoucká bible)	<i>křekařě</i> (2)		<i>křekaře</i> (1)
ČEP (Český ekumenický překlad)	<i>kormorána</i> (2)		<i>kormorána</i> (3)
ČSP (Český studijní překlad)	<i>kormorána</i> (2)		<i>kormorána</i> (3)
B21 (Bible překlad 21 století)	<i>kormorán</i> (2)		<i>kormorána</i> (3)
PNS (Překlad nového světa)	<i>kormorán</i> (2)		<i>kormorána</i> (3)
JB (Jeruzalémská bible)	<i>kormorána</i> (2)		<i>kormorána</i> (3)
SNC (Slovo na cestu)	<i>kormorány</i> (2)	<i>kormorány</i> (2)	<i>pelikány</i> (2)
BG (Biblia Gdańska)	<i>norka</i> (2)		<i>nurka</i> (3)

Źródło	Kpł 11,17 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3)	Pwt 14,16 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3)	Pwt 14,17 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3)
Przekład biblijny			
BJW (Biblia Jakuba Wujka)	<i>nurka</i> (2)		<i>nurka</i> (1) // <i>nocnego kruka</i> (3)
NBG (Nowa Biblia Gdańska)	<i>puszczykiem</i> (2)		<i>nurka</i> (3)
BT (Biblia Tysiąclecia)	<i>kormoran</i> (2)		<i>nurka</i> (2)
BWP (Biblia Warszawsko-Praska)	<i>kormorany</i> (2)		<i>nurki</i> (2)
BW (Biblia Warszawska)	<i>kormoran</i> (2)		<i>kormorana</i> (3)
BP (Biblia Poznańska)	<i>kormorana</i> (2)	<i>kormorana</i> (2)	<i>rybołowa</i> (3)
PNS (Przekład Nowego Świata)	<i>kormoran</i> (2)		<i>kormoran</i> (3)

Na marginesie możemy dodać, że kormoran został również utrwalony w polskiej muzyce. Stał się tytułowym bohaterem piosenki Piotra Szczepanika z 1965 roku (tekst Andrzej Tylczyński) pt. *Goniąc kormorany*, gdzie ptak ten pełni rolę symbolu polskich Mazur, skąd pod koniec lata odlatywał znad przepięknych mazurskich jezior na południe do ciepłych krajów.

Analizowany przedstawiciel awifauny *kormoran* został również dobrze zapamiętany jako nazwa artefaktu w przemyśle oponiarskim, gdyż jedno z produkowanych marek opon posiadają taką nazwę. Chodzi o Olsztyńskie Zakłady Opon Samochodowych *Stomil*, produkujące opony marki „*Kormoran*”, które współcześnie należą do francuskiego koncernu *Michelin*.

3. Dudek

Trzecim analizowanym przedstawicielem awifauny, pojawiającym się wyłącznie w biblijnych katalogach ptaków nieczystych, jest czes. **DUDEK** *chocholatý* (łac. *Upupa epops*), który jest konceptualizowany

jako ‘*pestrobarevný*’ (SSČSČ 2011: 149) ‘*plavý pták s chocholkou a s dlouhým zobákem*’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 72) – [tłum. pol. wielobarwny // pstrokaty // płowy ptak z czubkiem i długim dziobem]; pol. **DUDEK** ‘ptak o rdzawym upierzeniu, ze skrzydłami w białe i czarne pasy, mający czub na głowie i duży dziób’ (Dunaj 2001: 111). Nazwa tego ptaka po czesku brzmi tak samo, jak po polsku. Ptak ten należy do rzędu kraskowatych (*Coraciiformes*) czes. *řád srostloprstí*. Jest to ptak wędrowny, który zarówno w Polsce, jak i Czechach gniazduje od kwietnia do września, ponieważ zimuje w Afryce. Jego skrzydła są charakterystycznego koloru: płoworóżowe z czarno-białymi pręgami, a jego czub na głowie może rozkładać się jak przysłowiowy indiański pióropusz. W XV wieku opisywano tego ptaka następująco: *je to krásný pták, sedmibarevný. Zobák, nohy a ocas má černé, ale ostatní části těla vynikají barevností* (*Liber viginti arcium* hasło 158) – [tłum. pol. jest to piękny, siedmiokolorowy ptak. Dziób, nogi i ogon ma czarne, lecz pozostałe części jego ciała odznaczają się kolorystyką].

Na podstawie mitologicznego przekazu (por. Zamarovský 2006: 438–439) król Tracji Tereus za karę został zamieniony przez bogów w dudka. To on uwiódł siostrę swojej żony – Filomełę, uwięził ją i na dodatek uciął jej język, aby się Prokne nie dowiedziała o zdradzie. Jednak nawet niemy może dać świadectwo zbrodni. Filomela utkała szatę, do której wprzędła wiadomość o swym nieszczęściu, w którego deseniu umieściła najważniejsze słowa-klucze¹⁹, dzięki którym Prokne dowiedziała się o losie siostry. Po jej uwolnieniu, Prokne jako matka i żona przygotowała okrutną zemstę, chcąc się zemścić na mężu. Zabiła swego syna Itysa, którego Tereus bardzo kochał, i wspólnie z Filomełą przygotowała go na kolację. Dopiero gdy Tereus spożył kolację, wyznała mu, co zjadł. Zbrodnia taka nie mogła ujść bezkarnie. Tereus jako sprawca zła został zamieniony przez bogów w *dudka*, Filomela w *jaskółkę*,

---

¹⁹ W tym utkany m. zw. peplosie – ‘kobiecyemu stroju bez rękawu, uszytym z jednego prostokątnego wełnianego kawałka spiętego na ramionach’ zostały wplecione wyrazy „*Prokne jest wśród niewolnic*” (Kłosiewicz 1998: 125) – chociaż w tym tłumaczeniu spotykamy się z zamianą imion (uwagi własne L.H.).

a Prokne w *słowika*²⁰. Czubek na głowie dudka do dziś przypomina przyłbicę Tereusa.

W starożytności z powodu czuba z jego przepięknych piór na głowie uważano dudka za ptaka królewskiego. W Egipcie ptak ten był emblematem Horusa (por. za: Szczepanowicz, Mrozek 2007: 161) lub uważany był jako symbol jednego z przymiotów Horusa (Łach 1970: 187), chociaż powszechnie wiadomo, że wyżej wymieniony egipski bóg nieba przedstawiany był z głową sokoła lub jako cały *sokół*. W poezji arabskiej *dudek* uważany jest za posła miłości (Becker 2002: 57). W tradycji arabskiej opisywany *dudek* uchodził za ptaka-lekarza. Według *Koranu* – świętej księgi wyznawców islamu (por. Kobielus 2002: 87 i Royt, Šedinová 1998: 122) pełnił rolę posłańca między królową Saby a Salomonem (por. sura 27 wersety 20–22)²¹. Przyjmuje się, że konceptualizowany *dudek* jest symbolem ludzi przywiązanych do ziemskich dóbr (AZB 2007: 160).

O dudku, który opiekuje się swoimi rodzicami (podobnie jak bocian – uwagi własne L.H.), wspomina dominikanin i Doktor Kościoła Albert Wielki w dziele *De animalibus* (23,112). Twierdzi on, że dudki na starość tracą wzrok, ale ich dzieci przynoszą im ziele, dzięki któremu wzrok odzyskują. W X rozdziale *Fizjolog Bls* nadmienia się, że kiedy rodzice dudka zestarzeją się i nie mogą już ani latać, ani widzieć z powodu ślepoty, wtedy wyrывa swoim rodzicom zestarzałe pióra, smaruje oczy i ogrzewa ich pod swymi skrzydłami, dopóki nie odrosną im

---

²⁰ W odróżnieniu od greckiej wersji mitu, u Rzymian w łacińskojęzycznym podaniu (por. Kubiak 1998: 399–400), a także w *Antologii tragedii greckiej* (Stabryła 1975: 120) oraz w *Leksykonie symboli* (Biedermann 2001: 75) Prokne stała się *jaskółką*, a Filomela *słowikiem* – [zaobserwowano odwróconą kolejność przypisywanej nazwy]. Tylko potwornego Tereusa zarówno greka, jak i łacina nazywa tym samym awifaunistycznym wyrazem *epops*, czyli *dudkiem*.

²¹ W *Koranie* te dwa wersety przedstawiają się następująco, por. czes.: *Potom provedl přehlídku ptactva a otázal se: „Čím to, že dudka zde nevidím? Nebo snad přítomen není?”* (27: 20). *A zdržel se dudek nepřiliš dlouho a po příchodu pravil: „Zjistil jsem něco, co ty sám dosud nevíš, a přicházím k tobě ze Saby se zvěstí jistou”* (27: 22) – pol. tłum. (Bielawski 1986: 453): *Salomon zrobił przegląd ptaków i powiedział: „Dlaczego nie widzę dudka? Czyżby był nieobecny?”* (27: 20). *Lecz on niebawem się zjawił i powiedział: „Dowiedziałem się o czymś, czego ty nie wiesz. Przynoszę ci od ludu Saba wieść pewną”* (27: 22).

pióra i nie przejrzą na oczy. W ten sposób mogą odnowić całe swoje ciało, latać i widzieć jak poprzednio. Z tego wylania się moralne pouczenie, że tak jak rodzice starali się o nas, tak i my powinniśmy się o nich postarać, kiedy się zestarzeją. Czyli w *Fizjologu* ptak zwany *dudkiem* jest pokazany jako symbol opieki dzieci troszczących się o swoich rodziców. Staroczeski encyklopedysta Pavel Židek, autor dzieła (*Knih dvacatera umění*²² – patrz hasło nr 158) przywołuje konkretną informację o gałązkach wierzby, które mają lecznicze właściwości: *Dudek rodičům, kteří ve stáří oslepnou přináší větvičky vrby, aby znovu nabyli zraku* (Hardavová 2008: 246). Natomiast benedyktyn Raban Maurus (*De universo*, PL 111,252) podaje zupełnie inny osąd tego latającego stworzenia: „Ptak ten symbolizuje bezbożnych grzeszników, ludzi, którzy nieustannie rozkoszują się brudami grzechów” (za: *Aviarium* rozdz. LVII, 2005: 152). Mówi się także, że dudek kocha smutek, ponieważ smutek świata przyprawia o śmierć ducha²³. Dla opata benedyktyńskiego na Monte Cassino Brunona z Asti (inni podają: z Segni; *Expositio in Pentateuchum* PL 164,415) dudek symbolizował ładacznicę i cudzołożników (za: Kobielus 2002: 87). O dudku pisał również Arystoteles²⁴ (*Historia animalium* 616b – księga IX, rozdz. XV) i Pliniusz Starszy (*Historiae naturalis libri X*, 86).

Na kartach *Pisma Świętego* odnotowano tylko dwa wersety biblijne, w których został wymieniony interesujący nas reprezentant kategorii pojęciowej ptactwa *dudek*, który w pierwowzorze, czyli w *Biblii Hebrajskiej* przybrał nazwę hebr. דִּדְקִיפֶת *dūḳīpēt*. Posiada on według sporządzonej numeracji Stronga liczbę [h-1744]. W najważniejszych

²² Staroczeski tekst Pavla Židka nie jest typowym bestiariuszem we właściwym słowa tego znaczeniu, ponieważ nie zawiera podobieństw chrześcijańskich oraz stosownych pouczeń moralnych. Jednak w niektórych jego fragmentach można zidentyfikować drobne ślady tego gatunku literackiego z uwzględnieniem zaobserwowanych funkcji dydaktycznych. Zostało to właśnie stwierdzone przy opisie badanego reprezentanta awifauny *dudka* w haśle nr 158.

²³ Można by przywołać kontynuację tej myśli, używając cytatu z fragmentu *Nowego Testamentu*, że ten kto kocha Boga, winien zawsze się radować, ponieważ owocem ducha jest miłość, radość, pokój, cierpliwość, uprzejmość, dobroć, wierność oraz łagodność i opanowanie (Ga 5,22–23) – (por. Kobielus 2005: 152).

²⁴ Arystoteles twierdzi (*Zoologia* 559a, księga VI, rozdz. I), że wśród ptaków, które wysiadują młode w swoim gnieździe, jeden tylko *dudek* (gr. *ἔποψ*) nie buduje gniazda. Wchodzi do pni drzew i składa jaja w dziuplach, nie zbierając wcale materiału na gniazdo.

tłumaczeniach pośrednich²⁵ mamy do czynienia z wyrazami: gr. *ἔποψ* *epops*, łac. *upupa*. Oba analizowane przykłady dotyczą starotestamentowych wykazów ptaków nieczystych (Kpł 11,19 i Pwt 14,18). Zarówno w pierwszym, jak i drugim katalogu Prawa Mojżeszowego – opisywany przedstawiciel awifauny *dudek* w analizowanych czeskojęzycznych, jak i polskojęzycznych wersjach biblijnych – zawsze znajduje się na **trzecim**, czyli przedostatnim miejscu w wymienionej kolejności ptaków w konkretnie badanym wersecie, np.:

- (I) **BK** *Těž čáp a kalandra vedlé pokolení svého, dedek a netopýř.* (Leviticus 11,19) – (tłum. BK 2009: 103).
- BO** *roroha a kalandra podlé plodu jeho, dedka a netopýř.* (Třetí Mojžišova 11,19) – (tłum. BO 1988: 177).
- ČEP** *čápa a různé druhy volavek, dudka a netopýra.* (Třetí Mojžišova 11,19) – (tłum. ČEP 2008: 119).
- ČSP** *čápa, volavky všeho druhu, dudka a netopýra.* (Leviticus 11,19) – (tłum. ČSP 2009: 141).
- B21** *čáp, různé druhy volavek a také dudek a netopýr.* (Leviticus 11,19) – (tłum. B21 2009: 123).
- PNS** *a čáp, volavka podle svého druhu, a dudek a netopýr.* (3. Mojžišova 11,19) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/11/>).
- JB** *čápa a různé druhy volavky, dudka, netopýra.* (Leviticus 11,19) – (tłum. JB 2009: 175).
- SNC** *čápy a různé druhy volavek ani dudky a netopýry.* (Třetí Mojžišova 11,19) – (tłum. SNC 2011: 122).
- BG** *I czapli, i sojki, według rodzaju ich, i dudka, i nietoperza.* (3 Mojżeszowe 11,19) – (tłum. BG s. 93).
- BJW** *herodiana i charadriona według rodzaju swego, dudka też i nietoperza.* (Kpł 11,19) – (tłum. BJW 2000: 188–189).
- NBG** *Także czapłą oraz bekasem – według ich rodzajów, dudkiem i nietoperzem.* (III Księga Mojżesza 11,19) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).
- BT** *bocian, wszelkie gatunki czapli, dudek i nietoperz.* (Księga Kapłańska 11,19) – (tłum. BT 1989: 116).
- BWP** *bociany, wszelkiego gatunku czaple, dudki i nietoperze.* (Kpł 11,19) – (tłum. BWP 1997: 180).

²⁵ WLG: *erodionem et charadriion iuxta genus suum opupam quoque et vespertilionem*;
LXX: *καὶ γλαῦκα καὶ ἐρωδιὸν καὶ χαραδριὸν καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ ἔποπα καὶ νυκτερίδα.*

- BW** *Bocian, wszelkie gatunki czapli, **dudek** i nietoperz.* (Leviticus 11,19) – (tłum. BW 2001: 121).
- BP** *bociana, wszelkich gatunków czapli, **dudka** i nietoperza.* (Kpł 11,19) – (tłum. BP 2012: 137).
- PNŚ** *a także bocian, czapla według swego rodzaju oraz **dudek** i nietoperz.* (Kpł 11,19) – (tłum. PNŚ 1997: 149).

Z analogiczną sytuacją spotykamy się w drugim opisywanym przykładzie (Pwt 14,18), gdzie analizowany *dudek* został również jednakowo przetłumaczony we wszystkich ośmiu przebadanych czeskich (BK, BO, ČEP, ČEP, B21, PNS, JB, SNC) i ośmiu polskich (BG, BJW, NBG, BT, BWP, BW, BP, PNŚ) przekładach *Pisma Świętego*, zajmując zawsze trzecie miejsce spośród czterech wymienionych zwierząt w tym wersecie. Warto tutaj zauważyć, że w czeskim *Biblickém slovníku* pojawia się wzmianka mówiąca o tym, że „*ve skutečnosti pravděpodobně se může jednat o čejku [Vanellus cristatus], jež sídlí v Palestině v zimních měsících. Je to brodivý pták z čeledi kulíků* (Novotný 1992: 119) – [tłum. pol. w rzeczywistości prawdopodobnie może chodzić o ptaka zwanego *czajka*, który osiedla się w Palestynie w zimowych miesiącach. Jest to ptak brodzący, który należy do rodziny siewczkowatych – (*Charadriidae*)].

Nieznaczną różnicę – zwłaszcza pod względem pisowni – możemy zaobserwować w dwóch staroczeskich przekładach, a konkretnie w *Biblii Kralickiej* i *Biblii Olomunieckiej*, gdzie zamiast *du-* pojawia się *de-* (*dudek* // *dedek*), co jest dobrym przykładem pokazania, jak zmieniał się na przestrzeni wieków język czeski wraz z jego regionalną odmianą²⁶: por. starocerkiewnosłowiański *вѣдодѣ* lub *вѣдидѣ* oraz różne alternacje *vdedek* // *dud* // *dadek* // *dedek* // *dudok* i wreszcie *dudek* jako ostateczna wersja graficzna nazwy tego ptaka, najprawdopodobniej obowiązująca od czasów wielkiego pedagoga i dydaktyka Jana Amosa Komeńskiego.

²⁶ Wymienione wyrazy, takie jak: *dedek*, *dědek*, *diedek*, *dud*, *dudáček*, *dudák*, *dužuč*, *hřebínek*, *chocholauček*, *chocholoušek*, *koded*, *kozliček*, *lulek*, *mulek*, *mutek* i *smrad'och* – są regionalnymi czeskimi nazwami, określającymi tego ptaka (za: Klůz 1977: 47–48, P.V.C. 2007: 105). Warto tu również wspomnieć, że czternastowieczny czeski uczyony Klaret na łac. leksem *upupa* używał staroczeskiego wyrazu *dedek* (por. ClarGl 221, ClarBoh 97, ClarPhys 691; Hadravová 2008: 397); Bohuslav Balbín czeski siedemnastowieczny jezuita stosował trzy określenia: *dudek* // *dedek* // *koded* (Komárek 2007: 105); a Jan Jirásek osiemnastowieczny prekursor badań faunistycznych wykorzystywał już tylko współcześnie używanego wyrazu *dudek* (Mlíkovský 2007: 85–87).

Wszystkie te formy są *zvukomalebne*, czyli dźwiękonaśladowcze, starające się uchwycić lub trafnie oddać głos *dudka*, (por. Gebauer 1970: 216, Holub, Lyer 1978: 142, Rejzek 2001: 148, Machek 1997: 133, Trávníček 1952: 216, Novotný 1992: 119, Holub, Kopečný 1952: 109). Przywołać możemy również przykład dźwiękonaśladowczy, w którym zostaną wymienione dwa ptaki: *dudek* i *kukułka*, profilując ich charakterystyczne głosy. Dla *dudka* *du-du*, a dla *kukułki* *ku-ku*: *dudek* *duda*, a *kukuleczka* *kuka* (por. Sławski t. I, s. 12).

Nazwa łacińska *upupa* wywodzi się z naśladowania krzyku, jaki wydaje ten ptak (por. Łach 1970: 187). Podobnie jest w przypadku staroż. języka greckiego: *ἔπῳψ* (*epops*) i języka perskiego: *pūpū* (por. Fuksová 2004: 215). Również w staropolszczyźnie opisywany ptak został nazwany *duda* od wydawanego głosu, zaś na Łużycach *hupak* // *hupek*²⁷, a w języku cerkiewnym *wdod* // *wdid* (Brückner 1927/1993: 102). Nazwa tego analizowanego ptaka – jak podkreślają również polscy etymolodzy – jest pochodzenia onomatopeicznego, tj. dźwiękonaśladowczego, czyli od wydawanego charakterystycznego głosu (por. *du-du*; Boryś 2005: 131) lub od *ud-ud* (Bańkowski 2000: 309).

Przyjrzyjmy się, jak przedstawiają się czeskie i polskie tłumaczenia, opisujące analizowanego *dudka* w drugim wykazie ptaków nieczystych (Pwt 14,18), por.:

- (II) **BK** *Čápa, volavky vedlé pokolení jejího, dedka a netopýře.* (Kniha Mojžišova pátá 14,18) – (tłum. BK 2009: 178).
- BO** *mořského havrana, caladrina všeho plodu svého, dedka i netopýře* (5 Mojžišova 14,18) – (tłum. BO 1988: 290).
- ČEP** *čápa a různé druhy volavek, dudka a netopýra.* (Pátá Mojžišova 14,18) – (tłum. ČEP 2008: 193).
- ČSP** *čápa, volavky všeho druhu, dudka, netopýra.* (Deuteronomium 14,18) – (tłum. ČSP 2009: 241).

²⁷ Określenie *hupek* (w gwarze górnołużyckiej *hupak*, natomiast w dolnołużyckiej *hupac*) przywodzi na myśl „głupka”, którego synonimem bywał ptak *dudek* w licznych spostrzeżeniach czynionych przez lud (por. Kruszona 2008: 20). Dobrym przykładem będą również używane polskojęzyczne frazeologizmy z wyprofilowanym dudkiem: *x jest głupi jak dudek*; *kto na dudka stworzony, dudkiem będzie*; *serce zawsze wystrychnie rozum na dudka*; *wystrychnąć // wykierować // wyprowadzić kogoś na dudka* (WSFJP 2003: 193; WSFZP 2005: 86; SFBral 2008: 53; SJPZF 2009: 109).

- B21** *čápa, různé druhy volavek ani **dudka** a netopýra.* (Deuteronomium 14,18) – (tłum. B21 2009: 216).
- PNS** *a čápa a volavku podle jejího druhu a **dudka** a netopýra.* (5. Mojžišova 14,18) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/5-Mojzisova/14/>).
- JB** *čápa a různé druhy volavky, **dudka**, netopýra.* (Deuteronomium 14,18) – (tłum. JB 2009: 274).
- SNC** *čápy a různé druhy volavek ani **dudky** a netopýry.* (Pátá Mojžišova 14,18) – (tłum. SNC 2011: 200).
- BG** *Ani bociana ani sójki według rodzaju ich, ani **dudka** ani nietoperza.* (Deuteronomium 14,18) – (tłum. BG s. 166).
- BJW** *bąka i charadriona, każde według rodzaju swego, **dudka** też i nietoperza.* (Pwt 14,18) – (tłum. BJW 2000: 309).
- NBG** *ani czapli i sójki w ich rodzajach, ani **dudka** i nietoperza.* (V Księga Mojżesza) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/5Moj/5Moj.html>).
- BT** *bociana, żadnej odmiany czapli, **dudka** i nietoperza.* (Pwt 14,18) – (tłum. BT 1989: 186).
- BWP** *bociany, wszystkie odmiany czapli, **dudki**, nietoperze.* (Pwt 14,18) – (tłum. BWP 1997: 308).
- BW** *Bociana, czapli według jej rodzaju, **dudka** i nietoperza.* (5 Księga Mojżeszowa 14,18) – (tłum. BW 2001: 211).
- BP** *bociana, żadnej odmiany czapli, **dudka** i nietoperza.* (Pwt 14,18) – (tłum. BP 2012: 221).
- PNŚ** *i bocian, i czapla według swego rodzaju, i **dudek**, i nietoperz.* (Pwt 14,18) – (tłum. PNŚ 1997: 258).

Zarówno w Kpł 11,19 – (patrz przykład nr I), jak i w Pwt 14,18 – (patrz przykład nr II) tylko czeskojęzyczny przekład *Slovo na cestu* i polskojęzyczna wersja *Biblii Warszawsko-Praskiej* w swoich tekstach używają **liczby mnogiej** (czyli są wewnątrznie jednakowe w ramach jednego tłumaczenia), a w pozostałych czternastu wybranych przekładach biblijnych – siedmiu czeskich i siedmiu polskich (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, BG, BJW, NBG, BT, BW, BP i PNŚ) – analizowany *dudek* wszędzie występuje w **liczbie pojedynczej**, gdzie również odnajdujemy wspomnianą wyżej tzw. wewnętrzną // (wewnątrzjęzykową) zgodność translatoryczną.

Więcej informacji na temat zaprezentowanego *dudka* Biblia nie podaje, ani nie ujawnia dalszych szczegółów, trudno więc na podstawie

tylko tych dwóch wykazów ocenić, jak starożytni mieszkańcy Izraela postrzegali, oceniali, pojmowali i wartościowali tego ptaka. Do zestawienia gatunków ptaków nieczystych wymieniony *dudek* raczej nie pasuje, gdyż nie jest ani drapieżnikiem, ani padlinożercą. Ptak ten jest roślinożercą (por. Achtemeier 2004: 1021). Został wymieniony na liście przypuszczalnie ze względu na bardzo nieprzyjemny zapach²⁸, jaki wydzielają młode ptaki w gniazdach i z tego powodu może nie był zalecany do jedzenia (por. czeskie wyrażenia o brudzie i nieczystości: *černý jag dedek; ty dutku jeden ududany*; ČES 1997: 133, SSN 1963 oraz polskojęzyczny frazeologizm dotyczący śmierdzenia i nieprzyjemnego zapachu: *prześmierdnąć dudkiem przez skórę*; Brückner 1927/1993: 103). W średniowiecznych bestiariuszach podane są wyjaśniające informacje o tym, że dudek jest brudnym ptakiem, grzebiącym się w nawozie i dlatego jest symbolem grzeszników, którzy uparcie się rozkoszują brudem grzechu (por. Biedermann 2001: 75). Inną opinię podaje *Fizjolog Bls* [patrz rozdz. X], który twierdzi, że dudek mieszkając w grobach, żywi się ludzkimi ekskrementami i cuchnącym gnojem. Istnieją też przesady związane z dudkiem, np. jeśli ktoś przed snem posmaruje się jego krwią, zobaczy siebie opanowanym przez demony (por. Kobielus 2005: 45). Podobnie również sądził Ojciec i Doktor Kościoła Izydor z Sewilli, który mówił: *Kdokoli se dostane do styku s jeho krvi, uvidí ve spánku demony, jak jej rdousí (Etymologiae XII, rozdz. 7, par. 66)* – [tłum. pol. Jeżeli ktokolwiek będzie miał kontakt z krwią dudka, zobaczy we śnie demony, jak go podduszają]. Hildegarda z Bingen natomiast zauważa, że ptak ten wyszukuje takie miejsca, w których jest najwięcej brudu i zanieczyszczeń, ponieważ lubi w nich długo przebywać. Dla człowieka ten opisywany ptak jako pokarm jest niewłaściwy ze względu na to, że mógłby mu zaszkodzić (Fuksová 2013: 118). Benedyktyńska podaje jednak przepis na środek leczniczy przeciwko ropiejącym owrzodzeniom oraz jak leczyć robaczycę (por. Kobielus 2002: 88). Najpierw trzeba odciąć głowę dudka

---

²⁸ Dudki (zwłaszcza młode) mogą od czasu do czasu pachnąć niezbyt przyjemnie, ale jest to spowodowane tym, że w razie niebezpieczeństwa lub odczuwalnego zagrożenia bronią się podobnie jak skunksy, czyli strzykają na pewną odległość – nawet kilkudziesięciu centymetrów – brązową, bardzo cuchnącą cieczą, ochraniając w ten sposób np. swoją dziuplę przed napastnikami.

i wyjąć jego wnętrzności oraz oskubać go z pierza. Pozostałe części ciała ptaka spalić w osobnym garnku. Powstały popiół wsypać do pękniętych ran i wrzodzików, które przez ten leczniczy zabieg zostaną wysuszone. W tych zaś ranach, w których jest robak, wsypany popiół sporządzony z dudka spowoduje, że robaki zginą (por. *Přírodopis, kniha VI o ptácích*, par. 47). Jak podkreśla piętnastowieczny czeski polihistor Paulirinus, *Jeho srdce prý užívají čarodějové k monha věcem* – [pol. jego serce wykorzystywane jest ponoć przez czarowników, czarownice i wiedźmy do różnych celów] – (por. Hadravová 2008: 246). Istnieje jeszcze pogląd, że *dudek* (podobnie jak struś czy nietoperz) mógł zostać zdyskwalifikowany do katalogu tzw. ptaków nieczystych z powodu „anomalii” wyglądu, na co zwrócili uwagę autorzy *Katolického komentáře biblijného* (por. Brown, Fitzmyer, Murphy 2001: 163).

Sporządzona niżej tabela ukazuje najważniejsze różnice i podobieństwa w użyciu dudka, jakie występują w czeskich i polskich przekładach biblijnych.

Tabela 13. Wykaz nazw dudka w analizowanych dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego

Przekład biblijny	Źródło	Kpł 11,19 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3) (4)	Pwt 14,18 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3) (4)
	BK (Kralická bible)		<i>dedka</i> (3)
BO (Olomoucká bible)		<i>dedka</i> (3)	<i>dedka</i> (3)
ČEP (Český ekumenický překlad)		<i>dudka</i> (3)	<i>dudka</i> (3)
ČSP (Český studijní překlad)		<i>dudka</i> (3)	<i>dudka</i> (3)
B21 (Bible překlad 21 století)		<i>dudek</i> (3)	<i>dudka</i> (3)
PNS (Překlad nového světa)		<i>dudek</i> (3)	<i>dudka</i> (3)
JB (Jeruzalémská bible)		<i>dudka</i> (3)	<i>dudka</i> (3)
SNC (Slovo na cestu)		<i>dudky</i> (3)	<i>dudky</i> (3)
BG (Biblia Gdańska)		<i>dudka</i> (3)	<i>dudka</i> (3)

Przekład biblijny \ Źródło	Kpl 11,19 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3) (4)	Pwt 14,18 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3) (4)
BJW (Biblia Jakuba Wujka)	<i>dudka</i> (3)	<i>dudka</i> (3)
NBG (Nowa Biblia Gdańska)	<i>dudkiem</i> (3)	<i>dudka</i> (3)
BT (Biblia Tysiąclecia)	<i>dudek</i> (3)	<i>dudka</i> (3)
BWP (Biblia Warszawsko-Praska)	<i>dudki</i> (3)	<i>dudki</i> (3)
BW (Biblia Warszawska)	<i>dudek</i> (3)	<i>dudka</i> (3)
BP (Biblia Poznańska)	<i>dudka</i> (3)	<i>dudka</i> (3)
PNS (Przekład Nowego Świata)	<i>dudek</i> (3)	<i>dudek</i> (3)

4. Łabędź

Następnym zaprezentowanym przedstawicielem analizowanego świata awifauny jest czes. **LABUŤ** (łac. *Cygnus*), ‘*velký vodní pták s dlouhým obloukovitým krkem*’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 159), ‘*a zpravidla bílým peřím*’ (SSČSČ 2011: 332) – [tłum. pol. wielki ptak wodny z długą łukowatą szyją, z reguły o białym kolorze upierzenia]; pol. **ŁABĘDŹ** ‘duży ptak pletwonogi, mający długą szyję i zazwyczaj białe upierzenie, często hodowany w parkach jako ptak ozdobny’ (Dunaj 2001: 285). Łabędzie należą do rzędu blaszkodziobych (*Anseriformes*) czes. *řád vrubozobí* i do rodziny kaczkowatych (*Anatidae*) czes. *čeled' kachnovití*. Jak pisała Hildegarda z Bingen, *labędź* jest chłodnym i wilgotnym ptakiem, który po części ma w sobie naturę gęsi oraz coś z kaczki (*Ptačí medicína VI*, hasło 5). Łabędzie są ptakami monogamicznymi. Jest to najcięższy wodny ptak latający (por. EZP Trepka 2002: 26). Na lądzie poruszają się niezbyt zgrabnie, ale za to w wodzie są doskonałymi pływakami. Są to ptaki masywne, dlatego w powietrze wzbijają się po mozolnym rozbiegu.

Współcześnie używane czeskie wyrażenia *labuť* może pochodzić od psł. *alb-ǫdb (Holub, Kopečný 1952: 197) lub *olbǫdb* // *elbǫdb* (Rejzek 2001: 329), czyli z dawnej formy *labǫdb* będącej w opozycji do starobułgarskiego *lebedь* (Gebauer 1970: 197). Forma ta jest spokrewniona – jak sądzą niektórzy etymolodzy – z starogórnoniemieckim *albiz*, *elbiz*, którego pierwowzorem mógł być indoeuropejski wyraz **albh-* ‘biały’, por. łac. *albus*. Język starocerkiewnosłowiański używał już sprecyzowanych form *labedь* // *labǫdb* (Machek 1997: 316), które zdomowały się w słowiańskim obszarze kulturowym pod następującymi ogólnosłowiańskimi postaciami leksykalnymi: ros. *лебедь*, białorus. *лебедзь*, ukr. *лебідь*, mac. i bułg. *лебед*, chor. *labud*, serb. *лабуд*, słoweń. *labod*, czes. i słow. *labuť*. Jak widać z zaprezentowanych przykładów, jest to wyraz wszechsłowiański (Holub, Lyer 1978: 278). W języku czeskim istnieje spora grupa nazw regionalnych na określenie tego ptaka: *labudek*, *lubud'a*, *labudź*, *labuda*, *labud'*, *labutinka*, *laboutka* (por. ESJČ 1997: 316 i ESJČ 1952: 197). Dawniej w języku polskim analizowany ptak występował pod formą rzeczownikową *łabęć* lub pod formą przymiotnikową *łabęci* pochodzącą od ‘białego’ pierza, gdyż ptak ten był przezywany jako *alba avis* dzięki zastosowanej przestawce z *ōbl-*, łac. *albus* (por. Brückner 1927/1993: 304–305).

Utrwalił się szeroko rozpowszechniony pogląd (por. Botheroyd S., Botheroyd P.F., 2006: 325), że *łabędź* ma bardzo naturalistyczne kształty i zadziornie wyciągniętą szyję. Właśnie dzięki długiej i wyciągniętej szyi łabędzie mogą wydawać różnorakie dźwięki i melodie, które już w średnio-wiecznych bestiariach i traktatach zwierzęcych określane były jako „słodki śpiew”, głównie ze względu na ówczesnie przyjęty pogląd, iż opisywana słodycz pieśni oddawana jest przez łabędzia melodyjnymi głosami (por. *Aviarium* rozdz. LVIII 2005: 153). Jak podkreśla również św. Ambroży w swoim dziele *Hexaemeron* (księga V, rozdz. 22, par. 75 Homilia VIII), z powodu długości szyi przedstawianego łabędzia cechuje go miłszy i bardziej harmonijny głos, który rozlega się w sposób czystszy w dali (Ambroży 1969: 179–180). Dzikie łabędzie porozumiewają się poprzez trąbienie, które jest u samic wyższe niż u samców. Wołanie łabędzia krzykliwego w wodzie brzmi *gang*, a w locie jego wołanie jest

mocniejsze i donośniejsze w postaci dwóch sylab: *gang-go* (por. Hanzák, Hudec 1974: 162, Fuksová 2004: 179). Spośród ptaków żyjących gromadnie *Atystoteles* w swoim dziele *Zoologia (Historia animalium 488a*, księga I, rozdz. 1) wymienia *gołębie*, *żurawia* i właśnie *łabędzia*. W literaturze polskiej łabędź jest symbolem ‘piękna’ i ‘miłości’, por.: *gdy zechce kochać – ja mu dam łabędzie głosy, ażeby miłość swą wyśpiewał* (J. Słowacki, *Beniowski*). Kojarzony jest także z ‘kobiecą urodą’, por.: *łabędzich kształtów szyję* (E. Orzeszkowa, *Nad Niemnem*) i ‘kształtną piersią’: *na pierś jego założyła swe piersi łabędzie* (A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*). Jest także symbolem ‘dziewiczości i nieskazitelnej czystości’, por.: *powiedziała to sobie i ze spokojnym już sumieniem, jak łabędź niepokalany, płynęła życiem wysoko, wysoko nad nizinami* (E. Orzeszkowa, *Nad Niemnem – przykłady SSL s. 125–126*). Spośród wielu gatunków łabędzi najbardziej znane na naszej planecie są:

pol. *łabędź krzykliwy* – czes. *labuť zpěvná*²⁹ (*Cygnus cygnus*),

pol. *łabędź niemy*³⁰ – czes. *labuť velká* (*Cygnus olor*),

pol. *łabędź czarnodzioby* – czes. *labuť malá* (*Cygnus columbianus*),

pol. *łabędź czarnoszyi* – czes. *labuť černokrká* (*Cygnus melanocoryphus*),

pol. *łabędź czarny* – czes. *labuť černá* (*Cygnus atratus*) gatunek występujący głównie w Australii, będący synonimem powszechnie uważanej ‘rzadkości’³¹ i ‘rzeczy niespotykanej’, por. wypowiedzianą sentencję rzymskiego poety satyrycznego Decimusa Iuniusa Juwenalisa:

łac. *rara avis in terris nigroque simillima cycno* (Satyry 6: 165),

pol. *rzadki ptak na tej ziemi na kształt czarnego łabędzia ‘o idealnej narzeczonej’, ‘o cnotliwej i szlachetnej żonie’*.

²⁹ *Łabędź* w języku czeskim jest rodzaju żeńskiego, dlatego również w naukowej terminologii binominalnej spotykamy się analogicznie w epitecie gatunkowym (jako drugą nazwą członu) z formą przymiotnikową, która właśnie zapisywana jest z żeńskimi końcówkami, np. *labuť zpěvná*, *labuť velká*, *labuť malá*, *labuť černá* itp.

³⁰ *Łabędź niemy* to największy krajowy przedstawiciel rzędu ptaków błaszkodziobych.

³¹ Wyjątkową rzadkość czy nawet niepowtarzalne unikaty porównujemy albo do *białego kruka* lub niezwykle rzadko spotykanego ptaka, jakim jest właśnie *łabędź czarny*, por. prawdziwy przyjaciel to rzadki ptak, łac. *Amicus verus rara avis est* (za: Landowski, Woś 2002: 43 i 483). Rzymianie *łabędzia czarnego* klasyfikowali między tzw. *adynata* ‘rzeczy niemożliwe’ czes. ‘*věci nemožné*’ (por. Fuksová 2004: 179).

Święty Augustyn jako przykład „rzeczy niespotykanej” przytacza także przykład właśnie istnienia czarnego łabędzia, por. *Viděl snad někdy někdo černou labuť?* (Fuksová 2004: 179) – [pol. czy widział kiedyś ktoś czarnego łabędzia?]. W czeskiej frazeologii istnieje zwrot porównawczy: *x je černý jako labuť* [dosł. x jest czarny jak łabędź] w znaczeniu ‘powątpiewania i prawdopodobnej niepewności’ (Zaorálek 2000: 477).

Średniowieczne bestiaria sugerowały, że mięso³² łabędzia jest koloru czarnego w przeciwieństwie do śnieżnobiałego upierzenia, co spowodowało, że łabędź stał się symbolem ‘obludnika’, który białymi szatami okrywa czerń swego grzesznego ciała.

W naszej kulturze utrwalił się pogląd, że łabędzie przed śmiercią wydają z siebie żalony śpiew³³. Owa przeniesiona fraza, określana mianem „derywacji przekształcenia frazeologicznego – czes. *derivace s frazeologickým vyústěním*” (Mrhačová 1999: 88), została w języku polskim tak ukształtowana, że najczęściej jest profilowany **śpiew**, a w języku czeskim **pieśń** (patrz utarte i skonwencjonalizowane wyrażenia: *łabędzi śpiew* – czes. *labuť píseň*; por. NSF Lebda 2005: 55, WSFZP 2005: 219, SJPZF Dereń, Polański 2009: 261, WSFJP 2003: 785, SFPWN z Bralczykiem 2008: 138, PSFJP Bąba, Dziamska, Liberek 1995: 255, PSF red. Puchalska 2001: 238 oraz czeskojęzyczne źródła: SSČ

³² Średniowieczna uzdrowicielka Hildegarda z Bingen na podstawie swoich nowatorskich metod leczenia, sporządzonych przepisów lekarskich i stosowanej medycyny uważała, że mięso z łabędzia jest dobrym pokarmem dla ludzi zdrowych, natomiast ludziom chorym nie przynosi ani żadnych korzyści, ani im nie pomaga (*Přírodopis, kniha VI, o ptácích* par. 5). W swoich różnorodnie urzeczywistnianych metodach leczniczych była przekonana, że np. ugotowana wątroba z łabędzia pomagała zwalczać duszności, natomiast ugotowane płuca z łabędzia pomagały w leczeniu śledziona. Tłuszcz z łabędzia wymieszany z różnymi dodatkami ziół w formie maści pomagał w leczeniu wysypki, a konkretnie brzydko wyglądających krost ospy.

³³ Zdaniem Izydora z Sewilli imię łabędzia *cygnus* zostało wzięte od słowa *canendo* – „śpiewać”, gdyż w swej pieśni wydaje słodki głos (por. Kobielus 2002: 198), a nie jak uważa się powszechnie, że jest to żalony śpiew. *Říká se labuť cygnus, a to podle zpěvu (canere), protože melodickým hlasem zpívá sladkou píseň (Etymologiae XII, rozdz. 7, par. 18 – za: Fuksová 2004: 179)*. Również Arystoteles (*Historia animalium* 615b, księga IX, rozdz. 12) pisał, że łabędzie są ptakami śpiewającymi. Śpiewają szczególnie w chwili zbliżania się śmierci. Przytacza taki oto przykład: marynarze, którzy żeglują wzdłuż brzegów Libii, spotkali wiele takich ptaków, które śpiewały żałośnie, i widzieli kilka z nich w chwili ich zgonu (tłum. Siwek 1982: 386).

2005: 159, Mrhačová 1999: 88, Mrhačová, Ponczová 2003: 86, ČPFS Mrhačová, Balowski 2009: 212, ČRFS Mokienko, Wurm 2002: 267, VČPFS Orloš 2009: 367, Mrhačová, Ponczová 2003: 204, Fučík, Pokorný 2009: 130–131, SSČSČ 2011: 332). W sferze szeroko rozumianej frazeologii opisywane wyrażenie pojmowane jest jako ‘ostatnie dzieło autora’, ‘ostatni występ’, ‘ostatnia wypowiedź’, ‘dzieło kończące jakąś epokę historyczną lub okres literacki ewentualnie jakiś okres twórczości itp.’, ‘ostatnie osiągnięcie, do którego ktoś był zdolny, np. w rywalizacji sportowej’, ‘o czymś, co się kończy’, ‘*o něčem, co končí*’, ‘*poslední čin*’, ‘*projev umírajícího člověka*’. W języku polskim występują potwierdzenia znaczenia ‘coś, co się kończy’, por. *łabędzia pieśń Titanica* (Gazeta Wyborcza, Ale historia z 16.04.2012 s. 8). W staroczeskich spisach (ClarPhys 267) istniała wzmianka o łabędziu, gdzie został zachowany rym, por.: *zpívá labuť sladce, když života má už krátce* – (łac. *dulciflua cignus promit voces moriturus*) – (Hadravová 2008: 369).

W symbolice chrześcijańskiej *łabędź* może wskazywać na Chrystusa, gdyż Jego ostatnie słowa wypowiedziane na krzyżu: „Boże mój, Boże, czemuś mnie opuścił?” (Mt 27,46) porównane zostały do śpiewu łabędzia (por. Kobielus 2002: 197). O tym porównaniu mówił już Konrad z Würzburga (*Goldene Schmiede*), który *připodobnil labutí zpěv k posledním Kristovým slovům na kříži* (SSKPC 1998: 127). Homer, a także Platon uważali, że łabędzie mają wieszczcze właściwości. Znali też tradycję o ostatniej przed śmiercią pieśni łabędzi. Arystoteles w dziele *Zoologia* informuje, że łabędzie śpiewają w chwili zbliżania się śmierci. Natomiast według Brunetta Latiniego, encyklopedysty włoskiego, kiedy łabędź ma umrzeć, jedno z piór na głowie wbija mu się w mózg i dzięki temu poznaje on, że zbliża się śmierć. Najstarszą jednak wzmiankę o zabarwieniu porównawczo-metaforycznym „łabędziego śpiewu” odnotowano u greckiego dramaturga i tragika ateńskiego Ajschylosa z Eleusis w antycznej trylogii *Oresteja* (wystawionej około 458 r. p.n.e.), gdzie w części pierwszej, czyli w *Agamemnonie*, córka trojańskiego króla Priama, Kasandra przed zamordowaniem – jak „przysłowiowy” łabędź³⁴ –

³⁴ W tłumaczeniu Stefana Srebrnego użyto określenia: *nie trzepocę skrzydły jak wyklęty ptak przed mroczną gęstwiną* (Antologia tragedii greckiej, Stabryła 1975: 127), natomiast

zanuciła swoją pieśń żałobną (por. Styblík 2006: 41), wieszcząc zarówno swoją śmierć, jak i śmierć Agamemnona. Również rzymski mówca Marcus Tullius Cicero wypowiedział się o jednym z rzymskich przywódców Marku Licyniuszu Crassusie, że jego ostatnie przemówienie wybrzmiało jako: *labutí zpěv tohoto božského člověka* (za: Fučík, Pokorný 2009: 131) – [tłum. pol. pieśń łabędzia tego boskiego człowieka]. Jest to potwierdzeniem tezy, że łabędź jest emblematem liryki i muzyki, zwłaszcza melancholijnej czy tragicznej (por. Kuleszewicz 2009: 126), gdyż już według starożytnych ptak ten alegorycznie śpiewał przed swą śmiercią, wyrażając melancholię, smutek, żal i tęsknotę.

Drugi przykład dotyczący również związku frazeologicznego i zakodowanej symboliki z wyprofilowanym *łabędziem*, który dla czeskiego obszaru kulturowego pokazuje, że w języku czeskim można użyć ekspresywnego wyrażenia *nebud' labuť* na określenie 'nie bądź głupim', 'nie bądź naiwnym'.

W ikonografii średniowiecznych bestiariów analizowany *łabędź* ukazywany był z rybą w dziobie. Z motywem *łabędzia* spotykamy się w heraldyce i herbach wielu miast i gmin. W Czechach łabędź występuje w herbie gminy *Bělá* w powiecie opawskim, w herbie miejscowości *Sloupnice* (powiat *Svitavy*) i jest również uwieczniony w herbie miasta *Broumov* (powiat *Náchod*).

Łabędź czes. *labuť* widnieje lub również widniał na domach, znajdujących się w najstarszych praskich dzielnicach: *Staré Město*, *Nové Město*, *Malá Strana*, *Hradčany* i *Josefov*. Wizerunek tego ptaka znajduje się lub znajdował na ścianach kamienic znanych pod nazwą *U labutě*, położonych przy praskich ulicach (ul. Karlova 26 z 1429 r.) lub identyfikujących się z nazwą z wyprofilowaną kolorystyką: *U bílé labuti(ě)* (ul. Platněřská 13 z 1622 r., U obecního dvora 3 z 1653 r., Na poříčí 23 z 1653 r., ul. Nerudova 49 z 1608 r., ul. Újezd 42 z 1891 r.); *U modré labutě* (ul. Národní 32 z 1653 r.); *U zlaté labuti(ě)* (ul. Kaprová 10 z 1796 r., ul. Masná 2 z 1628 r., ul. U zlaté studně 6 z 1629 r.). Istnieją także domy z wyprofilowaniem liczby mnogiej tego ptaka, por.: *U labutí*

---

w tłumaczeniu Jana Kasprowicza zastosowano przekład: *nie płaczę bez powodu, jak w krzewach stworzona Ptaszyna* (Antologia tragedii greckiej, Popławska, Rzehak 2004: 210).

(Staroměstské náměstí 5 z 1414 r., ul. Národní 14 z XVI w., Hradčanské náměstí 11 z 1517 r.), lub z konkretną liczbą trzy, por.: *U tři labutí* (ul. Karlova 26 z 1429 r., Malostranské náměstí 17 z 1653 r.) – (za: Petráňová 2008).

Łabędź w mitologii starożytnej Grecji i Rzymu związany był z wieloma postaciami, gdyż poświęcony był wielu bogom antycznym i świętym. Ten ptak był między innymi emblematem Afrodyty, który miał służyć na ziemi do przenoszenia boskiego światła. Białe łabędzie ciągnęły rydwan Apollina. Orfeusza słuchały łabędzie, z którymi związane były muzy Klio i Erato, bóg Ares zamienił w łabędzia swego śmiertelnie ранego syna Kyknosa, a Zeus w postaci łabędzia uwiódł i zapłodnił Ledę, królową Sparty. Starożytni Grecy wierzyli, że w łabędziach mieszka duch Apollina, boga muzyki i poezji.

W innych religiach łabędzie również spełniają ważną rolę. W hinduizmie Brahma, który w tamtejszej religii symbolizuje umysł Najwyższego (Gadacz, Milerski 2002: 328), dosiadał łabędzia (*hansa*) – (Klöcker, Tworuschka 2002: 159). Celtowie zaś uważali łabędzie za święte ptaki solarne bóstwa Lunga, które było rozdawcą natchnienia i patronem twórczości (podobnie jak gr. Apollo). W mitach opisywany łabędź często zamieniany jest z żurawiem, a w ikonografii z gęsią, z czym spotykamy się również np. w mylnej identyfikacji ptaka na zdobieniach kamienic. Brytyjczycy nazywają łabędzia królewskim ptakiem, uznając go na swych wodach otwartych za własność Korony (Trepka 2001: 87). Natomiast jak podkreślał Izydor z Sewilli, „*námořníci tvrdí, že jim labutě předpovídají pěkné počasí*” (*Etymologiae XII*, rozdz. 7, par. 19) – [pol. marynarze twierdzą, że łabędzie im prognozują i przynoszą piękną pogodę].

Od czasów antycznych niektórych wielkich ludzi, zwłaszcza poetów, nazywano łabędziami, pragnąc ich wywyższyć, por. *łabędź mantuański* to Wergiliusz, *łabędź Avonu* czes. *labuť avonská* to Szekspir, a *łabędź dirkeński* (tzw. tebański // beocki) był przydomkiem greckiego liryka Pindara. Filozofa Zenona z Elei nazywano *Uczonym Łabędziem*.

W symbolice maryjnej analizowany łabędź uważany był za znak ‘czystości’, symbol łez i zapowiedź śmierci (Kobielus 2002: 199). Ptak ten o nieskazitelnej bieli (zwłaszcza z powodu swego śnieżnobiałego

ubarwienia) uważany był również za symbol piękna, dziewiczości, nieskazitelnej czystości, ucieleśnienie świata oraz tajemnicy i zagadki. Ze względu na jasny kolor białego upierzenia symbolizował zarówno czystość fizyczną, jak i duchową. W okresie baroku *labutí bělost a čistota byla v té době vnímána jako předobraz Panny Marie* (Petráňová 2008: 142) – [tłum. pol. łabędzia białość i czystość była w tym okresie postrzegana jako modelowy prototyp lub wzór Panny Marii]. Symbolika łabędzia – jak podkreśla *Słownik symboli* (Cirlot 2012: 239) – jest niezwykle złożona.

Reasumując niniejsze rozważania można stwierdzić, że w kulturach Azji i Europy symbolika *łabędzia* wywodziła się z jego naturalnych właściwości. Jak podkreślają autorzy SSKPČ, „*pro svoji čistotu, bělost a pohyblivost labuť byla považována za symbol světla, čistoty a vznešenosti, naopak černá labuť zosobňovala magické negativní principy*” – (Royt, Šedinová 1998: 126) – [tłum. pol. przez swoją czystość, białość i ruchliwość uważany był łabędź za symbol światła, czystości i dostojności, majestatyczności, wspaniałości, natomiast czarny łabędź utożsamiany był z magicznymi zasadami negatywności]. Łabędź więc może symbolizować nie tylko piękno, marzenia i doskonałość (por. baśń duńskiego pisarza Hansa Christiana Andersena pt. *Brzydkie kaczątko* czes. *oškřivé kačátko*), ale i może wyrażać czystość, szlachetność, rozeznanie, godność, samotność, wdzięk, wierność, muzykę, poezję, płodność, obupłciowość, zazdrość, śmierć, mądrość, mgłę, śnieg, czas, przemijanie, słońce, zagadkę świata i bytu oraz niejasność i tajemniczość (por. Kopaliński 2001: 206 i *Słownik Symboli* Popławska, Białek, Lech s. 184), ale także symbolizuje miłość, nieśmiertelność i odrodzenie (por. *Religia Encyklopedia PWN* t. 6 – Gadacz T. i Milerski 2002: 328).

To, że w niektórych czeskojęzycznych lub polskojęzycznych tłumaczeniach biblijnych znajduje się omawiany *łabędź*, wcale nie oznacza, że termin określający tego ptaka znajdował się w pierwowzorze, czyli w tekście hebrajskim pisanym przez hagiografów. W *Biblii Hebrajskiej* istniały dwa określenia *rahham* רַחַם i *janšuf* יַנְשׁוּף, ale one raczej na łabędzia nie wskazują. Niektórzy badacze biblijni sądzą, że hebr. nazwa תִּנְשֵׁמֶת *tinšemet*, posiadająca numerację Stronga [h-8580] może

oznaczają właśnie analizowanego łabędzia. Tłumaczenie HPST podaje, że chodzi o *labędzia* (Kuśmirek 2003: 422 i 755), natomiast EB zaznacza, że może chodzić o *kurkę wodną* (Achtemeier 2004: 1021), podobnie jak przypuszcza czeskojęzyczny *Nový biblický slovník* NBS czes. *slípka* (Douglas 1996: 1162) lub BS czes. *vodní slípka* (Novotný 1992: 683). W kulturze łużyckiej nie odróżniano kaczki i łabędzia, dlatego zwłaszcza w Europie Środkowej odnajduje się dziś np. miniatury wozów ciągniętych albo przez jedno, albo drugie ptaki (por. Botheroyd S., Botheroyd P.F., 2006: 325). Dopiero w tłumaczeniu *Septuaginty* mamy już do czynienia z ujednoliconym przetłumaczonym terminem *kyknos* gr. *κόκνος*, który oznacza właśnie *łabędzia*. W łacińskim tłumaczeniu *Wulgaty* pojawia się również jedno wyrażenie *cycnus*.

W pierwszym wykazie ptaków nieczystych w **czeskojęzycznych** tłumaczeniach biblijnych wspominany *łabędź* czes. *labuť* (Kpł 11,18) znajduje się tylko w **dwóch** przekładach: staroczeskiej *Bibli kralické* – (na trzecim miejscu) oraz we współczesnym wydaniu *Překlada nového světa* (PNS), ale już na pierwszym miejscu spośród trzech wyszczególnionych ptaków znajdujących się w tym wersecie. Natomiast w **polskich** przekładach biblijnych ptak ten pojawia się w **sześciu** analizowanych tłumaczeniach, a konkretnie w BG, BJW, BT, BWP, BP i PNŚ, ale nie na trzecim miejscu, lecz zawsze na pierwszym, rozpoczynając przywoływany 18 werseł 11 rozdziału *Księgi Kapłańskiej*. Zdarzają się również takie tłumaczenia biblijne, w których omawiany *łabędź* czes. *labuť* został pominięty, wcale nie uwzględniono go we wspomnianym tłumaczeniu katalogu ptaków nieczystych *Księgi Kapłańskiej* (Kpł 11,18) – dotyczy to: BO, ČEP, ČSP, B21, JB, SNC, NBG i BW), por.:

- (I) **BK** *A porfirián, pelikán a labuť*, (Kniha Mojžišova třetí 11,18) – (tłum. BK 2009: 103).
- BO** *a čápa, sojky a pelikána*, (3 Mojžišova 11,18) – (tłum. BO 1988: 177).
- ČEP** *sovu pálenou, pelikána a mrchožrouta*, (Třetí Mojžišova 11,18) – (tłum. ČEP 2008: 119).
- ČSP** *sovu pálenou, pelikána, mrchožrouta*, (Leviticus 11,18) – (tłum. ČSP 2009: 141).
- B21** *ibis, pelikán, sup*, (Leviticus 11,18) – (tłum. B21 2009: 123).
- PNS** *a labuť a pelikán a sup* (3. Mojžišova 11,18) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/11/>).

- JB** *ibise, pelikána, bílého supa*, (Levitikus 11,18) – (tłum. JB 2009: 175).
SNC *sovy pálené, pelikány*, (Třetí Mojžíšova – Leviticus 11,18) – (tłum. SNC 2011: 122).
BG *I labędzia, i bąka, i bociana*, (Trzecie Księgi Mojżeszowe – Leviticus 11,18) – (tłum. BG s. 93).
BJW *i labęcia, i bąka, i porfyriona*, (Księgi Kapłańskie 11,18) – (tłum. BJW 2000: 188).
NBG *łyską, pelikanem i ścierwowcem*. (III Księga Mojżesza 11,18) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).
BT *labędź, pelikan, ścierwik*, (Księga Kapłańska 11,18) – (tłum. BT 1989: 116).
BWP *labędzie, pelikany, ścierwniki*, (Księga Kapłańska 11,18) – (tłum. BWP 1997: 180).
BW *Sójka, pelikan, ścierwojad*, (Levitikus – Trzecia Księga Mojżeszowa 11,18) – (tłum. BW 2001: 121).
BP *labędzia, pelikana, wrony*, (Księga Kapłańska 11,18) – (tłum. BP 2012: 137).
PNŚ *i labędź, i pelikan, i sep*, (Księga Kapłańska 11,18) – (tłum. PNŚ 1997: 149).

Istnieją również i takie przekłady biblijne, w których bazowy ekwiwalent leksykalny, przybierający bezpośrednią formę *labędzia* został użyty w innym wersecie *Księgi Kapłańskiej* (Kpł 11) – wśród wymienionych ptaków nieczystych. Dotyczy to konkretnie jednego czeskojęzycznego przekładu *Biblii Olomunieckiej*, gdzie opisywany *labędź* (czes. *labuť*) został przywołany nie w 18 wersecie, tak jak to prezentują pozostałe analizowane tłumaczenia opisane w przykładzie I (str. 221), ale o jeden werset wcześniej, czyli w 17 wersecie (stwierdzając marginalne występowanie *labędzia*) na trzecim miejscu, por. zaprezentowane polskie i czeskie wersje tłumaczeniowe:

- (II) BK** *A bukač, křehař a kalous*, (Kniha Mojžíšova třetí kteráž slove Leviticus 11,17) – (tłum. BK 2009: 103).
BO *výra a křekař a labuť* (3 Mojžíšova 11,17) – (tłum. BO 1988: 177).
ČEP *kulichy, kormorána a výra*, (Třetí Mojžíšova – Leviticus 11,17) – (tłum. ČEP 2008: 119).
ČSP *sýčka, kormorána, výra*, (Levitikus 11,17) – (tłum. B21 2009: 141).
B21 *sýček, kormorán, výr*, (Levitikus 11,17) – (tłum. B21 2009: 123).
PNS *a sýček a kormorán a kalous* (3. Mojžíšova 11,17) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/11/>).
JB *sovu ušatou, kormorána, sovu pálenou*, (Levitikus 11,17) – (tłum. JB 2009: 175).
SNC *kulichy, kormorány, výry*, (Třetí Mojžíšova 11,17) – (tłum. SNC 2011: 122).

- BG** *I puchacza, i norka i lelka*, (Trzecie Księgi Mojżeszowe – Leviticus 11,17) – (tłum. BG s. 93).
- BJW** *puhacza i nurka, i ibę*, (Księgi Kapłańskie 11,17) – (tłum. BJW 2000: 188).
- NBG** *puchaczem oraz puszczykiem*, [tylko dwa ptaki (zamiast trzech) są wymienione w tym wersecie], (III Księga Mojżesza 11,17) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).
- BT** *puszczyk, kormoran, ibis*, (Księga Kapłańska 11,17) – (tłum. BT 1989: 116).
- BWP** *puszczyki, kormorany, ibisy*; (Księga Kapłańska 11,17) – (tłum. BWP 1997: 179–180).
- BW** *Puszczyk, kormoran i puchacz*, (Trzecia Księga Mojżeszowa 11,17) – (tłum. BW 2001: 121).
- BP** *puszczyka, kormorana, puchacza*, (Księga Kapłańska 11,17) – (tłum. BP 2012: 137).
- PNŚ** *także pójdzka oraz kormoran i sowa uszata*, (Kpł 11,17) – (tłum. PNŚ 1997: 149).

Odnośnie do następnego, czyli drugiego wykazu tzw. ptaków nieczystych (patrz przykład nr III) analizowane *labędzie* czes. *labutě* w Pwt 14,16 pojawiają się w następujących dziewięciu przekładach *Pisma Świętego*: BK, BO, PNS, BG, BJW, NBG, BT, BWP i PNŚ i – co jest ważne – znajdują się w większości analizowanych przypadków w jednokowej kolejności, czyli zawsze na trzecim, ostatnim miejscu, oprócz dwóch edycji: staropolskiej *Biblii Jakuba Wujka* i staroczeskiego wydania *Biblii Olomunieckiej*, gdzie *labędź* czes. *labuť* został umieszczony na drugim, środkowym miejscu tego wersetu. W pozostałych siedmiu przebadanych tłumaczeniach biblijnych – pięciu czeskich i dwóch polskich (ČEP, ČSP, B21, JB, SNC, BW i BP) – analizowany *labędź* wcale nie występuje, por.:

- (III) BK** *Raroha, kalousa a labuti*, (Kniha Mojžišova pátá – Deuteronomium 14,16) – (tłum. BK 2009: 178).
- BO** *raroha, labuti i čápa* (5 Mojžišova 14,16) – (tłum. BO 1988: 289).
- ČEP** *kulich, výra a sovu pálenou*, (Pátá Mojžišova – Deuteronomium 14,16) – (tłum. ČEP 2008: 193).
- ČSP** *sýčka, výra, a sovu pálenou*, (Deuteronomium 14,16) – (tłum. ČSP 2009: 241).
- B21** *sýčka, výra, ibise*, (Deuteronomium 14,16) – (tłum. B21 2009: 216).
- PNS** *sýčka a kalouse a labuť* (5. Mojžišova 14,16) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/5-Mojzisova/14/>).

- JB** *sovu ušatou, sovu pálenou, ibise*, (Deuteronomium 14,16) – (tłum. JB 2009: 274).
- SNC** *kulichy, kormorány, výry*, (Pátá Mojžišova 14,16) – (tłum. SNC 2011: 200).
- BG** *I raroga, i lelka, i labędzia*. (Piąte Księgi Mojżeszowe – Deuteronomium 14,16) – (tłum. BG s. 166).
- BJW** *herodiona i labęcia, i ibę*, (Księgi Powtórzonego Prawa 14,16) – (tłum. BJW 2000: 309).
- NBG** *ani puchacza, puszczyka i labędzia*; (V Księga Mojżesza 14,16) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/5Moj/5Moj.html>).
- BT** *puszczyka, ibisa, labędzia*, (Księga Powtórzonego Prawa 14,16) – (tłum. BT 1989: 186).
- BWP** *puszczyki, ibisy, labędzie*; (Księga Powtórzonego Prawa 14,16) – (tłum. BWP 1997: 308).
- BW** *Sójki, puszczyka, puchacza*, (Deuteronomium – Piąta Księga Mojżeszowa 14,16) – (tłum. BW 2001: 211).
- BP** *puszczyka, kormorana, puchacza*, (Księga Powtórzonego Prawa 14,16) – (tłum. BP 2012: 221).
- PNŚ** *i pójdzka, i sowa uszata, i labędź*, (Księga Powtórzonego Prawa 14,16) – (tłum. PNŚ 1997: 258).

Kończąc rozważania o łabędziu stwierdziliśmy, że spośród szesnastu przekładów biblijnych poddanych analizie leksykalnej, w sześciu tłumaczeniach – jednym polskim i pięciu czeskich wydaniach (BW, ČEP, ČSP, B21, JB i SNC) – przedmiotowy *labędź* w ogóle nie został uwzględniony na kartach *Biblii*. Natomiast w dwóch współczesnych polskojęzycznych tłumaczeniach biblijnych (NBG i BP) został omawiany *labędź* wymieniony tylko jeden raz, a w pozostałych ośmiu analizowanych tłumaczeniach – trzech czeskich i pięciu polskich (BK, BO, PNS, BG, BJW, BT, BWP i PNŚ) – wymieniono go dwa razy. Jakie miejsce zajmuje *labędź* w konkretnie badanym wersecie, przybliża poniższa tabela (patrz cyfry w okrągłych nawiasach, znajdujące się zaraz za przedmiotowym ptakiem).

Niniejsza analiza leksykalna udowodniła, że zdecydowanie częściej *labędź* jest używany w polskich przekładach biblijnych (7 edycji) niż w czeskich tłumaczeniach *Pisma Świętego* (3 edycje).

Tabela 14. Wykaz nazw łabędzia w analizowanych dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego

Przekład biblijny \ Źródło	Kpl 11,17 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3)	Kpl 11,18 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3)	Pwt 14,16 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3)
BK (Kralická bible)	-----	<i>labut</i> (3)	<i>labuti</i> (3)
BO (Olomoucká bible)	<i>labuti</i> (3)	-----	<i>labuti</i> (2)
ČEP (Český ekumenický překlad)	-----	-----	-----
ČSP (Český studijní překlad)	-----	-----	-----
B21 (Bible překlad 21 století)	-----	-----	-----
PNS (Překlad nového světa)	-----	<i>labuť</i> (1)	<i>labuť</i> (3)
JB (Jeruzalémská bible)	-----	-----	-----
SNC (Slovo na cestu)	-----	-----	-----
BG (Biblia Gdańska)	-----	<i>łabędzia</i> (1)	<i>łabędzia</i> (3)
BJW (Biblia Jakuba Wujka)	-----	<i>łabęcia</i> (1)	<i>łabęcia</i> (2)
NBG (Nowa Biblia Gdańska)	-----	-----	<i>łabędzia</i> (3)
BT (Biblia Tysiąclecia)	-----	<i>łabędź</i> (1)	<i>łabędzia</i> (3)
BWP (Biblia Warszawsko-Praska)	-----	<i>łabędzie</i> (1)	<i>łabędzie</i> (3)
BW (Biblia Warszawska)	-----	-----	-----
BP (Biblia Poznańska)	-----	<i>łabędzia</i> (1)	-----
PNS (Przekład Nowego Świata)	-----	<i>łabędź</i> (1)	<i>łabędź</i> (3)

5. Czapla

Następnym, piątym z kolei przedstawicielem biblijnej awifauny, którego chcielibyśmy rozpatrzeć w tym podrozdziale, jest czes. *volavka* pol. *czapla*, należąca do rzędu brodzących tzw. szczudłonogich (czes. *řád brodiví* – łac. *Ciconiiformes*³⁵), do którego należą przede wszystkim oprócz wspomnianej *czapli* także: *bociany*, *ibisy*, *bąki* (*Botaurus stellaris* – czes. *bukači velcí*); *bączki* (*Ixobrychus minutus* – czes. *bukáčci malý*) i *ślepowrony* (*Nycticorax nycticorax* – czes. *kvakoši*), czyli ptaki mające długie nogi, umożliwiające im chodzenie w wodzie i brodzenie w błocie, mające również cienką szyję i długie palce, które nie są spięte błoną pławną.

Czeska nazwa **VOLAVKA** (łac. *Ardea // erodion*), to ‘*brodivý pták*’ (SSČSČ 2011: 928), ‘*příbuzný čápu, žijící u vod*’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 497) – [tłum. pol. brodzący ptak spokrewniony z bocianem, żyjący w okolicy wód]; pol. **CZAPLA** rzad. *czapel* (MSJP 1968: 98) ‘ptak zamieszkujący błota i płytkie wody, podobny do bociana’ (Dunaj 2001: 72). Jedne czaple mają upierzenie koloru białego, inne koloru szarego, siwego względnie popielatego. Oznacza to, że białe upierzenie czapli symbolizuje ‘czystość’, a szare lub popielate przybierają postać ‘ducha pokuty’ (por. popiół w chrześcijaństwie). Według bestiariów nie tylko barwa czapli, ale i sposób jej życia były zbawiennym przykładem dla zakonników.

Czapla podobnie jak ibis czy bocian uważana jest za ptaka dobrowrózbnego. Już w starożytności uchodziła za ptaka zwiastującego dobro. Symbolizuje poranek, płodność, narodziny, opiekę nad dziećmi, czujność i ciekawość (por. Kopaliński 2001: 47–48, Szczepanowicz, Mrozek 2007: 129, Kobielus 2002: 83–84, Szczepanowicz 2005: 42–43, Novotný 1992: 1221, Kruszona 2008: 111–114, Kłosiewicz 1998: 17–21). Oznacza również długowieczność, milczenie i skrytość. Przepowiada pogodę, zwłaszcza deszcz i burzę, dlatego poważana przez starożytnych żeglarzy śródziemnomorskich została przyporządkowana Afrodycie jako

³⁵ Do rzędu brodzących zalicza się trzy rodziny: czaplówate (*Ardeidae*) – czes. *čeled' volavkovití*; bocianowate (*Ciconiidae*) – czes. *čeled' čápo vití* i ibisowate (*Threskiornithidae*) – czes. *čeled' ibisovití*.

opiekunce żeglugi morskiej. Jak podaje biskup Ambroży Ojciec Kościoła oraz dominikanin Albert Wielki Doktor Kościoła, czapla jest ptakiem, która przez swój krzyk zwiastuje burzę. Izydor z Sewilli³⁶ (por. *Etymologiae XII*, rozdz. 7, par. 21) twierdzi, że *boji se lijákũ a vzletuje až nad oblaka, aby necítıla bouření mračen* (por. Fuksová 2004: 183) – [tłum. pol. boi się oberwania chmur, dlatego lata powyżej obłoków, żeby nie poczuła deszczu]. Unika burzy, latając powyżej chmur³⁷, przez co, jak podkreśla encyklopedysta, teolog i benedyktyn Raban Maur, może symbolizować dusze wybranych, którzy wśród pokus świata potrafią swój umysł zwrócić ku ojczyźnie niebieskiej. Czaplę również opisuje biskup z Mediolanu – św. Ambroży, zwracając uwagę na fakt, że chociaż czapla zwykle trzyma się bagnisk, to i tak lęka się deszczu. Opuszcza wtedy znane sobie miejsca i lata wysoko pod obłokami (*Hexaemeron*, księga V, rozdz. 23, par. 43, Homilia VIII). Hildegarda z Bingen uważa, że ptak ten jest ciepły i suchy oraz że wznosi się tylko do takiej wysokości, do której unosi się para wodna. Również ta średniowieczna uzdrowicielka benedyktyńska konstatuje, że mięso czapli jest stosownym pokarmem zarówno dla zdrowych, jak i chorych ludzi, ponieważ ono nie wywołuje w żołądku ludzi powstawania śluzu. Ugotowana wątroba z czapli pomaga w leczeniu stwardniałego żołądka ludzkiego, starte kości czapli popijane na czczo z wodą pomagają na ból śledziony, a na melancholijność dobra jest konsumpcja czaplego serca, ponieważ myślenie i nastrój człowieka będzie jaśniejsze i radośniejsze. Również czapla jest dobra na zamglone i bolące oczy (por. *Přírodopis, kniha VI, O ptácích* par. 6 – Fuksová 2013: 56–57). Ponieważ czapla posiada długi dziób, który potrafi wszędzie wepchnąć,

³⁶ Według Izydora z Sewilli analizowana czapla swoją nazwę zawdzięcza zdolności do wysokiego latania (por. Kobielus 2002: 84). Jak zwraca uwagę Fuksová (2004: 182), synonimicznymi wyrazami dla czapli czes. *volavky* są: *ardiola, erodio, erodius, haron, sarpa, tantalus*.

³⁷ Na te kwestie zwracają uwagę również i inni uczeni, np. trzynastowieczny teolog i dominikanin, Doktor Kościoła Albert Wielki, który postrzega tego ptaka w następujący sposób. *Volavka, která je zvyklá pobývat v močálech, opouští známá místa, bojí-li se deště, a letí nad oblaka, aby necítıla deštivou bouři* (Albertus Magnus – *De animalibus libri 23,5*) – (tłum. pol. czapla, która jest przyzwyczajona przebywać w moczarach lub mokradłach, opuszcza te miejsca, jeżeli boi się deszczu i leci powyżej obłoków chmur, żeby nie odczuwać deszczowej burzy; za: Hadravová 2008: 368).

jest symbolem również **cech negatywnych**, takich jak: niedyskrecja, ale i **cech pozytywnych**, takich jak: czujność, ostrożność³⁸ i boska wiedza. W ptaku tym upatrujemy dwoistość, jako rozdzielenie osobowości ze względu na to, że czapla jest ptakiem ziemnowodnym. Czapla jest również symbolem długowieczności³⁹, gdyż uważano ją, jak większość ptaków brodzących, za długo żyjącą.

Analizowaną czaplę cechuje również spryt i chytryść, ponieważ potrafi łowić ryby w mętnej wodzie, oraz wyróżnia ją także skrytość, gdyż chodzi powoli, wysuwając nogi daleko naprzód, tak jakby się skradała. Jak podaje A. Brückner w SEJP, nazwa ptaka może pochodzić od *czapić*, *przyczapić*, co może mieć związek z *capaniem*, *capnięciem* w parze z chodzi? (por. Brückner 1927/1993: 72). Psł. *čapa ‘ptak błotny Ardea’ nazwa wykonawcy czynności z przyrostkiem *-ja od psł. *čapati ‘brodzić’, ‘chodzić z pluskiem po wodzie // po błocie’, ‘człapać’ (Boryś 2005: 90). Jak nadmienia jeszcze inny *Słownik etymologiczny języka polskiego* (por. Sławski t. I, s. 112), mogą istnieć powiązania dźwiękonaśladowcze nazwy tego ptaka z wyrazem *capać*, *czapać* (wraz z dialektalną jej odmianą) ‘chwycić’. Również w innych językach słowiańskich analizowaną czaplę określa się podobnie, por.: ros., białorus., ukr. *цапля*, bułg. *чапла*, mac. *chanja*, chor. *čaplja*, serb. *чапља*, słoweń. *čaplja*, tylko w języku czeskim i słowackim istnieją różnice leksykalne. Jak podają ČES i SESJČ „*volavka* je to ‘*druh brodivého ptáka*’. Již ve střední češtině slovo pochází od *vole*, protože při číhané má dlouhý štíhlý krk esovitě přitisknutý k tělu, takže působí dojem volete, srov. u Jungmanna *volavý* ‘mající vole’” (Rejzek 2001: 719 i Holub, Lyr 1978: 511) – [tłum. pol. jest to rodzaj ptaka brodzącego. Już w staroczeskim języku słowo to pochodzi od wyrazu *wole*, ponieważ przy czatowaniu ma długą, szczupłą, esowato przyległą do ciała szyję, sprawia więc wrażenie, że ma *wole*, por.

³⁸ Z przystosowaną i wyobrażaną sobie pojęciową ostrożnością w języku polskim istnieje przysłowie: *Ostrożny jak czapla*. Natomiast z wybredzaniem // wybrzydzeniem: *nie chciała czapla płotek, a teraz je żaby*.

³⁹ Mówiąc o symbolice dotyczącej ‘długowieczności’, warto powiedzieć, że długowieczny był również mitologiczny ptak *feniks*. W Egipcie właśnie ten legendarny ptak feniks, przedstawiający się w postaci czapli, był czczony przez zmarłych, por. słowo *benu* ‘egipski święty ptak słońca’.

volavý ‘mający wole’]. Podobny pogląd reprezentuje (Styblík 2006: 40), który podkreśla, żeby nie mylić czeskiej nazwy *volavka* z wołaniem, na co mogą wskazywać pierwsze skojarzenia asocjacyjne. Na podstawie obserwacji tego ptaka wiadomo, że czapla potrafi przez długi okres czasu stać w bezruchu na swoich wysokich nogach, mając swoją długą szyję esowatego kształtu podciągniętą do ciała. Dopiero kiedy trafia się okazja, nagle wyprostowuje swoją szyję, łapiąc pod wodą zdobycz. Właśnie ta długa szyja w zgięciu wygląda jak wcześniej wspomniane wole.

Wygląd opisywanej czapli, zwłaszcza w pozycji stojącej z wyciągniętą w górę szyją – podobnie tak, jak wygląd innego dużego ptaka wędrownego – *żurawia* – przypomina katedrę, chociaż z punktu widzenia etymologii nic z nią nie ma wspólnego.

Czapłę można spotkać również w heraldyce, gdyż jest klejnotem herbowym polskiego miasta i gminy Czaplinka. Wyprofilowana żółta czapla stoi na najniższej z trzech balkonowych wieży nad bramą miejską miejscowego zamku, wzniesionego przez templariuszy.

Motyw *czapli* zwłaszcza w okresie chrześcijaństwa średnio-wiecznego nawiązywał do obrazu Chrystusa, ponieważ podobnie jak inne ptaki brodzące tępi węże, które są symbolem grzechu i Szatana. Czapla, według rzymskiego pisarza Pliniusza Starszego może płakać i ronić łzy z bólu, dlatego symbolicznie łączono ją z Jezusem Chrystusem na Górze Oliwnej. W *Biblii hebrajskiej* na określenie *czapli* pojawia się termin הֶרֹדִיּוֹן *'ānāpā'*, który w greckim tłumaczeniu *Septuaginty* został uwzględniony jako *ἑρῳδιὸς*⁴⁰ *erodios*, a w łacińskiej edycji *Wulgaty* i innych łacińskich tekstach jako *erodion // herodion // erodius // herodio*.

W Palestynie najwięcej czapli znajduje się na mokradłach i podmokłych grzęzawiskach w pobliżu najpiękniejszego w całej Ziemi Świętej jeziora Genezaret w dolinie Chúlé (inni podają Dolinę Hula). Chodzi o rodzaj czapli koloru fioletowego *Ardea bubulcus*. Inny gatunek czapli *Ardea cinerea*, czyli *czapla siwa* czes. *volavka popelavá* (wcześniejsze

---

⁴⁰ Arystoteles (*De animalibus historia*) używa wyrażenia *ἑρῳδιὸς* [eródios], podobnie jak grecka wersja *Fizjologa*. Natomiast Pliniusz Starszy (*Historiae naturalis* X, 164; XVIII 363), Izydor z Sewilli (*Etymologiae* XII, rozdz. 7,21) i Raban Maur (*De universo* VIII, 6) stosują leksem *ardea*.

nazwy: *volavka šedá // šerá*) zamieszkuje nie tylko okolice Jordanu i wybrzeża Palestyny, lecz także jako ptak wędrowny przylatuje do Czech i Polski. W Izraelu dobrze znanych jest jeszcze sześć niżej wymienionych gatunków czapli:

czapla purpurowa (*Ardea purpurea*) czes. *volavka červená* (dř. *nachová // horní*),

czapla nadobna (*Egretta garzetta*) czes. *volavka stříbrná*,

czapla biała (*Egretta alba // Casmerodius albus*) czes. *volavka bílá*,

czapla złotawa (*Bubulcus ibis*) czes. *volavka rusohlavá*,

czapla siwa (*Ardea cinerea*) czes. *volavka popelavá*,

czapla modronosa (*Ardeola ralloides*) czes. *volavka vlasatá*, która rzadko przylatuje do Czech i Polski, ponieważ skupia się w południowej części kontynentu europejskiego i najczęściej zimuje w sferze międzyzwrotnikowej. Żywi się głównie owadami i ich larwami oraz rybami i płazami⁴¹.

Przystępując do omówienia *czapli* nie do końca dokładnie wiemy, czy na podstawie materiału biblijnego autorzy *Biblii Starego Testamentu* mieli na myśli właśnie tego ptaka. Dotyczy to hebrajskiego wyrażenia $\text{הַפִּינָק} \text{ 'anāpā}^h$, które według numeracji Stronga posiada liczbę [h-601]. Nie jest do końca pewne – jak podkreślają niektórzy badacze (por. Szczepanowicz, Mrozek 2007: 127, Douglas 1996: 1163) – czy słusznie tłumaczymy ów hebrajski termin rodzajowym słowem czapla. Niektórzy badacze *Pisma Świętego* przypuszczają, np. Novotný (1992: 1211), że dotyczyć to może gęsi lub jakiegoś niegrzecznego, a ściśle mówiąc rozwydrzonego ptaka (por. hebr. czasownik *'anaf*), może papugi, jak podaje arabski przekład *Starego Testamentu*. W spisie ptaków nieczystych (por. pierwszy katalog Kpł 11,19) w dwóch czeskojęzycznych przekładach: *Biblii Kralickiej* i *Biblii Ołomunieckiej* oraz jednym polskojęzycznym tłumaczeniu *Biblii Jakuba Wujka* przywoływana *czapla* (czes. *volavka*)

⁴¹ Już sławny filozof starożytnej Grecji Arystoteles wymieniał trzy gatunki czapli: *czaplę pospolitą // cętkowaną*; *czaplę białą* i *czaplę gwiazdzistą* (zob. *Zoologia* 593b księga VIII, rozdz. III; 609b księga IX, rozdz. I; 617a księga IX, rozdz. XVIII). Ostatnio wymieniana *czapla gwiazdzista* ma przydomek próżniaka, pochodzi według legendy od niewolnika, który uległ metamorfozie i, jak na to wskazuje sam przydomek, jest ona największym próżniakiem spośród tych ptaków (por. Siwek 1982: 392).

nie została wymieniona, gdyż w tych trzech przekładach użyto następujące terminy: *kalandra* i *charadrion*⁴², które raczej wskazują inny gatunek ptaka, chociaż Popelář (1953) i Vymětal (2009) podają, że dla tłumaczy *Biblii Kralickiej* właśnie wspomniana *kalandra* oznaczała dzisiejszą *czaplę*, co wskazywałoby na synonimiczne nazewnictwo opisywanych ptaków. Niektórzy również przypuszczają (por. Kobielus 2002: 84), że mogło chodzić o *bociana*, który – jak wiadomo – należy do tego samego rzędu ptaków, co analizowana czapla.

W pozostałych trzynastu przekładach tego samego wersetu biblijnego (Kpł 11,19) analizowana *czapla* została uwzględniona w tłumaczeniu omawianego tekstu. W jedenastu przypadkach czes. *volavka* pol. *czapla* pojawia się na drugim miejscu spośród czterech wymienionych ptaków w opisywanym wersecie (por. ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, BT, BWP, BW, BP i PNS), a w dwóch tłumaczeniach pojawia się na pierwszym miejscu. Dotyczy to zarówno staropolskiego wydania *Biblii Gdańskiej* (BG), gdyż na drugim miejscu w przekładzie tejże *Biblii* znajduje się *sójka*, jak i współczesnego wydania *Nowej Biblii Gdańskiej* (NBG), ponieważ na drugim miejscu w przekładzie owej *Biblii* znajduje się *bekas*⁴³, por.:

- (I) **BK** *Těž čáp a kalandra vedlé pokolení svého, dedek a netopýř.* (Leviticus 11,19) – (tłum. BK 2009: 103).
- BO** *roroha a kalandra podlé plodu jeho, dedka a netopýřě.* (Třetí Mojžišova 11,19) (tłum BO 1988: 177).
- ČEP** *čápa a různé druhy volavek, dudka a netopýra.* (Třetí Mojžišova 11,19) – (tłum. ČEP 2008: 119).
- ČSP** *čápa, volavky všeho druhu, dudka a netopýra.* (Leviticus 11,19) – (tłum. ČSP 2009: 141).
- B21** *čáp, různé druhy volavek a také dudek a netopýr.* (Leviticus 11,19) – (tłum. B21 2009: 123).
- PNS** *a čáp, volavka podle svého druhu, a dudek a netopýr.* (3. Mojžišova 11,19) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/11>).
- JB** *čápa a různé druhy volavky, dudka, netopýra.* (Leviticus 11,19) – (tłum. JB: 175).

⁴² Szerzej patrz podrozdział (5.1., s. 235–244) pt. *kalandra, siewka i bekas*.

⁴³ Szerzej omawiamy tego ptaka, który został wymieniony tylko we współczesnym przekładzie *Nowej Biblii Gdańskiej*, w podrozdziale (5.1., s. 236–240).

- SNC** *čápy a různé druhy volavek ani dudky a netopýry.* (Třetí Mojžišova 11,19) – (tłum. SNC 2011: 122).
- BG** *I czapli, i sojki, według rodzaju ich, i dudka, i nietopérza.* (Leviticus 11,19) – (tłum. BG s. 93).
- BJW** *herodiana i charadriona według rodzaju swego, dudka też i nietoperza.* (Kpł 11,19) – (tłum. BJW 2000: 188-189).
- NBG** *Także czaplą oraz bekasem – według ich rodzajów, dudkiem i nietoperzem.* (III Księga Mojżesza) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).
- BT** *bocian, wszelkie gatunki czapli, dudek i nietoperz.* (Księga Kapłańska 11,19) – (tłum. BT 1989: 116).
- BWP** *bociany, wszelkiego gatunku czaple, dudki i nietoperze.* (Kpł 11,19) – (tłum. BWP 1997: 180).
- BW** *Bocian, wszelkie gatunki czapli, dudek i nietoperz.* (Leviticus 11,19) – (tłum. BW 2001: 121).
- BP** *bociana, wszelkich gatunków czapli, dudka i nietoperza.* (Kpł 11,19) – (tłum. BP 2012: 137).
- PNŚ** *a także bocian, czapla według swego rodzaju oraz dudek i nietoperz.* (Kpł 11,19) – (tłum. PNŚ 1997: 149).

W drugim wykazie Prawa Mojżeszowego (Pwt 14,18) mamy również do czynienia z *czaplą* jako istotą latającą, uważaną za nieczystą. Pojawia się ona w trzynastu analizowanych przekładach (w tym dwa- naście razy na drugim miejscu: BK, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, BT, BWP, BW, BP i PNŚ, a raz w NBG na pierwszym w kolejności miejscu). Natomiast w *Biblii Gdańskiej* zamiast tego ptaka użyto *sójki*, w *Biblii Jakuba Wujka* ponownie pojawia się – tak jak w pierwszym wykazie Prawa Mojżeszowego – *charadrion*, a w *Biblii Ołomunieckiej* występuje *caladrin*, por.:

- (II) BK** *Čápa, volavky vedlé pokolení jejího, dedka a netopýře.* (Kniha Mojžišova pátá, 14,18) – (tłum. BK 2009: 178).
- BO** *mořského havrana, caladrina všeho plodu svého, dedka i netopýře* (5 Mojžišova 14,18) – (tłum. BO 1988: 290).
- ČEP** *čápa a různé druhy volavek, dudka a netopýra.* (Pátá Mojžišova 14,18) – (tłum. ČEP 2008: 193).
- ČSP** *čápa, volavky všeho druhu, dudka, netopýra.* (Deuteronomium 14,18) – (tłum. ČSP 2009: 241).
- B21** *čápa, různé druhy volavek ani dudka a netopýra.* (Deuteronomium 14,18) – (tłum. B21 2009: 216).

- PNS** *a čápa a volavku podle jejího druhu a dudka a netopýra.* (5. Mojžíšova 14,18) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/5-Mojzisova/14/>).
- JB** *čápa a různé druhy volavky, dudka, netopýra.* (Deuteronomium 14,18) – (tłum. JB 2009: 274).
- SNC** *čápy a různé druhy volavek ani dudky a netopýry.* (Pátá Mojžíšova 14,18) – (tłum. SNC 2011: 200).
- BG** *Ani bociana ani sójki według rodzaju ich, ani dudka ani nietoperza.* (Deuteronomium 14,18) – (tłum. BG s. 166).
- BJW** *bąka i charadriona, każde według rodzaju swego, dudka też i nietoperza.* (Pwt 14,18) – (tłum. BJW 2000: 309).
- NBG** *ani czapli i sójki w ich rodzajach, ani dudka i nietoperza.* (V Księga Mojżesza 14,18) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/5Moj.html>).
- BT** *bociana, żadnej odmiany czapli, dudka i nietoperza.* (Pwt 14,18) – (tłum. BT 1989: 186).
- BWP** *bociany, wszystkie odmiany czapli, dudki, nietoperze.* (Pwt 14,18) – (tłum. BWP 1997: 308).
- BW** *Bociana, czapli według jej rodzaju, dudka i nietoperza.* (Piąta Księga Mojż. 14,18) – (tłum. BW 2001: 211).
- BP** *bociana, żadnej odmiany czapli, dudka i nietoperza.* (Pwt 14,18) – (tłum. BP 2012: 221).
- PNŚ** *i bocian, i czapla według swego rodzaju, i dudek, i nietoperz.* (Pwt 14,18) – (tłum. PNŚ 1997: 258).

Reasumując, niżej sporządzona tabela pokazuje najważniejsze i najistotniejsze różnice z punktu widzenia translacji badanej terminologii. Możemy zauważyć, że w bezpośredniej formie leksykalnej *czapla* (czes. *volavka*) występuje tylko w dwóch wyekscerpowanych wersetach biblijnych, w Kpł 11,19 i Pwt 14,18. Jej frekwencja w szesnastu przebadanych przekładach biblijnych (8 czeskich i 8 polskich) przedstawia się następująco:

- **dwa razy** została wymieniona w dwunastu przekładach biblijnych: (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, NBG, BT, BWP, BW, BP i PNŚ);
- **jeden raz** pojawia się w BK i BG;
- **nie występuje** natomiast w bezpośrednio opisywanej formie leksykalnej w BO i BJW (por. niżej sporządzoną tabelę nr 15).

Tabela 15. Wykaz nazw czapli w analizowanych dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego

Przekład biblijny \ Źródło	Kpl 11,19 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3) (4)	Pwt 14,18 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3) (4)
BK (Kralická bible)	<i>kalandra</i> (2)	<i>volavky</i> (2)
BO (Olomoucká bible)	<i>kalandra</i> (2)	<i>caladrina</i> (2)
ČEP (Český ekumenický překlad)	<i>volavek</i> (2)	<i>volavek</i> (2)
ČSP (Český studijní překlad)	<i>volavky</i> (2)	<i>volavky</i> (2)
B21 (Bible překlad 21 století)	<i>volavek</i> (2)	<i>volavek</i> (2)
PNS (Překlad nového světa)	<i>volavka</i> (2)	<i>volavku</i> (2)
JB (Jeruzalémská bible)	<i>volavky</i> (2)	<i>volavky</i> (2)
SNC (Slovo na cestu)	<i>volavek</i> (2)	<i>volavek</i> (2)
BG (Biblia Gdańska)	<i>czapli</i> (1)	<i>bociana</i> (1) <i>sójka</i> (2)
BJW (Biblia Jakuba Wujka)	<i>charadriona</i> (2)	<i>charadriona</i> (2)
NBG (Nowa Biblia Gdańska)	<i>czaplą</i> (1)	<i>czapli</i> (1)
BT (Biblia Tysiąclecia)	<i>czapli</i> (2)	<i>czapli</i> (2)
BWP (Biblia Warszawsko-Praska)	<i>czaple</i> (2)	<i>czapli</i> (2)
BW (Biblia Warszawska)	<i>czapli</i> (2)	<i>czapli</i> (2)
BP (Biblia Poznańska)	<i>czapli</i> (2)	<i>czapli</i> (2)
PNS (Przekład Nowego Świata)	<i>czapla</i> (2)	<i>czapla</i> (2)

5.1. Kalandra, siewka i bekas

Bezpośrednio o *kalandrze*⁴⁴ należącej do rodziny skowronków (*Alaudidae*) w tekście hebrajskim nie ma żadnej wzmianki. Dopiero w przekładach pośrednich, czyli w greckim tłumaczeniu *Septuaginty* (LXX)⁴⁵ dwa razy (Kpł 11,19 i Pwt 14,18) pojawia się wyraz *charadrios* gr. *χαραδριός*. W łacińskim tłumaczeniu *Wulgaty* (VUL)⁴⁶ w tych samych wersetach biblijnych również został użyty dwukrotnie termin *charadrion* (patrz podkreślone wyrazy w dwóch sporządzonych przypisach nr 45 i 46).

W dalszej części niniejszych rozważań wyjaśnimy tzw. dwuznaczną – rzadko spotykaną – sytuację, z jaką stykamy się podczas analizy leksykalnej danego ptaka pojawiającego się na stronach Kpł i Pwt. Jak podaje Kobielus (2002: 80–81), w tłumaczeniu *Biblii Jakuba Wujka* analizowany ptak został przełożony jako *siewka*⁴⁷, chociaż ks. J. Wujek użył dwukrotnie terminu *charadrion* (por. Prymasowską serię biblijną transkrypcję typu „B” – BJW 2000: 188–189 i 2000: 309 oraz wydanie elektroniczne http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=25487 – nawigacja 144 i 220). Tym spornym kwestiom przyjrzymy się zdecydowanie uważniej, analizując aż cztery przekłady drukowane wspomnianego ks. Jakuba Wujka z 1935, 1956, 1962 i 2000 roku oraz prześledzimy również jeden wirtualny przekład pochodzący ze strony internetowej. Po dokładnym sprawdzeniu leksyki wymienionych dwóch wersetów biblijnych (Kpł 11,19 i Pwt 14,18) zauważymy, że w ramach wyłącznie

⁴⁴ Jest to południowoeuropejski ptak spokrewniony z naszymi skowronkami, czes. *skřivánci*. Ptak ten odgrywał duże znaczenie w niemieckiej średniowiecznej poezji, którą w czeskojęzycznym obszarze pełnił *słowik* (Machek 1997: 236).

⁴⁵ LXX (Kpł 11,19): *καὶ γλαῦκα καὶ ἐρωδιὸν καὶ χαραδριὸν καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ ἔποπα καὶ νυκτερίδα*.

(Pwt 14,18): *καὶ πελεκᾶνα καὶ χαραδριὸν καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶ καὶ πορφύριονα καὶ νυκτερίδα*.

⁴⁶ VUL (Kpł 11,19): *erodionem et charadrion iuxta genus suum opupam quoque et vespertilionem*.

(Pwt 14,18): *onocrotalum et charadrimum singula in genere suo upupam quoque et vespertilionem*.

⁴⁷ Do najbardziej znanych *siewek* należą: siewka złota (*Pluvialis apricaria*) czes. *kulík zlatý*; siewka szara (*Pluvialis dominica*) czes. *kulík šedý* i siewnica (*Pluvialis squatarola*) czes. *kulík bledý*.

jednego, wewnętrznego przekładu (tej samej *Biblii*), czyli tłumaczeń Jakuba Wujka, mamy do czynienia z różną terminologią, polegającą na tym, że w wydaniu z 1935⁴⁸, 1956⁴⁹ i 1965⁵⁰ roku pojawia się *siewka*, lecz w wydaniu z 2000⁵¹ roku został wymieniony ten leksem na *charadrion*. Kiedy były tłumaczone dzieła Arystotelesa na język polski (patrz *Zoologia – Historia animalium* 593b, księga VIII, rozdz. III), grecki leksem *χαραδριός* Siwek (1982: 319) przetłumaczył jako *siewkę*⁵². Widać tu, że dla lepszego zrozumienia tekstu autor przybliży polskojęzycznemu odbiorcy znane mu nazwy ptaków, a nie takie, które utrudniają mu identyfikację i nie pomagają z właściwym odkodowaniem pierwotnie stosowanej nazwy.

Natomiast zupełnie inną leksykę zastosowano w *Nowej Biblii Gdańskiej*, ponieważ użyto określenia *bekas*⁵³, lecz istnieją przypuszczenia,

⁴⁸ Dla przybliżenia różnic „wewnętrznego” tłumaczenia w obrębie jednego przekładu biblijnego przytaczamy leksykę, która została użyta w edycjach *Biblii Jakuba Wujka* z 1935, 1962, 1970 i 2000 roku (por. przypisy 48–51). Wyrazy wytłuszczone i podkreślone różnią się między sobą:

Kpł 11,19 – **BJW 1935:** ⁽¹⁹⁾ *czapli*, i *siewki* według rodzaju swego, *dudka* też i *nietoperza*. (s. 117);

Pwt 14,18 – **BJW 1935:** ⁽¹⁸⁾ *bąka* i *siewki*, każde według rodzaju swego, *dudka* też i *nietoperza*. (s. 193);

⁴⁹ Kpł 11,19 – **BJW 1956:** ⁽¹⁹⁾ *czapli*, i *siewki* według rodzaju jego, *dudka* też i *nietoperza*. (s. 120);

Pwt 14,18 – **BJW 1956:** ⁽¹⁸⁾ *bąka* i *siewki*, każde według rodzaju swego, *dudka* też i *nietoperza*. (s. 196);

⁵⁰ Kpł 11,19 – **BJW 1962:** ⁽¹⁹⁾ *czapli*, i *siewki* według rodzaju jego, *dudka* też i *nietoperza*. (s. 120);

Pwt 14,18 – **BJW 1962:** ⁽¹⁸⁾ *bąka* i *siewki*, każde według rodzaju swego, *dudka* też i *nietoperza*. (s. 195);

⁵¹ Kpł 11,19 – **BJW 2000:** ⁽¹⁹⁾ *herodiana* i *charadriona* według rodzaju swego, *dudka* też i *nietoperza* (s. 188–189);

Pwt 14,18 – **BJW 2000:** ⁽¹⁸⁾ *bąka* i *charadriona*, każde według rodzaju swego, *dudka* też i *nietoperza* (s. 309).

⁵² Również w innym fragmencie *Zoologii* Arystotelesa (*Historia animalium* 615a, księga IX, rozdz. XI), ptak zwany siewką (gr. *χαραδριός*) został czytelnikowi przybliżony, że zakłada gniazda w pobliżu przepaści, w jaskiniach i skałach, który nic nie ma z piękną w sobie, jeżeli chodzi o ubarwienie i głos. Pokazuje się w nocy, chowa się we dnie (por. Siwek 1982: 384–385).

⁵³ **Bekas** ‘nieduży błotny ptak łowny o długim, cienkim dziobie i cienkich nogach, pстрыm upierzeniu’ (Dunaj 2001: 27); czes. *sluka* ‘bahenni pták s dlouhým zobákem’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 395) a ‘zavalitým tělem’ (SSČSČ 2011: 756) – [tłum. pol. ptak bagienny z długim dziobem z krępy, przesadzistym ciałem]. Już Arystoteles (*Historia animalium* 617b księga IX, rozdz. XXVI) pisał, że *bekasa* można schwytać

że prawdopodobnie chodzi o jakiś rodzaj *czapli*. *Kalandra* jako współcześnie pojmowany ptak (*Melanocorypha calandra*) spośród niniejszych analizowanych przekładów biblijnych została bezpośrednio wymieniona tylko w najstarszych tłumaczeniach, czyli w staroczeskiej *Biblii Kralickiej* i *Biblii Olomunieckiej* na drugim miejscu spośród czterech istot żywych, znajdujących się w analizowanym wersecie. Natomiast, co jest ciekawostką, w drugim analizowanym wykazie ptaków nieczystych (por. Pwt 14,12–18), który jest prawie identyczny z pierwszym Przepisem Prawa Mojżeszowego, [choć „prawie” – jak o tym mówi dobitnie jedna reklama – robi wielką różnicę], już nie została uwzględniona w żadnym czeskojęzycznym tłumaczeniu analizowana *kalandra* (oczywiście mając

---

w sidła w ogrodach. Wielkością dorównuje kurze. Ma długi dziób i upierzenie takiego koloru jak jarząbek. Biega szybko i jest dość przywiązany do człowieka (por. Siwek 1982: 395). Ptaka tego w polskojęzycznym obszarze kulturowym nazywa się również określeniem *kszyk* (*Gallinago gallinago*) czes. *bekasina otavní* – ‘niewielki ptak wielkości kosa, wydaje donośne dźwięki’ (Dunaj 2001: 260) – średni ptak wędrowny z rodziny *bekasowatych* (*Scolopacidae*) czes. *čeled’ slukovití*, który gniazduje na mokradłach, torfowiskach, brzegach stawów i wilgotnych łąkach, podobnie jak czaple. W dosłownym czeskim tłumaczeniu istniałaby terminologia *bekasína* (Siatkowski, Basaj 1991: 25) lub *bekasína otavní*, a w słowackim *močiarnica mekotavá*. Mniejsza krewna czes. *sluky* jest *bekasína otavní* lub *sluka otavní* (por. Styblík 2006: 42). Ptak ten jest mniej więcej wielki jak drozd, który na rozległych mokradłach lub na brzegach stawów w pozycji podkurczonej nieustannie szuka robaków. Opisany ptak, jak zaznacza SESJČ, swoją nazwę zawdzięcza nazwie rażącego długiego dzioba, przejętej z języka francuskiego *bécassine*, derywowanej od słowa: *bec*, które oznacza ‘dziób’ (por. Holub, Lyer 1978: 96) ‘*tento pták má nápadně dlouhý zobák*’.

Podobne ptaki do wymienionego wyżej *bekasa* (*kszyka*), który został użyty w jednym polskim tłumaczeniu biblijnym, patrz przekład *Nowej Biblii Gdańskiej*, to: czes. *slučka malá*; (*Lymnocyptes minimus*) pol. *bekasik*; czes. *slukovec dlouhozobý* (*Gallinago stenura* // *Limnodromus scolopaceus*) pol. *bekas syberyjski*; czes. *sluka lesní* (*Scolopax rusticola*) pol. *słonka*; czes. *bekasina větší* (*Gallinago media*) pol. *dubelt*, których jednak żadna czeskojęzyczna ani polskojęzyczna wersja tłumaczeniowa *Pisma Świętego* nie wymienia. Możemy więc z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że *Nowa Biblia Gdańska* zastosowała *bekasa* jako **aproksymatywne wyrażenie**, które pełni funkcję **wariantu przekładu** ocenianego na podstawie całkowitego oddalania się od oryginału. W czeskojęzycznej terminologii ludowej i gwarowej na określenie *bekasa* używane są następujące nazwy: *becassina*, *bekasin*, *bekasina*, *bekasinka*, *bekasína*, *kozliček*, *kozlik*, *mechosluka*, *otavnice*, *pekasina*, *pekasinka*, *pekasín*, *pekasyn*, *pekasínek*, *psluka*, *sluka bahní*, *sluka mechová*, *sluka morastní*, *sluka otavní evropská*, *sluka otavník*, *sluka travní*, *sluka vodní*, *šnep*, *šnep rybniční* (za: Klůz 1977: 23–24 i 155–156, Komárek 2008: 89, Šiman 1946, Kněžourek 1910, 1912, Šulc 1904, Hanzák, Hudec 1974: 425–433, Dungal, Hudec 2005: 108, Bezzel 2004: 102–103).

na myśli jej bezpośrednią formę leksykalną). W pozostałych współczesnych czeskich i polskich przekładach biblijnych (ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, BT, BWP, BW, BP i PNŚ) spotykamy się z zastosowaną leksyką awifaunistyczną w postaci *czapli* czes. *volavkou*, por.:

- (I) **BK** *Těž čáp a kalandra vedlé pokolení svého, dedek a netopýř.* (Leviticus 11,19) – (tłum. BK 2009: 103).
- BO** *roroha a kalandra podlé plodu jeho, dedka a netopýř.* (Třetí Mojžišova 11,19) – (tłum BO 1988: 177).
- ČEP** *čápa a různé druhy volavek, dudka a netopýra.* (Třetí Mojžišova 11,19) – (tłum. ČEP 2008: 119).
- ČSP** *čápa, volavky všeho druhu, dudka a netopýra.* (Leviticus 11,19) – (tłum. ČSP 2009: 141).
- B21** *čáp, různé druhy volavek a také dudek a netopýr.* (Leviticus 11,19) – (tłum. B21 2009: 123).
- PNS** *a čáp, volavka podle svého druhu, a dudek a netopýr.* (3. Mojžišova 11,19) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/3-Mojzisova/11/>).
- JB** *čápa a různé druhy volavky, dudka, netopýra.* (Leviticus 11,19) – (tłum. JB 2009: 175).
- SNC** *čápy a různé druhy volavek ani dudky a netopýry.* (Třetí Mojžišova 11,19) – (tłum. SNC 2011: 122).
- BG** *I czapli, i sojki, według rodzaju ich, i dudka, i nietopérza.* (Leviticus 11,19) – (tłum. BG s. 93).
- BJW** *herodiana i charadriona według rodzaju swego, dudka też i nietoperza.* (Kpł 11,19) – (tłum. BJW 2000: 188–189).
- NBG** *Także czaplą oraz bekasem - według ich rodzajów, dudkiem i nietoperzem.* (III Księga Mojżesza) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/3Moj/3Moj.html>).
- BT** *bocian, wszelkie gatunki czapli, dudek i nietoperz.* (Księga Kapłańska 11,19) – (tłum. BT 1989: 116).
- BWP** *bociany, wszelkiego gatunku czaple, dudki i nietoperze.* (Kpł 11,19) – (tłum. BWP 1997: 180).
- BW** *Bocian, wszelkie gatunki czapli, dudek i nietoperz.* (Leviticus 11,19) – (tłum. BW 2001: 121).
- BP** *bociana, wszelkich gatunków czapli, dudka i nietoperza.* (Kpł 11,19) – (tłum. BP 2012: 137).
- PNŚ** *a także bocian, czapla według swego rodzaju oraz dudek i nietoperz.* (Kpł 11,19) – (tłum. PNŚ 1997: 149).

Jeżeli przyjąć, że *charadrion*⁵⁴ (zgodnie z przekładem BJW) oznacza *kalandrę* wymienioną w (BK i BO), to trzeba wspomnieć i o fragmencie biblijnym Pwt 14,18, ponieważ ten ptak znajduje się w tym przywołanym wersecie tylko w przekładzie *Biblii Jakuba Wujka* i w tłumaczeniu staroczeskiej *Biblii Ołomunieckiej* na drugim miejscu spośród czterech zwierząt, wymienionych w tym wersecie, co wskazuje na fakt, że te dwa ostatnio przywoływane przekłady (BO i BJW) były bezpośrednio tłumaczone z jednego źródła, czyli z łac. *Wulgaty*, por.:

- (II) **BK** *Čápa, volavky vedlé pokolení jejího, dedka a netopyře.* (Kniha Mojžišova pátá, 14,18) – (tłum. BK 2009: 178).
- BO** *mořského havrana, caladrina všeho plodu svého, dedka i netopyře* (5 Mojžišova 14,18) – (tłum. BO 1988: 290).
- ČEP** *čápa a různé druhy volavek, dudka a netopyra.* (Pátá Mojžišova 14,18) – (tłum. ČEP 2008: 193).
- ČSP** *čápa, volavky všeho druhu, dudka, netopyra.* (Deuteronomium 14,18) – (tłum. ČSP 2009: 241).
- B21** *čápa, různé druhy volavek ani dudka a netopyra.* (Deuteronomium 14,18) – (tłum. B21 2009: 216).
- PNS** *a čápa a volavku podle jejího druhu a dudka a netopyra.* (5. Mojžišova 14,18) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/5-Mojziso-va/14/>).
- JB** *čápa a různé druhy volavky, dudka, netopyra.* (Deuteronomium 14,18) – (tłum. JB 2009: 274).
- SNC** *čápy a různé druhy volavek ani dudky a netopyry.* (Pátá Mojžišova 14,18) – (tłum. SNC 2011: 200).
- BG** *Ani bociana ani sójki według rodzaju ich, ani dudka ani nietoperza.* (5 Mojżeszowe 14,18) – (tłum. BG s. 166).
- BJW** *bąka i charadriona, każde według rodzaju swego, dudka też i nietoperza.* (Pwt 14,18) – (tłum. BJW 2000: 309).
- NBG** *ani czapli i sójki w ich rodzajach, ani dudka i nietoperza.* (V Księga Mojżesza 14,18) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/5Moj.html>).
- BT** *bociana, żadnej odmiany czapli, dudka i nietoperza.* (Pwt 14,18) – (tłum. BT 1989: 186).

⁵⁴ Opisany ptak był przez uczonych różnorodnie nazywany, por. np.: Arystoteles (*De animalibus historia*) używa leksemu *χαρδριός* [charadrios], podobnie jak grecka edycja *Fizjologa*; natomiast łacińska wersja *Fizjologa B* stosuje *caladrius*, *Fizjolog Epifaniusza* (rozd. XXIII) używa wyrazu *chradrius*, podobnie jak encyklopedysta benedyktyński Raban Maur (*De universo* VIII,6), a traktat o ptakach *Aviarium* (rozd. LIII) używa określenia *caladrio // caladrius*.

- BWP** *bociany, wszystkie odmiany czapli, dudki, nietoperze.* (Pwt 14,18) – (tłum. BWP 1997: 308).
- BW** *Bociana, czapli według jej rodzaju, dudka i nietoperza.* (5 Księga Mojżeszowa 14,18) – (tłum. BW 2001: 211).
- BP** *bociana, żadnej odmiany czapli, dudka i nietoperza.* (Pwt 14,18) – (tłum. BP 2012: 221).
- PNŚ** *i bocian, i czapla według swego rodzaju, i dudek, i nietoperz.* (Pwt 14,18) – (tłum. PNŚ 1997: 258).

Sporządzona tabela przybliży w sposób przejrzysty powstałe różnice oraz zaobserwowane ewentualnie podobieństwa w analizowanych czeskich i polskich edycjach *Pisma Świętego*, które dotyczą omawianych przedstawicieli kategorii pojęciowej ptactwa:

Tabela 16. Wykaz nazw kalandry i bekasa w analizowanych dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego

Przekład biblijny	Źródło	Kpl 11,19 awifaunistyczne miejsce w wersecie	Pwt 14,18 awifaunistyczne miejsce w wersecie
		(1) (2) (3) (4)	(1) (2) (3) (4)
BK (Kralická bible)		<i>kalandra</i> (2)	<i>volavky</i> (2)
BO (Olomoucká bible)		<i>kalandra</i> (2)	<i>caladrina</i> (2)
ČEP (Český ekumenický překlad)		<i>volavek</i> (2)	<i>volavek</i> (2)
ČSP (Český studijní překlad)		<i>volavky</i> (2)	<i>volavky</i> (2)
B21 (Bible překlad 21 století)		<i>volavek</i> (2)	<i>volavek</i> (2)
PNS (Překlad nového světa)		<i>volavka</i> (2)	<i>volavku</i> (2)
JB (Jeruzalémská bible)		<i>volavky</i> (2)	<i>volavky</i> (2)
SNC (Slovo na cestu)		<i>volavek</i> (2)	<i>volavek</i> (2)
BG (Biblia Gdańska)		<i>czapli</i> (1) <i>sojki</i> (2)	<i>bociana</i> (1) <i>sójki</i> (2)
BJW (Biblia Jakuba Wujka)		<i>charadriona</i> (2)	<i>charadriona</i> (2)
NBG (Nowa Biblia Gdańska)		<i>czaplą</i> (1) <i>bekasem</i> (2)	<i>czapli</i> (1) <i>sójki</i> (2)
BT (Biblia Tysiąclecia)		<i>czapli</i> (2)	<i>czapli</i> (2)

Przekład biblijny	Źródło	Kpł 11,19 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3) (4)	Pwt 14,18 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3) (4)
	BWP (Biblia Warszawsko-Praska)		<i>czaple</i> (2)
BW (Biblia Warszawska)		<i>czapli</i> (2)	<i>czapli</i> (2)
BP (Biblia Poznańska)		<i>czapli</i> (2)	<i>czapli</i> (2)
PNS (Przekład Nowego Świata)		<i>czapla</i> (2)	<i>czapla</i> (2)

Uwagi:

Chciałbym zwrócić uwagę na podobieństwa fonetyczne i graficzne tłumaczonego ptaka w ramach jednego przekładu, pojawiającego się w czeskim tłumaczeniu *Biblie Olomunieckiej* (BO – krytycznego wydania z 1988 r. pod red. Vladimíra Kyase), gdzie analizowana *kalandra* znajduje się na drugim miejscu w (Kpł 11,19), por.: *roroha a kalandra podlé plodu jeho, dedka a netopýře* (tłum. BO 1988: 177). Natomiast w drugim wykazie ptaków nieczystych (Pwt 14,18), w tejże *Biblii* użyto „zmienionego” wyrażenia *caladrin*, por.: *mořského havrana, caladrina všeho plodu svého, dedka i netopýře* (tłum. BO 1988: 290).

Kalandra szara czes. *kalandra zpěvná* zamieszkuje północno-zachodnią Afrykę oraz południową i południowo-wschodnią Europę, a także środkowoazjatyckie stepy. Rzadko przylatuje do Europy zachodniej i środkowej, w tym do Czech i Polski (por. Amerling 1852: *k nám zřídka přichází* – Komárek 2007: 1078). Ma szeroki biały pasek na tylnym brzegu skrzydła oraz charakteryzuje się specyficznymi, dwoma dużymi czarnymi plamami (łatkami) po bokach szyi. Dziób kalandry jest mocny. Weznie ten ptak był chwytny i znajdował się w klatkach w rezydencjach królewskich ze względu na to, że *kalandra* pięknie i głośno potrafi śpiewać. Potwierdza to również *Stročeský slovník* t. II, że *kalandr jasně spieval* (Gebauer 1970: 11) – [dosł. kalandra jasno i wyraźnie potrafiła śpiewać]. Wypadałoby jeszcze zaznaczyć, iż w tekście oryginalnym nazwa opisywanego ptaka jest rodzaju męskiego – (uwagi

własne L.H.). Posiadał ją np. na swym dworze Aleksander Wielki. Staroczeski encyklopedysta Pavel Židek (por. *Kniha dvaceteta umění* hasło nr 152) opisywał tego reprezentanta awifauny następującymi słowami: *Je to malý ptáček, dost podobný skřivanovi. Má tmavou barvu a opovrhuje dešti. Jásot jejího zpěvu je však obdivuhodný. Ať už je zavřená či na svobodě, stále se raduje stejně; zpěv ji tak těší, že se pokouší napodobovat i hlasy jiných ptáků* (Hadravová 2008: 243) – [tłum. pol. jest to mały ptaszek, bardzo podobny do skowronka. Jest koloru ciemnego i gardzi deszczem. Okrzyki radości i uniesienia jej śpiewu są naprawdę zadziwiające i godne podziwu. Jeśli już jest zamknięta w klatce lub przebywa na wolności – jednakowo potrafi się radować. Śpiew ją tak cieszy, że próbuje naśladować głosy innych ptaków]. Inny staroczeski pisarz Klaret w swoim dziele pt. *Glosář* określał tego ptaka jako *pozpiewle* (ClarGl 280), profilując właśnie śpiew.

Chociaż w *Biblii* – według *Starego Testamentu* – ptak nazywany *charadrius*⁵⁵ uważany był za stworzenie nieczyste, w konsekwencji czego zakazywano spożywanie jego mięsa, to jednak ów ptak miał właściwości lecznicze. Sławny starożytny lekarz Hipokrates zalecał w celach zdrowotnych pić wywar z mięsa opisywanego ptaka zmieszany z winem. O jego właściwościach leczniczych wspomina również Pliniusz Starszy (*Historia naturalis* XXX 11), który uważał, że ów ptak nazywa się *icterus*, to znaczy ‘żółtaczką’. Według średniowiecznych bestiariów (por. *Fizjolog Epifaniasza* rozdz. XXIII, *Fizjolog Bls* rozdz. V, *Aviarium* rozdz. LIII) przedmiotowy *charadrius* nie tylko uzdrawiał człowieka, ale leczył

⁵⁵ W związku z łacińskim nazewnictwem *charadrius* trzeba wspomnieć o najważniejszej czeskiej i polskiej, współcześnie używanej terminologii ornitologicznej, że istnieją tacy przedstawiciele, jak: czes. *kulík říční* (*Charadrius dubius*) pol. sieweczka rzeczna; czes. *kulík písečný* (*Charadrius hiaticula*) pol. sieweczka obrożna; czes. *kulík mořský* (*Charadrius alexandrinus*) pol. sieweczka morska; czes. *kulík hnědý* (*Charadrius morinellus*) pol. mornel; czes. *kulík pouštní* (*Charadrius leschenaultii*) pol. sieweczka pustynna i czes. *kulík kaspický* (*Charadrius asiaticus*) pol. sieweczka długonoga.

W jednym czeskim tłumaczeniu biblijnym rzymskokatolicki teolog, biblista, pisarz, podróżnik i profesor akademicki Jan Nepomuk Hejčl (żyjący w latach 1868-1935), umieścił właśnie w dwóch wykazach ptaków nieczystych (Kp 11,19 i Pwt 14,18) wyżej opisywane wyrażenie *kulík*, por.: *čáp, všechny druhy kulíků, dudek a netopýr* oraz *pelikána, kulíka jakýchkoli druhů, dudka a netopýra* (por. <http://www.obohu.cz/bible/>), utożsamiając tego ptaka z *kalandrá* czyli *charadriusem*.

sporo schorzeń. Z jego ekskrementów sporządzano np. medykamenty na kataraktę oczną, a ze środków leczniczych przygotowywanych z płuc kalandry – zgodnie z opisem Brunetto Latiniego – leczono zaćmę. Natomiast zaś – jak zaznacza ZSIM – jego szpik, kość udowa i płuca ponoć leczyły ślepotę, co wykorzystywano jako symbol otwarcia oczu zaślepionych dusz na prawdę, tak jak się to stało w przypadku świętego Pawła (por. Cooper 1998: 39). Tymi ptakami handlowano również na targowiskach w Grecji. Sprzedawcy handlujący kalandrami szczelnie je okrywali, żeby ktoś przypadkiem nie został uleczony bez uiszczenia odpowiedniej opłaty.

Charadrius ukazywał się również człowiekowi, któremu zagrażała śmierć. Powstała legenda, mówiąca o tym, że jeżeli patrzył choremu człowiekowi wprost w oczy, to ptak nazywany *charadrius* (*kalandra*) wyciągał swym wzrokiem każdą chorobę i wzlatywał z nią w stronę słońca, które ją wypalało, a zarazem oczyszczało z niej ptaka. Natomiast jeżeli *charadrius* (*kalandra*) odwracał(a) od chorego głowę, ten umierał, co uznawane było w tamtych czasach jako *signum mortis* – znak śmierci (por. Kobieliński 2002: 81). *Kalandra* białego koloru wyciągała swym wzrokiem każdą chorobę (por. Brunetto Latini *Skarbiec wiedzy* 1992: 175, Albertus Magnus, *De animalibus* s. 1446), chociaż niektóre podania mówią, że po takim zabiegu *charadrius* umierał (por. Hadravová 2008: 382).

Owe zachowanie było interpretowane chrystologicznie, ponieważ ptak ten symbolizował Chrystusa, który przyszedł na świat zbawić ludzi. *Charadrius*, który był w przeważającej części białego koloru, odwrócił się od Synagogi (przenośnie odwrócił swoje oblicze od narodu żydowskiego) ze względu na zatwardziałość, a spojrział na pogan. Chrystus, podobnie jak *charadrius*, wziął na siebie grzechy ludzkości, wziął również wszystkie słabości ludzi na siebie, dźwigał ich choroby i uzdrawiał ich (patrz Iz 53,4 i Ef 4,8) – (por. Forstner 1990: 227). Tezę tę podkreśla również *Slovník symbolů kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*, w którym zostało wyraźnie zaznaczone, że: *Podobně náš Spasitel je bílý a vzal na dřevo kříže naše hříchy, aby nás od nich uzdravil. Stejně jako charadrius patří k nečistým zvířatům i my jsme nečistí hříchem, ale vírou v Ježíše Krista budeme očištěni* (za: SSKPČ 1998: 176) – [tłum. pol. Podobnie

nasz Zbawca jest koloru białego, który wziął na drzewo krzyża nasze grzechy, żeby nas od nich uwolnić. Tak samo jak ptak *charadrius* należy do zwierząt nieczystych i my jesteśmy nieczyści przez grzech, lecz przez wiarę w Jezusa Chrystusa będziemy oczyszczeni]. Pod koniec średniowiecza założono zakon kalandrów, którego jednym z głównych obowiązków była troska o to, aby nikt nie umarł bez pojednania się z Chrystusem/Bogiem.

Jak podają Royt i Šedinová (1998: 176) w średniowieczu *charadrius* przybierał różne postaci, np. szczygła, bażanta, papugi, bociana, lecz zawsze był koloru białego. Honoriusz z Autun utożsamia go z Chrystusem, powstałym z Marii Panny. Nie jest wykluczone, że niektóre białe ptaki znajdujące się na obrazach Madonny dotyczą właśnie opisywanego *charadriusa*. W sztuce i malarstwie mamy do czynienia przede wszystkim z wyrazem udaremionych nadziei chorego na uzdrowienie ze względu na to, że ów opisywany biały ptak, który przyjął nazwę *charadrius*, patrzy w inne miejsce, a nie na osobę chorą. Na zakończenie niniejszych rozważań dodajmy za *Slovníkem staročeským (díl II)*, że wyraz *kalandr* = *kaladrin* jako ‘*pták toho jména*’ pochodzi z *lat. charadrius* (Gebauer 1970: 11) – [tłum. pol. leksem *kalandr* jest równoznaczny z wyrazem *kaladrin* jako ‘nazwa tego ptaka’, która pochodzi od łac. *charadrius*]. Inna informacja pochodzi z wyjaśnień *Liber viginti arcium*, która przekazuje informację: *Je to spíše bájny pták, v literatuře nejčastěji ztotožňovaný s ptákem zvaným Charadrius dubius (kulík říční)* – (Hadravová 2008: 382) – [tłum. pol. jest to raczej ptak baśniowy, najczęściej w literaturze utożsamiany z ptakiem nazwanym *Charadrius dubius* pol. sieweczka rzeczna], co częściowo wyjaśnia różnie stosowaną terminologię przy identyfikacji tego przedstawiciela awifauny.

5.2. Dzięcioł

Czes. *DATEL* (łac. *Picus*⁵⁶), ‘*černý šplhavý pták s delším klínovým zobákem*’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 53), ‘*který vybírá z kůry stromů*

⁵⁶ *Dzięcioł* wziął swą nazwę w mitologii rzymskiej właśnie od rzymskiego króla Picusa, syna Saturna. Z zemsty urażona czarodziejka Kirke zmieniła młodego Picusa w dzięcioła

dřevokazné škůdce’ (SSČSČ 2011: 106) – [tłum. pol. czarny wspinający się // łączący ptak z dłuższym klinowym dziobem, który wydobywa // wydziobuje z kory drzew szkodniki]; pol. **DZIĘCIOŁ** ‘ptak występujący w ponad dwustu gatunkach, żyjący w lasach wszystkich kontynentów; ma długi, mocny dziób, silny, podporowy ogon i czepne nogi, żywi się szkodnikami drzew; chroniony’ (Dunaj 2001: 120). Jest to ptak należący do rzędu dzięciołowych, tzw. łączców (*Piciformes*), czes. *šplhavci*. Występuje w lasach liściastych, mieszanych i szpilkowych Europy i Azji. Charakterystyczną cechą tego ptaka (dostosowanie się do środowiska) jest anatomiczne przystosowanie, które obejmuje mocne stopy z ruchomymi, bardzo ostrymi czterema palcami (dwa skierowane do tyłu, a dwa do przodu). Wiosną dzięcioły wykluwają otwory w różnych drzewach (np. w sosnach, świerkach, brzozech, olchach i innych) i wypijają spływający z nich sok.

Zgodnie z podaniem różnorodnych bestiariów (por. zwłaszcza pracę Izydora z Sewilli, *Etymologiae XII*, rozdz. 7, par. 47) uważano, że czes. *tento pták má v sobě cosi božského, a důkazem toho má býti skutečnost, že ať hnízdí na kterémkoli stromě, hřebík, nebo cokoli jiného, co je na něm stromě přibité, tam nikdy nezůstane dlouho a vypadne hned potom, co tam datel usedne* – [tłum. pol. ptak ten ma w sobie coś boskiego, a dowodem na to jest fakt, że jeżeli analizowany dzięcioł gnieździ się na którymkolwiek drzewie, to gwóźdź lub cokolwiek innego, co na drzewie jest przybite, nigdy nie utrzyma się tam długo, ponieważ kiedy dzięcioł tam usiądzie, od razu wszystko wypada]. Chodziło w tym wypadku o przysłowiowego mitologicznego dzięcioła Marsa czes. *Martova datla* (*picus Martius*), czyli o dzięcioła czarnego – czes. *datla černého* (*Dryocopus martius*), w którym Rzymianie upatrywali boga wojny (por. Fuksová 2004: 201).

Pierwotnie wyraz ten powstał w języku prasłowiańskim jako forma **dętelb* pochodząca prawdopodobnie przy pomocy sufiksu *-telb* z **dętlb* (Rejzek 2001: 122) albo z *dętlb* (SS I Gebauer 1970: 209) lub

---

ze względu na to, że wzgardził jej miłością, ponieważ on upodobał sobie córkę Janusa – Kanis, która przepięknie śpiewała i odwzajemniała jego wielkie uczucia. Zdarzenie to opisywał w swoich *Przemianach* Owidiusz (por. XIV, 380–392).

wywodzić się może z **den-tel-jb* < *del(b)-tel-jo-s* czes. ‘*dlubatel*’ pol. ‘dłubacz’ (Machek 1997: 111) względnie z **dętelb* lub z pierwotnej formy **delbtel* ‘*ten, kto dlabe*’ (por. Holub, Lyer 1978: 121) – [pol. tłum. ‘ten, kto dłubie’]. Podstawa słowotwórcza nie jest pewna, jednak sądzi się, że **dę* powstało z **delb* (czes. *dlubati, dlobati, dlabati*), por. zjawisko dysymilacji *l-l > n-l*, gdzie pierwotne znaczenie mogło być ‘dłubiący’, ‘złobiący’, co rzeczywiście – jak zaznacza Sławski (t. I, s. 203) – uderza przy obserwacji dzięcioła, chociaż przyjmuje się również pogląd o możliwej łączliwości z łot. *dimt* ‘*drnčēt*’, ‘*dunēt*’ (ČES 2001: 122) – pol. ‘brzęczeć // dzwonić’ lub ‘dudni(e)ć // huczeć’. Ptak ten nazywany jest – jak podkreśla SEJP – ‘od pukania’ (Brückner 1927/1993: 112).

W języku czeskim – w odróżnieniu od języka polskiego – istnieje różniący podział terminologiczny w rodzinie dzięciołowatych (*Picidae*) czes. *datlovití*. Podkreśla to również przywoływany cytat z książki pt. *Světém zvířat: žluny*⁵⁷, *tito „zelení datlové” nejsou jediní zástupci početné skupiny datlovitých. Kromě nich žije u nás i skupina strakatých datlů, kterým říkáme strakapoudi* (Hanzák, Bouchner, Hudec 1974: 153) – [pol. żolny jako „zielone dzięcioły” nie są jedynymi przedstawicielami licznej grupy dzięciołowatych. Oprócz nich żyje w Czechach i grupa pstrokatych dzięciołów, które są określane jako czes. *strakapoudi* [brak dokładnego polskiego odpowiednika, ponieważ każdy taki ptak w polskiej terminologii jest nazywany jako dzięcioł + przymiotnik nazwy rodzajowej, przyp. L.H.]].

W celu bliższego naświetlenia wymienionej problematyki przytoczmy definicje zarówno z monolingwistycznych słowników, jak i z dwujęzycznych czesko-polskich i polsko-czeskich słowników. Przedstawmy także naukowe (binominalne) nazewnictwo różnych gatunków tego ptaka, por.:

czes. **STRAKAPOUD** ‘*pestře zbarvený pták příbuzný datlu*’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 416) ‘*známý svým bubnováním do kůry stromů*’ (SSČSČ 2011: 791) – [pol. wielobarwny // pstry ptak spokrewniony z dzięciołem, który jest znany ze swojego bębnienia (walenia dziobem)]

⁵⁷ O nazwach dzięcioła i o jego pomieszeniu z żolną wspomina również w ESJP Sławski (por. t. I, s. 202–203).

w korę drzew]; brak opisu w słowniku PSJP Bogusława Dunaja (2001). Opisywany ptak jest różnorodnie pojmowany, przedstawiany i tłumaczony, por.: *strakapoud* // *strakapúd* pol. dzięcioł pstry // duży oraz *strakapoud bělohřbetý* pol. dzięcioł biało grzbiety (Siatkowski, Basaj 1991: 754) oraz istnieją także nazwy:

czes. **ŽLUNA** ‘šplhavý žlutozelený pták příbuzný datlu’ (Filipec, Daneš, Mejstřík 2005: 591 i SSČSČ 2011: 1057) – [pol. wspinający się // łączący po drzewach, żółtozielony ptak spokrewniony z dzięciołem]; – pol. **ŻOŁNA** ‘ptak barwnie upierzony, o długim, ostrym dziobie’ (Dunaj 2001: 902) ‘owadożerny o jaskrawym ubarwieniu’ (MSJP 1968: 1031). *Žluna zelená* – pol. dzięcioł zielony (Siatkowski, Basaj 1991: 1055). *Žoľna (Meropa)* czes. *žluna* (Oliva 1995: 699). Dzięcioł zielony czes. *žluna zelená* (Oliva 1994: 243). *Datel* pol. dzięcioł (Siatkowski, Basaj 1991: 79).

Poniżej przedstawimy sporządzony wykaz obowiązującej terminologii naukowej uwzględniający najważniejszych przedstawicieli z rodziny dzięciołowatych (*Picidae*) czes. *datlovití*:

pol. dzięcioł czarny (*Dryocopus martius*) czes. *datel černý*;
pol. dzięcioł trójpalczasty (*Picoides tridactylus*) czes. *datlík tříprstý*;
pol. dzięcioł zielony (*Picus viridis*) czes. *žluna zelená*;
pol. dzięcioł zielonosiwy (*Picus canus*) czes. *žluna šedá*;
pol. dzięcioł duży (*Dendrocopos major*) czes. *strakapoud velký*;
pol. dzięcioł białoszyi (*Dendrocopos syriacus*) czes. *strakapoud jižní*;
pol. dzięcioł średni (*Dendrocopos medius*) czes. *strakapoud prostřední*;
pol. dzięcioł biało grzbiety (*Dendrocopos leucotos*) czes. *strakapoud bělohřbetý*;
pol. dzięciołek (*Dendrocopos minor*) czes. *strakapoud malý*;
pol. krętogłów (*Jynx torquilla*) czes. *krutihlav obecný* [podrodzina *Junginae* – czes. *krutihlavi*].

Głos *dzięcioła*, podobnie jak głos innego przedstawiciela awifauny, a konkretnie *kawki*, na co zwraca uwagę *Bestiarium*

chrześcijańskie (BCH), symbolizuje gadatliwość heretyków lub filozofów (por. Kobielus 2002: 89).

Analizowanemu dzięciołowi są przypisywane cechy łączące go z prorocstwem, siłą magiczną oraz przepowiadaniem pogody. Uważany jest on za strażnika królów i drzew. W grecko-rzymskiej mitologii analizowany dzięcioł był poświęcony Marsowi – staroitalskiemu bogowi wojny. Ten przedstawiciel awifauny był również kultowym ptakiem Hermesa (por. Kłosiewicz 1998: 82). Znana jest również legenda mówiąca o tym, że gdy wilczyca karmiła Romulusa i Remusa, dzięcioł pomagał jej, dokarmiając bliźniaków okruszkami. W chrześcijaństwie, ze względu na ciągłe stukanie, dzięcioł stał się także symbolem wytrwałej modlitwy. Istnieją również inne poglądy, według których *v křesťanském symbolismu je to d'ábel a kacířství, jež podkopává víru a rozvrací lidskou přirozenost* (Cooperová 1999: 35) – [pol. w chrześcijańskim symbolizmie porównywany jest do diabła i do herezji, podkopuje wiarę i burzy ludzką naturę]. Potwierdzeniem tego może być np. *Fizjolog* Epifaniasza, w którym opisywany ptak – podobnie jak szatan – zmienia skórę. Komentarz moralnego nauczania do tego stwierdzenia (por. rozdz. XXIV 2005: 28) jest następujący: dzięcioł, podobnie jak szatan wchodzi w las, czyli w ludzką naturę. Jeżeli zauważy człowieka słabego oraz nieopanowanego, atakuje go i buduje w nim gniazdo. Jeżeli zaś wyczuje silnego i o zdrowym sercu, natychmiast ucieka i poszukuje innych.

Dzięcioł w pracach malarskich niderlandzkiego artysty Hieronima Boscha oznaczał zwycięstwo nad grzechem. Dla prehistorycznych Indian opisywany dzięcioł był ptakiem walki. Dzięcioł to również – jak podkreśla IETS – *árijský pták bouřkového mraku* (Cooperová 1999: 35) – [pol. aryjski ptak burzowej chmury]. Ptak ten w literaturze dziecięcej często określany jest jako „lekarz lasu” (Fuksová 2004: 200), inni zaś określają go jako „rzemieślnika lasu” (por. Kruszona 2008: 7) ze względu na to, że nieustannie drąży, kłuje i dłutuje (pewnie też dlatego jest nazywany lekarzem lasu, że oczyszcza drzewa z robaków). Warsztat pracy dzięciołów zwany jest popularnie „kuźnią”. W języku myśliwskim czynność ta nazywana jest bębnieniem. Najlepszym „bębniarzem” spośród wszystkich dzięciołów jest dzięcioł czarny, gdyż jego uderzenia

(nawet z częstotliwością 17 razy na sekundę) słycać w promieniu dwóch kilometrów. Natomiast w sferze czeskiej frazeologii i idiomatyki [patrz LR – *Lidová rčení*] istnieje celny zwrot pokazujący cechę zachowania tego ptaka: *x bije do něho jak datel do dubu* ‘horlivě’, ‘prudce’ (Zaorálek 2000: 436) – [pol. x uderza // bije // wali w coś // kogoś jak dzięcioł w dąb ‘gwałtownie’; ‘namiętnie’; ‘z zapalem’].

Analizując czeskie i polskie tłumaczenia biblijne, zetknęliśmy się tylko w jednym przekładzie biblijnym, a konkretnie we współczesnym wydaniu polskojęzycznej *Nowej Biblii Gdańskiej*, z dosyć nietypową sytuacją. Nagle opisywany ptak pojawił się wyłącznie w jednym przetłumaczonym wersecie (Pwt 14,17) spośród szesnastu analizowanych przekładów *Pisma Świętego*. To, że akurat przedmiotowy dzięcioł (prawdopodobnie przez pomyłkę) znalazł się właśnie w edycji NBG w analizowanym spisie ptaków nieczystych, jest – jak się wydaje – pewnego rodzaju niedopatrzaniem tłumacza. Potwierdzeniem tej tezy może być informacja, której autorem jest Paulus de Praga, znajdująca się w *Knize dvavatera umění (Liber viginti arcium): datel je jeden ze všeoebcně jedlých ptáků. Má červenou hlavu* (Židek hasło 130) – [pol. dzięcioł jest jednym z ogólnie jadalnych ptaków, mającym czerwoną główkę]. Jeżeli dzięcioł jest ptakiem jadalnym, to niewątpliwie przeczy to temu, żeby akurat ten wymieniony ptak mógł się znajdować w katalogu ptaków zakazanych. Również benedyktyńska mistyczka Hildegarda z Bingen uważała, że jeżeli człowiek chory na trąd spożyje upieczonego zielonego dzięcioła (*Picus viridis*) czes. *žluna zelená* z różnymi innymi dodatkami, to może wyzbyć się tej dolegliwości (Kobielus 2002: 89). *Datel, který má zelené zbarvení, je ušlechtilejší a silnější než jiní datli. Jiní datli mají rovněž velkou cenu, nikoli však takovou, jako ten zelený* – [pol. dzięcioł mający zielone upierzenie jest bardziej szlachetny i silniejszy od innych dzięciołów. Inne dzięcioły mają także dużą wartość, lecz nie taką, jak wspomniane właśnie zielone dzięcioły].

W opisie tego ptaka patrz Schäfer (2003: 129) w czeskim tłumaczeniu VI. Čadského została użyta terminologia czes. *žluna*, natomiast Fuksová (2013: 107–110) stosuje nazewnictwo czes. *datla*. Hildegarda przypisywała dzięciołowi leczniczą siłę, por.: *usuš srdce žluny*

(jiný překlad *datla* – przyp. L.H.) a dej ho zasadit do zlata a stříbra jako do prstenu. Dokud ho budeš nosit, bude se ti vyhýbat pakostnice (jiný překlad *dna* – przyp. L.H.). Přirozenost toho ptáka je totiž čistá, jeho srdce prosté, chování nezáluďné a žádné zlé umění (magii) neobsahuje – [tłum. pol. ususz serce dzięcioła (zielonego) i wyłóż go jako ozdobę jubilerską do złotego lub srebrnego pierścienia. Jeżeli z nim będziesz chodźć, nie dotknie cię choroba zapalenia stawów (artretyzm, dna moczanowa). Natura tego ptaka jest czysta, jego serce proste, zachowanie nie jest podstępne oraz nie zawiera żadnej złej magii]. Tylko głowa, wnętrznosci i upierzenie analizowanego ptaka – jak podkreśla średniowieczna benedyktyńka Hildegarda – nie nadają się do leczenia (por. Fuksová 2013: 109), nie mają zastosowania w medycynie.

Poniżej przedstawimy czeskie i polskie tłumaczenia biblijne *Księgi Powtórzonego Prawa* (Pwt 14,17), gdzie – jak już wcześniej wspomniano – mamy możliwość w jednym współczesnym wydaniu *Pisma Świętego*, a konkretnie w *Nowej Biblii Gdańskiej*, zetknąć się z przedmiotowym *dzięciołem*, który znajduje się na drugim miejscu spośród trzech ptaków wymienionych w tym wersecie biblijnym.

Na zakończenie tych komparatywnych rozważań chcielibyśmy zaznaczyć, że tylko w *Nowej Biblii Gdańskiej* *dzięcioł* odpowiada ptakowi nazwanemu w innych przekładach *porfyrionem*⁵⁸, *nurkiem*, *białym sępem*, *sępem*, *wroną*, *pelikanem*, *ścierwnikiem* (czes. *mrchožroutem*) oraz następującym terminom: hebr. רָחֹם *rāḥām*, gr. *πορφυρίων* i łac. *porphyrius* (co wcześniej zostało omówione przy okazji informacji dotyczących tych obcojęzycznie brzmiących ptaków, znajdujących się zwłaszcza w staroczeskich i staropolskich tłumaczeniach biblijnych). Czeskie i polskie przekłady konkretnie analizowanego wersetu (Pwt 14,17) przedstawiają się następująco, por.:

⁵⁸ Arystoteles (*Historia Animalium – Zoologia* – księga II, rozdz. XVII) sądził, że ptak przybierający postać leksykalną *porfirion* (tzw. czerwonak // flamant) nie ma ani wola, ani obszernego przewodu pokarmowego, ale za to jego przywoływany przewód pokarmowy jest bardzo długi – ze względu na długą szyję. Ptak ten może – według Siwka (1982: 72 i 478) – oznaczać kurkę wodną (*Fulica porphyris*), która ma dziób i nogi czerwone.

- (I) **BK** *Pelikána, porfiriána a křehaře*, (Kniha Mojžišova pátá – Deuteronomium 14,17) – (tłum. BK 2009: 178).
- BO** *i křěkaře, pelikána, lelka*, (5. Mojžišova 14,17) – (tłum. BO 1988: 289–290).
- ČEP** *pelikána, mrchožrouta a kormorána*, (Pátá Mojžišova 14,17) – (tłum. ČEP 2008: 193).
- ČSP** *pelikána, mrchožrouta a kormorána*, (Deuteronomium 14,17) – (tłum. ČSP 2009: 241).
- B21** *pelikána, mrchožrouta, kormorána*, (Deuteronomium 14,17) – (tłum. B21 2009: 216).
- PNS** *a pelikána a supa a kormorána* (Pátá kniha Mojžišova 14,17) – (<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/nwt/knihy/5-Mojzisova/14/>).
- JB** *pelikána, bílého supa, kormorána*, (Deuteronomium 14,17) – (tłum. JB 2009: 274).
- SNC** *sovy pálené, pelikány*, (Pátá Mojžišova 14,17) – (tłum. SNC 2011: 200).
- BG** *I pelikana, i porfiryjona, i nurka*. (Piąte Księgi Mojżeszowe 14,17) – (tłum. BG s. 166).
- BJW** *i nurka, porfyriona i nocnego kruka*, (Księgi Powtórzonego Prawa 14,17) – (tłum. BJW 2000: 309).
- NBG** *ani pelikana, dzięcioła, czy nurka*; (V Księga Mojżesza 14,17) – (<http://www.biblest.com.pl/stb/stest/5Moj/5Moj.html>).
- BT** *pelikana, nurka, ścierwika*, (Księga Powtórzonego Prawa 14,17) – (tłum. BT 1989: 186).
- BWP** *pelikany, nurki, ścierwniki*; (Księga Powtórzonego Prawa 14,17) – (tłum. BWP 1997: 308).
- BW** *Pelikana, białego sępa, kormorana*, (Piąta Księga Mojżeszowa 14,17) – (tłum. BW 2001: 211).
- BP** *pelikana, wrony, rybolowa*, (Księga Powtórzonego Prawa 14,17) – (tłum. BP 2012: 221).
- PNŚ** *i pelikan, i sęp, i kormoran*, (Księga Powtórzonego Prawa 14,17) – (tłum. PNŚ 1997: 258).

Tabela przedstawiona na stronie 252 ukazuje różną identyfikację ptaka, znajdującego się na drugim miejscu w Pwt 14,17 – spośród trzech wymienionych przedstawicieli awifauny – uwzględnionych w przedmiotowym wersecie.

Tabela 17. Wykaz nazw dzięcioła w analizowanych katalogach Prawa Mojżeszowego

Przekład biblijny	Źródło	Pwt 14,17 awifaunistyczne miejsce w wersecie (1) (2) (3)
BK (Kralická bible)		<i>porfiriána</i> (2)
BO (Olomoucká bible)		<i>pelikána</i> (2)
ČEP (Český ekumenický překlad)		<i>mrchožrouta</i> (2)
ČSP (Český studijní překlad)		<i>mrchožrouta</i> (2)
B21 (Bible překlad 21 století)		<i>mrchožrouta</i> (2)
PNS (Překlad nového světa)		<i>supa</i> (2)
JB (Jeruzalémská bible)		<i>bilého supa</i> (2)
SNC (Slovo na cestu)		<i>pelikány</i> (2)
BG (Biblia Gdańska)		<i>porfiryjona</i> (2)
BJW (Biblia Jakuba Wujka)		<i>porfyriona</i> (2)
NBG (Nowa Biblia Gdańska)		<i>dzięcioła</i> (2)
BT (Biblia Tysiąclecia)		<i>nurka</i> (2)
BWP (Biblia Warszawsko-Praska)		<i>nurki</i> (2)
BW (Biblia Warszawska)		<i>białego sępa</i> (2)
BP (Biblia Poznańska)		<i>wrony</i> (2)
PNŚ (Przekład Nowego Świata)		<i>sęp</i> (2)

ZAKOŃCZENIE

Celem rozprawy było zwrócenie uwagi na kwestie, czy i w jaki sposób kontekst i zastosowana ekwiwalencja wpływają na znaczenie wyrazów pojmowanych przez użytkowników tekstów. Jesteśmy głęboko przekonani, że prezentowana praca może być przydatnym narzędziem zarówno dla leksykologów i leksykografów, jak też dla szerokiego grona badaczy języka oraz tłumaczy uprawiających swoją profesję.

W niniejszej monografii staraliśmy się pokazać, że opisywana problematyka przekładu dotyczy takich aspektów, jak: akt komunikacji literackiej, przekład tekstu literackiego wraz z jego implikacjami społecznymi, kontekst kulturowy, znajomość realiów, a także dążyliśmy do przedstawienia czeskiego i polskiego tekstu biblijnego w różnych zaprezentowanych tu przekładach *Pisma Świętego* wraz z jego recepcją, krytyką i analizą – przede wszystkim leksykalną. Każdy przekład stanowi również odbicie kultury danej epoki, poszczególnego kraju czy środowiska oraz ukazuje ważny kierunek rozwoju języków.

Szeroko opisywana sfera leksykograficzna i leksykologiczna tworzy jedną z podstawowych części kompetencji tłumacza. Powiązane jest to ze zdolnością przeprowadzania kwerendy, czyli realizacją aktywnej współpracy ze słownikami zarówno monolingwistycznymi, jak i dwujęzycznymi lub wielojęzycznymi. Ważny czynnik stanowi również bliski kontakt z glosariuszami, leksykonami, encyklopediami, komentarzami biblijnymi oraz bazami danych. Wyeksponowanie sporej ilości uważnie prześledzonych tekstów paralelnych (stanowiących najważniejszą część niniejszej analizy) ułatwia określenie właściwej identyfikacji tłumaczonych jednostek leksykalnych. Procesy te powiązane są nie tylko ze znajomością rodzimej kultury (w niektórych przekładach obserwujemy elementy obcej kultury), ale łączą się również ze znajomością języka ojczystego i wyuczonego (obcego).

Bez wątpienia ważnym celem tej rozprawy było przedstawienie wszystkich zgromadzonych i opisanych leksemów awifaunistycznych, pojawiających się w czeskich i polskich przekładach biblijnych. Właściwa interpretacja nazw hebrajskich nie jest łatwa. Analizując dwa katalogi ptaków kultycznie nieczystych Kpł 11 i Pwt 14, można było zauważyć, że w niektórych przekładach biblijnych (dotyczy to najczęściej tłumaczeń współczesnych) analizowana domena wymienionych przedstawicieli awifauny przybierała dwuczłonowe [tzw. dwuimienne] nazewnictwo, czyli pojawiły się ekwiwalenty językowe, zaliczane do kategorii **nadrzędności** lub **podrzędności**, z czym nie mieliśmy do czynienia w tekstach pierwotnych, pośrednich, staroczeskich i staropolskich. Wyjątek stanowi współczesne tłumaczenie polskojęzycznego przekładu *Biblii Poznańskiej*, gdzie spotykamy się tylko z wyrazami awifaunistycznymi należącymi do poziomu podstawowego *basic level*, w którym kategorie charakteryzują się **najwyższym wskaźnikiem identyfikacyjnym**.

Na podstawie przeprowadzonej konfrontatywnej analizy dotyczącej terminologii awifaunistycznej możemy stwierdzić, że niektóre tłumaczone terminy są do siebie bardzo zbliżone (patrz *Biblię Olomuniecką* i *Biblię Jakuba Wujka*), najprawdopodobniej ze względu na wspólne źródło, czyli łaciński przekład *Wulgaty* św. Hieronima. Jednak w analizowanych staropolskich przekładach biblijnych dwóch opisywanych katalogów istnieją również bezpośrednie zapożyczenia z języka czeskiego. Dotyczy to np. wyrazu *kania wodna*, znajdującego się w *Biblii Gdańskiej*. Wyrażenie to zostało zapożyczone (por. rozdz. IV, punkt 1.) ze staroczeskiej *Biblii Kralickiej* (patrz *vodní káně*) od braci protestanckiej jednoty czeskiej, którzy aktywnie uczestniczyli w pracach przy powstawaniu przekładu tego znaczącego polskojęzycznego kodeksu. Analizując również terminologię ludową, widzimy, że opisywane wyrażenie *kania wodna*, stosowane tylko w BK i BG (por. Kpł 11,16 i Pwt 14,15 – trzecie miejsce spośród czterech wymienionych ptaków znajdujących się w tych wersetach), oznaczało współczesnego reprezentanta awifauny – mewę czes. *racka*. Zatem zarówno z badań tu przedstawianych, jak również na podstawie innych przeprowadzonych analiz (por. Kossowska 1968, Kwilecka 2003, Kyas 1997) możemy

stwierdzić, że czeska *Biblia Kralicka* miała wpływ na ostateczny kształt tłumaczenia staropolskiej protestanckiej *Biblii Gdańskiej*.

Z przeprowadzonych tu komparatywnych badań leksykalno-terminologicznych wyłoniły się następujące wnioski:

- **ilość** przetłumaczonych zwierząt – szczególnie analizowanych przedstawicieli awifauny – znajdujących się w każdym omawianym wersecie biblijnym nie jest we wszystkich czeskich i polskich wersjach językowych jednakowa,
- nie we wszystkich przeanalizowanych tłumaczeniach biblijnych została zachowana taka sama **kolejność** przetłumaczonych nazw ptaków,
- w zdecydowanej większości (poza nielicznymi przykładami) w czeskich i polskich przekładach biblijnych zostały wymienione jednakowe zwierzęta (ten sam gatunek, rodzaj, rodzina, rząd, gromada, typ itd.) i została zachowana właściwa **taksonomia zoologiczna**,
- w analizowanych czeskich i polskich tłumaczeniach pojawiają się **synonimiczne** określenia zwierzęce,
- w niektórych tłumaczeniach współczesnych nie jest odpowiednio zachowana **kategoryzacja**, ponieważ w jednym tłumaczeniu stosowana jest terminologia „nadrzędna”, a w drugim czy trzecim przekładzie wykorzystana jest terminologia wyrazów „podrzędnych” (por. **hiponimy** i **hiperonimy**, względnie **kohiponimy**),
- nazewnictwo różnorodnych przedstawicieli kategorii pojęciowej ptactwa, reprezentujące rodzaj powiązań semantycznych nie zostało we wszystkich przeanalizowanych czeskich i polskich przekładach biblijnych **uhierarchizowane** pod względem stopnia „ogólności” i „konkretności”,
- w przeanalizowanych przekładach biblijnych pojawiają się **wariancje kategorii** „ogół – szczegół”,
- proces tłumaczenia czeskich i polskich jednostek leksykalnych dotyczy swoistych **przybliżeń aproksymacyjnych** i **formalno-**

estetycznej rekonstrukcji ekwiwalencji nazw ptaków w tekstach języka docelowego,

- kwestie uwzględniające istotne **oboczności leksykalne** i **graficzne** należą do tzw. **leksykalnych wariantów fonetycznych** danego języka, por. *dedek // dudek, krahulec // krahujec, křekař // křehař, roroh // rarah, puchacz // puhacz*,
- **wariacja fonetyczna** może obejmować więcej niż dwa elementy dot. jednego przedstawiciela awifauny, por. czes.: *strus // pstros // pštros*,
- w badanych czeskich i polskich przekładach nie została zachowana ta sama **liczba** (pojedyncza bądź mnoga) analizowanej domeny ptactwa, gdyż w niektórych przekładach dochodzi do jej zmiany (por. zwłaszcza współczesne tłumaczenia *Biblii Warszawsko-Praskiej* i *Slovo na cestu*),
- w niektórych fragmentach analizowanej terminologii biblijnej awifauny w dwóch badanych katalogach mamy do czynienia z **kalkami językowymi**,
- w niektórych analizowanych fragmentach *Pisma Świętego* zdarzają się **opuszczenia**, zwłaszcza nazw ptaków, co można potraktować – zgodnie z kognitywno-komunikacyjną teorią przekładu – jako **błąd metatranslacyjny**,
- w przekładach biblijnych (nawet w tej samej edycji) zdarzają się różnorodne **zapisy graficzne** przedstawicieli kategorii pojęciowej ptactwa, por. *herodion // herodian* (BJW); *porfyrion // porfiryjon* i *porfirián* (BG i BJW oraz BK),
- istnieją problemy z tłumaczeniem niektórych hebr. nazw świata fauny i awifauny (*rahab, tannin, lewiatan, lilit, qipod*),
- **czynniki i realia kulturowe** oraz **uwarunkowania geograficzne** w tłumaczeniu poszczególnych przedstawicieli kategorii pojęciowej ptactwa odgrywają zasadniczą rolę, por. jej konkretnie wymienionego reprezentanta *kondora* we współczesnych przekładach *Biblii Poznańskiej* i *Nowej Biblii Gdańskiej*,
- w stosunku do niektórych reprezentantów awifauny mamy do czynienia z ujednoczeniem przekładu pod względem doboru

słownictwa z zakresu tzw. **harmonizacji leksykalnej**, polegającej na redukowaniu liczby wykorzystywanych dubletów leksykalnych, patrz leksemy *strusia* i *nietoperza* – czes. *pštrosa* a *netopýra*,

- **przekłady pośrednie** *Septuaginta* i *Wulgata* miały wpływ na poszczególne tłumaczenia w językach narodowych,
- mamy do czynienia z zastosowanymi tzw. **modelami kognitywnymi**, pełniącymi funkcję **plezjonimów** lub **synonimów**, które mają zbliżoną wartość poznawczą, a zaistniałe różnice między nimi mogą dotyczyć samej **hierarchii symbolizowanych składników treści**, czyli tego, co wysuwa się na plan pierwszy, a co zostaje niejako w tle,
- niektóre tłumaczenia są do siebie bardzo **zbliżone** (mają wspólną leksykę), a niektóre czeskie i polskie przekłady zdecydowanie **różnią** się od siebie, ponieważ ich tłumacze używają odrębną terminologię,
- **innowacje językowe** poszerzają zasób leksykalny każdego języka i wpływają na obrazowe urozmaicenie tekstu,
- w niektórych tłumaczeniach biblijnych mamy do czynienia z **dowolnością przekładoznawczą**, zwłaszcza z zakresu analizowanej domeny ptactwa,
- w przekładach ważną rolę odgrywa **czynnik kulturologicznych kompetencji tłumacza** ze względu na fakt, że to on musi wyczuć, czy końcowy odbiorca będzie znał omawiany wyraz lub czy nie zaistnieje potrzeba wyjaśnienia tej sekwencyjnej aluzji (bezpośrednio w tekście lub w przypisie),
- wyobrażenia tłumaczy o tym samym utworze (rozdziale // wersecie) niekiedy różnią się dość zasadniczo, co znajduje odbicie w wyborze konkretnych rozwiązań i w **ostatecznym kształcie przekładanego tekstu**,
- tłumaczenie powinniśmy traktować jako **środek budowania wzajemnego zrozumienia** między uczestnikami kultury wyjściowej i docelowej,

- przekład nosi w sobie **znamiona twórczości**, co daje tłumaczowi **prawo do inwencji**, a w niektórych przypadkach do dość **swobodnej interpretacji**.

Na podstawie przeprowadzonej analizy możemy stwierdzić, że dobry przekład pełni w kulturze języka docelowego podobne funkcje, jak oryginał w kulturze języka wyjściowego. Przedstawione tu problemy onomastyczne dotyczą jedynie wąskiego wycinka języka przekładów *Biblii* – zatem powinny stać się zachętą do podejmowania dalszych badań nad opisywanymi kwestiami językoznawczymi.

Bibliografia źródłowa – bibliografické prameny:

- Bible – Český studijní překlad Bible.* Stará a Nová smlouva přeložené z původních jazyků. Nakl. KMS, Praha 2009, páté doplněné vydání. ISBN 978-80-86449-61-6
- Bible – Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih).* Český ekumenický překlad. Česká biblická společnost, Praha 2008. ISBN 978-80-85810-80-6
- Bible – Překlad 21. století.* Přeloženo z hebrejštiny, aramejštiny, řečtiny. Vyd. Babilon, Praha 2009. ISBN 978-80-87282-00-7
- Bible – Slovo na cestu.* Nakl. Česká biblická společnost, první vydání, Praha 2011. ISBN 978-80-87287-32-3
- Bible Svátá – Písmo svaté Starého a Nového zákona podle posledního vydání Kralického z roku 1613.* Česká biblická společnost, Praha 2009. ISBN 978-80-85810-97-4
- Biblia królowej Zofii (Szaroszpatacka) wraz ze staroczeskim przekładem Biblii.* Wydali Urbańczyk Stanisław i Kyas Vladimír. Część I: *Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri.* Komitet językoznawstwa PAN, Wrocław, Warszawa, Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolońskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1965.
- Biblia królowej Zofii (Szaroszpatacka) wraz ze staroczeskim przekładem Biblii.* Wydali Urbańczyk Stanisław i Kyas Vladimír. Część II: *Numeri, Deuteronomium, Iosue, Iudicum, Ruth, I regum, III Regum, IV Regum.* Komitet językoznawstwa PAN, Wrocław, Warszawa, Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolońskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1967.
- Biblia królowej Zofii (Szaroszpatacka) wraz ze staroczeskim przekładem Biblii.* Wydali Urbańczyk Stanisław i Kyas Vladimír. Część III: *I Paralipomenon, II Paralipomenon, I Esdrae, Nehemiae, II Esdrae, Tobiae, Iudith, Fragmenty Isaiae, Ieremiae, Danielis, Nahum i I Machabaeorum.* Komitet językoznawstwa PAN Wrocław,

Warszawa, Kraków, Gdańsk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1971.

Biblia to jest Całe Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu z hebrajskiego i greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłómaczona. PBSCR-1573E10.

Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego. Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa 2001. ISBN 83-85260-09-9

Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 r. Transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vacatio, Warszawa 2000, wydanie piąte. ISBN 83-7146-108-9

Jeruzalémská Bible – Pismo svaté vydané jeruzalémskou biblickou školou Krystal OP Karmelitánské nakladatelství, Praha 2009, první české vydání. ISBN 978-80-7195-289-3

Koran z arabskiego przełożył i komentarzem opatrzył Józef Bielawski. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986. ISBN 83-06-01168-6

Pět Knih Mojžišových včetně Haftarot s českým překladem rabína Efraima Sidona. Nakladatelství Sefer, Praha 2012. ISBN 978-80-85924-67-1

Pismo Sväté Starého Zákona. Spolok Sv. Vojtecha, Trnava v Církevnom nakladateľstve Bratislava 1955.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie polskim W.O. Jakóba Wujka T.J. Tekst poprawili oraz wstępami i krótkim komentarzem opatrzyli: ST Stanisław Styś; NT Jan Rostworowski. Wydawnictwo Księży Jezuitów, Kraków 1935.

Pismo Święte Starego Testamentu w przekładzie polskim W.O. Jakóba Wujka T.J. Tekst poprawił oraz wstępami i krótkim komentarzem opatrzył: ks. Stanisław Styś T.J. Wydanie drugie poprawione – Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1956.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie polskim W.O. Jakóba Wujka S.J. Tekst poprawili oraz wstępami i krótkim

- komentarzem opatrzyli: ST Stanisław Styś S.J.; NT Władysław Lohn S.J. Wydanie trzecie poprawione – Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1962.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* w przekładzie z języków oryginalnych opracował Zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich. Wydawnictwo Pallottinum, Poznań-Warszawa 1989, wydanie czwarte.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu „Biblia Warszawsko-Praska”*. W przekładzie z języków oryginalnych opracował Kazimierz Romaniuk, Pierwszy Biskup Warszawsko-Praski. Towarzystwo biblijne w Polsce, Warszawa 1997. ISBN 83-85260-15-3
- Pismo Święte Stary i Nowy Testament* w przekładzie z języków oryginalnych opracował zespół pod red. ks. Michała Petera (ST) i ks. Mariana Wolniewicza (NT). Wydawnictwo Święty Wojciech, Poznań 2012, wydanie pierwsze – dodruk. ISBN 978-83-7516-376-6
- Pismo Święte w Przekładzie Nowego Świata*. Przetłumaczono z New World Translation of Holy Scriptures z uwzględnieniem języków oryginału. Strażnica – Towarzystwo biblijne i traktatowe 1997. ISBN 83-86930-10-1
- Staročeská bible drážďanská a olomoucká*. Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. *I Evangelia*. Vydal Vladimír Kyas. Academia nakl. ČSAV, Praha 1981.
- Staročeská bible drážďanská a olomoucká s částmi Bible litoměřicko-třeboňské*. Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. *II Epištoly, Skutky apoštolů, Apokalypsa*. Vydal Vladimír Kyas. Academia nakl. ČSAV, Praha 1985.
- Staročeská bible drážďanská a olomoucká*. Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. *III Genesis-Esdráš*. Vydal Vladimír Kyas. Academia nakl. ČSAV, Praha 1988.
- Staročeská bible drážďanská a olomoucká*. Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. *IV Tobiáš-Sirachovec*. Vydali Kyas Vladimír † a Kyasová Věra, edici dokončila Pečírková Jaroslava. Nakl. Ferdinand Schöningh, Paderborn 1996. ISBN 3-506-71673-5

Staročeská bible drážďanská a olomoucká s částmi Proroků rožmberských a Bible litoměřicko-třeboňské. Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. V/1 *Izaiáš-Daniel*. Vyd. první, Nakl. Academia AV ČR, Praha 2009. ISBN 978-80-200-1822-9

Staročeská bible drážďanská a olomoucká s částmi Bible litoměřicko-třeboňské. Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. V/2 *Ozeáš-2. Makabejská*. Vyd. první, Nakl. Academia AV ČR, Praha 2009. ISBN 978-80-200-1822-9

Bibliografia opracowań – sekundární literatura:

Abramowska J., 2010: *Pisarze w zwierzyńcu*. Wyd. Poznańskie, Poznań. ISBN 978-83-7177-620-5

Achtemeier Paul J., 2004: *Encyklopedia biblijna*. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, wydanie trzecie poprawione. ISBN 83-7146-213-1

Ambroży z Mediolanu 1969: *Hexaameron*. Tłum. Wł. Szołdrski, wstęp A. Bogucki. Pisma starochrześcijańskich pisarzy, t. IV. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa.

Amerling K., 1852: *Fauna čili zvířena česká I. Popsání ssavců, ptáků, plazů, obojživelníků a ryb všech, jenž zemi českou obývají*. Tisk Bedřich Rohlíček, Praha.

André J., 1967: *Les noms d'oiseaux en latin*. Wyd. Klincksieck, Paris.

Antonín Luboš 2003: *Bestiář. Bájná zvířata, živlové bytosti, monstra, obludy a nestvůry v knižní ilustraci konce středověké Evropy*. Nakl. Půdorys, Praha. ISBN 80-86018-17-2

Anusiewicz J., 1995: *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*. Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław. ISBN 83-229-1120-3

Apresjan J. D., 1994: *Naiwny obraz świata a leksykografia* [w:] „*Etnolingwistyka*” nr 6, red. J. Bartmiński, s. 5–12. Wyd. UMCS, Lublin. ISSN 0860-8032

Apresjan J. D., 1995: *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*. Przeł. Z. Kozłowska i A. Markowski. Zakład Narodowy

- im. Ossolińskich, Wrocław – Warszawa – Kraków, wydanie drugie poprawione i uzupełnione. ISBN: 83-04-04551-6
- Arystoteles 1975: *O poruszaniu się przestrzennym zwierząt. (De animalium incessu)*. Przetł. i wstępem, komentarzem i skorowidzem opatrzył Paweł Siwek. PWN, Warszawa.
- Arystoteles 1982: *Zoologia. (Historia animalium)*. Przetł. i wstępem, komentarzem i skorowidzem opatrzył Paweł Siwek. PWN, Warszawa. ISBN 83-01-03320-7
- Bachtin M., 1979: *Estetika slovesnogo tvorčestva*. Iskusstvo, Moskva.
- Balabán M., Nytróvá O., 2007: *Biblický trpýt v české poezii XX. století. Ohlasy Nového zákona*. Davle. ISBN 978-80-87168-02-8
- Baldock J., 2008: *Kobiety w Biblii*. Przeł. Lossman Karolina. Wyd. Bellona, Warszawa. ISBN 978-83-1111265-0
- Banka K., (red.) 2010: *Słownik wiedzy o religiach*. Wydawnictwo Szkolne PWN ParkEdukacja, Warszawa-Bielsko. ISBN 978-83-262-0766-2
- Bańkowski A., 2000: *Etymologiczny słownik języka polskiego A-K tom I*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa. ISBN 83-01-13016-4
- Bańkowski A., 2000: *Etymologiczny słownik języka polskiego L-P tom II*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa. ISBN 83-01-13017-2
- Bardski K., 2010: *W kręgu symboli biblijnych*. Wyd. Petrus, Kraków. ISBN 978-83-61533-66-5
- Bartmiński J., (red.) 2001: *Współczesny język polski*. Wyd. UMCS, Lublin. ISBN 83-227-1699-0
- Bartmiński J., 2006: *Językowe podstawy obrazu świata*. Wyd. UMCS, Lublin. ISBN 83-227-2466-7
- Bartwicka H., 2011: *Od dwutekstu do słownika przekładowego (z praktyki leksykografa) [w:] Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, pod red. Wojciecha Chlebdy, s. 145–151. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole. ISBN 978-83-7395-470-0
- Bąba St., Dziamska G., Liberek J., 1995: *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa. ISBN 83-01-11810-5

- Beaumont M., 2007: *ABC Bible*. Překlad Radka Brahová. Vyd. Česká biblická společnost, Praha. ISBN 978-08-85810-50-9
- Becker U., 2002: *Slovník symbolů*. Z něm. přel. P. Patočka. Nakl. Portál, Praha. ISBN 80-7178-612-8
- Bednarczyk A., 2008: *W poszukiwaniu dominandy translatorskiej*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa. ISBN 978-83-01-15442-4
- Bělič J., Kamiš A, Kučera K., 1978: *Malý staročeský slovník*. Státní pedagogické nakladatelství, 1. vydání Praha.
- Bezzel E., 2004: *Ptáci. Klíč ke spolehlivému určování 3 znaky*. Tłum. Kapic Tomáš, první vydání. Rebo Production, Dobřejovice. ISBN 80-7234-292-4
- Biblická konkordance k textu kralické bible* 1993. Vyd. Česká biblická společnost, Liberec. ISBN 80-900881-9-8
- Bič M., 1996: *Výklady V ke Starému zákonu. Knihy deuterokanonické: Tóbijáš, Júdit, Ester, Moudrost, Sirachovec, Báruk, Příkladky k Danielovi, I. Makabejská, II. Makabejská*. Vyd. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 80-7192-150-5
- Biedermann H., 2001: *Leksykon symboli*. Tłum. Jan Bubinowicz. Wyd. Muza, Warszawa, wydanie pierwsze. ISBN 83-7200-642-3
- Bińczyk E., 2003: *Socjologia wiedzy w Biblii*. Wyd. Nemos, Kraków. ISBN 83-88508-49-0
- Boadt L., 2000: *Księga Rodzaju [w:] Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. nauk. pol. wyd. Waldemar Chrostowski, s. 264–10. Werbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa. ISBN 83-7192-105-5
- Bocian M., 1995: *Leksykon postaci biblijnych. Ich dalsze losy w judaizmie, chrześcijaństwie, islamie oraz w literaturze, muzyce i sztukach plastycznych*. Przeł. Zychowicz Juliusz. Wyd. Znak, Kraków. ISBN 83-7006-393-4
- Boryś W., 2005: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wydawnictwo Literackie, Kraków. ISBN 83-08-03648-1
- Borzymińska Z., Żebrowski R., 2003: *Polski słownik judaistyczny. Dzieje – kultura – religia – ludzie*. Tom pierwszy, Wyd. Prószyński i S-ka Warszawa. ISBN 83-7255-126-X

- Borzymińska Z., Żebrowski R., 2003: *Polski słownik judaistyczny. Dzieje – kultura – religia – ludzie*. Tom 2, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa. ISBN 83-7255-175-8
- Botheroyd S., Botheroyd P.F., 2006: *Słownik mitologii celtyckiej*. Przeł. z niem. Latko Paweł. Wyd. Książnica, Katowice. ISBN 978-83-7231-877-0
- Bowker J., 2005: *Bible – ilustrowany průvodce Starým a Novým zákonem*. Přel. i odpovědný red. Michal Janata. Ottovo Nakladatelství, Praha, české vydání první. ISBN 80-7360-385-3
- Briks P., 2000: *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa, wydanie trzecie. ISBN 83-7146-140-2
- Brown R.E., Fitzmyer J.A., Murphy R.E., 2001: *Katolicki komentarz biblijny* pod. red. pol. nauk. wyd. Waldemara Chrostowskiego. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-080-5
- Brückner A., 1927/1993: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa. ISBN 83-214-0410-3
- Brzozowski J., 2011: *Stanąc po stronie tłumacza. Zarys poetyki opisowej przekładu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków. ISBN 978-83-233-3203-9
- Cetwiński M., Derwich M. 1989: *Herby, legendy, dawne mity*. Krajowa Agencja Wydawnicza, Wrocław. ISBN 83-03-01809-4
- Chlebda W., 1999: *Dzisiejszy język polski a biblizmy (glosa leksykograficzna)* [w:] *Od Biblii Wujka do współczesnego języka religijnego: z okazji 400-lecia wydania Biblii ks. Jakuba Wujka* pod. red. Zbigniewa Adamka i Stanisława Koziary, s. 145–149. Wyd. Diecezji Tarnowskiej, Tarnów. ISBN 83-87952-08-7
- Chlebda 2011: *Ekwiwalencja i ekwiwalenty: między słownikiem i tekstami* [w:] *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, pod red. Wojciecha Chlebdy, s. 21–43. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole. ISBN 978-83-7395-470-0

- Chmiel J., 2006: *Biblia a reklama* [w:] *Język Biblii a język współczesny*, s. 86–93. Praca zbiorowa. Wyd. WAM, Kraków. ISBN 83-7318-755-3
- Chrostowski W., 2009: *Status zwierząt w świetle Biblii* [w:] *Babilońskie deportacje mieszkańców Jerozolimy i Judy oraz inne studia*. Tom 34., s. 301–320. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 978-83-7492-096-4
- Cirlot J.E. 2012: *Słownik symboli*. Przekład Kania Ireneusz. Wyd. Znak, Kraków. ISBN 978-83-240-2214-4
- Cooper J.C., 1998: *Zwierzęta symboliczne i mityczne*. Przeł. Anna Kozłowska-Ryś i Leszek Ryś. Dom Wydawniczy Rebis, Poznań, wydanie pierwsze. ISBN 83-7120-586-4
- Cooperová J.C., 1999: *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*. Přel. Allan Plzák. Nakladatelství Mladá fronta, vydání první, Praha. ISBN 80-204-0761-8
- Craghan J.F., 2000: *Księga Wyjścia*, tłum. T. Mieszkowski [w:] *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, Farmer W.R. (red.); red. nauk. pol. wyd. Waldemar Chrostowski, s. 311–358. Werbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa. ISBN 83-7192-105-5
- Černý J., Holeš J., 2004: *Sémiotika*. Nakladatelství Portál, Praha. ISBN 80-7178-832-5
- Dante A., 2005: *Boska komedia*. Przeł. Edward Porębowicz. Posłowiem i przypisami opatrzyła Maria Maślanka-Soro. Wyd. Zielona Sowa, Kraków. ISBN 83-7389-671-6
- Dąbek T.M., 2006: *Czy rozumiesz, co czytasz?* [w:] *Język Biblii a język współczesny*, s. 23–31. Praca zbiorowa. Wyd. WAM, Kraków. ISBN 83-7318-755-3
- Dąbrówka A., Geller E., Turczyn R., 1998: *Słownik synonimów*. Wyd. Świat Książki, Warszawa. ISBN 83-7129-135-3
- De Capoa Ch., 2007: *Stary Testament postacie i epizody. Leksykon, historia, sztuka, ikinografia*. Tłum. Ewa Morka. Wyd. Arkady, Warszawa. ISBN 83-213-4469-0

- Dereń E., Polański E., 2009: *Słownik języka polskiego z frazeologizmami*. Wyd. Videograf II, Chorzów, wydanie pierwsze. ISBN 978-83-7183-623-7
- Derwojedowa M., Karaś H., Kopczyńska D., (red). 2005: *Język polski – kompendium*. Wyd. Świat Książki, Warszawa. ISBN 83-7391-251-7
- De Vries Manuelszoon S. F., 1999: *Obrzędy i symbole Żydów*. Przekład z niderlandzkiego i opracowanie Andrzej Borowski. Wydawnictwo WAM, Kraków. ISBN 83-7097-358-2
- De Vries S. F., 2008: *Židovské obřady a symboly*. Přel. Marie Holá. Nakladatelství Vyšehrad, Praha. ISBN 978-80-7021-963-8
- Dillard Raymond B., Longman III Tremper 2003: *Úvod do Starého zákona*. Přel. Vilém Schneeberger, Pavel Jartym, Pavel Štíčka. Nakl. Návrat domů, Praha. ISBN 80-7255-078-0
- Dohmen Ch., Stemberger G., 2007: *Hermeneutika židovské Bible a Starého zákona*. Přeložil Štěpán Zbytovský. Nakladatelství Vyšehrad, Praha. ISBN 978-80-7021-874-7
- Doroszewski W., 1966: *Słownik języka polskiego*. Tom VIII, S-Ś. PWN, Warszawa.
- Douglas J.D., 1996: *Nový biblický slovník*. Překlad Alena Koželuhová, Hanna Nezbedová, Bohuslav Procházka, Jiří Štifter, Rostislav Matulík. Nakl. Návrat domů, Praha, první vydání. ISBN 80-85495-65-1
- Driver G.R., 1955: *Birds in the Old Testament* [w:] *Palestine Exploration Quarterly* 87, s. 5–20, London.
- Driver G.R., 1958: *Once again: birds in the Bible* [w:] *Palestine Exploration Quarterly* 90, s. 55–58, London.
- Dunaj B. (red.), 2001: *Popularny słownik języka polskiego*. Wyd. Wilga, Warszawa. ISBN 83-7156-385-X
- Dungel J., Hudec K., 2005: *Atlas ptáků České a Slovenské republiky*. Nakladatelství Academia, Praha. ISBN 80-200-0927-2
- Ďurica J., 1998: *Komentáre a marginálie Jeruzalemskej Biblie k Pentateuchu*. Prekl. Anton Botek. Vyd. Dobrá kniha pre Teologickú fakultu Trnavskej univerzity, Bratislava. ISBN 80-7141-187-6

- Dybiec-Gajer J., 2013: *Zmierzyć Przekład. Z metodologii oceniania w dydaktyce przekładu pisemnego*. TAIWPN Universitas, Kraków. ISBN 97883-242-2299-5
- Dzika U., 1999: *Krytyka przekładu jako klucz do poznania Biblii* [w:] *Studia o przekładzie* pod red. Piotra Fasta nr 9, s. 147–158. Wyd. Naukowe Śląsk, Katowice. ISBN 83-7164-198-2
- Encyklopedia Katolicka Tom III C-Dob.* pod. red. R. Łukaszyka, L. Bieńkowskiego, F. Gryglewicza. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1995. ISBN 83-86668-03-2
- Encyklopedia Katolicka Tom XV* pod. red. Edwarda Gigilewicza. Towarzystwo Naukowe KUL Jana Pawła II, Lublin 2011. ISBN 978-83-7306-518-5
- Encyklopedia Katolicka Tom XVI Porpora-Reptowski* pod. red. Edwarda Gigilewicza. Towarzystwo Naukowe KUL Jana Pawła II, Lublin 2012. ISBN 978-83-7306-551-2
- Encyklopedia Katolicka Tom XVII Rep.-Ser.* Towarzystwo Naukowe KUL Jana Pawła II, Lublin 2012. ISBN 978-83-7306-567-3
- Faley R. J., 2001: *Księga Kapłańska* [w:] *Katolicki komentarz biblijny* pod. red. pol. nauk. wyd. Waldemara Chrostowskiego, s. 101–126. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-080-5
- Farmer W.R. (red.) 2000: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. nauk. pol. wyd. Waldemar Chrostowski. Werbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa. ISBN 83-7192-105-5
- Filipec J., Daneš F., Mejstřík V., (red.) 2005: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Nakladatelství Academia, Praha. ISBN 80-200-1347-4
- Filipi P., 2006: *Pozvání k naději. Kapitoly o homiletické hermeneutice a exegesi*. Vyd. Kalich, Praha. ISBN 80-7017-028-X
- Flajšhans V., 1926/1928: *Klaret a jeho družina I-II*. Nakl. ČAVU, Praha.
- Forstner D., 1990: *Świat symboliki chrześcijańskiej*. Przeł. Zakrzewska Wanda, Pachciarek Paweł, Tyrzyński Ryszard. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa. ISBN 83-211-1169-6

- Fouilloux D., 1992: *Slovník biblické kultury*. Nakl. Ewa, Praha. ISBN 80-900175-7-6
- Fučík B., Pokorný J., 2009: *Zakopaný pes*. Nakl. Albatros, Praha. ISBN 978-80-00-02281-9
- Fuksová J., 2004: *Isidor ze Sevilly Etymologiae XII*. Nakl. Oikoymenh, Praha. ISBN 80-7298-099-8
- Gadacz T., i Milerski B., (red. nauk.) 2002: *Religia Encyklopedia PWN* t. 6. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa. ISBN 83-01-13898-X
- Gebauer J., 1970: *Slovník staročeský. Díl I [A-J]; díl II [K-N]*. Druhé nezměněné vydání, Academia, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha.
- Gesenius W., 1921: *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. F. C. W. Vogel, Leipzig.
- Goddard B. L. 2007: *Animals & Birds of the Bible*. Sovereign Grace Publishers Inc., Lafayette. ISBN 9781589600317
- Godyń J., 2006: *Mały słownik biblizmów języka polskiego*. Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa. Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków. Wydanie II poprawione, uzupełnione i rozszerzone. ISBN 83-7399-172-7
- Grabner-Haider A., 1998: *Praktyczny słownik biblijny*. Przekład i opracowanie Tadeusz Mieszkowski, Paweł Pachciarek. Instytut Wydawniczy PAX, Wydawnictwo Księży Pallotynów, Warszawa. ISBN 83-211-1512-8
- Gruszczyńska E., 2011: *Wpływ gramatyki na literaturę w kontekście przekładu* [w:] *Translatio i literatura* red. nauk. Anna Kukułka-Wojtasik, s. 165–174. Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, wydanie I. ISBN 978-83-235-0832-8
- Grygová B., 2010: *Překlad odborného textu* [w:] *Překlad a překládání*, s. 203–214. Vyd. Univerzita Palackého, Olomouc. ISBN 978-80-244-2428-6
- Hadravová A., 2008: *Kniha dvacatera umění mistra Pavla Židka část přírodovědná*. Nakladatelství Academia, vydání první, Praha. ISBN 978-80-200-1618-8

- Hagen M., 1914: *Realia biblica geographica, naturalia, archaeologica, quibus compendium introductionis Biblicae completur et illustratur, auctore M.H.* Wyd. P. Lethielleux, Parisiis.
- Halas Fr. X., Halasová D., 2009: *Jeruzalémská bible*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. ISBN 978-80-7195-289-3
- Haller J., 1969: *Český slovník věcný a synonymický I*. Státní pedagogické nakladatelství, vydání první, Praha.
- Hampl L., 2010: *Rola profilowania w tłumaczeniu jednostek leksykalnych (na przykładach czeskich i polskich frazeologizmów)*, [w:] *Odborová didaktika v príprave a ďalšom vzdelávaní učiteľa materinského jazyka a literatury*, s. 127–138. Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta. ISBN 978-808084-562-9
- Hampl L., 2010: *Předpověď počasí a ročního období podle lidových tradic s využitím domény zvířecích/ptačích lexikálních ekvivalentů používaných v českých a polských frazeologizmech* [w:] *Parémie národů slovanských V – sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Ostravě ve dnech 20–21 října 2010*, s. 29–39. Vyd. Ostravská univerzita. ISBN 978-80-7368-930-8
- Hampl L., 2011: *Skonwencjonalizowane jednostki leksykalne z bazowym członem liczbowym w czeskiej i polskiej frazeologii* [w:] *Opera Slavica – Slavistické rozhledy*, s. 19–33, ročník XXI číslo 2. Vyd. Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno. ISSN 1211-7676
- Hampl L., 2011: *Najistotniejsze podobieństwa i różnice przetłumaczonych hiperonimicznych i hiponimicznych wyrazów leksykalnych w przekładach czeskich i polskich wersetów biblijnych na wybranym przykładzie „ptak-wróbel”* [w:] *Studia Slavica XV*, s. 241–255. Ostravská univerzita – Uniwersytet Opolski, Nakl. Ostrava. ISSN 1803 5663 // ISBN 978-80-7368-972-8
- Hampl L., 2012: *Ptactwo we frazeologii czeskiej i polskiej. Konceptualizacja – obraz – odzwierciedlenie*. Wydawnictwo Naukowe ATH Bielsko-Biała. ISBN 978-83-62292-47-9
- Hampl L., 2012: *Rozbor lexikálních jednotek biblického textu na materiálu polských a českých překladů Svatého písma* [w:]

- Dotknąć słowiańszczyzny. Języki, literatura i kultura krajów słowiańskich.* Zbiór artykułów pokonferencyjnych, s. 33–42. Wyd. E-wydawnictwo Bielsko-Biała/Poznań. ISBN 978-83-63011-00-0
- HAMPL L., 2012: *Przekład tekstów biblijnych jako źródło badań językoznawczych. Analiza leksykalna z uwzględnieniem dominanty semantycznej* [w:] *Między Oryginałem a Przekładem* tom XVIII pod red. Anny Bednarczyk i Jerzego Brzozowskiego, s. 135–147. Wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków. ISSN 1689-9121
- HAMPL L., 2012: *Innowacyjność w języku czy anomalia w przekładzie* [w:] *Filologie, areál a praxe. Inovativnost v současných filologických oborech Sv. II.* Libor Pavera, Ivo Pospíšil, s. 68–81. Nakl. Verbum, Praha. ISBN 978-80-905177-4-5
- HAMPL L., 2012: *Analiza porównawcza różnic i podobieństw w tłumaczeniu czeskich i polskich wersetów biblijnych (na wybranym materiale przekładów Pisma Świętego) z domeny somatyzmów* [w:] *Ediční řada Inovativnost ve vědě a v praxi Sv. III. Przekraczanie granic I.* s. 25–42. Nakl. Verbum, Praha. ISBN 978-80-904415-7-6
- HAMPL L., 2013: *Świat awifauny w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego (sowy i jaskółki).* Wydawnictwo Naukowe ATH Bielsko-Biała. ISBN 978-83-63713-47-8
- HAMPL L., 2013: *Przygody „wróbla”. Czeskie i polskie przekłady nazw środków płatniczych w tekstach biblijnych* [w:] *Studia o Przekładzie nr 34*, pod red. Piotra Fasta, s. 207–226. Wyd. Śląsk, Katowice. ISSN 1501-3296 / ISBN 978-83-7164-788-8
- HAMPL L., 2014: *Onomastyczna refleksja z zakresu używalności, występowania i frekwencji przedstawicieli PTACTWA w czeskich i polskich nazwiskach* [w:] *Świat Słowian III* pod red. K. Ferugi i L. Pavery, s. 9–20. Wyd. Naukowe ATH, Bielsko-Biała. ISSN 2084-3534
- HAMPL L., 2014: *Lexikální rozbor biblického textu na materiálu polských a českých překladů Svatého písma jako zdroj rozšíření jazykovědného zkoumání* [w:] *Disputationes Scientifcae* roč. XIV, č. 2/2014, s. 184–193. Wyd. Verbum, Katolícka univerzita, Ružomberok. ISSN 1335-9185

- Hanzák J., Bouchner M., Hudec K., 1974: *Světlem zvířat. Ptáci*, II díl – 2 část. Nakladatelství Albatros, Praha.
- Hanzák J., Hudec K., 1974: *Světlem zvířat. Ptáci*, II díl – 1 část. Nakladatelství Albatros, Praha.
- Heflik W., Mrozek A., Natkaniec-Nowak L., Szczepanowicz B., 2005: *Atlas biblijnych kamieni szlachetnych i ozdobnych. Pochodzenie, miejsce w Biblii i symbolika*. Wyd. WAM, Kraków. ISBN 83-7318-526-7
- Hejčl J., 1917: *Bible česká. Díl první: Knihy Starého zákona, Svazek I. Genesis – Judit*. Dle obecného znění latinského se stálým kritickým zřetelem k původním textům přeložil, úvod předeslal a výkladem provází Jan Hejčl. Redigoval Antonín Podlaha. Nákladem Dědictví sv. Jana Nepomuckého. Praha.
- Hejwowski K., 2006: *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa. ISBN 83-01-14336-3
- Hejwowski K., 2009: *Klasyfikacja błędów tłumaczeniowych – teoria i praktyka* [w:] *Jakość i ocena tłumaczenia* pod. red. A. Kopczyńskiego i M. Kizeweter, s. 141–161. Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej Academica, Warszawa. ISBN 978-83-89281-73-9
- Heller J., 2000: *Vocabularium biblicum septem linguarum – Biblický slovník sedmi jazyků hebrejsko-řecko-latinsko-anglicko-německo-maďarsko-český*. Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 80-7021-388-4
- Heller J., 2009: *Na čem mi záleží. Rozhovory nad Biblií*. Nakl. Vyšehrad, vydání první, Praha. ISBN 978-80-7021-962-1
- Hertzka G., 2012: *Cudowna medycyna św. Hildegardy z Bingen Doktora Kościola. Bóg leczy poprzez naturę*. Tłum. Edyta Panek. Wyd. Esprit, Kraków. ISBN 978-83-61989-99-8
- Hildegarda z Bingen 2013: *Ptačí medicína*. Z latinského originálu přeložila Jana Fuksová. Nakl. Academia, Praha, vydání první. ISBN 978-80-200-2302-5
- Holub J., Kopečný Fr., 1952: *Etymologický slovník jazyka českého*. Státní nakladatelství učebnic v Praze.

- Holub J., Lyer S., 1978: *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha.
- Hrbata J., 1993: *Klíč ke Starému zákonu*. Nakladatelství Cesta, Brno. ISBN 80-85319-28-4
- Hrnčíř Fr., 1923: *Přírodopis ptactva*. Nakladatel J. Svátek, Praha.
- Hubáček J., 2003: *Výběrový slovník českých slangů*. Vyd. Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava. ISBN 80-7042-629-2
- Ilek B., 2004: *Překlad jako zrcadlo stylu* [w:] *Antologie teorie uměleckého překladu (Výběr z prací českých a slovenských autorů)* red. M. Hrdlička, E. Gromová, s. 179–190, Vyd. Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 80-7042-667-5
- Isidor ze Sevilly: *Etymologie XII*. Překlad a poznámky Jana Fuksová. Nakl. Oikoymenh, Praha 2004, první vydání. ISBN 80-7298-099-8
- Jakubiec Cz., 1974: *Pismo Święte Starego Testamentu. Księga Hioba. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*. Tom VII, część 1. Wyd. Pallottinum. Poznań-Warszawa.
- Janikowska J., 2012: *Bartosz Wierzbęta – tłumacz świadomy* [w:] *Wielcy tłumacze – Studia o przekładzie nr 33* pod. red. Piotra Fasta. Wyd. Śląsk i SIW, Katowice. ISBN 978-83-7164-740-6
- Jelonek T., 2007: *Prorocy Starego Testamentu*. Wyd. WAM, Kraków. ISBN 978-83-7318-966-9
- Jelonek T., 2007: *Biblia w kulturze świata*. Wyd. Salwator, Kraków. ISBN 978-83-60703-20-5
- Jelonek T., 2009: *Repetitorium biblijne*. Wyd. Petrus, Kraków. ISBN 978-83-61533-64-1
- Jüngling H. W., 2000: *Księga Psalmów – wprowadzenie* [w:] *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. nauk. pol. wyd. Waldemar Chrostowski, s. 676-780. Werbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa. ISBN 83-7192-105-5
- Kaiser W.C., Davids P.H., Bruce F.F., Brauch M.T., 2011: *Trudne fragmenty Biblii*. Konsultacja naukowa pol. wyd. Waldemar

- Chrostowski. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 978-83-7492-160-2
- Kajfosz J., 2001: *Językowy obraz świata w etnokulturze Śląska Cieszyńskiego*. Proprint, Český Těšín. ISBN 80-238-7627-9
- Kajfosz J., 2009: *Magia w potocznej narracji*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice. ISBN 978-83-226-1829-5
- Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiecki Wł., 1900/1952: *Słownik języka polskiego*, tom I A-G, wydanie fotooffsetowe. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiecki Wł., 1902/1952: *Słownik języka polskiego*, tom II H-M, wydanie fotooffsetowe. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiecki Wł., 1912/1952: *Słownik języka polskiego*, tom V Próba-R, wydanie fotooffsetowe. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiecki Wł., 1915/1952: *Słownik języka polskiego*, tom VI S-Ś, wydanie fotooffsetowe. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiecki Wł., 1919/1953: *Słownik języka polskiego*, tom VII T-Y, wydanie fotooffsetowe. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Kempf Z., 1984: *Gołębica czy gołąb?* [w:] *Język polski LXIV*, zeszyt 5, s. 335–341.
- Kępa-Figura D., 2007: *Kategoryzacja w komunikacji językowej na przykładzie leksemu ptak*. Wyd. UMCS, Lublin. ISBN 978-83-227-2724-9
- Kiklewicz A., 2012: *Znaczenie w języku – znaczenie w umyśle. Krytyczna analiza współczesnych teorii semantyki lingwistycznej*. Wyd. UWM Olsztyn. ISBN 978-83-61605-21-8
- Klöcker M., Tworuschka M., Tworuschka U., 2002: *Etyka wielkich religii. Mały słownik*. Przeł. Marek Dziekan, Marek Mejor, Paweł Pachciarek. Verbum, Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa. ISBN 83-7192-153-5
- Klůz Z., 1977: *Naše ptactvo v lidovém názvosloví a vědecké terminologii*. Vydal Vlastivědný ústav v Přerově – Moravské ornitologické

- sdružení ve Státním zemědělském nakladatelství v Praze. 07-028-77-04/55
- Kłosiewicz St., 1998: *Ptaki święte, przeklęte i inne*. Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa. ISBN 83-7180-979-4
- Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A., 2005: *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa. ISBN 83-01-14273-1
- Kněžourek K., 1910-1912: *Velký přírodopis ptáků, díl I-II*. Nakladatel I. L. Kober, knihkupectví, Praha.
- Kobielus S., 1997: *Człowiek i ogród rajski w kulturze religijnej średniowiecza*. Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa. ISBN 83-211-1206-4
- Kobielus S., 2002: *Bestiarium chrześcijańskie. Zwierzęta w symbolice i interpretacji. Starożytność i średniowiecze*. Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa. ISBN 83-211-1638-8
- Kobielus S., 2005: *Fizjologi i Aviarium. Średniowieczne traktaty o symbolice zwierząt*. Tyniec, Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków. ISBN 83-7354-107-1
- Kobielus S., 2011: *Krzyż Chrystusa. Od znaku i figury do symbolu i metafory*. Tyniec, Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków, wydanie drugie. ISBN 978-83-7354-325-6
- Kobielus S., 2012: *Lapidarium christianum. Symbolika drogich kamieni. Wczesne chrześcijaństwo i średniowiecze*. Wydawnictwo Benedyktynów, Tyniec, wydanie I. ISBN 978-83-7354-389-8
- Koehler L., Baumgartner W. 1958: *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, Leiden.
- Komárek St., 2007: *Ptáci v Čechách v letech 1360-1890 aneb tajemství rytíře von Sacher-Masocha*. Nakl. Academia, vydání I, Praha. ISBN 978-80-200-1493-1
- Kopaliński W., 1988: *Słownik mitów i tradycji kultury*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa. ISBN 83-06-00861-8
- Kopaliński W., 2000: *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*. Wyd. Świat Książki, Warszawa. ISBN 83-7227-582-3

- Kopaliński W., 2001: *Słownik symboli*. Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa. ISBN 83-88794-00-0
- Kossowska M., 1968: *Biblia w języku polskim*. Księgarnia św. Wojciecha, Poznań.
- Koziara S. 2002: *Losy frazeologizmów biblijnych z nazwami ptaków w języku polskim* [w:] *Z problemów przekładu i stosunków międzyjęzycznych*, t. II, pod red. T. Żeberek i T. Boruckiego, s. 191–203, Kraków. ISBN 83-7271-154-2
- Knittlová D. a kol., 2010: *Překlad a překládání*. Vyd. Univerzita Palackého, Olomouc. ISBN 978-80-244-2428-6
- Kraus J. a kol., 2007: *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*, Nakl. Akademia, Praha. ISBN 978-80-200-1351-4
- Kruszona M., 2008: *Kulturalny atlas ptaków*. Zysk i S-ka Wydawnictwo, Poznań. ISBN 978-83-7506-233-5
- Kselmann J.S., Barré M.L. 2001: *Księga Psalmów* [w:] *Katolicki komentarz biblijny* Brown R.E., Fitzmyer J.A., Murphy R.E., s. 481–524. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-080-5
- Kubiak Z., 1998: *Mitologia Greków i Rzymian*. Wyd. Świat Książki, Warszawa. ISBN 83-7129-585-5
- Kufnerová Z., 2009: *Čeština a překládání*. Nakladatelství H&H, Jinočany. ISBN 978-80-7319-088-0
- Kukułka-Wojtasik A., red. nauk. 2011: *Translatio i literatura*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa. ISBN 978-83-235-0832-8
- Kuleszewicz R., 2009: *Słownik symboli literackich*. Wyd. Printex. ISBN 83-86025-75-1
- Kurcz I., 1992: *Język* [w:] *Pamięć, uczenie się, język*, s. 171-268. PWN, Warszawa. ISBN 83-011-0211-X
- Kuśmirek A., 2003: *Hebrajsko-polski Stary Testament Pięcioksiąg. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją oraz indeksem rdzeni*. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-187-9

- Kučáková E., Marek V., Zachová J., 2002: *Moudrost věků. Lexikon latinských výroků, přísloví a rčení*. Nakl. Leda, Voznice. ISBN 80-7335-014-9
- Kwilecka I., 1972: *Ze studiów nad staropolskimi przekładami Biblii. Problem tłumaczenia realiów biblijnych* [w:] *Studia z filologii polskiej i Słowiańskiej*, tom X, s. 59–89, Warszawa.
- Kwilecka I., 2003: *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*. Uniwersytet im Adama Mickiewicza, Wydział Teologiczny, PAN, Instytut Sławistyki, Poznań. ISBN 83-89361-26-4
- Kyas V., 1997: *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 80-7021-105-9
- Kyselica J., 1997: *Úvod do Pentateuchu*. Vyd. Dobrá kniha, Bratislava. ISBN 80-7141-176-0
- Lakoff G., 1987: *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind*. University of Chicago Press, Chicago.
- Lakoff G., Johnson M., 1988: *Metafory w naszym życiu*. Przeł. Tomasz P. Krzeszowski. PIW, Warszawa. ISBN 83-06-01636-X
- Lamprecht A., 1963: *Slovník středoopavského nářečí*. Vyd. Krajské nakladatelství, Ostrava.
- Landowski Z., Woś K., 2002: *Słownik cytatów łacińskich. Wyrażenia – sentencje – przysłowia*. Wydawnictwo Literackie, Kraków. ISBN 978-83-08-04192-5
- Langacker R., 1995: *Wykłady z gramatyki kognitywnej: Kazimierz nad Wisłą, grudzień 1993*, Lublin. ISBN 83-227-0747-9
- Langacker R.W., 2003: *Model dynamiczny oparty na uzusie językowym* [w:] *Akwizycja języka w świetle językoznawstwa kognitywnego* pod. Red. Ewy Dąbrowskiej i Wojciecha Kubińskiego, s. 30–117. Wyd. TAIWPN Universitas, Kraków. ISBN 83-242-0346-X
- Langhammer H., 1999: *Znaczenie religijne ofiary w Izraelu* [w:] *Życie religijne w Biblii* pod red. Gabriela Witaszka, s. 225–237. Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin. ISBN 83-228-0667-1
- Langhammer H., 2001: *Mały słownik biblijny*. Wyd. św. Antoniego, Wrocław. ISBN 83-88598-07-4

- Lebda R., 2005: *Nowy słownik frazeologiczny* pod red. Arkadiusza Latuska. Wyd. Zielona Sowa, Kraków. ISBN 83-7435-009-1
- Lebiedziński H., 1981: *Elementy przekładoznawstwa ogólnego*. PWN, Warszawa.
- Leibowitz J., 2011: *Úvahy nad Tórou*. Přeložil Leo Pavlát, Nakladatelství P3K, Praha. ISBN 978-80-87186-51-0
- Lemański J., 2002: *Pięcioksiąg dzisiaj*. Instytut Teologii Bibliijnej Verbum, Kielce. ISBN 83-915855-7-3
- Lemański J., 2009: *Księga Wyjścia. Nowy komentarz biblijny. Stary Testament*. Tom II. Wyd. Święty Paweł, Częstochowa. ISBN 978-83-7424-448-0
- Leščinský J., 2004: *Dynamická antropológia Biblie*. Vydavateľstvo Verbum, Košice, wydanie I. ISBN 80-969200-1-4
- Levoratti A. J., 2000: *Księga Kapłańska [w:] Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. nauk. pol. wyd. Waldemar Chrostowski, s. 359–385. Werbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa. ISBN 83-7192-105-5
- Levý J., 1963/2012: *Umění překladu*. Nakladatelství Apostrof, Praha, čtvrté upravené vydání. ISBN 978-80-87561-15-7
- Levý J., 2004: *Tři fáze překladatelovy práce [w:] Antologie teorie uměleckého překladu. Výběr z prací českých a slovenských autorů* pod red. Milana Hrdličky a Edity Gromové, s. 17–29. Vyd. Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 80-7042-667-5
- Lewicki R., 2000: *Między adaptacją i egzotyzacją: The Pickwick Papers w przekładzie polskim i rosyjskim [w:] Przekładając nieprzekładalne* pod red. W. Kubińskiego, O. Kubińskiej, T.Z. Wolańskiego, s. 191–200. Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk. ISBN 83-7017-947-9
- Lipiński K., 2004: *Mity przekładoznawstwa*. Wyd. Egis, Kraków. ISBN 83-7396-274-3
- Lipiński K., 2006: *Vademecum tłumacza*. Wyd. Idea, Kraków. ISBN 83-88181-50-5

- Lotko E., 2003: *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc. ISBN 80-244-0720-5
- Lurker M., 1989: *Slovník obrazů i symbolů biblijných*. Tłum. bp Romaniuk K., Wyd. Pallottinum, Poznań.
- Lurker M., 1999: *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Tłum. Dostálová R., Dus J.A., Friedrichová H., Hoblík J., Hošek R., Slabý J. Nakl. Vyšehrad, Praha. ISBN 80-7021-254-3
- Łach S., 1962: *Księga Rodzaju. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz. Pismo Święte Starego Testamentu*. Tom I, część 1. Wyd. Pallottinum, Poznań.
- Łach S., 1970: *Księga Kapłańska. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – eskursy. Pismo Święte Starego Testamentu*. Tom II, część 1. Wyd. Pallottinum, Poznań-Warszawa.
- Łach S., 1971: *Księga Powtórzonego Prawa. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – eskursy. Pismo Święte Starego Testamentu*. Tom II, część 3. Wyd. Pallottinum, Poznań-Warszawa.
- Łach S., Stachowiak L., 1990: *Księga Psalmów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – eskursy. Pismo Święte Starego Testamentu*. Tom VII, część 2. Wyd. Pallottinum, Poznań.
- Macurová A., 2004: *Překlad jako první interpretace textu [w:] Antologie teorie uměleckého překladu (Výběr z prací českých a slovenských autorů)* red. M. Hrdlička, E. Gromová, s. 238–242, Wyd. Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 80-7042-667-5
- Machek V., 1997: *Etymologický slovník jazyka českého*. Nakl. Lidové noviny, Praha. ISBN 80-7106-242-1
- Majkiewicz A., 2008: *Intertekstualność – implikacje dla teorii przekładu. Wczesna proza Elfriede Jelinek*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa. ISBN 978-83-01-15582-7
- Majkiewicz A., 2011: *Styl, kontekst kulturowy, gender. Studia o przekładzie nr 30*. Wyd. Śląsk i WSL, Katowice. ISBN 978-83-7164-665-2
- Markowski A., 2003: *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, wydanie drugie, 4 dodruk. ISBN 83-01-13962-5

- Markowski A., 2012: *Wykłady z leksykologii*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, wydanie pierwsze. ISBN 978-83-01-16874-2
- Mařík J.S. 1994: *Pohledy do tajemství Bible*. Vydal Swedenborgův Fond, Praha.
- McDonald M. F., 1960: *Phoenix redivivus* [w:] *The Phoenix. The Journal of the Classical Association of Canada*, Vol. 14 No. 4, s. 187–206.
- Metzger B.R., Coogan M.D., 2004: *Słownik wiedzy biblijnej* pod. red. pol. wyd. Waldemara Chrostowskiego. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-023-6
- Meynet R., 2005: *Język przypowieści biblijnych*. Przekład Wałęcki A., Wyd. WAM, Kraków. ISBN 83-7318-485-6
- Meynet R., 2006: *Binarność, podstawowa cecha języka biblijnego* [w:] *Język Biblii a język współczesny*, s. 11–22. Wydawnictwo WAM, Kraków. ISBN 83-7318-755-3
- Mickiewicz F., 2012: *Ewangelia według św. Łukasza. Nowy komentarz biblijny, Nowy Testament*. Tom III część 2. Wyd. Święty Paweł, Częstochowa. ISBN 978-83-7424-761-0
- Michálek E., 1989: *Česká slovní zásoba v Klaretových slovnících*. Nakladatelství Academia, Praha.
- Milgrom J., 1991: *The Anchor Bible Leviticus 1-16 A New Translation with Introduction and Commentary*. Doubleday New York, London, Toronto, Sydney, Auckland. ISBN 0-385-11434-6
- Mlíkovský J., 2007: *Ptactvo Zbirožska v díle Jana Jiráka z roku 1786* [w:] *Holýšovský ornitologický klub Sluka* č. 4, s. 81–90, Holýšov.
- Mlíkovský J., 2009: *Úvod do historické ornitologie* [w:] *Ornitologický časopis Sylvia* č. 45, s. 39–50, Praha. ISSN 1803-6791
- Mokienko V., Wurm A., 2002: *Česko-ruský frazeologický slovník*. Vyd. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-244-0406-09
- Moszyński L., 2000: *Staroczeskie Kuřátka – Staropolskie Baby (z historii astronomów w słowiańskich przekładach Księgi Hioba)* [w:] *Studia z frazeologii słowiańskiej* ofiarowane prof. T.Z. Orłóš pod red. H. Wróbla, s. 183–190. Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków. ISBN 83-233-1328-8

- Mrhačová E., 1999: *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice*. Spisy číslo 124. Vyd. Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 80-7042-537-7
- Mrhačová E., Balowski M., 2009: *Česko-polský frazeologický slovník*. Vyd. Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, Ostrava. ISBN 978-80-7368-633-8
- Mrhačová E., Ponczová R., 2003: *Zvířata v české a polské frazeologii a idiomatice. Česko-polský a polsko-český slovník*. Nakladatelství Tilda, Šenov u Ostravy. ISBN 80-86101-75-4
- Muszyński Z., 1993: *O podmiotowym, społecznym i formalnym wymiarze języka, czyli o trzech aspektach znaczenia komunikacyjnego* [w:] *O definicjach i definiowaniu* (red.) Bartmiński J., Tokarski R., s. 181–194. Wyd. UMCS, Lublin. ISBN 83-227-0574-3
- Mügllová D., 2013: *Komunikace, tlumočení, překlad aneb proč spadla Babylonská věž?* Enigma, Nitra. ISBN 978-80-8133-025-4
- Müldner-Nieckowski P., 2003: *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*. Wyd. Świat Książki, Warszawa. ISBN 83-7311-734-2
- Nagórko A., Łaziński M., Burkhardt H., 2004: *Dystynktywny słownik synonimów*. Wydawnictwo TAIWPN Universitas, Kraków. ISBN 83-242-0251-X
- Nechutová J., 1991: *Ptačí zahrádka*. Nakladatelství Petrov. Brno. ISBN 80-85247-09-7
- Nettelhorst R.P., 2008: *Sto postav z Bible. Příběhy ze Starého a Nového zákona*. Překlad Hladká Kateřina. Nakladatelství. Slovart, Praha. ISBN 978-80-7391-153-9
- Nida E., 1964: *Toward a Science of Translating, with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating.*: E.J. Brill, Leiden.
- Nida E. A., Taber Ch. R., 1969: *The Theory and Practice of Translation*. E.J. Brill, Leiden.
- Novotný A., 1992: *Biblický slovník A-P*. Česká biblická společnost, Praha. ISBN 80-900881-1-2
- Novotný A., 1992: *Biblický slovník R-Ž*. Česká biblická společnost, Praha. ISBN 80-900881-1-2

- Novotný J., 1999: *Basil Veliký a jeho doba. Moralia*. Velehrad, vydání první. ISBN 80-86045-39-0
- Novotný T., 2004: *O Bibli. Vznik, dobové pozadí, exegeze*. Nakladatelství Dingir, Praha, třetí vydání. ISBN 80-86779-02-5
- O'Connor M., 2001: *Księga Sędziów* [w:] *Katolicki komentarz biblijny* pod. red. nauk. pol. wyd. Waldemara Chrostowskiego, s. 213–234. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-080-5
- Oliva K., 1994: *Polsko-český slovník I A-Ó*. Nakladatelství Academia, Praha. ISBN 80-200-0304-5
- Oliva K., 1995: *Polsko-český slovník II P-Ž*. Nakladatelství Academia, Praha. ISBN 80-200-0194-8
- Orłós T., 1987: *Nazwy ptaków w Serbskim słowniku Vuka Karadžicia* [w:] *Slavia – časopis pro slovanskou filologii*, s. 375–382. Československá Akademie Věd, ročník 56, šestiť 4, Praha.
- Orłós T. Z., (red.) 2009 *Velký česko-polský frazeologický slovník*. Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków. ISBN 978-83-233-2504-8
- Osumi Y., 2000: *Księga Powtórzonego Prawa* [w:] *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*, red. nauk. pol. wyd. Waldemar Chrostowski, s. 398–425. Werbinum Wydawnictwo Księży Werbistów, Warszawa. ISBN 83-7192-105-5
- Otter J., 2007: *Jen jedenkrát v bibli. Průzkum řeckých hapaxlegomen a dalších nesnadných textů Nového Zákona*. Nakl. Kalich, Praha. ISBN 978-80-7017-075-5
- Ouředník P., 2011: *Aniž jest co nového pod sluncem*. Nakladatelství & vydavatelství Volvos Globator, vydání první, Praha. ISBN 978-80-7207-823-3
- Packer J.I., Tenney M.C., 2007: *Slovník tla Biblii* pod. red. nauk. pol. wyd. Waldemara Chrostowskiego. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 978-83-7146-122-4
- Pala K., Všianský J., 2001: *Slovník českých synonym*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha. ISBN 80-7106-450-5

- Palliardi A., 1852: *Systematische Übersicht der Vögel Böhmens mit Ausgabe ihres Vorkommens, Strichzeit, Brühtens und einer Lateinischen, Deutschen und Böhmischen Synonimie*. Carl Wilhelm Medau, Leitmeritz.
- Pech V., 1948: *Velký slovník cizích slov, rčení a zkratek v psané a mluvené češtině ze všech oborů lidského vědomí a konání*. Nakl. Kvasnička a Hampl, Praha.
- Petráňová L., 2008: *Domovní znamení staré Prahy*. Nakladatelství Academia, Praha, vydání třetí doplněné, aktualizované. ISBN 978-80-200-1585-3
- Piela M., 2003: *Grzech dosłowności we współczesnych polskich przekładach Starego Testamentu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków. ISBN 83-233-1748-8
- Pieńkos J., 1993: *Przekład i tłumacz we współczesnym świecie*. Wyd. PWN, Warszawa. ISBN 83-01-10998-X
- Pípal B., 2006: *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Wyd. Kalich, Praha. ISBN 80-7017-029-8
- Plátek St. J., 2009: *Wybrane zagadnienia z historii i duchowieństwa Paulinów*. Wyd. Zakonu Paulinów Paulinianum, Częstochowa, wydanie pierwsze. ISBN 978-83-89843-50-0
- Pokorný J., 2010: *Lingvistická antropologie jazyk, mysl a kultura*. Wyd. Grada Publishing, Praha. ISBN 978-80-247-2843-8
- Ponížy B., 2012: *Księga Mądrości. Nowy komentarz biblijny. Stary Testament*. Tom XX. Wyd. Święty Paweł, Częstochowa. ISBN 978-83-7797-050-8
- Popławska A., Rzehak W., 2004: *Antologia tragedii greckiej*. Tłum. Kazimierz Morawski i Jan Kasprowicz. Wyd. Greg, Kraków. ISBN 83-7327-399-9
- Popovič A., 1975: *Teória umeleckého prekladu*. Tatran, Bratislava.
- Potocki St., 1968: *Księgi Sofoniasza. Wstęp – przekład – komentarz* [w:] *Księgi proroków mniejszych* pod red. Stanisława Łacha, s. 135–201. KUL Tom XII, część 2. Pallottinum, Poznań.
- Presl J. Sv., 1832: *Ptactvo* [w:] *Zeměpis Království českého* J. A. Dunder, s. 67–74. Nakladatelství A. Kronberger, Praha.

- Pronzato A., 2011: *Święte pawie i baranki Boże. Folwark ewangeliczny*. Wstęp Paolo De Benedetti. Przeł. Barbara Żurowska. Wyd. Salwator, Kraków. ISBN 978-83-7580-231-3
- Průvodce Biblií* 2009: Revidované a rozšířené vydání třímilionového bestselleru. Z angl. originálu: *The New Lion Handbook of the Bible* přeložil Rostislav Matulík a Jan Hus. Odpovědný red. Robert Řehák. Česká biblická společnost, druhé vydání, Praha. ISBN 978-80-87287-13-2
- Przewodnik Collinsa* 2012: *PTAKI. Najpełniejszy przewodnik do rozpoznawania ptaków Europy i obszaru śródziemnomorskiego*. Tłum. i adaptacja Dariusz Graszka-Petrykowski. Multico Oficyna Wydawnicza, Warszawa. ISBN 978-83-7073-972-0
- Puchalska I., (red.) 2001: *Praktyczny słownik frazeologiczny*. Wyd. Zielona Sowa, Kraków. ISBN 83-7220-288-5
- Puzynina J., 1992: *Język wartości*. PWN, Warszawa. ISBN 83-0110-350-7
- Pym A., 1998: *Method in Translation History*. St. Jerome Publishing, Manchester. ISBN 1-900650126
- Ravasi G., 1997: *Księga Rodzaju (1-11)*. Przełożył Marian Brzezinka. Red. nauk. Tomasz Dąbek. Wydawnictwo m. Kraków. ISBN 83-87243-18-3
- Rejzek J., 2001: *Český etymologický slovník*. Nakladatelství Leda, Voznice. ISBN 80-85927-85-3
- Religia Encyklopedia PWN* 2002 t. 6. (red. nauk.) Gadacz T. i Milerski B. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa. ISBN 83-01-13898-X
- Rendtorff R., 1996: *Hebrejská bible a dějiny. Úvod do starozákonní literatury*. Přeložil Hoblík Jiří. Nakladatelství Vyšehrad, Praha. ISBN 80-7021-190-3
- Romaniuk K., 1997: *Biblia Warszawsko-Praska*. Towarzystwo Biblijne w Polsce, Warszawa. ISBN 83-85260-15-3
- Rosch E., 1975: *Cognitive Representations of Semantic Categories*, „*Journal of Experimental Psychology: General*”, Vol. 104 s. 192–233.

- Rosch E., 1978: *Principles of Categorization*, [w:] *Cognition and Categorization*, red. E. Rosch. B.B. Lloyd., s. 27–48. Hillsdale, New Jersey.
- Royt J., Šedinová H., 1998: *Slovník symbolů kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Nakladatelství Mladá fronta, Praha. ISBN 80-204-0740-5
- Ryba B., 1940: *Několik nejasných latinsko-českých dvojic jmen ptáků v Klaretově Glossáři* [w:] *Listy filologické*, ročník 67, sešit 1-2, s. 320–335. Vyd. Jednota českých filologů, Praha.
- Ryken L., Wilhoit J.C., Longman T., 1998: *Słownik symboliki biblijnej. Obrazy, symbole, motywy, metafory, figury stylistyczne i gatunki literackie w Piśmie Świętym*. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 978-83-7492-146-6
- Saloni Z., 2005: *O kodyfikacji polskiej ortografii – historia i współczesność* [w:] *Nauka Kwartalnik PAN* nr 4, s. 71–96, Poznań. ISSN 1231-8515
- Sawicka J., 2000: *Feniks. Chrześcijańska interpretacja mitu u Laktancjusza*. Wyd. IBL PAN, Warszawa. ISBN 83-87456-63-2
- Schäfer T., 2003: *Vize. Život, dílo a hudba Hildegardy von Bingen*. Přel. Vladimír Čadský, Nakl. Pragma, Praha. ISBN 80-7205-933-5
- Siatkowski J., Basaj M., 1991: *Česko-polský slovník*. Státní pedagogické nakladatelství Praha // Wydawnictwo Wiedza Powszechna Warszawa. ISBN 83-214-0575-4
- Sidon E., 2012: *Pět knih Mojžíšových*. Nakladatelství Sefer, Praha. ISBN 978-80-85924-67-1
- Sikora R. A., 1999: *Rytuał składania ofiar w Starym Testamencie* [w:] *Życie religijne w Biblii* pod red. Gabriela Witaszka, s. 193–203. Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin. ISBN 83-228-0667-1
- Skorupka St., Auderska H., Łempicka Z., (red.) 1968: *Mały słownik języka polskiego*. PWN Warszawa.
- Skoumalová Z., 2003: *Jaké druhy překladu známe* [w:] *Překládání a čeština*, red. Kufnerová Z., Poláčková M., Povejšil J., Straková V., s. 22–38. Nakl. H&H, Jinočany. ISBN 80-85787-14-8
- Sláma P., 2010: *Tanu rabanan. Antologie rabínské literatury*. Nakladatelství Vyšehrad, Praha. ISBN 978-80-7021-722-1

- Slovník současné češtiny správně česky* 2011. Nakl. Lingea, Brno. ISBN 978-080-087471-27-2
- Sławski F., 1952-1956: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Tom I A-J. Towarzystwo miłośników języka polskiego, Kraków.
- Sławski F., 1958-1965: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Tom II K-Kot. Towarzystwo miłośników języka polskiego, Kraków.
- Sobol E., 2008: *Słownik frazeologiczny PWN z Bralczykiem. Edycja specjalna*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa. ISBN 978-83-01-15224-6
- Sokołowski J., 1972: *Ptaki ziem polskich*. Tom 1-2, wyd. 2, Warszawa.
- Stabryła St., 1975: *Antologia tragedii greckiej. Ajschylos, Sofokles, Eurypides*. Przeł. Stefan Srebrny, Kazimierz Morawski i Jerzy Łanowski. Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Stachowiak L., 1997: *Księga Jeremiasza, tłumaczenie, wstęp i komentarz. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin. ISBN 83-228-0454-7
- Stachowiak L., 1996: *Księga Izajasza I; 1-39. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy. Pismo Święte Starego Testamentu*. Tom IX, część 1. Wyd. Pallottinum, Poznań. ISBN 83-7014-255-9
- Stachowiak L., 1996: *Księga Izajasza II-III; 40-66. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy. Pismo Święte Starego Testamentu*. Tom IX, część 2. Wyd. Pallottinum, Poznań.
- Stebakow-Matelowska A., 2010: *Rosyjskie przekłady Alice's Adventures In Wonderland L. Carrolla a wizje tłumaczy na temat oczekiwania odbiorcy* [w:] *Przekład – język – kultura II* pod red. Romana Lewickiego, s. 175–190. Wyd. UMCS, Lublin. ISBN 978-83-227-3203-8
- Steiner G., 2010: *Po Babelu. Otázky jazyka a překlada*. Přeložila Šárka Grauová. Nakl. Triáda, Praha. ISBN 978-80-87256-38-1
- Steiner G., 2000: *Po wieży Babel. Problemy języka i przekładu*. Przekład Olga i Wojciech Kubańscy. TAIWPN Universitas, Kraków. ISBN 83-7052-684-5
- Stěpanova L., 2009: *Frazémy biblického původu (na materiále slovenštiny, češtiny a ruštiny)* [w:] *Aspekty literárnovedné a jazykovedné II*.

- Editorky Kováčová V., Baláková D., Šindelářová J., s. 107–119. Vyd. Katolická univerzita Ružomberok. ISBN 978-80-8084-448-6
- Straková V., 2003: *Překládání a vlastní jména* [w:] *Překládání a čeština*, red. Kufnerová Z., Poláčková M., Povejšil J., Skoumalová Z., Straková V., s. 172–176. Nakladatelství H&H, Jinočany. ISBN 80-85787-14-8
- Stránský R., 1999: *Sborník k sedmdesátinám Milana Balabána*. Nakl. Onyx, Praha. ISBN 80-85228-55-6
- Styblík V., 2006: *Tajemství slov*. SPN, Praha. ISBN 80-7235-336-5
- Svensson L., 2012: *Przewodnik Collinsa PTAKI. Najpełniejszy przewodnik do rozpoznawania ptaków Europy i obszaru śródziemnomorskiego*. Tłum. i adaptacja Dariusz Graszka-Petrykowski. Multico Oficyna Wydawnicza, Warszawa. ISBN 978-83-7073-972-0
- Synowiec J. St., 1998: *Izrael opowiada swoje dzieje. Wprowadzenie do Ksiąg: Powtórzonego Prawa, Jozuego, Sędziów, Samuela i Królewskich*. Wyd. OO. Franciszkanów Bratni Zew, Kraków. ISBN 83-86991-13-5
- Synowiec J. St., 2000: *Pięcioksiąg. Wprowadzenie do Ksiąg: Rodzaju, Wyjścia, Kapłańskiej, Liczb i Powtórzonego Prawa*. Wyd. OO. Franciszkanów Bratni Zew, Kraków. ISBN 83-86991-65-8
- Szczepanowicz B., 2004: *Ptaki Ziemi Świętej. Gołąb* [w:] *Ziemia Święta*, rocznik X, nr 3 (39), s. 36–39. Wyd. Fundacja Komisariat Ziemi Świętej, Kraków. ISSN 1233-5738
- Szczepanowicz B., 2004: *Ptaki Ziemi Świętej. Bocian* [w:] *Ziemia Święta*, rocznik XI, nr 1 (41), s. 40–43. Wyd. Fundacja Komisariat Ziemi Świętej, Kraków. ISSN 1233-5738
- Szczepanowicz B., Mrozek A., 2007: *Atlas zwierząt biblijnych. Miejsce w Biblii i symbolika*. Wyd. WAM, Kraków. ISBN 978-83-7318-289-9
- Szczepanowicz B., 2008: *Kuchnia biblijna czyli co, jak i kiedy spożywano w czasach biblijnych, jak ucztowano*. Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków. ISBN 978-83-7364-218-1
- Szymczak M., 1978: *Słownik języka polskiego*, tom pierwszy A-K. PWN, Warszawa.

- Szymczak M., 1979: *Słownik języka polskiego*, tom drugi L-P. PWN, Warszawa.
- Szymczak M., 1981: *Słownik języka polskiego*, tom trzeci R-Ż. PWN, Warszawa. ISBN 83-01-00284-0
- Szypelt K., 2010: *Staro-cerkiewno-ruskie teksty na warsztacie polskiego tłumacza* [w:] *Przekład – język – kultura II* pod. red. R. Lewickiego. Wyd. UMCS, Lublin. ISBN 978-83-227-3203-8
- Šiman K., 1946: *Česká mluva myslivecká. Československá myslivecká jednota*, Praha.
- Šimek Fr., 1947: *Slovníček staré češtiny*. Nakladatel Orbis, Praha.
- Šmilauer Vladimír, 1940: *Česká jména ptáků v Klaretově Fysiologiáři* [w:] *Listy filologické*, ročník 67, sešit 1-2, s. 383–394. Wyd. Jednota českých filologů, Praha.
- Šulc J., 1904: *Klíč k určování ptactva Čech, Moravy a Slezska*. Praha.
- Świderkówna A., 2002: *Prawie wszystko o Biblii*. Wyd. Stentor, Warszawa. ISBN 83-86018-92-5
- Tabakowska E., 1995: *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*. Wyd. Oddział PAN, Kraków. ISBN 83-86726-07-5
- Tabakowska E., 2001: *Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu*, przeł. Pokojska A. Wyd. TAIWPN Universitas, Kraków. ISBN 83-7052-567-9
- Tabakowska E., 2008: *O przekładzie na przykładzie*. Wyd. Znak, Kraków. ISBN 978-83-240-0993-0
- Tabakowska E., 2009: *Tłumacząc się z tłumaczenia*. Wyd. Znak, Kraków. ISBN 978-83-240-1223-7
- Tokarski R., 1998: *Językowy obraz świata a niektóre założenia kognitywizmu* [w:] *Etnolingwistyka* t. 9/10, s. 7–24. Wyd. UMCS, Lublin. ISSN 0860-8032
- Tokarski R., 1999: *Językowy obraz świata w metaforach potocznych* [w:] *Językowy obraz świata* pod red. Jerzego Bartmińskiego, s. 68–81. Wyd. UMCS, Lublin. ISBN 83-227-1355-X

- Tokarski R., 2001: *Słownictwo jako interpretacja świata* [w:] *Współczesny język polski*, pod red. Jerzego Bartmińskiego, s. 343–370. Wyd. UMCS, Lublin. ISBN 83-227-1699-0
- Taylor J. R., 2001: *Kategoryzacja w języku, prototypy w teorii językoznawczej*. Przeł. Anna Skucińska. Wyd. Universitas, Kraków. ISBN 83-7052-584-9
- Taylor J. R., 2007: *Gramatyka kognitywna*. Przekład M. Buchta i Ł. Wiraszka. Wyd. Universitas, Kraków. ISBN 97883-242-0693-3
- Trávníček Fr., 1952: *Slovník jazyka českého*. Slovanské nakladatelství, Praha.
- Treder J., 2005: *Nazwy ptaków we frazeologii i inne studia z frazeologii i paremiologii polskiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk. ISBN 83-7326-248-2
- Trepka A., 2001: *Osobliwości świata zwierząt*. Wyd. Kurpisz, Poznań. ISBN 83-88841-20-3
- Trepka A., 2002: *Encyklopedia zwierząt – ptaki*. Wyd. Scriba, Racibórz. ISBN 83-88932-10-1
- Treu U., 1998: *Physiologus. Naturkunde in Fruhchristlicher Deutung*. Hanau.
- Tronina A., 2006: *Księga Kapłańska. Nowy komentarz biblijny. Stary Testament*. Tom III. Wyd. Święty Paweł, Częstochowa. ISBN 83-7424-129-2
- Tryuk M., 2011: *Ile teorii przekładu w polskich tekstach translatorycznych* [w:] *Translatio i literatura* red. nauk. Anna Kukułka-Wojtasik, s. 327–340. Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa. ISBN 978-83-235-0832-8
- Tymoczko M., 2009: *Literatura postkolonialna i przekład literacki* [w:] *Współczesne teorie przekładu. Antologia* pod. red. Piotra Bukowskiego i Magdy Heydel, s. 430–447. Wyd. Znak, Kraków. ISBN 978-83-240-1147-6
- Unterman A., 1994: *Encyklopedia tradycji i legend żydowskich*. Przełożyła z ang. Olga Zienkiewicz. Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa. ISBN 83-05-12728-1

- Urbanek D., 2010: *Przekład tekstu kulturoznawczego jako rekonstrukcja językowego obrazu świata* [w:] *Przekład – język – kultura II* pod red. Romana Lewickiego, s. 87–95. Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin. ISBN 978-83-227-3203-8
- Urbanek D., 2011: *Dialektyka przekładu: między wtórnością a oryginalnością* [w:] *Translatio i literatura* red. nauk. Anna Kukułka-Wojtasik, s. 341–348. Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa. ISBN 978-83-235-0832-8
- Vaňková I., 2000: *Mienić się różnymi kolorami. Zabarwienie skóry jako symbolizacja cech i stanów psychofizycznych człowieka* [w:] *Studia z semantyki porównawczej, nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, pod red. Renaty Grzegorzycowej, s. 105–123. Wyd. UW, Warszawa. ISBN 83-2350-121-1
- Vaňková I. (red.), 2001: *Obraz světa v jazyce*. Nakl. Univerzita Karlova, Praha. ISBN 80-7308-005-2
- Vaux R., 2004: *Instytucje Starego Testamentu*. Tom I i II, z fr. przeł. i bibliografię uzupełnił Tadeusz Brzegowy. Wyd. Pallottinum, Poznań. ISBN 83-7014-487-X
- Vokoun J., 2011: *Číst Bibli zase jako Bibli. Úvod do teologické interpretace Písma*. Wyd. Česká biblická společnost, Praha. ISBN 978-80-87287-37-8
- Výklady I ke Starému zákonu. Zákon: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium*. Připravila starozákonní překladatelská komise. Vyd. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1991. ISBN 80-7017-408-0
- Výklady III ke Starému zákonu. Kniky naučné: Job, Žalmy, Přísloví, Kazatel, Píseň písní*. Připravila starozákonní překladatelská komise. Vyd. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1998. ISBN 80-7192-240-4
- Výklady IV ke Starému zákonu. Kniky prorocké: Izajáš, Jeremjáš, Pláč, Ezechiel, Daniel, Ozeáš, Jóel, Ámos, Abdijáš, Jonáš, Micheáš, Nahum, Abakuk, Sofonjáš, Ageus, Zacharjáš, Malachiáš*. Vyd. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1998. ISBN 80-7192-274-9

- Výklady V ke Starému zákonu. Kniky deuterokanonické: Tóbijáš, Júdit, Ester, Moudrost, Sírachovec, Báruk, Příkladky k Danielovi, I. Makabejská, II. Makabejská.* Vyd. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1996. ISBN 80-7192-150-5
- Walton J.H., Matthews V.H., Chavalas M.W., 2005: *Komentarz historyczno-kulturowy do Biblii Hebrajskiej* pod. red. pol. wyd. Waldemara Chrostowskiego. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-206-9
- Widła B., 2003: *Słownik antropologii Nowego Testamentu* pod. red. nauk. serii Waldemara Chrostowskiego. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-189-5
- Wierzbicka A., 1999: *Język – Umysł – Kultura.* Wybór prac pod red. Jerzego Bartmińskiego. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa. ISBN 83-01-12608-6
- Wierzbicka A., 2006: *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne.* Wyd. UMCS, Lublin. ISBN 83-227-2504-3
- Wierzbicka A., 2007: *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury.* Przekład Izabela Duraj-Nowosielska. Wyd. Uniwersytet Warszawski, Warszawa. ISBN 978-83-235-0246-3
- Wojciechowski M., 2001: *Hermeneutyka Biblijna – współczesna metoda ustalania sensu dosłownego* [w:] *Katolicki komentarz biblijny* pod. red. pol. wyd. Waldemara Chrostowskiego, s. 1814–1817. Prymasowska Seria Biblijna. Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa. ISBN 83-7146-080-5
- Wojtasiewicz O., 2007: *Wstęp do teorii tłumaczenia.* Wyd. Translegis, Warszawa, wydanie piąte. ISBN 978-83-85430-89-6
- Wypych St., 1987: *Pięcioksiąg. Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych I.* Praca zespołowa pod red. J. Frankowskiego. Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa.
- Záborský B., 1895: *Malý Brehm, Ptáci, svazek II.* Nakladatel I. L. Kober, Praha.
- Zaorálek J., 2000: *Lidová rčení.* Nakl. Academia, Praha. ISBN 80-200-0824-1

- Zamarovský V., 2006: *Encyklopedia mitologii antycznej*. Tłum. Jacek Illg, Lucyna Spyrka, Joanna Wania, wydanie drugie. Wyd. Świat Książki, Warszawa. ISBN 978-83-247-0513-9
- Zehnalová J., 2010: *Překlad a hodnocení jeho kvality* [w:] *Překlad a překládání*, s. 220–272. Vyd. Univerzita Palackého, Olomouc. ISBN 978-80-244-2428-6
- Ziólkowski Z., 1969: *Spotkania z Biblią*. Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań.
- Zorell F., 1962: *Lexicon hebraicum et aramaicum Veteris Testamenti*. Pontificium Institutum Biblicum, Roma.
- Zubatý J., 1929: *Kmochta pták* [w:] *Naše řeč*, ročník 13, číslo 7, s. 145–146, Praha.
- Zych P., Vargas W., 2013: *Bestiariusz słowiański*. Wyd. Bosz, Olszanica. ISBN 978-83-7576-149-8

Źródła internetowe – internetní zdroje:

- <http://www.biblecsp.cz/>
<http://bibleencyclopedia.com>
<http://www.bible-online.cz/>
<http://www.bibleserver.com>
<http://biblest.com.pl/glowna.html>
<http://www.bible21.cz/texty>
<http://biblia.apologetyka.com>
<http://www.biblia.info.pl>
<http://biblia-online.pl/biblia>
<http://biblos.com>
<http://www.biolib.cz/>
<http://www.blueletterbible.org>
www.cb.cz/praha2/bib_slovník
http://cs.wikisource.org/wiki/Božská_komedie/Peklo/Zpěv_dvacátý_čtvrtý
<http://detektory.hantec.cz/download/maly-starocesky-slovník.pdf>
<http://www.dumbible.cz/>
https://www.evangelnet.cz/prmladez/download/ruzne/Slovn_ek_krali/slovnícek_tisk.pdf
<http://www.hildegarda.edu.pl/biblia-o-zdrowiu-i-zywnosci/>

<http://www.jewish.org.pl>

<http://www.jw.org/cs/publikace/bible-online/>

<http://kott.ujc.cas.cz/index>

<http://librinostri.catholica.cz>

<http://www.obohu.cz/bible/>

http://www.pbi.edu.pl/book_reader.php?p=25487

<http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>

<http://wbiblii.pl/>

<http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/boska-komedia-pieklo.html>

SPIS TABEL

Tabela 1. Ilościowy wykaz ptaków nieczystych w przekładach ČEP, B21, PNS, BG, BT, BW, BP, BJW, BWP i PNŠ	51
Tabela 2. Ilościowy wykaz ptaków nieczystych w przekładach BK i ČSP	52
Tabela 3. Ilościowy wykaz ptaków nieczystych w przekładzie NBG	53
Tabela 4. Ilościowy wykaz ptaków nieczystych w przekładach BO i JB	54
Tabela 5. Ilościowy wykaz ptaków nieczystych w przekładzie SNC	55
Tabela 6. Wykaz nazw feniksa w analizowanych księgach biblijnych	86
Tabela 7. Zestawienie zbiorcze nr 1 czeskich nazw ptaków nieczystych w Kpł i Pwt	149
Tabela 8. Zestawienie zbiorcze nr 2 polskich nazw ptaków nieczystych w Kpł i Pwt	153
Tabela 9. Zestawienie zbiorcze nr 3 terminologii binominalnej w Kpł 11	166
Tabela 10. Zestawienie zbiorcze nr 4 terminologii binominalnej w Pwt 14	170
Tabela 11. Wykaz nazw mewy w analizowanych dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego	189
Tabela 12. Wykaz nazw kormorana w analizowanych dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego	202
Tabela 13. Wykaz nazw dudka w analizowanych dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego	212
Tabela 14. Wykaz nazw łabędzia w analizowanych dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego	225
Tabela 15. Wykaz nazw czapli w analizowanych dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego	234
Tabela 16. Wykaz nazw kalandry i bekasa w analizowanych dwóch katalogach Prawa Mojżeszowego	240
Tabela 17. Wykaz nazw dzięcioła w analizowanych katalogach Prawa Mojżeszowego	252

SVĚT AVIFAUNY II V POLSKÝCH A ČESKÝCH PŘEKLADECH PÍSMÁ SVATÉHO (ČISTÉ A NEČISTÉ PTACTVO)

SHRNUTÍ

Abych mohl zobrazit ne jenom mezijazykové translační rozdíly, ale i uvnitřjazykové odlišnosti, s jakými se setkáváme v překladech biblických textů, zaměřil jsem se v této monografii na velice úzký materiál, týkající se **dvou seznamů ptáků tzv. kulticky a rituálně „čistých nebo nečistých“** (viz. Lv 11 a Dt 14). Konfrontační česko-polská analýza zahrnovala „základní“¹ překlady *Písma svatého*, které se staly hlavním zdrojem zkoumaného materiálu. Protože během prováděného lexikálního rozboru jsem si všimnul, že i v jiných vydáních nebo biblických edicích dochází k dosti zásadním translačním rozdílům, které se především soustřeďovaly na reprezentantech avifauny, proto jsem se

---

¹ Důkladně jsem prostudoval **osm českých biblických překladů – včetně dvou staročeských**: *Bibli kralickou* z 1613 roku, *Bibli olomouckou* z 1417 roku, a také **šest současných překladů**: *Český ekumenický překlad*, *Český studijní překlad*, *Bibli překlad 21. století*, *Překlad nového světa*, *Jeruzalémskou bibli*, *Slovo na cestu*. Ohledně polskojazyčných překladů prozkoumal jsem rovněž **osm polských biblí – včetně dvou staropolských**: protestantskou *Biblii gdaňskou* z 1632 roku a katolický překlad *Bible kněze Jakuba Wujka* z 1599 roku a také **šest současných překladů**: *Novou bibli gdaňskou* (*Nową Biblię Gdańską*), *Bibli tisíciletí* (*Biblię Tysiąclecia*) nazývanou všeobecně Tyněckou, *Bibli varšavsko-pražskou* (*Biblię Warszawsko-Praską*) překládanou jednou osobou biskupem Kazimierzem Romaniukem, *Bibli varšavskou* (*Biblię Warszawską*) nazývanou obecně Britskou [pol. *Brytyjską*], *Bibli poznaňskou* (*Biblię Poznańską*) i *Překlad nového světa* (*Przekład Nowego Świata*).

rozhodl, že v některých částech této práce rozšířím „dodatečně“² zkoumané překlady *Bibli*. Tyto překlady doplňují rozsah předmětně zkoumané tematiky, soustřeďující se kolem domény pojmové kategorie ptactva. Nazapoměl jsem také na „nepřímé“ překlady, tedy na řeckou *Septuagintu* (LXX) a latinskou *Vulgátu* (Vlg) v překladu sv. Jeronýma.

Tato monografie, která zůstala pojmenována *Svět avifauny II v polských a českých překladech Svatého Písma – čisté a nečisté ptactvo* se skládá ze čtyř kapitol. V první kapitole představuji klasifikaci biblických zvířat – s nejdůležitějším jeho rozdělením na tzv. živočichy „čisté a nečisté“, hodící se nebo nehodící se ke konzumpční spotřebě, majíc na zřeteli předpisy a pravidla týkající se rituální a kultické čistoty. Seznámil jsem čtenáře i s jiným rozdělením světa fauny soustřeďujíc se především na charakteristice a vlastnostech konkrétně vyjmenované domény avifauny v *Bibli*. V další části této kapitoly upozorňuji na důležité záležitosti – tedy na přesný počet překládaných ptáků objevujících se v různých českých a polských biblických překladech. Tento provedený rozbor jsem sestavil v **pěti nejdůležitějších tabulkových výkazech**, kde můžeme zjistit ne jenom existující podobnosti, ale především zajímaví nás rozdíly, s jakými se setkáváme v uskutečňovaném translačním procesu. V koncové části první kapitoly přibližuji lexikum ptáků v staročeské a staropolské slovní zásobě jazyka, se kterými se dnes již skoro nesetkáváme, srov. čes. *křehař* // *křekař* (BK i BO), čes. *noh* (BK, BO i BČ), čes. *porfirián* (BK), čes. *sahan* (BO), čes. *chřiestel* (BO) a také obdoby (lexikální protějšky) v polskojazyčné biblické terminologii: pol. *gryf* (BG i BJW), pol. *herodian* (BJW), *herodion* (BJW), *charadrion* (BJW), *iba* (BJW), *iksjon* (BJW), *norek* // *nurek* (BG i BJW), *porfyrion* // *porfiryjon* (BJW i BG) nebo *ożarki* (BBrz). Přihlížím také na jejich mluvnicko-lexikální alternace. Úvahy první kapitoly končím na bájném ptáku *fénixu* – symbolu křesťanského ‘vzkříšení’ a ‘opětovného znovuzrození // odrození’.

² Jedná se o *Pět knih Mojžíšových* (PKM) v překladu vrchního pražského a zemského rabína Efraima Sidona, *Biblii českou* (BČ) v překladu Jana Hejčla, tři překlady *Biblie Jakuba Wujka* z 1935, 1956 a 1962 r. s komentářem Stanislava Stysie, kalvínskou *Bibli brestskou* – pol. *Biblię Brzeską* (BBrz).

Kvůli tomu, že existovaly (a nadále existují) velké problémy se správnou identifikací hebrejského zvířecího názvosloví – hlavně se to týká reprezentantů avifauny – rozhodl jsem se v druhé kapitole všechny tyto zaznamenané otázky blíže přiblížit a přístupným způsobem je ukázat. Podrobně jsem zaprezentoval předmětnou terminologii pojmové kategorie ptactva využitou v českých a polských překladech *Svatého písma* – (poukazují občas na úplně lišící se názvosloví představitelů široce chápaného světa avifauny). V mojich promyšlených úvahách (viz. 21 bodů – srov. kap. II body 2.1. i 2.2.) uvádím také srovnávací hebrejskou, řeckou, latinskou, anglickou a ruskou terminologii.

V průběhu uskutečňovaného rozboru jsem se střetl s nadřazeností a podřazeností lexikálních jednotek. Poukázal jsem na skutečnost, jak byly využity v českých a polských biblických překladech, srov. *hyponymy* a *hyperonymy*. To mělo svůj bezpochybný odraz v binominální terminologii. Právě této problematice věnuji třetí kapitolu včetně s popisem a **čtyřmi podrobnými seznamy** zhotovenými ve formě tabulek – za účelem nastínění lepší a důkladnější srozumitelnosti. V tomto místě byla vysvětlena otázka kategorie a kategorizace. Všechny tyto sémanticky podřazené lexémy v existující **hierarchické soustavě kategorie** analyzovaného světa biblické avifauny, jaké se objevují v českých a polských překladech *Písma svatého* určuji v této třetí kapitole jako **sekvenční terminologii dvoučlenových // dvouslovních // dvojjmenných výrazů**.

Čtvrtou, poslední kapitolu této monografie věnuji výlučně těm biblickým reprezentantům avifauny, kteří se nacházejí jenom ve dvou katalogách Mojžíšova zákona, tedy v (Lv 11,13-19 a Dt 14,11-18). Jedná se konkrétně o čes. *racka, kormorána, dudka, labuť, volavku*, marginálně [v některých překladech o] *kalandru, kulíka, bekasina* a *datla* – pol. *mewa, kormorana, dudka, łabędzia, czapła* a opcionalně *kalandrę, siewkę, bekasia* i *dzięciola* – [v závislosti na druhu analyzovaného překladu]. V této kapitole se soustředuji na nejdůležitějších jazykovědných otázkách, obzvláště na etymologických záležitostech, taxonomickém uspořádání a hierarchickém rozdělení, na lidové a regionální terminologii (včetně se staročeskými a staropolskými lexémy – s jejich významem),

dále objasňují také symboliku, konotace a hodnocení jednotlivých reprezentantů světa avifauny. Soustředí se také na důkladném lexikálním rozboru každého vyjmenovaného ptáka v českých a polských biblických překladech pocházejících z různých periodických období – od 15. století až po současnost.

Tento podrobný konfrontativně-srovnávací rozbor, soustředující se v hlavní míře na dvou katalogách Mojžíšového zákona (viz. Lv 11 a Dt 14), tedy na tzv. „ptácích kulticky čistých a nečistých“ jednoznačně nám ukázal, jak překladatel nebo skupina překladatelů textů *Svatého písma* **různorodě používá širokou stupnici avifaunistické terminologie** v přímo zkoumaných biblických verších.

МИР АВИФАУНЫ II В ПОЛЬСКИХ И ЧЕШСКИХ ПЕРЕВОДАХ БИБЛИИ (ЧИСТЫЕ И НЕЧИСТЫЕ ПТИЦЫ)

РЕЗЮМЕ

Для того, чтобы показать не только межъязыковую разницу при переводе, но и замеченные внутриязыковые различия, с которыми можно столкнутся при переводе библейских текстов, в данной монографии мое внимание было сконцентрировано на очень узком исследовательском материале, касающемся **двух списков птиц, так называемых культовых и ритуальных птиц «чистых или нечистых»** (ср. Лев. 11 и Втор. 14). Чешско-польский сопоставительный анализ включает в себя «основные»¹ переводы *Библии*, которые стали главным источником исследуемого материала. Поскольку ввремя проведенного лексического анализа мною было

---

¹ Я внимательно сопоставил **восемь чешских переводов Библии**, в том числе **два старочешских**, а именно – протестантскую Кралицку Библию (*Biblię Kralicką*) последнего издания 1613-го года и католическую Оломунецкую Библию (*Biblię Olomuniecką*) 1417 года, а также **шесть современных чешских переводов Библии** (репрезентирующих различные каноны и религиозную принадлежность): это *Český ekumenický překlad*, *Český studijní překlad*, *Bibli překlad 21. století*, *Překlad nového světa*, *Jeruzalémskou bibli*, *Slovo na cestu*. Из польскоязычных изданий также изучил **восемь кодексов**, в том числе **два старопольских** – протестантскую *Гданьскую Библию* (*Biblię Gdańską*) 1632 года и католическую версию *Библию кс. Якуба Вуйка* (*Biblię ks. Jakuba Wujka*) 1599 года, а также **шесть современных переводов**, а именно: *Новую Гданьскую Библию* (*Nową Biblię Gdańską*), *Библию Тысячелетия* (*Biblię Tysiąclecia*), называемую в народе Тынецкой (Тупіецка), *Варшавско-пражскую Библию* (*Biblię Warszawsko-Praską*) в пересказе епископа Казимежа Романюка, *Варшавскую Библию*, именуемую в народе *Британкой* (Врутујка), *Познаньскую Библию* (*Biblię Poznańską*) и *Перевод Нового Света* (*Przekład Nowego Świata*).

замечено, что в других изданиях или переизданиях *Библии* допускались достаточно существенные различия при переводе, которые затрагивали, прежде всего, представителей фауны, поэтому мною было принято решение о том, что некоторые фрагменты данной работы, содержащие исследуемые переводы, будут расширены «дополнительными»² кодексами *Библии*. Эти переводы дополняют исследуемую предметную тематику, сосредоточенную на категории понятий птиц. Мною не были также оставлены без внимания переводы, которые называют «косвенными», т.е. прежде всего гр. *Септуагинта* (LXX), а также лат. *Вульгата* (Влг.) в переводе блаженного Иеронима.

Данная работа под названием *Мир авифауны II в польских и чешских переводах Библии – чистые и нечистые птицы* состоит из четырех разделов. В первом разделе представлена классификация библейских животных – с разделением на так называемые «чистые и нечистые» существа, которые пригодны или не пригодны для пищи, принимая также во внимание правила закона культовой и ритуальной чистоты. Здесь представлены и другие подразделения мира фауны, а также характеристика уже конкретно выбранной сферы авифауны в *Библии*. В последующей части этого же раздела рассматривается очень важный аспект, а именно точное количество переводимых названий птиц, присутствующих в различных чешских и польских переводах *Библии*, которые были мною проанализированы. Проведенный анализ представлен в **пяти главных списках**, в которых можно наблюдать не только существующие сходства, но и прежде всего интересующие нас различия, которые возникают в процессе перевода. В конце первого раздела представлена лексика, касающаяся старочешских и старопольских птиц – сегодня уже почти не встречающихся – таких как чеш. *křehař // křekař* (BK i BO), чеш. *noh* (BK, BO i BČ),

---

² Касается следующих переводов *Библии*: *Pět knih Mojžišových* (PKM) [дословно Пятикнижие Моисеево] в переводе главного пражского раввина Ефраима Сидона (Efraim Sidon), *Biblii české* (BČ) в переводе Яна Хейцла (Jan Hejčl), трех переводов Библии Якуба Вуйка (Jakub Wujek) с 1935, 1956 и 1962 гг. с комментариями Станислава Стысы (Stanisław Styś), а также кальвинистской *Брестской Библии*.

чеш. *porfirián* (BK), чеш. *sahan* (BO), чеш. *chřiestel* (BO), а также польскоязычные переводы этих Библий: *gryf* (BG i BJW), *herodian* (BJW), *herodion* (BJW), *charadrion* (BJW), *iba* (BJW), *iksjon* (BJW), *norek* // *nurek* (BG i BJW), *porfyrion* // *porfiryjon* (BJW i BG) или *ożarki* (BBrz). Во внимание принимаются их разнообразные грамматические и лексические параллели. Размышления первого раздела подытоживает мифическая птица *феникс* – символ христианского ‘воскресения’ и ‘повторного возрождения’.

По причине того, что существовали (и далее существуют) спорные проблемы с соответствующей идентификацией названий животных на древнем иврите – особенно тех, касающихся представителей авифауны, – мною было решено, что во втором разделе данной работы, все вышеуказанные проблемы будут рассмотрены ближе и представлены в доступной форме. Мною было детально представлено, какая предметная терминология в категории понятий птиц используется в чешских и польских переводах Библии – (иногда принимая во внимание совершенно отдельные названия представителей широко известного мира авифауны). В этих размышлениях приводятся также примеры (см. 21 пункт – подраздел 2.1. и 2.2.) сравнительной терминологии иврита, греческого, латинского, а также английского и русского языков.

Во время проведения анализа я столкнулся с доминирующей и второстепенной лексикой – вышестоящей и нижестоящей лексикой. Мною было показано, как в польских и чешских переводах Библии использовались *гипоним* и *гиперонимы*. Это несомненно нашло свое отражение в наблюдаемой бинаминальной терминологии, которой посвящен третий раздел, представляющий главным образом описание и **четыре подробные сопоставления**, представленные в виде таблиц для большего удобства и понятности. Здесь также был обсужден вопрос категории и категоризации. Все эти семантически подчиненные лексемы, в **существующей иерархической системе категорий** анализируемого мира библейской авифауны, какие появляются в чешских и польских

переводах *Библии*, определяются мною в этом разделе как **секвенционная терминология двусоставных слов**.

Четвертый, последний раздел данной работы посвящен исключительно тем библейским представителям авифауны, которые находятся только в двух кнгах Моисеевых законов, т.е. в *Книге Левит* (Лев. 11, 13-19) и *Книге Второзакония* (Втор. 14, 11-18). Конкретно это касается: чайки, баклана, удода, лебедя, цапли, а также выборочно жаворонка, ржанки, бекаса и дятла [в зависимости от вида анализируемого перевода] – чеш. *racek, kormorán, dudek, labuť, volavka, kalandra, kulík, bekasin* а *datel*. В этом разделе внимание посвящено важнейшим языковедческим проблемам, в особенности этимологическому вопросу, таксономическому и иерархическому разделению, народной терминологии и говору (принимая во внимание старочешские и старопольские лексемы птиц, а также их значение), далее обсуждается символика, коннотация и оценивание отдельных представителей мира авифауны, а также проводится подробный лексический анализ каждого названия птицы, встречающегося в чешских и польских переводах *Библии* разных периодов, начиная с XV века, аж до современности.

Данный сопоставительно-сравнительный анализ, в большей мере концентрирующийся на двух кнгах Моисеевых законов (Лев. 11 и Втор. 14), т.е. на так называемых «культовых чистых и нечистых птицах» однозначно нам показывает, каким образом переводчик или группа переводчиков библейских текстов **по-разному используют широкую гамму авифаунистической терминологии** в исследуемых строфах *Библии*.

THE WORLD OF AVIFAUNA II
IN POLISH AND CZECH TRANSLATIONS
OF SCRIPTURE
(PURE AND IMPURE BIRDS)

SUMMARY

In order to present not only the translational interlingual differences, but the observed intralingual ones, which we meet in the translations of biblical texts, in this monograph, I focused my attention on a very narrow test material of **two lists of birds so-called cult and ritual „pure or impure”** (see Leviticus 11 and Deuteronomy 14) Czech-Polish confrontational analysis contained „basic”¹ translations of *Scripture*, which have become the main source of the tested material. Because during the lexical analysis, I noticed that in other editions, or editions of the Bible there are significant translational difference that are primarily focused on the representatives of the avifauna, therefore I decided that in certain parts of the dissertation, I will extend the analysed translation of

---

¹ I have carefully traced **eight Czech translations of the Bible**, including **two old Bohemian** translations, the Protestant *Bible Kralická* according to the latest edition of 1613, and the Catholic *Bible Olomouc* in 1417 years and **six modern** Czech translations of the Bible (representing various religious canons and affiliation): *Český ekumenický překlad*, *Český studijní překlad*, *Bible překlad 21. století*, *Překlad nového světa*, *Jeruzalémská bible*, *Slovo na cestu*. However, in the Polish-language edition of the Bible I also investigated **eight codes**, including **two old Polish** issues: the Protestant *Bible Gdańsk* of 1632 and the Catholic translation of the *Bible*, *Fr. Jakub Wujek* of 1599 and **six modern translations**: *New Bible of Gdańsk*, *the Millennium Bible*, commonly known as *Tyniecka*, *Warsaw-Prague Bible* translated by one person of Bishop Kazimierz Romaniuk, the *Warsaw Bible* commonly called *Briton*, the *Poznan Bible* and the *New World Translation*.

„additional”² codes of the *Bible*. These translations will complement the scope of the research topics centered around the conceptual category of birds. I have also mentioned translations – referred to as „indirect translations” – primarily Greek *Septuagint* (LXX) and Latin *Vulgate* (VLG) in translation of St. Jerome.

This dissertation titled *The World of Avifauna II in Polish and Czech translations of the Scriptures – pure and impure birds* consists of four chapters. In the first chapter I present the biblical classification of animals – the most important of its division into the essence of the so-called. „pure and impure”, edible or inedible, taking into account the laws of ritual and cult purity. I introduced readers to the other divisions of the world fauna and characteristics of the specific domain of avifauna already explicit in the *Bible*. In the further part of this chapter I focus on an important issue, that is the exact amount of translated birds, occurring in different studied Czech and Polish translations of the Bible. I presented this analysis **in five major lists**, in which we can observe not only the similarities, but primarily the differences being of interest to us that occur in the process of translation. At the end of the first chapter I introduced the lexicon of Old Czech and Old Polish birds – today almost unheard of – such as Czech. *křehař // křekař* (BK i BO), Czech. *noh* (BK, BO i BČ), Czech. *porfirián* (BK), Czech. *sahan* (BO), Czech. *chřiestel* (BO) and their Polish biblical translations: *gryf* (BG i BJW), *herodian* (BJW), *herodion* (BJW), *charadrion* (BJW), *iba* (BJW), *iksjon* (BJW), *norek // nurek* (BG i BJW), *porfyrion // porfiryjon* (BJW i BG) or *ożarki* (BBrz). I have also considered their grammatical and lexical alternations. I finish the first chapter on the mythical *phoenix* bird – a symbol of the Christian ‘resurrection’ and ‘rebirth’.

Due to the fact that there have been a lot of trouble with the correct identification of the Hebrew names of animals – especially of the avifauna representatives – I decided to present the issues show them clearly in the second chapter of this. I presented in detail, what terminology of the

---

² This refers to the following translations of the Bible: *Pět knih Mojžíšových* in the translation of the Prague Chief Rabbi Efraim Sidon, *Bible české* (BC), translated by John Hejčla, three *Bibles Jakub Wujek* 1935, 1956 and 1962, with the commentary by Stanislaw Styś and Calvinist *Bible Brzeska*.

conceptual category of birds is used in the Czech and Polish translations of the *Scriptures* – (including sometimes entirely separate naming representatives of the avifauna world). In these considerations I cite (see 21 points – see. Subsection 2.1. and 2.2.) Hebrew, Greek, Latin and English and Russian comparative terminology.

In the course of the analysis I encountered a lexicon of primacy and subordination. I indicated the fact of *hiponimy* and *hiperonimy* used in the Czech and Polish translations of the *Bible*. It was undoubtedly reflected in the observed binomial terminology, which the third chapter was dedicated to, presenting particularly the description, and **four detailed lists** prepared in the form of tables – in order to gain better and more accurate transparency. At this point, the issues of categories and categorization were discussed. All these semantically subordinated lexems, in the existing **hierarchical system of categories** of the analyzed biblical avifauna world, which occur in the Czech and Polish translations of the *Scriptures*, are, in this section, referred to as **sequential two-part terminology words**.

The fourth, final chapter of this monograph is devoted solely to the biblical avifauna representatives, who are only found in two directories of Law of Moses, that is, in the book of *Leviticus* (Lev 11,13-19) and *Deuteronomy* (Dt 14,11-18). This applies specifically to *gulls*, *cormorants*, *hoopoe*, *swan*, *heron* and optionally *calenders*, *plover*, *snipe* and *woodpecker* [depending on the type of the analyzed translation] – Czech *racek*, *kormorán*, *dudek*, *labuť*, *volavka*, *kalandra*, *kulík*, *bekasin* a *datel*. In this chapter, I draw the readers' attention to the most important issues in linguistics, especially etymological matters, and hierarchical taxonomic division, folk terminology and dialect (including Old Czech and Old Polish bird lexems – along with their meaning). I further discuss the symbolism, connotation and value of individual representatives of the avifauna world and focus on a detailed lexical analysis of every bird mentioned in the Czech and Polish translations of the Bible from different periods – from the fifteenth century to the present day.

This comparative analysis focused mainly around two directories of the aforementioned Law of Moses (Leviticus 11 and Deuteronomy 14), ie. „cult pure and impure birds” clearly showed us how the translator or a team of translators of *Scripture* **variously apply a wide range of avifauna terminology** in the directly studied Bible verses.

